

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग-६०

२०७५ मङ्सिर

अङ्क-८

२
०
७
५

म
ङ्सि
र

अ
ङ्क
क

८

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२००७२८, ४२००७२९, ४२००७५० Ext.२५११ (सम्पादन), २१११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२००७४९, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, admin@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

सम्पादन तथा प्रकाशन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
मुख्य रजिस्ट्रार श्री राजनप्रसाद भट्टराई, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायब महान्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेल, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
रजिस्ट्रार श्री महेन्द्रनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
अधिवक्ता श्री खम्मबहादुर खाती, महासचिव, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री खगेन्द्रप्रसाद अधिकारी, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन-	सदस्य
प्रा.डा.ताराप्रसाद सापकोटा, डिन, त्रिभूवन विश्वविद्यालय, कानून संकाय	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री भद्रकाली पोखरेल, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री रामप्रसाद पौडेल

सम्पादन तथा प्रकाशन शाखामा कार्यरत् कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री निलकण्ठ बराल
शाखा अधिकृत श्री मन्दिरा शाही
कम्प्युटर अधिकृत श्री बिक्रम प्रधान
ना.सु. श्री अर्जुनबाबु सापकोटा
सि.कं. श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री विजय खड्का
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री राजेश तिमल्सिना

भाषाविद् : श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत् कर्मचारी
डि.श्री नरबहादुर खत्री

मुद्रण शाखामा कार्यरत् कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजायनर श्री रसना बज्राचार्य
सिनियर बुकबाइन्डर श्री रमेश बासुकला
सिनियर बुकबाइन्डर श्री विद्यानन्द पोखरेल
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी

प्रकाशित सङ्ख्या : २५०० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७५... .., नि.नं. ...., पृष्ठ ...
..... साल ..... महिना .....

उदाहरणार्थ : नेकाप, २०७५, मङ्सिर, नि.नं. १००६४, पृष्ठ १४४९

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन, २०७५, ... १ वा २, पृष्ठ ...
..... साल ..... महिना .....

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७५, मङ्सिर – १, पृष्ठ १

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदिवास्तुवन्तु ।
लक्ष्मीः समाऽविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ॥
अद्यं वा मरण मस्तु युवान्तरेवा ॥
न्यायात् पथं प्रविचलन्ति पद्यं नधीराः ॥१॥

- भर्तृहरि

अर्थः निन्दा गरुन् वा प्रशंसा, लक्ष्मी आउन् वा जाउन्,
आजै मर्नुपरोस् वा कालान्तरमा,
यी कुनै कुराको कति पनि चिन्ता नराखी
न्यायिक मार्गमा लाग्नेहरू कहिल्यै विचलित हुँदैनन् ।

सर्वोच्च अदालतको वेभसाइट

www.supremecourt.gov.np

मा गई दायँतर्फ प्रकाशनहरू मा क्लिक गरी २०६५ सालदेखिका नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन मा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

साथै, नेपाल कानून पत्रिका मा प्रकाशित भएका फैसलाहरू (२०१५ सालदेखि हालसम्म) हेर्न, पढ्न तथा सुरक्षित गर्न www.nkp.gov.np मा जानुहोला ।

खोज्ने तरिका

सर्वप्रथम www.nkp.gov.np लगइन गरेपश्चात् गृहपृष्ठमा देखिने शब्दबाट फैसला खोज्नुहोस् भन्ने स्थानमा कुनै शब्द नेपाली युनिकोड फन्टमा टाइप गरी खोज्न सक्नुहुन्छ । वेभसाइटको दोस्रो शीर्षकमा रहेको बृहत् खोजमा गई विभिन्न किसिमले फैसला खोज्न सकिनेछ । त्यस अतिरिक्त नेकाप प्रत्येक वर्ष र हाम्रो बारेमा समेत हेर्न सक्नुहुनेछ ।

मूल्य रु.४०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	१००६४ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	दुतबहादुर गुरुङ विरुद्ध नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पदमा बहाल रहेको व्यक्तिउपर कारबाहीको व्यवस्था भएकोमा जुन अधिकारी वा निकायले कारबाही गर्ने भनी कानूनमा किटानी गरेको छ, त्यस्तो अधिकारी वा निकायले र त्यसरी कुनै निकाय वा अधिकारी नतोकिएकोमा नियुक्त गर्ने निकाय वा अधिकारीमा मात्र कारबाही गर्ने अधिकार निहित रहेको हुन्छ । कारबाही गर्ने भनेको केवल बर्खास्त गर्ने भन्ने प्रस्ताव सदर गर्ने गरी भएको निर्णय मात्र नभएर बर्खास्तीलगायतका कारबाहीको प्रक्रिया अगाडि बढाउने र पदमुक्त गर्नेसम्मका कारबाहीको निर्णय गर्ने भन्ने बुझ्नु पर्ने । 	१४४९
२.	१००६५ संयुक्त लिखत दर्ता बदर दर्ता	विनयकुमार उपाध्याय विरुद्ध मीना शेरचन	<ul style="list-style-type: none"> बैंकसँगको ऋण कारोबारमा घरजग्गा नै लिलामी प्रक्रियासम्म पुगेको र लिलामको अन्तिम अवस्थामा घरको मुख्यसमेत अन्य अंशियाराले थाहा पाउन सक्ने अवस्थामा वादीले समेत थाहा नपाएको भन्ने प्रस्ट आधार नै नदेखिएको र त्यस्तो लिलामी प्रक्रियामा पुगी सम्पत्ति नै सोही प्रक्रियाबाटै हस्तान्तरण हुने अवस्थामा पनि बेवास्ता गर्ने कार्य आफैँमा हकाधिकार त्याग गर्न चाहेको अर्थमा बुझ्नु पर्ने । 	१४५८
३.	१००६६ संयुक्त परमादेश	विपना बस्नेतसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको संविधान, कानून र नजिरसमेतले बाबु वा आमाको नामबाट नागरिकता लिन सक्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको र सन्तानको लागि बाबुआमा समान वंशीय आधार भएकोले बाबुको नामथर लेख्न चाहेको कारणले मात्र आमाको पहिचानको थर लेख्न नपाउने गरी रोक लगाउँदा अर्थात् बाबुको 	१४६५

			थर मात्र लेखनुपर्छ भनी बाबु वा आमाको थरमा विभेद व्यवहार देखिने हुन्छ । साथै त्यस्तो निष्कर्षमा पुग्दा निवेदकको वंशीय आधारको थर छनौटको अधिकार (Right to choose the family name) विरुद्ध हुनुको साथै महिला र पुरुषको समान अधिकार विरुद्ध समेत हुने ।	
४.	१००६७ संयुक्त लागु औषध	सङ्गबहादुर तामाङ विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ कानूनले लागु औषधको कसुरलाई Possessory Crime को रूपमा परिभाषित गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा निहित राखिदिएको र प्रतिवादीले लगाएको ट्रयाकसुटको खलतीबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको अवस्थामा निजको अदालतको इन्कारी बयानलाई मात्र आधार मानी अभियोग दाबीको कसुर निजले गरेको रहेनछ भनी मान्न नमिल्ने । 	१४७३
५.	१००६८ संयुक्त उत्प्रेषण	राजेशकुमार खतिवडा विरुद्ध प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ सामाजिक मानवीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्दा भएका कतिपय कमीकमजोरीहरूमा उच्चतम हदको सजाय तोक्नभन्दा उत्तरदायी बनाउने न्यूनतम हदको सजाय तोक्न सक्ने अधिकार पनि निर्णय गर्ने अधिकारीलाई नै रहेको अवस्थामा सजाय तोक्ने नीति, सिद्धान्तको आधारमा गल्तीको कारक तत्व (Cause of misconduct) र सोको समानुपातिक मात्रा (Proportionality of misconduct) लाई हेरेर पनि सजाय तोक्नु पर्छ । गल्तीको असरलाई मात्र अर्थात् अड्डामा गैर हाजिरीको दिनलाई मात्र आधार मानी उच्चतम् हदको सजाय गर्दा सेवाबाट नै वञ्चित हुन जाने हुँदा उचित र न्यायसङ्गत नदेखिने । 	१४८०

६.	१००६९ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	मदन नारायण श्रेष्ठ विरुद्ध प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ निवेदकलाई कर्तव्य ज्यान तथा जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको कसुर कायम हुन नसकी यस अदालतबाट सफाइ पाएको प्रहरी कर्मचारीलाई मुद्दाको कारणबाट निलम्बनमा राखी बर्खास्त गरेकोमा सफाइ पाएपछि स्वतः पदमा पुनर्स्थापनाको हक रहिरहने । 	१४८६
७.	१००७० संयुक्त मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार र जबरजस्ती करण	नेपाल सरकार विरुद्ध प्रेम भन्ने शंकर वि.क.	<ul style="list-style-type: none"> ■ मुख्यतः अपराधका चारवटा चरणहरू हुन्छन् । पहिलो हो अपराध गर्ने मनसाय चरण; यस चरणमा कसैले कुनै अपराध गर्ने बारेमा सोच्दछ वा मनसायको उत्पत्ति गर्दछ । दोस्रो हो तयारी चरण; यसमा मनले सोचेको कुरालाई कार्य रूप दिनका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार वा वातावरण निर्माण गरिन्छ । तेस्रो हो उद्योग चरण; यसमा अपराधको तयारीपश्चात् तयारीकर्ताले मनसायपूर्वक अपराध घटाउन वास्तविक कार्यमा उत्रन्छ तर केही अवरोधका कारणबाट अपराध पूरा हुन नपाई खाली पूर्ण अपराधको प्रयत्न मात्र हुन्छ । चौथो तथा अन्तिममा; यसरी अवरोध नआएको भए पूर्ण रूपमा आपराधिक कार्य सम्पन्न हुन्छ । यसबाट अभियुक्तलाई लगाइएको कसुरप्रति निजको अन्तिम प्रयास असफल भएको अवस्था नै आपराधिक उद्योग हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । यदि उद्योग सफल भएको भए उसको इच्छित अपराध पूरा हुने थियो भन्ने अवस्था नै अपराधको उद्योग हो । यसरी अपराधको उद्योग भन्नाले अपराध गर्नको लागि आपराधिक मनसायसहित आपराधिक कार्य प्रक्रिया सुरु गरिसकेको तर कुनै कारणवश इच्छित परिणाम प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था हुने । 	१४९४

८.	१००७१ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	बृज मोहन शुक्ला विरुद्ध उच्च अदालत, जनकपुर, धनुषासमेत	■ सगोलमा छँदा खाएको ऋण असुलउपर गर्न लेनदेन मुद्दाको फैसलाले कायम गरेको बिगो भरिभराउमा दण्ड सजायको २६ नं. को कानूनी व्यवस्थाले सगोलको सम्पत्ति रोक्का रहेकोलाई कानूनविपरीत भन्न मिल्ने अवस्था नरहने ।	१५०३
९.	१००७२ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	विष्णुमाया मुरी मगर विरुद्ध उच्च अदालत पाटन, ललितपुरसमेत	■ जिल्ला अदालतले पक्षबाट पेस भएको प्रमाणहरूको सत्यता र त्यसको प्रमाणिक हैसियत के कस्तो हो भन्नेबारेमा कानून र तथ्यको आधारमा विवेचना गरी निष्कर्षमा पुगनु पर्ने हुन्छ । पक्षले पेस गरेको प्रमाणको सत्यता जाँचन र त्यसले मुद्दाको विवादको विषयमा राख्ने महत्त्व एवं प्रमाणबारेमा मुद्दा हेर्ने अदालतले निष्कर्ष ननिकाल्दै माथिल्लो अदालतबाट सुरु अदालतले प्रमाण बुझ्ने रोहमा गरेको आदेशलाई औचित्य नरहेको भनी तल्लो अदालतको प्रमाण बुझ्ने कार्यमा हस्तक्षेप गरी उच्च अदालतबाट भएको आदेश कानूनसम्मत देखिन नआउने ।	१५०९
१०.	१००७३ संयुक्त उत्प्रेषण	मानविर रोकायासमेत विरुद्ध मालपोत कार्यालय, हुम्ला, सिमीकोटसमेत	■ राज्यको प्राकृतिक सम्पत्तिको रूपमा रहेको कुनै पनि जमिनबारे हुने त्यस्तो निर्णय हचुवा भरमा राजनीतिक, आर्थिक वा अन्य प्रभाव वा स्वार्थका आधारमा गर्नु हुँदैन । जग्गा छुट दर्ताको लागि दाबी गर्नेले सर्वप्रथम दर्ता हुन छुट्टुको औचित्यपूर्ण आधार देखाउन सक्नुपर्ने र त्यस्तो दर्ता छुटेको कारण स्थापित भएपछि मात्र निवेदकको हक सम्बन्धित प्रमाणको अवलोकन गरिने ।	१५१६
११.	१००७४ संयुक्त बन्दी प्रत्यक्षीकरण	अप्सरा थापा खड्का विरुद्ध राजेन्द्रकुमार खड्कासमेत	■ पतिपत्नीका बीचको सम्बन्धमा देखिएको समस्याको प्रभाव नाबालिक छोराछोरीमा समेत पर्ने देखिएको अवस्थामा त्यस्तो अवस्थाबाट नाबालिकलाई हुन सक्ने सामाजिक र मानसिक क्षतिलाई कसरी नियन्त्रण गरी न्यून गर्ने भन्नेतर्फ बाबु	१५२६

			<p>आमा दुवैले संवेदनशील भएर हेर्नुपर्ने हुन्छ । बालबालिकाहरूको संरक्षकत्व र उनीहरूको हेरचाह, माया, पालनपोषण, शिक्षादीक्षा र स्वास्थ्योपचार उनीहरूको भविष्यसँग जोडिएका नैसर्गिक अधिकारका विषयहरू भएका हुनाले र ती विषयहरूमा नाबालिकहरूले चिन्तन गर्ने, छलफल गर्ने र स्वतन्त्र भएर निर्णय गर्न नसक्ने हुँदा सम्बन्धित पक्ष सदैव सजग र सचेत भई बालबालिकाको सर्वोत्तम हित (Best Interest of the Child) लाई ध्यानमा राख्नुपर्ने ।</p>	
१२.	१००७५ संयुक्त आगोलागी	नेपाल सरकार विरुद्ध खगेन्द्रदेव वि.क.समेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका अदालतमा न्यायिक परीक्षण गर्दा पनि अन्यथा प्रमाणित हुन नसकेका प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरूको अनुसन्धानको स्वीकारोक्ति समर्थित हुन आएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले अदालतमा गरेको इन्कारीलाई सत्य रहेछ भन्न मिल्दैन । प्रतिवादीले अनुसन्धानमा कस्तो अवस्थामा आफ्नो कुरा व्यक्त गरेको रहेछ र निजको अनुसन्धानको भनाइ र अदालतको भनाइ कुन सत्य हो भनेर पनि अदालतले विभिन्न आधारमा न्यायिक परीक्षण गर्ने । 	१५३४
१३.	१००७६ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	बलराम खड्का विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ भवितव्य नठहर्ने कुरामा कसैले कसैलाई कुनै तरहले कुनै अंग भाँच्ने, छिनाल्ने गरी कुटपिट गरेकोमा त्यो थला परी निको नभई मरे कुटपिट गर्ने व्यक्तिलाई ज्यानमाराको बात लाग्छ । यस्तो अवस्थामा जतिसुकै समयपछि मरे पनि बात लाग्छ । यसमा सो चोट पीरले थला परी निको नभएको हुनुपर्छ । पहिलेको चोटपीडा एकपटक निको भइसकेको अवस्थामा भने बात लाग्दैन । बात लाग्न चोटपीडाको अनवरतता 	१५४७

			(Continuation) कायम भइरहेको हुनुपर्छ । टुट्नु (Break) हुँदैन । प्रतिवादीको कुटपिटकै कारण पीडित थला परी सोही चोटपीरका कारणबाट पीडितको मृत्यु भएको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको बात लाग्ने नै देखिने ।	
१४.	१००७७ संयुक्त अबन्डा नामसारी	सावित्रीदेवी कुर्मी विरुद्ध प्रभावती देवी चौधरीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> पैतृक सम्पत्तिको स्रोतबाट नै आएको सम्पत्ति कारणवश अंशबन्डा गर्दाको समयमा अंशबन्डाको कागजमा उल्लेख नभए पनि सबै अंशियारको बीचमा समान रूपमा बन्डा गर्नु नै न्यायपूर्ण हुन्छ र अंशबन्डा गर्दा सबै अंशियारबीच समान हुने किसिमबाट गर्नुपर्छ भन्ने अंशबन्डाको सिद्धान्तअनुकूल हुने । 	१५५७
१५.	१००७८ संयुक्त अंश चलन	रियाना थापा विरुद्ध सुनिल थापासमेत	<ul style="list-style-type: none"> बाबुको स्वतः अंशहक निहित रहने सम्पत्तिमा नातिनी पुस्ताका वादीको अंशहक नरहने भनी व्याख्या गर्नु अंशबन्डाको महलको कानूनी मनसायविपरीत र यस अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तको भावनाविपरीत हुन जाने । प्रत्यक्ष रूपमा बाबुको अंशहक रहने सम्पत्तिमा निजका छोरा छोरीको लागि पनि स्वतः अंशहक निश्चित रहन जाने । 	१५६१
१६.	१००७९ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	लक्ष्मण माझी थारु विरुद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङ, विराटनगरसमेत	<ul style="list-style-type: none"> राज्यबाट नागरिकले प्राप्त गर्ने मुआब्जा रकम एकै स्थानमा फरकफरक निर्धारण हुनु समन्याय, सदविवेक र समानताको सिद्धान्तले मिल्दैन । मूलतः यस अदालतको पूर्व आदेशबमोजिम निर्धारण भएको मापदण्डलाई आधार मानी विपक्षी निकायबाट निवेदकलाई मुआब्जा प्रदान गर्नुपर्ने नै देखिन्छ । अन्यथा एक व्यक्तिले समान अवस्थामा राज्यबाट प्राप्त गर्ने मुआब्जा धेरै बढी र कसैले न्यून रकम प्राप्त गर्नुपर्ने असमान व्यवहार हुन जाने । 	१५६८

१७.	१००८० संयुक्त बन्दी प्रत्यक्षीकरण	Fenwick Macintosh विरुद्ध कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> जबरजस्ती करणीको कसुर र अप्राकृतिक मैथुनको कसुर दुई फरक फरक प्रकृतिका कसुर देखिन्छन् । मुलुकी ऐनको जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गत परेको भन्ने आधारमा मात्र "जबरजस्ती करणी" भन्नु र "अप्राकृतिक मैथुन" भन्नु उस्तै र एउटै कुरा हो भनी अर्थ लगाउनु युक्तिसङ्गत हुँदैन । नियमावली निर्माताले अप्राकृतिक मैथुनलाई पनि नियम २९(१क) बमोजिमको नकारात्मक सूचीमा राख्ने अभिप्राय राखेको हुन्थ्यो भने "जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गत सजाय हुने कसुर" भनी सामान्य (Generic Expression) समावेश गर्नु स्वाभाविक थियो । तर त्यसो नगरी "जबरजस्ती करणी" भन्ने मात्र उल्लेख गरिएको देखिँदा अप्राकृतिक मैथुनको कसुरलाई नियम २९(१क) मा समावेश गरिएको छ भनी ठान्नु तर्कपूर्ण नदेखिने । 	१५७७
१८.	१००८१ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	भुवनेश्वर घिमिरे विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा असर पुग्ने गरी आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कुनै निर्देशन दिन मिल्दैन । बोनस कसरी र के कस्तो अवस्थामा वितरण गर्ने हो भन्ने कुराको निर्णय गर्ने अख्तियारी विपक्षी बैंक तथा नेपाल सरकारमा रहेको देखिन्छ । यसरी सम्बन्धित निकायबाट निर्णय नहुँदै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट आदेशात्मक रूपमा निर्देशन दिनु उचित नहुने । 	१५८९
१९.	१००८२ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	रन्जित कामैत विरुद्ध पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर, मोरङसमेत	<ul style="list-style-type: none"> पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार ऐन, कानूनद्वारा व्यवस्थित हुन्छ । जस्तोसुकै कसुर र अपराधमा पनि सामान्यतः अधिकारप्राप्त अधिकारीले गरेको निर्णय वा फैसलामा कानूनले निर्धारण गरेको कार्यविधि पूरा गरी निर्णय गरेको छ, 	१५९५

			<p>छैन ? कार्यविधि पूरा भएको र पर्याप्त सफाइको मौका पाएको अवस्थामा कसुर स्थापित हुनसक्ने यथेष्ट र वस्तुनिष्ठ प्रमाणहरू मिसिल संलग्न छ, छैन ? एवं निर्णय वा फैसला कानूनसम्मत छ, छैन भन्ने विभिन्न विषयहरू त्यसरी निर्णय वा फैसला गर्ने अधिकारी वा निकायभन्दा माथिल्लो अधिकारी वा निकायद्वारा खुला तवरबाट (Open Mind) विचार गरी आरोपित व्यक्तिउपर कुनै पूर्वाग्रह नराखी वा मोलाहिजा नगरी तल्लो तहबाट भएको निर्णय वा फैसला जाँच्ने गरिन्छ । कानूनद्वारा प्रदत्त पुनरावेदकीय अधिकारको प्रभावकारी प्रयोग पूर्ण न्यायको लागि अपरिहार्य हुन्छ । यस अवस्थामा कसैलाई पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार कानूनले दिएको छ भने जस्तोसुकै प्रकृतिको अपराध भए पनि आरोपित व्यक्तिलाई कानूनप्रदत्त पुनरावेदकीय अधिकारबाट वञ्चित गर्न नहुने ।</p>	
२०.	<p>१००८३</p> <p>संयुक्त</p> <p>अप्राकृतिक</p> <p>मैथुन गरी</p> <p>जबरजस्ती</p> <p>करण</p>	<p>नेपाल सरकार</p> <p>विरुद्ध</p> <p>सीतामणी</p>	<p>■ आपराधिक कार्यको मनसाय कुनै छुट्टै रूपमा जाँच गरी पत्ता लगाउनुपर्ने विषय होइन । आपराधिक मनसाय थियो कि थिएन ? भन्ने तथ्य अपराध हुँदाको परिस्थिति, अपराध गर्न प्रयोग भएको साधन र सो साधनको प्रयोग गर्ने तरिका, अभियुक्तले वारदात गर्नुअघि वा वारदात हुँदाका अवस्थामा वा वारदातपछि अपनाएको व्यवहार र गरेका क्रियाकलाप आदि जस्ता कुराबाट पत्ता लगाउनुपर्ने ।</p>	१६०२

यी सारसङ्क्षेप ने.का.प. प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. १००६४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई
आदेश मिति : २०७४।४।२५
०७३-WO-१२४७

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : पाँचथर जिल्ला फिदिम नगरपालिका वडा
नं. ८ घर भई हाल राष्ट्रिय आवास कम्पनी
लिमिटेडको महाप्रबन्धक पदमा कार्यरत
दुतबहादुर गुरूङ

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौंसमेत

- कुनै पदमा बहाल रहेको व्यक्तिउपर कारबाहीको व्यवस्था भएकोमा जुन अधिकारी वा निकायले कारबाही गर्ने भनी कानूनमा किटानी गरेको छ, त्यस्तो अधिकारी वा निकायले र त्यसरी कुनै निकाय वा अधिकारी नतोकिएकोमा नियुक्त गर्ने निकाय वा अधिकारीमा मात्र कारबाही गर्ने अधिकार निहित रहेको हुन्छ। कारबाही गर्ने भनेको केबल बर्खास्त गर्ने भन्ने प्रस्ताव सदर गर्ने गरी भएको निर्णय मात्र नभएर बर्खास्तीलगायतका कारबाहीको प्रक्रिया अगाडि बढाउने र पदमुक्त गर्नेसम्मका कारबाहीको निर्णय गर्ने भन्ने बुझ्नु पर्ने।

- मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट समिति गठन भई सोधिएको स्पष्टीकरणलाई अख्तियारवालाबाट सोधिएको भन्न मिलेन। जब स्पष्टीकरण सोधने कार्य नै साधिकार निकायबाट भएको छैन भने त्यसपछि भएका कार्यहरूलाई कानूनअनुरूप भए गरेको भन्न नमिल्ने। (प्रकरण नं.२)
- पदावधि कानूनले नै प्रस्ट तोकेको कुनै पनि सार्वजनिक पदमा नियुक्ति भएको पदाधिकारीले उक्त कानूनले तोकेको अवधिसम्म निर्वाध रूपमा कामकाज गर्न पाउनु पर्ने भन्ने मान्यताका साथ कानूनमा पदावधि तोकिएको हुन्छ। पदावधि तोकिएकोमा कानूनको उचित प्रक्रिया अवलम्बन नगरी बर्खास्ती गर्नु कानूनविपरीत हुने।
- कानूनमा स्पष्ट रूपमा पदावधि तोकिएको अवस्थामा कानूनी प्रक्रिया विना कुनै आधार कारणबेगर माथिल्लो पदाधिकारीलाई मनमा लाग्दैमा पदमुक्त गर्ने र सोही पदमा अर्को व्यक्ति नियुक्ति गर्दा कानूनको अवमूल्यन हुनुका साथै त्यसको नागरिकमा सकारात्मक सन्देशसमेत जाँदैन। सार्वजनिक पदाधिकारीले निर्णय गर्दा कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तअनुरूप गर्नु पर्दछ। सार्वजनिक पदमा नियुक्त भएको अधिकारीले प्रचलित कानूनविपरीत कामकारबाही गरेमा वा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायका लागि कुनै योगदान गर्न नसकेमा वा त्यस्तो पदाधिकारीलाई दिइएको जिम्मेवारी पूरा गर्न असक्षम भएमा नियुक्ति दिने

अख्तियारवालाले अवकाश दिन नै नपाउने भन्ने हुँदैन । साथसाथै त्यस्तो अवकाश विना कारण र स्वेच्छाचारी हुन पनि नहुने ।
(प्रकरण नं. ३)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री शम्भु थापा, श्री माधव बास्कोटा तथा श्री हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता श्री कैलास गुरूङ

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री लोकनाथ पराजुली तथा विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टिकेन्द्र दाहाल एवं विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेव यादव र श्री हरिहर दाहाल तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री आनन्दराज पोख्रेल

अवलम्बित नजिर :

- स.अ.बुलेटिन वर्ष २०, अंक २४, पृ.२५

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.डा.आनन्दमोहन भट्टराई : नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(२)(३) बमोजिम यस अदालतमा दायर भई पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

म रिट निवेदकलाई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७२/२/१४ को निर्णयअनुसार राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६ बमोजिम ४ वर्षको लागि उक्त कम्पनीको महाप्रबन्धक पदमा नियुक्ति गरेको थियो । नियुक्तिपश्चात् मैले उक्त पदमा रही कामकाज गरिरहेको अवस्थामा सहरी विकास मन्त्रालयको मिति २०७४/१/२५ को स्पष्टीकरण पेस गर्ने भन्ने बेहोराको पत्रमा महाप्रबन्धक कम्पनीको कार्यबाहेक अन्य क्षेत्रमा कुनै काम गर्दा नेपाल सरकारसँग अनुमति लिनु पर्नेमा लिएको

नदेखिएको, कम्पनीको आर्थिक वृद्धि गर्नेतर्फ अग्रसरता नलिएको, कम्पनीले महङ्गो घर भाडामा लिएको भन्ने बेहोरा उल्लेख गरिएको पत्र कार्यालयमा प्रेषित गरिएको रहेछ । म निवेदक पोखरा, नवलपरासी र झापामा काजमा खटिएको कारण तत्काल स्पष्टीकरण पेस गर्न नसकेको हुँ । विपक्षी मन्त्रालयबाट पुनः मिति २०७४/२/४ माग गरिएको स्पष्टीकरण प्राप्त हुन नआएकोले २४ घण्टाभित्र पूर्वपत्रानुसारको स्पष्टीकरण पेस गर्नु हुन भनी मन्त्रीस्तरको मिति २०७४/२/२ को निर्णयानुसार भनी पत्र प्रेषित भएको रहेछ । पत्र प्राप्त भएपछि कार्यालयबाट फोनमार्फत जानकारी भएपछि सबै विषय उल्लेख गरी मागबमोजिमको स्पष्टीकरण पेस गरेको थिएँ ।

मागबमोजिम मिति २०७३/२/५ मा स्पष्टीकरण पेस गरेकोमा मन्त्रालयको मिति २०७४/२/९ को पदमुक्त भन्ने विषयको नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७४/२/८ को निर्णयअनुसार तपाइँलाई कम्पनीको महाप्रबन्धक पदबाट २०७४/२/७ देखि लागू हुने गरी पदमुक्त गरिएको भन्ने पत्र प्राप्त हुन आयो । सोही मितिमा विपक्षी गोकर्ण सापकोटा आफू सो पदमा नियुक्त भएको भनी हाजिर हुन आउनु भएको थियो ।

विपक्षीहरूको उक्त कामकारबाही नेपालको संविधानको धारा १६, १७(२), १८, २५, ३३ र ३४ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक हक तथा नियमावलीको नियम ३६(२) द्वारा प्रदत्त कानूनी हकसमेत हनन् भएकाले अन्य उपचारको बाटो नभएकाले यो निवेदन लिई अदालतमा आएको छु । मेरा विरुद्धमा तयार गरिएको भनिएको प्रतिवेदन तथा निवेदकलाई पदमुक्त गर्ने गरी नेपाल सरकारबाट मिति २०७४/२/८ मा भएको निर्णय र सो निर्णयको आधारमा मन्त्रालयबाट मिति २०७४/२/९ को पत्र तथा विपक्षी गोकर्ण सापकोटालाई गरिएको निर्णय र नियुक्ति पत्रलगायतले मेरो हक हितमा प्रतिकुल असर पर्ने गरी विपक्षीहरूबाट

भएका काम कारबाही संविधानको धारा १३३(२)(३) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई हाल कार्यरत रहेको पदमा नियुक्ति भएका मितिले ४ वर्षको अवधिसम्म काम गर्न दिनु दिलाउनु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ ।

कम्पनीको नियम ३६ बमोजिम मलाई नियुक्त गरिएको र उक्त नियमावलीको नियम ३६(२) मा महाप्रबन्धकको पदावधि नियुक्त भएको मितिले ४ वर्षको हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । नियमावलीले नै पदावधि तोकेकोले सो पदावधिसम्म मैले उक्त पदमा कामकाज गर्न पाउने हक सुरक्षित छ । म निवेदकलाई पदमुक्त गर्नुपर्ने कुनै आधार र कारण नरहेको अवस्थामा मलाई पदमुक्त गरी विपक्षी गोकर्ण सापकोटालाई नियुक्त गरिएको कार्य कानूनविपरीत छ । मलाई पदमुक्त गरिएको भनी दिइएको पत्रमा कुन कानूनबमोजिम पदमुक्त गरिएको भन्ने उल्लेख नभएबाट पनि विपक्षीहरूको काम कारबाही कानूनविपरीत भएको प्रस्ट भएको छ । कानूनले पदावधि तोकेको अवस्थामा तोकिएको अवधिसम्म पदमा बहाल रहन पाउने भनी यस अदालतबाट सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको छ ।

निवेदकलाई पदमुक्त गर्ने दूषित सोचबाट राष्ट्रिय आवास कम्पनी परिवारको नामबाट उजुरी परेको भन्ने बेहोरा उल्लेख गरी छानबिन समिति गठन गरिएको र सो समितिले प्रतिवेदन दिएको भन्ने आधार उल्लेख गरी स्पष्टीकरण माग गरिएको छ । सो छानबिन समितिले छानबिन गर्दा मलाई बुझी सोधपुछ गरी सफाइको मौका प्रदान गरी प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । मलाई सफाइको मौका नै नदिई तयार गरिएको प्रतिवेदन मेरा विरुद्धमा प्रमाणमा लाग्न सक्दैन । मलाई कुनै जानकारी नै नदिई तयार पारिएको प्रतिवेदनको आधारमा मलाई स्पष्टीकरण माग गरिएबाट मउपरको कारबाही नै दुराषयपूर्ण रूपबाट उठान गरिएको छ । यस्तो बदनियतपूर्ण कामकारबाही न्यायको रोहमा कायम रहन सक्दैन । विपक्षीबाट माग भएबमोजिम

मैले सबै विवरण उल्लेख गरी स्पष्टीकरण पेस गरेको थिएँ । सो स्पष्टीकरणमा विपक्षीको चित्त नबुझ्नु पर्ने कुनै कारण छैन । विपक्षी गोकर्ण सापकोटालाई सो पदमा नियुक्त गर्नको लागि देखावटी रूपमा स्पष्टीकरण माग गर्ने कार्य भएको स्पष्ट छ ।

महाप्रबन्धकलाई पदबाट हटाउनका लागि विशेष अवस्था चाहिने व्यवस्था नियमावलीको नियम ३६(४) मा रहेको छ । उक्त पदमा इमान्दारीपूर्वक पदीय कर्तव्य पूरा नगरेमा, खराब आचरण भएको, कार्यक्षमताको अभाव भएको वा अन्य यस्तै कारणबाट उक्त पदमा राखिराख्न उपयुक्त छैन भन्ने नेपाल सरकारलाई लागेमा पदबाट हटाउन सकिने व्यवस्था रहेको छ । मलाई हटाउनु पर्ने उक्त कुनै अवस्था विपक्षीले उल्लेख गर्न सकेको छैन । अवधि कितान गरी नियुक्ति गरिएको पदबाट हटाउँदा सफाइ पेस गर्ने र सुनुवाइको मौका प्रदान गरी हटाउनु पर्ने भनी सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । मलाई स्पष्टीकरण माग गर्ने केबल दूषित मनसायले औपचारिकता प्रदान गरेको मात्र हो भन्ने प्रमाणित भएको छ । निर्णय गर्ने अधिकारीले नै स्पष्टीकरण माग गर्नुपर्ने भनी यस अदालतबाट सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएकोमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट स्पष्टीकरण माग गर्ने निर्णय भएको छैन । म निवेदकसँग स्पष्टीकरण माग गर्ने भनी मन्त्रीस्तरबाट भएको निर्णय भनी उल्लेख गरेबाट साधिकार निकायबाट स्पष्टीकरण माग गर्ने निर्णय भएको देखिँदैन । मसँग पहिलो स्पष्टीकरण माग गरिएकोमा म काजमा खटिएको कारण स्पष्टीकरण पेस गर्न नसकेको र पछि पुनः सोधिएको स्पष्टीकरणको चित्त बुझ्दो जवाफ दिएको छु ।

म निवेदकले ऐन, कानून र नियमानुसार कम्पनीको काम कुशलतापूर्वक गर्दै आएको अवस्थामा पदमुक्त गर्ने गरी विपक्षीहरूबाट भएका काम कारबाहीले मेरो संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पुगेको छ । नियमावलीले तोकेको ४ वर्षको पदावधि बाँकी

रहेकै अवस्थामा विपक्षीहरूबाट जसरी भएपनि मलाई हटाउने भन्ने मनसायका साथ नाम मात्रको स्पष्टीकरण लिई मलाई पदबाट हटाउने गरी नेपाल सरकारबाट मिति २०७४/२/८ मा भएको निर्णय तथा मलाई पदमुक्त गरिएको भन्ने मिति २०७४/२/९ को पत्र र विपक्षी गोकर्ण सापकोटालाई उक्त पदमा नियुक्ति गर्ने गरी भएको सोही मितिको निर्णय र पत्रसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ । साथै म निवेदकलाई नियुक्ति भएका मितिले ४ वर्षको अवधिसम्म उक्त पदमा कामकाज गर्न दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ र प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म उक्त निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु र निवेदकलाई उक्त पदमा यथावत् रूपमा कामकाज गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने मिति २०७४/२/१४ को निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने कानूनबमोजिमको आधार कारण भए सोसमेत साथै राखी यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं. ५ र ६ का हकमा आफैँ वा कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमाफत तथा अन्य विपक्षीहरूका हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमाफत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा सूचना दिई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । साथै निवेदनमा उल्लिखित नेपाल सरकारबाट मिति २०७४/२/८ मा भएको निर्णयसहितको मिसिल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमाफत झिकाई अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा छलफलको लागि मिति २०७४/२/२३ को पेसी तोकी विपक्षीहरूलाई झिकाई सोको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई पेश गर्नु भन्ने मिति २०७४/२/१६ को आदेश ।

राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको महाप्रबन्धकको कम्पनीको उद्देश्य पूरा गर्ने जिम्मेवारी रहेको हुन्छ । रिट निवेदक कम्पनीको महाप्रबन्धक दुतबहादुर गुरुडले सो उद्देश्य प्राप्ति गर्न र कम्पनीको हितमा काम गर्न नसकेको भनी उजुरी परेको र सो सम्बन्धमा छानबिन गर्न समिति गठन भई समितिबाट पेश भएको प्रतिवेदनको आधारमा निजलाई स्पष्टीकरण सोधिएको हो । निवेदकले पेश गरेको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएको आधारमा निजलाई पदमुक्त गर्न सम्बन्धित मन्त्रालयबाट मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेश भएबमोजिम निजलाई पदमुक्त गर्ने र राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको महाप्रबन्धकमा लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६(१) बमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्बाट गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्त गर्ने निर्णय भएको हो । अख्तियार प्राप्त नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्बाट निवेदकलाई पदमुक्त गर्ने निर्णय भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकका विरुद्धमा यस मन्त्रालयमा उजुर पर्न आएको छानबिन समिति गठन गरी सो समितिले महाप्रबन्धकबाट कम्पनीको कामबाहेक अन्य क्षेत्रमा कुनै कार्य गर्दा नेपाल सरकारको अनुमति लिनु पर्नेमा नलिएको, कम्पनी घाटामा गएको अवस्थामा महाप्रबन्धकबाट कम्पनीको आर्थिक वृद्धि गर्ने अग्रसरता नलिएको, नाफामा ल्याउने कुनै ठोस कार्ययोजना पेश गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरेको नदेखिएको २ वर्षदेखि घाटामा गएको कम्पनीले महङ्गो घर भाडामा लिएको देखिएको भन्ने प्रतिवेदन प्राप्त भएको थियो । सो प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका विषयमा निज निवेदकसँग स्पष्टीकरण माग गरिएकोमा निजको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक रहेको नदेखिएको हुँदा नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को मिति २०७४/२/८ को निर्णयबाट निजलाई पदमुक्त गर्ने गरी भएको निर्णय

कानूनसम्मत रहेकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार सहरी विकास मन्त्रालय र सो मन्त्रालयका सहसचिव तथा छानबिन समितिका संयोजक रमेशप्रसाद सिंहले पेस गरेको एकै मिलान बेहोराको अलगअलग लिखित जवाफ ।

कम्पनीका महाप्रबन्धक दुतबहादुर गुरुङले कम्पनीको हितविपरीत कार्य गरेको भन्ने उजुरी पर्न आएको हुँदा उजुरीमाथि छानबिन गर्न समिति गठन भई समितिबाट निजलाई स्पष्टीकरण पेस गर्न पत्राचार गरिएको र सोबमोजिम निजले स्पष्टीकरण पेस नगरेको हुँदा दोस्रो पटक स्पष्टीकरण माग भएको हो । निजले पेस गरेको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएकोले नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७४/२/८ को निर्णयले निजलाई पदमुक्त गर्ने र मलाई सो कम्पनीको महाप्रबन्धक पदमा नियुक्ति गर्ने निर्णय भएको हुँदा निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन् भएको छैन । निवेदकसँग दुई पटकसम्म स्पष्टीकरण माग गरी निजको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नपाइएकाले निजलाई पदमुक्त गरिएको हुँदा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत निर्णय भएको छैन । रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने गोकर्णप्रसाद सापकोटाको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकको निवेदन बेहोरा झुट्टा छ । राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीबमोजिम नेपाल सरकारले कम्पनीको महाप्रबन्धक नियुक्त गर्ने कानूनी व्यवस्था भएकाले सोही नियमावलीबमोजिम निवेदकलाई पदमुक्त गरी गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई महाप्रबन्धक पदमा नियुक्त गरेको हो । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७४/२/८ को निर्णय अनुसार निवेदकलाई पदमुक्त गरी गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई महाप्रबन्धक पदमा नियुक्त गर्ने गरी नेपाल सरकारबाट भएको निर्णय कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

यसमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा सबै विपक्षीहरूको लिखित जवाफ प्राप्त भइसकेको देखिँदा पूर्ण सुनुवाइको लागि मिति २०७४/३/२० को पेसी तारेख तोकिएको पेस गर्नु भन्ने मिति २०७४/३/१३ को आदेश ।

यसमा दुवै पक्षका तर्फबाट सम्बन्धित नजिरसमेत उल्लेख गरी मिति २०७४/४/१९ गतेसम्म बहसनोट पेस गर्न लगाई मिति २०७४/४/२५ मा नि.सु. को लागि पेस गर्नु भन्ने मिति २०७४/३/२८ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री शम्भु थापा, श्री माधव बास्कोटा तथा श्री हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता श्री कैलास गुरुङले निवेदक दुतबहादुर गुरुङलाई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७२/२/१४ को निर्णयबमोजिम कम्पनीको नियमावलीको नियम ३६(२) बमोजिम नियुक्त गरिएको हो । नियमावलीको नियम ३६(२) अनुसार महाप्रबन्धकको पदावधि ४ वर्षको हुने व्यवस्था रहेको छ । महाप्रबन्धकलाई पदबाट हटाउन सक्ने व्यवस्था नियमावलीको नियम ३६(४) ले गरेकोमा सोबमोजिमको प्रक्रिया पूरा नगरी निवेदकउपर उजुरी परेको भन्ने आधारमा मन्त्रीस्तरबाट छानबिन समिति गठन गरिएको छ । कुनै पनि पदाधिकारीलाई पदमुक्त गर्ने कारबाही सुरु गर्दा नियुक्ति गर्ने अधिकारीले मात्र कारबाही प्रक्रिया सुरु गर्नुपर्नेमा मन्त्रीस्तरबाट कारबाहीको उठान भएकाले उक्त कारबाही नै अनाधिकार निकायबाट भएको प्रस्ट छ । निवेदकलाई पदमुक्त गर्ने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट भएको निर्णय तथा पदमुक्त गरिएको भनिएको पत्रमा नियम ३६(४) बमोजिम निर्णय भएको भन्ने उल्लेख गरिएको समेत छैन । मन्त्रीस्तरबाट छानबिन समिति गठन गरी छानबिन सुरु गरेको भन्ने देखिएको छ तर सो समितिले निवेदकसँग कुनै सोधपूछ गरेको

देखिँदैन । छानबिन समितिले दिएको प्रतिवेदनका आधारमा मिति २०७२/१/२५ मा निवेदकलाई स्पष्टीकरण सोधिएकोमा निवेदक बाहिर काजमा खटिएको कारण सोको जवाफ दिन नपाउँदै दोस्रो स्पष्टीकरण भनी मिति २०७४/२/३ मा पत्र पठाइएकोमा निवेदकले सबै विवरण उल्लेख गरी स्पष्टीकरण पेश गरेको अवस्था छ । कानूनमा नै पदावधि तोकिएकोमा उचित आधार र कारण विना पदावधि बाँकी रहकै अवस्थामा पदमुक्त गर्न नमिल्ने भनी सुरेश यादव विरुद्ध नेपाल सरकार भएको रिट निवेदन (सर्वोच्च अदालत बुलेटिन वर्ष २०, अंक २४ पृष्ठ २५ रिट नं. ०६८-WO-०५९९) मा यस अदालतबाट नजिर सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएकोमा विपक्षीहरूबाट सो नजिर सिद्धान्तविपरीत पदमुक्त गर्ने गरी निर्णय गरिएको छ । यसरी निवेदकलाई कानूनविपरीत पदावधि बाँकी रहँदै पदमुक्त गर्ने गरी सहरी विकास मन्त्रालयबाट प्रस्ताव पेश भएको र मन्त्रिपरिषद्ले निजलाई पदमुक्त गरी विपक्षी गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई उक्त महाप्रबन्धक पदमा नियुक्ति गर्ने गरी भएको निर्णय तथा सोसम्बन्धी पत्रहरूसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई उक्त महाप्रबन्धक पदमा पूर्ववत् रूपमा कामकाज गर्न दिनु दिलाउनु भनी परमादेशसमेत जारी हुनुपर्ने हो भनी बहस गरी सोही बेहोराको लिखित बहसनोटसमेत पेश भएकोमा सो लिखित बहसनोटसमेत अध्ययन गरियो ।

त्यसैगरी विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री लोकनाथ पराजुली तथा विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टिकेन्द्र दाहालले राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६(४) मा महाप्रबन्धकलाई हटाउन सकिने व्यवस्था गरेको छ । निवेदक कम्पनीका महाप्रबन्धक विरुद्ध उजुरी परेपछि छानबिन समिति गठन गरी छानबिन गरिएको र निवेदकलाई सुनुवाइको मौका दिएको र निजबाट पेश हुन आएको स्पष्टीकरण

चित्त बुझ्दो नभएकाले निजलाई पदमुक्त गर्ने गरी मन्त्रीबाट टिप्पणी सदर गरी मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव लागिएको र मन्त्रिपरिषद्बाट निजलाई पदमुक्त गर्ने र गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई सो पदमा नियुक्ति गर्ने गरी भएको नेपाल सरकारको निर्णयलाई अधिकारविहीन भन्न मिल्दैन । निर्णय कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने हो भनी बहस गरी सोही बेहोराको लिखित बहसनोटसमेत पेश भएकोमा सो लिखित बहसनोटसमेत अध्ययन गरियो ।

साथै विपक्षीमध्येका गोकर्णप्रसाद सापकोटाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेव यादव र श्री हरिहर दाहाल तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री आनन्दराज पोख्रेलले नेपाल सरकार कार्यसम्पादन नियमावलीअनुसार नियुक्ति बर्खास्तीलगायतका सबै प्रस्ताव मन्त्रीको निर्णयअनुसार मन्त्रिपरिषद्मा लैजाने हो । जुन प्रक्रियाबाट निवेदकलाई नियुक्ति गरिएको हो सोही प्रक्रियाबाट निजलाई हटाउने निर्णय भएको हुँदा सो निर्णयलाई अधिकारविहीन निर्णय भन्न मिल्दैन । राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीले नियुक्ति तथा पदमुक्त गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सोही व्यवस्थाअनुसार निजलाई सुनुवाइको मौका प्रदान गरी पदबाट हटाउने निर्णय भएको हो । निवेदकलाई पहिलो स्पष्टीकरण सोधिएकोमा त्यसको जवाफ नआएकाले पुनः दोस्रो स्पष्टीकरण सोध्ने काम भएको छ । यस्तोमा सुनुवाइको मौका नदिएको भन्न मिल्दैन । निवेदकउपर उजुरी पर्न आएकोले सो उजुरीउपर छानबिन गर्न छानबिन समिति बनाई छानबिनबाट दोषी देखिएकाले प्रक्रिया पूरा गरी पदमुक्त गरिएको हो । सुरेश यादवको निवेदनमा पदावधि बाँकी रहँदै हटाउनै नपाइने भन्ने होइन । पदबाट हटाउँदा कानूनी प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने भन्ने नजिर कायम भएको छ । यसर्थ निवेदकउपर उजुरी परेकाले सो विषयमा छानबिन गरी प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार स्पष्टीकरण माग

गरी स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएकाले मन्त्रीले पदमुक्त गर्ने टिप्पणी सदर गरी मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव लिएको र सोहीबमोजिम निजलाई पदमुक्त गरी उक्त पदमा गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्ति गर्ने गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट भएको निर्णय कानूनसम्मत भएकाले रिट खारेज हुनुपर्ने हो भनी बहस गरी सोही बेहोराको लिखित बहसनोटसमेत पेस भएकोमा सो लिखित बहसनोटसमेत अध्ययन गरियो।

उल्लिखित बहस सुनी पेस भएको लिखित बहसनोट तथा प्रस्तुत रिट निवेदनसहितको मिसिलसमेत अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिम उत्प्रेषण तथा परमादेश आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो।

यसमा निवेदकलाई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७२/२/१४ को निर्णयअनुसार राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६ बमोजिम ४ वर्षको लागि सो कम्पनी लिमिटेडको महाप्रबन्धक पदमा नियुक्ति गरिएको थियो। उक्त नियमावलीको नियम ३६(२) मा महाप्रबन्धकको पदावधि ४ वर्षको हुनेछ भन्ने व्यवस्था छ। मेरो पदावधि बाँकी छँदै सहरी विकास मन्त्रालयको निर्णयअनुसार स्पष्टीकरण सोध्ने कार्य गरिएको र पहिलो स्पष्टीकरणको पत्र प्राप्त नहुँदै दोस्रो स्पष्टीकरण पेस गर्न पत्राचार गरी स्पष्टीकरणमा चित्त नबुझेको भनी दूषित मनसायपूर्वक कारबाही प्रक्रिया अगाडि बढाई नेपाल सरकारको मिति २०७४/२/८ को निर्णयअनुसार मलाई पदमुक्त गरिएको मिति २०७४/२/९ को पत्र बुझाइएको र उक्त पदमा सोही मितिमा गोकर्ण सापकोटालाई नियुक्त गरिएको भन्ने पत्र प्राप्त भयो। विपक्षीहरूको उक्त कार्य कानूनविपरीत भएकोले उत्प्रेषणको आदेशले नेपाल सरकारको सो निर्णय बदर गरी मलाई पूर्ववत् पूरा पदावधि काम गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ

भन्ने रिट निवेदन जिकिर देखियो।

निवेदक दुतबहादुर गुरुङका विरुद्धमा उजुरी पर्न आएकोले उजुरीउपर छानबिन गर्न छानबिन समिति गठन गरी समितिले दिएको प्रतिवेदनको आधारमा निवेदकले कम्पनीको कार्यबाहेक अन्य कार्य गर्दा नेपाल सरकारसँग अनुमति नलिएको, घाटामा गएको कम्पनीको लागि महङ्गो घर भाडामा लिएको र कम्पनीको आर्थिक वृद्धितर्फ कुनै चासो नराखेको लगायतका आधारमा निजसँग स्पष्टीकरण माग गरिएकोमा पहिलो स्पष्टीकरणको जवाफ नआएको र पुनः दोस्रो स्पष्टीकरण सोधिएको हो। दोस्रो स्पष्टीकरणमा प्राप्त स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएकाले निजलाई पदमुक्त गर्ने टिप्पणी मन्त्रीस्तरबाट सदर भई मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव लिएकोमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७४/२/८ को निर्णयअनुसार निजलाई पदमुक्त गरिएको र उक्त पदमा सोही मितिमा गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्त गर्ने निर्णय भएको हुँदा निजको संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने लिखित जवाफ रहेको देखियो।

सो सन्दर्भमा हेर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७२/२/१४ को निर्णयले राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६(२) बमोजिम ४ वर्षको लागि निवेदक दुतबहादुर गुरुङलाई राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको महाप्रबन्धक पदमा नियुक्त गरिएको देखियो। उक्त नियमावलीको नियम ३६(२) मा महाप्रबन्धकको पदावधि ४ वर्षको हुनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ। निवेदक दुतबहादुर गुरुङलाई सोही व्यवस्थाबमोजिम ४ वर्षको लागि महाप्रबन्धक पदमा नियुक्त गरिएको देखिन्छ। सहरी विकास मन्त्रालयको विभागीय मन्त्रीबाट राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको हालको महाप्रबन्धक दुतबहादुर गुरुङलाई मिति २०७४/२/७ देखि लागू हुने गरी पदमुक्त गर्ने

र सो पदमा गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्त गर्ने भन्ने प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्मा पेस भएको देखियो । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७४/२/८ को बैठकले सोही प्रस्तावबमोजिम गर्ने भनी निर्णय भएको भन्ने देखियो ।

२. सहरीविकासमन्त्रालयको उक्त प्रस्तावहेर्दा प्रस्ताव पेस गर्नुपर्ने कारणमा कम्पनीको महाप्रबन्धक दुतबहादुर गुरुङ कम्पनी हितविपरीत कार्यहरू गरेको भनी उजुरी परेको र सोसम्बन्धी छानबिन गर्न माननीय मन्त्रीस्तरको मिति २०७४/१/१७ को निर्णयअनुसार समिति गठन भई समितिबाट प्रतिवेदन पेस भएको छ । सोही प्रतिवेदनको आधारमा निजलाई स्पष्टीकरण माग गरिएकोमा निजले पेस गरेको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नभएकोले निजलाई पदमुक्त गर्ने, राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६(१) मा प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा दैनिक कार्य सञ्चालनको लागि नेपाल सरकारले महाप्रबन्धक नियुक्त गर्ने व्यवस्था रहेको छ । हालको कार्यकारी निर्देशकलाई पदमुक्त गरेपश्चात् रिक्त हुने उक्त पदमा गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्त गर्नको लागि मन्त्रीबाट मिति २०७४/२/७ मा स्वीकृति प्राप्त भएकाले भन्ने उल्लेख भएको देखियो । कुनै पदमा बहाल रहेको व्यक्तिउपर कारबाहीको व्यवस्था भएकोमा जुन अधिकारी वा निकायले कारबाही गर्ने भनी कानूनमा किटानी गरेको छ, त्यस्तो अधिकारी वा निकायले र त्यसरी कुनै निकाय वा अधिकारी नतोकिएकोमा नियुक्त गर्ने निकाय वा अधिकारीमा मात्र कारबाही गर्ने अधिकार निहित रहेको हुन्छ । कारबाही गर्ने भनेको केवल बर्खास्त गर्ने भन्ने प्रस्ताव सदर गर्ने गरी भएको निर्णय मात्र नभएर बर्खास्तीलगायतका कारबाहीको प्रक्रिया अगाडि बढाउने र पदमुक्त गर्नेसम्मका कारबाहीको निर्णय गर्ने भन्ने बुझ्नु पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत विवादमा निवेदक दुतबहादुर गुरुङलाई मन्त्रिपरिषद्को निर्णयले राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको महाप्रबन्धकमा

नियुक्त गरिएकोमा नियुक्त गर्ने मन्त्रिपरिषद् अर्थात् अख्तियारवालाबाट निजलाई स्पष्टीकरण सोधिएको पाइँदैन । मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट समिति गठन भई सोधिएको स्पष्टीकरणलाई अख्तियारवालाबाट सोधिएको भन्न मिलेन । जब स्पष्टीकरण सोध्ने कार्य नै साधिकार निकायबाट भएको छैन भने त्यसपछि भएका कार्यहरूलाई कानूनअनुरूप भए गरेको भन्न मिलेन । प्रस्तुत विवादमा स्पष्टीकरण माग्ने कारबाहीको सुरुवात मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट भएको र तत्पश्चात् प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्मा पेस भएको र सोही प्रस्तावअनुसार हुने भनी मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय भएको उक्त प्रस्ताव तथा मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट देखिएकाले उक्त निर्णय गलत धरातलमा खडा भएकोसमेत देखिँदा साधिकार निकाय तथा अधिकारीबाट भएको मान्न सकिने देखिएन ।

३. पदावधि कानूनले नै प्रस्ट तोकेको कुनै पनि सार्वजनिक पदमा नियुक्ति भएको पदाधिकारीले उक्त कानूनले तोकेको अवधिसम्म निर्वाध रूपमा कामकाज गर्न पाउनु पर्ने भन्ने मान्यताका साथ कानूनमा पदावधि तोकिएको हुन्छ । पदावधि तोकिएकोमा कानूनको उचित प्रक्रिया अवलम्बन नगरी बर्खास्ती गर्नु कानूनविपरीत हुन्छ । देशमा सुशासन कायम गर्न र सुशासनको नागरिकमा अनुभूति गराउन पनि कानूनको पालना सबैले गर्नु र गराउनु पर्ने हुन्छ । कानूनमा स्पष्ट रूपमा पदावधि तोकिएको अवस्थामा कानूनी प्रक्रिया विना कुनै आधार कारणबेगर माथिल्लो पदाधिकारीलाई मनमा लाग्दैन पदमुक्त गर्ने र सोही पदमा अर्को व्यक्ति नियुक्ति गर्दा कानूनको अवमूल्यन हुनुका साथै त्यसको नागरिकमा सकारात्मक सन्देशसमेत जाँदैन । सार्वजनिक पदाधिकारीले निर्णय गर्दा कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तअनुरूप गर्नुपर्दछ । सार्वजनिक पदमा नियुक्त भएको अधिकारीले प्रचलित कानूनविपरीत कामकारबाही गरेमा वा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायका लागि कुनै

योगदान गर्न नसकेमा वा त्यस्तो पदाधिकारीलाई दिइएको जिम्मेवारी पूरा गर्न असक्षम भएमा नियुक्ति दिने अख्तियारवालाले अवकाश दिन नै नपाउने भन्ने हुँदैन । साथसाथै त्यस्तो अवकाश विनाकारण र स्वेच्छाचारी हुनु पनि हुँदैन । निवेदकलाई महाप्रबन्धकको पदबाट पदमुक्त गर्ने प्रस्ताव पेस गर्दा उक्त प्रस्तावमा कुन कानूनअनुसार कारबाही गरी पदमुक्त गर्ने भन्ने उल्लेखसम्म भएको देखिँदैन । कुन कानूनअनुसार पदमुक्त गरिएको हो भन्ने उल्लेख नगरी वर्तमान महाप्रबन्धकलाई पदमुक्त गरी उक्त पदमा विपक्षीमध्येका गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्त गर्ने भन्नेसम्म उल्लेख गरेको देखियो । पदमुक्त गर्ने प्रस्ताव पेस गर्दा नै निज पदमुक्त भइसकेको जस्तो गरी रिक्त पदमा अर्को व्यक्तिलाई नियुक्त गर्ने प्रस्तावसमेत सोही प्रस्तावमा समावेश गरेको देखिँदासमेत उक्त प्रस्ताव दुराशयपूर्ण भावनाले लागेको भन्ने प्रस्ट देखिन आयो ।

४. अतः राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको नियमावलीको नियम ३६(२) बमोजिम महाप्रबन्धकको पदावधि ४ वर्षको हुने व्यवस्था भएकोमा सोविपरीत निजको पदावधि बाँकी रहेकै अवस्थामा कानूनी प्रक्रिया विना निवेदकलाई उक्त महाप्रबन्धक पदबाट हटाउने भन्ने मन्त्रीस्तरको प्रस्तावमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट भएको मिति २०७४/२/८ को निर्णय तथा सोसम्बन्धी पत्रहरू र उक्त पदमा विपक्षी गोकर्णप्रसाद सापकोटालाई नियुक्त गर्ने गरी भएको सोही मितिको निर्णयसमेत उक्त नियमावलीको व्यवस्थाको विपरीत रहेको देखियो । यस अदालतबाट “प्रचलित कानून विरुद्ध काम कारबाही गरेमा, सम्बन्धित सार्वजनिक निकायका लागि कुनै योगदान दिन नसकेमा र निजलाई दिइएको जिम्मेवारी सुहाउँदो निजको योग्यता र अनुभव नभएमा नियुक्तिपत्रमा जे जस्तो भाषा लेखेर दिएको भए पनि नियुक्ति दिने अख्तियारवालाले अवकाश पनि दिन सक्ने नै हुन्छ । तर अवकाश स्वेच्छाचारी र विना कारण

भने हुनु हुँदैन” भन्ने यस्तै प्रकृतिको निवेदक सुरेश यादव विपक्षी नेपाल सरकार भएको उत्प्रेषण निवेदन (स.अ.बुलेटिन वर्ष २०, अंक २४ पृष्ठ २५) मा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तसमेतको विपरीत देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ । अब निवेदक दुतबहादुर गुरूडलाई यथावत् रूपमा राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेडको महाप्रबन्धक पदमा कामकाज गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीतर्फको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्र.न्या. गोपाल पराजुली

इजलास अधिकृत: दुर्गाप्रसाद खनाल

इति संवत् २०७४ साल श्रावण २५ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १००६५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्र.न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
फैसला मिति : २०७५।२।२८
०७१-CI-१२९९

मुद्दा: लिखत दर्ता बदर दर्ता

पुनरावेदक / वादी : जिल्ला बारा गा.वि.स. पिप्रा सिमरा
वडा नं.४ बस्ने राजनाथ उपाध्यायको छोरा
विनयकुमार उपाध्याय

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला म्याग्दी, झीं गा.वि.स.
वडा नं.५ स्थायी ठेगाना भई हाल काठमाडौं
जिल्ला, गोंगबु गा.वि.स. वडा नं.४ बस्ने मीना
शेरचन

- बैंकसँगको ऋण कारोबारमा घरजग्गा नै लिलामी प्रक्रियासम्म पुगेको र लिलामको अन्तिम अवस्थामा घरको मुख्यसमेत अन्य अंशियाराले थाहा पाउन सक्ने अवस्थामा वादीले समेत थाहा नपाएको भन्ने प्रस्ट आधार नै नदेखिएको र त्यस्तो लिलामी प्रक्रियामा पुगी सम्पत्ति नै सोही प्रक्रियाबाटै हस्तान्तरण हुने अवस्थामा पनि बेवास्ता गर्ने कार्य आफैँमा हकाधिकार त्याग गर्न चाहेको अर्थमा बुझ्नु पर्ने ।
- अंशको अधिकारको दाबी गर्नेले ऋण दायित्वतर्फ समेत उदासिन हुन मिल्ने हुँदैन । ऋण लगानी गरी बैंकले रोक्का राखेको सम्पत्ति २०५७ सालमा अंश मुद्दा

परेको कारणले मात्र सोपूर्वको सगोलको व्यवहार देखिएबाट बैंकको ऋण असुली प्रक्रिया स्वाभाविक देखिएको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- घरको मुख्यसमेतको सहमतिमा सगोलको बैंकको ऋण तिरी दिएबापत दाबीको घरजग्गा राजीनामा गरी हक हस्तान्तरण भई हालको अवस्थामा हक टुटिसकेको र तेस्रो पक्षमा सम्पत्ति उचित हस्तान्तरण (Just Transfer) भएको देखिएकोले अंश दपोट भन्ने आधारमा वास्तविक परिस्थिति र सन्दर्भ लुकाई हकको दाबी गर्नु न कानूनसङ्गत, न न्यायसङ्गत र न व्यवहारसङ्गत नै मान्न सकिने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री
सूर्यजीतकुमार सिंह

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्या. श्री अवध विहारी सिन्हा
बारा जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल
माननीय न्यायाधीश श्री सरीता शर्मा
पुनरावेदन अदालत हेटौँडा

फैसला

का.मु.प्र.न्या.दीपकराज जोशी : न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै
अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त

तथ्य र ठहर यसप्रकार छः

मूल पुर्खा राजनाथ उपाध्यायको श्रीमती जेठी पानमतीदेवी, कान्छी ईन्द्रादेवी हुन् । पानमतीदेवीको तर्फबाट म फिरादी विनयकुमार उपाध्याय र ईन्द्रादेवीको तर्फबाट २ छोराहरू राजेन्द्रकुमार उपाध्याय र जीतेन्द्रकुमार भई जीतेन्द्र उपाध्यायको श्रीमती चण्डीकादेवीसमेतका उपर मैले २०५७ सालको दे.नं.७६० को अंश दर्ता मुद्दा दिई मिति ०५९।९।२९ मा फैसला भई वादीले ३ भागको १ भागको ६ भागको २ भाग अंश पाउने ठहरी फैसला भइसकेको छ । उपर्युक्त अंश मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतले सम्पूर्ण सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी माग हुँदा विपक्षीमध्येका प्रतिवादी राजनाथ उपाध्यायले अंशको तायदाती फाँटवारी पेस गर्दा स्व. ईन्द्रादेवी उपाध्यायको नाम दर्ताको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.९ सि.नं.११०७ कि.नं.४५७ ज.वि.०-१२-२-१ दपोट गरी नदेखाई दबाई छिपाई अंश दपोट गर्नु भएकोमा दिएको अंश दपोट हक कायम दर्ता मुद्दाबाट विपक्षीहरूमध्ये राजनाथ उपाध्यायसमेतले अंश दपोट गरेकोमा विपक्षीहरूले र.नं.४०३९३ मिति २०६४।२।२८ बाट दिने आमा ईन्द्रादेवी उपाध्याय लिने विपक्षी मिना शेरचन भई राजीनामा लिखत पारित गरेको कुरा का.जि.अ. बाट मिति २०६८।८।१८ र मा.पो.का. काठमाडौंबाट मिति २०६८।८।१६ मा नक्कल लिई थाहा भएको हुँदा र सोको आधारमा विपक्षीका नाममा दर्ता भएको उक्त कि.नं ४५७ ज.वि.०-१२-२-१ जग्गाको लिखत बदर गरी मेरो नाममा एकलौटी दर्ता गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिरादपत्र ।

उक्त कि.नं.४५७ को जग्गा र घर सुरु ०५७ सालको अंश मुद्दा अन्त भएपछि हाल आएर मलाई बिक्री गरिसकेपछि मेरो पूर्ण हक स्वामित्वमा आएको घर जग्गालाई विपक्षीसरहका समान हैसियतका व्यक्ति राजेन्द्रकुमार, चण्डिकाले दिएको अंश लिखत बदर

जालसाजी मुद्दाको उच्चारणसमेत नगर्ने यी वादीले सोही मिति ०५७ सालमा भएको फैसलालाई हालसम्म चित्त बुझाई आएकोमा यसै अदालतमा विचाराधीन रहेको जग्गा बारा जिल्ला पिपरा सिमरा गा.वि.स.वडा नं.२घ कि.नं.८५९ को जग्गा ३ भाग पुनः ६ खण्डको १ खण्ड मात्र पाउने यी वादीले पिता राजनाथबाट पूरा कित्ता जग्गा लिखत गरी लिई सोउपरमा मूल अंशियार देवनाथ उपाध्यायले यी वादीसमेतलाई ६ थान मुद्दामध्येको २०६६ सालको दे.नं.१५७६ तथा दे.नं.१५७७ को लिखत बदर मुद्दामा प्रस्तरूपमा बारा जिल्लाको घर जग्गा मात्र पैतृक सोबाहेक अन्य अंशियारले आफूखुस गरिलिन पाउने भनी मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा रहेकोसमेत अवस्था छ । जग्गा पजनीको १७ नं. तथा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार दाबी लिन मिल्ने नहुँदा विपक्षीको फिराद दाबी मुलुकी ऐन, अ.बं.१८० नं. बमोजिम फिराद खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी मिना शेरचनको प्रतिउत्तरपत्र ।

प्रतिवादीमध्येका राजनाथ उपाध्यायले सुरु म्यादै गुजारी प्रतिउत्तर नफिराई बसेको देखिन्छ ।

यिनै वादी प्रतिवादीसमेत भएको ०६८ सालको दे.नं.१२२३ को अंश दपोट मुद्दामा आजै यसै इजलासबाट अंश दपोट नठहरी वादीको अंश हक कायम हुने ठहरी फैसला भएकोले सोही फैसलाको आधार प्रमाणबाट प्रस्तुत मुद्दामा दाबीको राजीनामा लिखतमा उल्लिखित जग्गा घरमध्ये ३ खण्डको १ खण्डको ५ खण्डको १ खण्डको हकमा दाबीको लिखत दर्ता बदर भई वादीका नाममा दर्तासमेत हुने ठहर्छ भन्ने मिति २०६९।९।१८ को सुरु बारा जिल्ला अदालतको फैसला ।

विपक्षीले मिति २०६४।२।२८ को राजीनामाको लिखतउपर मिति २०६८।८।२३ मा दे.नं.१२२२ को लिखत दर्ता बदर दर्ता मुद्दाको फिरादपत्र जग्गा पजनीको १७ नं. तथा लेनदेन

व्यवहारको ४० नं. को आधार लिई दर्ता गर्नुभएको छ । अंश नभएका अंशियारले सगोलको सम्पत्ति आफ्नो मन्जुरीबिना बिक्री भएको अवस्थामा प्राप्त गर्ने उपचार भनेको लेनदेन व्यवहारको १० नं. को आधार लिई दर्ता गर्नुभएको छ । अंश नभएका अंशियारले सगोलको सम्पत्ति आफ्नो मन्जुरी बिना बिक्री भएको अवस्थामा प्राप्त गर्ने उपचार भनेको लेनदेन व्यवहारको १० नं. को आधारमा मात्र हो । तसर्थ दे.नं. १२२२ को लिखत दर्ता बदर दर्ता सर्वथा खारेज गर्नुपर्नेमा खारेज नगरी लिखत दर्ता बदर गर्ने गरेको त्यस्तो फैसलालाई आधारको रूपमा ग्रहण गरेको प्रस्तुत फैसलासमेत पूर्णतः बदरभागी भएको हुँदा यस मुद्दामा समेत विपक्षीको फिरोद स्वतः खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदक मीना शेरचनको पुनरावेदन अदालत हेटौंडामा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

वादी दाबीमा उल्लिखित जग्गा अंश दर्ता मुद्दामा तायदातीमा नदेखाई दबाईछिपाई अंश दपोट गरी गुपचुप तरिकाबाट जालसाजीको माध्यमबाट गरे गराएको सम्पूर्ण लिखत बदर हुनुपर्नेमा सो नगरी अंशबन्डाको २७ नं. को विपरीत खण्डे बदर गर्ने गरी गरेको फैसला बदर हुनुपर्छ । यसै लगाउको दे.नं. १२२३ को अंश दपोट मुद्दामा सम्पूर्ण बेहोरा खुलाई पुनरावेदनपत्र गरेको छु । सो मुद्दामा गरेको पुनरावेदन जिकिरको पुनरावेदनबाट सो मुद्दाको फैसला बदर हुने नै छ । सो मुद्दालाई आधार बनाई प्रस्तुत मुद्दामा फैसला भएको देखिँदा उक्त फैसला बदर हुने प्रस्ट छ । वादी दाबीको जग्गा पुनरावेदकसमेत वादी प्रतिवादी राजनाथ उपाध्यायसमेत भएको दे.नं. ७६० को अंश मुद्दामा वादी दाबीबमोजिम लिखत दर्ता बदर गर्नुपर्ने सो नगरी अनावश्यक तर्क गरी भएको फैसला कानूनसङ्गत नभएको हुँदा सुरु फैसला उल्टी गरी अंश दपोट गरेको ठहर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदक विनयकुमार उपाध्यायको पुनरावेदन अदालत हेटौंडामा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा यसै लगाउको ०७०-DP-००६४ को अंश दपोट एकलौटी हक कायम दर्ता चलन मुद्दामा प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश भएको र प्रस्तुत मुद्दा उक्त मुद्दासँग अन्तरप्रभावी भएकोले यसमा पनि मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम, ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी झिकाई नियानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०७०।७।१५ गतेको आदेश ।

सुरु मुद्दामा अंश दपोट तथा अंश हक कायम मुद्दामा म लिखित प्रतिवाद पक्षका नाम दर्तामा हाल दर्ता कायम सम्पत्ति विषयमा भने मलाई पक्ष नै बनाइएको छैन । वादी तथा प्रतिवादीमध्येका राजनाथसमेतले दाबी गरेको सम्पत्तिमा एकपटक जिल्ला तथा पुनरावेदन तथा सर्वोच्च अदालतबाट निस्सा नपाएको विषयलाई कुनै उल्लेख गरेका छैनन् भने अर्कोतर्फ वादी देवनाथ उपाध्याय र यी वादी विनयकुमार उपाध्याय प्रतिवादी भई दायर अंश हक कायम मुद्दामा सबै अंशियारको दाबी लाग्ने आसयबाट सुरु इन्साफ गरिएको छ । वादीले दाबी गरेकै सम्पत्तिमा राजेन्द्रकुमारले आफ्नो आमा इन्दिरादेवीको साबिक दर्ता सम्पत्तिउपर लेनदेन व्यवहारको १० नं. अन्तर्गत सगोलको व्यवहार मिलाउन गरेको कार्यलाई मन्जुरी भएको भन्ने व्याख्या भएकोले उक्त व्याख्या विनयकुमारको हकमा पनि लागू हुन्छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७०।८।१८ को मीना शेरचनको पुनरावेदन अदालत हेटौंडामा लिएको लिखत प्रतिवाद ।

विनयकुमार उपाध्यायले दाबी लिएको दिने इन्दिरा उपाध्याय र लिने मीना शेरचन भएको र.नं. ४०३९६ मिति २०६४।२।२८ को पारित लिखत बदर नहुने जालसाजी नठहरिने गरी भएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने गरी मिति २०६८।२।५ मा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट फैसला भएको र उक्त फैसलामा दोहोर्चाई हेर्ने निस्सा

प्रदान गर्न मिलेन भनी मिति २०६८।८।२ मा सर्वोच्च अदालतबाट आदेश भएको परिप्रेक्ष्यमा वादी दाबीको राजीनामा लिखतमा उल्लिखित घरजग्गामध्ये ३ खण्डको १ खण्डको ५ खण्डको १ खण्डको हकमा दाबीको लिखत दर्ता बदर भई वादीका नाममा दर्तासमेत हुने ठहर गर्ने गरी भएको बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।९।१८ को फैसला मिलेको नहुँदा उक्त फैसला उल्टी हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०७१।७।३ को फैसला ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरियो ।

पुनरावेदक / वादीको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री सूर्यजीतकुमार सिंहले विवादित कित्ता नं.४५७ को जग्गा घर अंश मुद्दा पर्नुपूर्वदेखि इन्दिरादेवीको दर्ता भोगमा रही वादीको विनय कुमारसमेतको अंश हकको सगोलको सम्पत्ति रहेकोमा अंश दपोट गर्ने उद्देश्य तायदाती फाँटवारी दिँदा उल्लेख नगरेको र सोही जग्गालाई नै २०५७ सालको अंश मुद्दाको फैसलापश्चात् २०६४ सालमा दिने इन्दिरादेवी र लिने मीना शेरचन भई राजीनामा लिखत पारित गरेको कुरालाई अंश दपोट गर्ने उद्देश्य रहेको थिएन भनी मान्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन । यसरी लगाउको अंश मुद्दामा वादी दाबीबमोजिम अंश दपोट ठहर हुने देखिँदै रहेबाट वादी दाबीबमोजिम सो लिखत बदर गरी वादीको एकलौटी हककायम गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

यसमा प्रतिवादीले अंश मुद्दाको तायदातीमा नदेखाएको मेरोसमेत अंश हक लाग्ने सगोलको कि.नं.४५७ को जग्गा र घर र.नं.४०३९घ मिति २०६४।२।२८ बाट दिने आमा इन्दिरादेवी उपाध्याय लिने विपक्षी मीना शेरचन भई पारित राजीनामा लिखत बदर गरी मेरो नाउँमा एकलौटी दर्ता गरिपाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेको पाइयो । हाल दाबी गरेको घर जग्गा

बत्तिसपुतलीमा नै इन्दिरादेवीले म्याद सूचना बुझी लिएको र सुरु अदालत तथा पुनरावेदन अदालतको फैसलामा नै प्रतिवादीहरू इन्दिरादेवीसमेतको बत्तिसपुतलीमा बसोबास रहेको बोलिएको, इन्दिरादेवी दुरसञ्चारको कर्मचारी रहेको र २०३७ सालमा इन्दिरा देवीले लिखत गरिलिँदा नै दाइजो पेवाको भनी लिखतमै उल्लेख भएको र दाबीको कित्ताको घर जग्गा लिलाम प्रक्रियामा पुगेकोमा ऋण तिरी दिई आफूले लिएको र ऋण लिँदा वादी साक्षी बसेको एवं २०५७ सालमा भएको फैसलालाई हालसम्म चित्त बुझाई बसेका विपक्षी वादीले जग्गा पजनीको १७ नं. तथा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार दाबी लिन मिल्ने नहुँदा विपक्षीको फिराद दाबी मुलुकी ऐन अ.बं.१८० नं. बमोजिम फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादी मीना शेरचनको प्रतिउत्तर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा दाबीको राजीनामा लिखतमा उल्लिखित जग्गा घरमध्ये ३ खण्डको १ खण्डको ५ खण्डको १ खण्डको हकमा दाबीको लिखत दर्ता बदर भई वादीका नाममा दर्तासमेत हुने भनी मिति २०६९।९।१८ मा भएको सुरु बारा जिल्ला अदालतको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत हेटौंडाले उल्टी गरी वादी दाबी नपुग्ने ठहराई फैसला गरेउपर वादीले यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखियो । अब पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको फैसला मिलेको छ, छैन ? वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो, होइन ? भनी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीले अंश मुद्दाको तायदातीमा नदेखाएको मेरोसमेत अंश हक लाग्ने सगोलको कि.नं.४५७ को घर जग्गा र.नं.४०३९घ मिति २०६४।२।२८ बाट दिने आमा इन्दिरादेवी उपाध्याय लिने विपक्षी मीना शेरचन भई पारित राजीनामा लिखत बदर गरी मेरो नाउँमा एकलौटी दर्ता गरिपाउँ भनी वादी विनयकुमार उपाध्यायको फिराद दाबी छ । लिखत मिति २०६४।२।२८ भएकोमा मुख्य कारणी इन्दिरादेवीको मृत्यु भएपछि अंश दपोट

मुद्दासँगै अन्तरसम्बन्धित देखाई प्रस्तुत मुद्दाको फिरोद २०६८ सालमा परेको देखियो। विवादित कि.नं.४५७ को जग्गा धितो राखी वादीका बाबु राजनाथले मिति २०४५।१।३० मा कृषि विकास बैंकबाट ऋण लिएको र सो ऋण लिने कार्य २०५७ सालको अंश मुद्दा पर्नुपूर्वको रहेकोले सगोलमा ऋण लिएको कुरामा समेत अन्यथा जिकिर लिन मिल्ने र ऋणको दायित्वबाट वादी पन्छिन मिल्ने देखिएन।

३. धितो ऋण कारोबार हुँदा राजेन्द्रकुमार उपाध्याय साक्षी बसेको र राजीनामा लिखत हुँदा पुनरावेदक / वादीका पिता राजनाथ उपाध्याय र वादीका भाइ जितेन्द्र उपाध्याय साक्षी बसी आमा इन्दिरादेवीले मीना शेरचनलाई जग्गा हस्तान्तरण गरेको अवस्था देखिँदा घरको मुलीसहितको अन्य अंशियाराको लिखत र ऋण कारोबार हुँदा संलग्नता देखिएको छ। मूलतः कृषि विकास बैंकलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने हुन आएको रु.४९,४४७०४।- भुक्तानी गर्ने सिलसिलामा राजनाथको तर्फबाट प्रतिवादी मीना शेरचनका पति देवीराम शेरचनले मिति २०६३।२।५ मा रु.५ लाख, मिति २०६४।२।६ मा रु.९ लाख र मिति २०६४।२।२४ मा रु.३५ लाखसमेत कुल रु.४९ लाख बैंक दाखिला गरेको देखिएको र २०५७ सालको अंश मुद्दा पर्नुपूर्वको एकाघर सगोलको देखिएको उक्त ऋण चुक्ता गर्ने सिलसिलामा प्रतिवादी मीना शेरचनका पति देवीराम शेरचनले पटकपटक गरी भुक्तानी गरेको देखिएको र सोही अवस्था परिस्थितिमा विवादित जग्गा राजनाथको पत्नी इन्दिरादेवीबाट प्रतिवादी मीना शेरचनले रजिस्ट्रेसन पास गरी लिएको देखियो। साथै दाबीको घर जग्गाको चलनचल्तीको मोलमा बिक्री नभएको वा सगोलको बैंकको ऋण चुक्ता नगरी आफूखुसी खाई मासेको भन्ने वादी दाबी देखिँदैन। अंश मुद्दा परेपछि लिखत पारित भएको देखिए पनि लिलामी प्रक्रिया रोक्न वा लिलामबाट हुनसक्ने वढी नोकसानिलाई न्यून गर्ने उद्देश्यले दाबीको

घरजग्गा मिना शेरचनलाई राजीनामा पारित गरेको देखिन आएकोले सगोलको ऋण चुक्ताको निरन्तरता नै पुष्टि हुन्छ।

४. लिलामी प्रक्रियामा पुगेको सम्पत्तिलाई आफ्नो अंश हक भन्ने वादीले समयैमा उचित निराकरण नगरेको र लिलामी प्रक्रिया रोक्नसमेतको लागि घरको मुख्यसमेतको सहमतिमा पारिवारिक हितको त्यस्तो लिखत व्यवहार भएकोले वादी दाबीबमोजिम अंश दपोट गर्ने उद्देश्य पुष्टि हुन आउँदैन। अर्थात् सगोलको बैंक ऋण चुक्ता गरेको देखिँदै रहेबाट अंश मार्ने उद्देश्य रहेको भन्ने वादीको सो दाबीलाई वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाटै खण्डित भइरहेको र अंशको तायदाती फाँटवारी इन्दिरादेवीले पेस गरेको भन्ने नदेखिँदा त्यसरी फाँटवारी नै नदिएका पक्षले अंश दपोट गर्न सक्ने अवस्था नै देखिएन भनी यसै लगाउको पुनरावेदक / वादी विनयकुमार उपाध्याय विरुद्ध प्रत्यर्थी / प्रतिवादी देवनाथ उपाध्यायसमेत मुद्दा अंश दपोट एकलौटी हक कायम चलन मुद्दामा (०७१-८।-१४१३) फैसला भएको छ। उपर्युक्त अंश दपोट मुद्दाबाट अंश मार्ने उद्देश्य थियो भन्ने पुष्टि हुन नआएको र सगोलको ऋण चुक्ता भएबापत लिखत पास भएको देखिँदा दूषित लिखत मान्न सकिने अवस्था रहेन। आफूले समयमै चुक्ता गर्नुपर्ने ऋण दायित्वतर्फ मौन रहेका वादीले केवल आफ्नो अंश हकतर्फको दाबी गर्नु मात्र न्यायोचित एवं वैध अपेक्षापूर्ण मान्न सकिएन।

५. २०५७ सालमा अंश मुद्दा पर्नुपूर्व नै सगोलमा बाबु राजनाथले कृषि विकास बैंकबाट ऋण लिएकोमा ऋणबापत विवादको जग्गा राजनाथकी पत्नी इन्दिरादेवीले धितो राखिदिएकी तथा ऋण तिर्न नसक्दा ब्याज रकमसमेत बढ्न गई घर जग्गा नै लिलाम हुन सक्ने अवस्थामा मीना शेरचनको पति देवीराम शेरचनले ऋण रकम चुक्ता गरेपश्चात् दाबीको घर जग्गा इन्दिरादेवीले मीना शेरचनलाई लिखत पास गरिदिएकोले विवादित लिखत बैंकको ऋण चुक्ता गर्ने

कार्यकै निरन्तरता स्वरूप भएको देखिँदा उक्त मिति २०६४।२।२८ को लिखतलाई बदर गर्न मिलेन भनी पुनरावेदक वादी राजेन्द्र उपाध्याय र प्रत्यर्थी प्रतिवादी राजनाथ उपाध्यायसमेत भएको दे.पु.नं.२०६७ सालको ०६६० समेतका मुद्दाका पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६८।२।५ भएका फैसलाहरूबाट देखिएको छ। वादीको प्रस्तुत मुद्दा पर्नुपूर्व नै प्रतिवादी मीना शेरचनलाई इन्दिरादेवीले गरिदिएको सोही मिति २०६४।२।२८ र.नं.४०३९(घ) को लिखतकै सम्बन्धमा लिखत बदर गरिपाउन वादीसरहका अन्य अंशियाराहरू राजेन्द्र उपाध्याय र जितेन्द्र उपाध्यायकी पत्नी चण्डिका उपाध्यायले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरेकोमा उक्त र.नं.४०३९ (घ) को पारित लिखत बदर नहुने भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०६६।१०।५ मा फैसला गरेको र पुनरावेदन अदालतको मिति २०६८।२।५ को फैसलाले सो जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेकोमा दोहोऱ्याई हेरी पाउन पुनरावेदक / वादी राजेन्द्र उपाध्याय र चण्डिका उपाध्यायको सर्वोच्चमा निवेदन परेकोमा सो फैसला दोहोऱ्याई हेर्न नपर्ने भनी मिति २०६८।८।२ मा आदेश भई मुद्दा अन्तिम भइरहेको देखिन्छ। सो फैसला बदर नभई यथावत् रहेको र सो मुद्दामा उठाइएको विषयवस्तु र प्रस्तुत मुद्दामा उठाइएको विषयवस्तु समान प्रकृतिको देखिएको तथा मुद्दा दिने पक्षको हैसियत पनि समान प्रकृतिको रहेको देखिएको छ। तहतह मुद्दा परी लिखत बदर नहुने ठहरी फैसला अन्तिम भइरहेको अवस्थामा उही लिखतकै सम्बन्धमा पुनः समान अंशियारा देखिएका यी वादीले समान विषयवस्तु र अवस्थामा सोही प्रकृतिको लिखत बदरतर्फ दाबी लिई प्रस्तुत फिराद दिएको देखियो। यसरी उक्त मिति २०६४।२।२८ र.नं.४०३९(घ) को पारित लिखतका सम्बन्धमा राजनाथ उपाध्यायकै ३ छोरामध्ये २ छोराहरूका तर्फबाट परेको मुद्दाहरूमा लिखत बदर हुन नसक्ने ठहरिई एक पटक न्यायिक

परीक्षण भई लिखत बदर हुन नसक्ने ठहरिइसकेको अवस्थामा ३ छोरामध्ये अंशियाराका हिसाबले समान हैसियत राख्ने यी वादी विनयकुमार जेठा छोराले पुनः सोही विषयको प्रस्तुत फिराद लिई आएको देखिँदा समान विषयवस्तु र अवस्थामा पृथक परिणामको अपेक्षा राख्नु फैसला अन्तिमताको सिद्धान्तविपरीत हुने देखियो।

६. बैंकसँगको ऋण कारोबारमा घरजग्गा नै लिलामी प्रक्रियासम्म पुगेको र लिलामको अन्तिम अवस्थामा रहेको अवस्थामा घरको मुख्यसमेत अन्य अंशियाराले थाहा पाउन सक्ने अवस्थामा यी वादीले समेत थाहा नपाएको भन्ने प्रस्ट आधार नै नदेखिएको र त्यस्तो लिलामी प्रक्रियामा पुगी सम्पत्ति नै सोही प्रक्रियाबाटै हस्तान्तरण हुने अवस्थामा पनि बेवास्ता गर्ने कार्य आफैँमा हकाधिकार त्याग गर्न चाहेको अर्थमा बुझ्नु पर्ने हुन्छ। बैंकसँग लिएको ऋण समयमै चुक्ता नगरेबाट लिलामी प्रक्रियाको अन्तिम अवस्थामा पनि बेवास्ता गरेबाट तत्कालीन अवस्थामा अंशियाराको दायित्व पूरा गर्न यी वादी सचेत थिए भन्ने पुष्टि हुँदैन। अंशको अधिकारको दाबी गर्नेले ऋण दायित्वतर्फ समेत उदासिन हुन मिल्ने हुँदैन। ऋण लगानी गरी बैंकले रोक्का राखेको सम्पत्ति २०५७ सालमा अंश मुद्दा परेको कारणले मात्र सोपूर्वको सगोलको व्यवहार देखिएबाट बैंकको ऋण असुली प्रक्रिया स्वाभाविक देखिएको छ।

७. अंश मुद्दा परेपछिको लिखत भएको भनी प्रस्तुत दाबी लिई आएको भए पनि बैंकबाट लिएको ऋण अंश मुद्दा पर्नुपूर्वको देखिएकोले सगोलको ऋण दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने अवस्था देखिँदैन। मूल रूपमा वादीले सगोलको ऋण चुक्ता गर्न बेवास्ता गरेको देखिएको, घरको मुख्य व्यवहारकर्तासमेतको सहमतिमा बैंक ऋण चुक्ता गर्नको लागि नै दाबीको घरजग्गा प्रतिवादी मीना शेरचनलाई राजीनामा गरी दिएको देखिएबाट हक हस्तान्तरण औचित्यपूर्ण

देखिएको, लिखत भएको लामो अवधि व्यतित वा मुख्य कारणीसमेतको मृत्यु भइसकेपछि प्रस्तुत मुद्दा परेको देखिएको, समान अंशियाराले यसै प्रकृतिको लिखत बदर मुद्दा दिएकोमा हक कायम हुन नसकेपछि समान आधार र अवस्थाको प्रस्तुत मुद्दा परेको देखिएको, यी वादीले सो बैंकको ऋण भुक्तानी गर्न वा तत्कालै लिलामी प्रक्रिया रोक्न नचाहेको वा बेवास्ता गरी बैंकबाट हुन लागेको लिलामी प्रक्रियादेखि नै बरु हक त्याग गर्न चाहेकोसमेतका सन्दर्भ देखिएको छ। लिलाम प्रक्रियाबाट हुने साम्पत्तिक क्षतिलाई रोकी सगोलको हितमा राजीनामा लिखत पारित भएको परिस्थिति र सन्दर्भलाई विचार गर्नुपर्ने अवस्था देखिएकोले अंश मुद्दा परेपछिको राजीनामा लिखत पारित भएको भन्ने यान्त्रिक आधारमा मात्र लिखत बदर हुने देखिएन। यसरी घरको मुख्यसमेतको सहमतिमा सगोलको बैंकको ऋण तिरी दिएबापत मीना शेरचनलाई दाबीको घरजग्गा राजीनामा गरी हक हस्तान्तरण भई हालको अवस्थामा हक टुटिसकेको र तेस्रो पक्षमा सम्पत्ति उचित हस्तान्तरण (Just Transfer) भएको देखिएकोले अंश दपोट भन्ने आधारमा वास्तविक परिस्थिति र सन्दर्भ लुकाई हकको दाबी गर्नु न कानूनसङ्गत, न न्यायसङ्गत र न व्यवहारसङ्गत नै मान्न सकिन्छ। अतः सगोलको अवस्थामा बैंकबाट ऋण लिएकोमा बैंकले रोक्का राखेको घरजग्गा लिलामीमा रहेको अन्तिम बाध्यतापूर्ण अवस्थामा सगोलको बैंकको ऋण चुक्ता गरिदिनेलाई बाबुआमासमेतका अन्य अंशियारासमेतको जानकारीमा लिखत पारित भएको व्यवहार अंश दपोट गर्ने उद्देश्यले आपसी मिलेमतोपूर्ण वा कुनै बदनियत लिएको वा कुनै अंशियारको अंश हक मेट्ने उद्देश्यले रजिस्ट्रेसन पारित गरेको नदेखिई सगोलको ऋण चुक्ता गर्ने उद्देश्यले लिखत पारित भएको देखिएकोले वादी दाबीबमोजिम लिखत बदर हुने देखिएन।

८. तसर्थ विवेचित आधार कारणबाट वादी

दाबीबमोजिम लिखत बदर हुने अवस्था नदेखिएकोले वादी दाबीको राजीनामा लिखतमा उल्लिखित घर जग्गामध्ये ३ खण्डको १ खण्डको ५ खण्डको १ खण्डको हकमा दाबीको लिखत दर्ता बदर गरी वादीका नाममा दर्तासमेत हुने ठहर गरेको बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।९।१८ को फैसला मिलेको नहुँदा उक्त फैसला उल्टी हुने ठहराई वादी दाबी नपुग्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०७१।७।३ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक / वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.दीपककुमार कार्की

इजलास अधिकृत: हर्कबहादुर क्षेत्री

इति संवत् २०७५ साल जेठ २८ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १००६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७२।१२।२२
०७१-WO-०९०३

मुद्दा: परमादेश

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला धर्मस्थली गा.वि.स. (हाल तारकेश्वर नगरपालिका) वडा नं. ९ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३२ डिल्लीबजार बस्ने दिलीपमान सिंह बस्नेतको छोरी विपना बस्नेतसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत

- निवेदकले बाबुको नामथर उल्लेख गरी नागरिकता लिन चाहेको अवस्थामा आमाले सो कुरा अड्डामा सनाखत गर्नसमेत तयार रही रहेको देखिएपछि वंशज आधारमा नागरिक हुने अवस्थाको विद्यमानता देखिए बाबुको नाम उल्लेख गर्ने कानूनी आधार र प्रमाण हेरी वंशजको आधारसमेतमा सम्बन्धित अधिकारीले नागरिकता जारी गर्न सक्ने।
- नेपालको संविधान, कानून र नजिरसमेतले बाबु वा आमाको नामबाट नागरिकता लिन सक्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको र सन्तानको लागि बाबुआमा समान वंशीय

आधार भएकोले बाबुको नामथर लेख्न चाहेको कारणले मात्र आमाको पहिचानको थर लेख्न नपाउने गरी रोक लगाउँदा अर्थात् बाबुको थर मात्र लेख्नुपर्छ भनी बाबु वा आमाको थरमा विभेद व्यवहार देखिने हुन्छ। साथै त्यस्तो निष्कर्षमा पुग्दा निवेदकको वंशीय आधारको थर छनौटको अधिकार (Right to choose the family name) विरुद्ध हुनुको साथै महिला र पुरुषको समान अधिकार विरुद्ध समेत हुने।

- कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त निकाय वा अधिकारीले कुनै पनि उचित आधार र कारण नखुलाई नागरिकता नदिने कार्य कानूनसङ्गत र उपयुक्त व्यवहार मान्न नमिल्ने हुँदा कानूनी व्यवस्थाबमोजिम नागरिकलाई नागरिकता प्रदान गर्ने कार्यमा सहजीकरण र सरलीकरणका उपायहरू खोजी गर्नुपर्ने र कारणसहितको निर्णयविना नागरिकता प्रदान नगर्ने वा नागरिकता दिने / नदिने निर्णय गर्न ढिलाई गर्ने कार्य कानून कार्यान्वयनको उचित मार्ग हुन नसक्ने।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री पवित्रा रावत
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री श्यामकुमार भट्टराई
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको संविधान
- नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३
- नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३

आदेश

न्या.गोपाल पराजुली : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

हामी निवेदकहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम नेपालको अन्तरिम संविधानले प्रदान गरेको नागरिकता प्राप्त गर्न पाउने र नागरिकता आफ्नो नामबाट दिन पाउने हक अधिकारबाट वञ्चित व्यक्तिहरू हौं। निवेदकमध्येको म बिपना बस्नेतको २०४४ सालमा रवि अधिकारीसँग प्रेम विवाह भई २०५१।२।२४ मा छोरा रिनेक्सको जन्म भएको हो। २०५३ सालमा मलाई मेरो छोराको पिताले घरबाट निकाला गरेपछि २०५४ साल आषाढ ३० गते रवि अधिकारी र मेरो सम्बन्ध विच्छेद भयो। छोरा / छोरी मेरो आफ्नो संरक्षणमा लिएर पालनपोषण शिक्षा दिक्षाको सबै दायित्व म निवेदकले नै गरिरहेको छु। बाबुले हेरचाह पालन पोषण, शिक्षा दिक्षा र भेटघाट नगरेकाले छोराको पनि मेरो नै थर राखेर विद्यालयमा मेरो नै थर (बस्नेत) राखी Character Certificate लगायत अन्य सबै Certificate मा मेरो थर राखिएको छ। मिति २०६८।१।३० मा कीर्तिपुर नगरपालिका वडा नं.८ बाट नागरिकता बनाउन सिफारिस लिई काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालय बबरमहल काठमाडौंमा नागरिकता बनाउन जाँदा रिनेक्स बस्नेत भनी दिएको सिफारिसको "बस्नेत" थर त्यहाँ कार्यरत सहायक जिल्ला प्रशासकज्यूले कलमले काटिदिनु भयो र अधिकारी लेखिदिनु भयो। छोराको शैक्षिक प्रमाण पत्र काम नलाग्ने हुन्छ त्यसैले "रिनेक्स बस्नेत अधिकारी" राखेर नागरिकता दिनुस् न त भनी हामीले भन्दा वंशजको नागरिकता लिने हो भने बाबुको मात्रै थर राख्नुपर्छ किनकी वंशज भनेको बाबु हो। आमाको वंश हुँदैन भन्ने उत्तर दिई नै रहनु भयो। यसरी नै निरन्तर रूपमा २^१/_२ वर्षसम्म काठमाडौं जिल्ला प्रशासन

कार्यालयमा धाई नै रद्दाँ तर धेरै प्रशासकज्यूहरू परिवर्तन हुनुभयो तर सबैको मान्यता एकै भएको हुनाले मेरो छोराको नागरिकता पाउन सकिएन। यसरी नागरिकता प्राप्त गर्न नसकेको कारणले मेरो छोराको राज्यबाट प्राप्त हुने धेरै हक अधिकार प्राप्त गर्नबाट वञ्चित भएको हुनाले यो रिट निवेदन लिई सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित भएका छौं।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग २ अन्तर्गत धारा ८(२)(ख) मा "कुनै व्यक्तिको जन्म हुँदाका बखत निजको बाबु वा आमा नेपाली नागरिक रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति वंशजको आधारमा नेपालको नागरिक ठहर्ने" भन्ने व्यवस्था छ। त्यस्तै नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (१) मा पनि संविधानअनुरूपकै व्यवस्था छ। निवेदकमध्येको म रिनेक्स बस्नेतको बाबु आमा नेपाली नागरिक नै हुनुहुन्छ। बाबु अथवा आमामध्ये कुनै एकजना नेपाली नागरिक रहेछन् भने निजको सन्तान वंशजको आधारमा नेपालको नागरिक हुने भन्ने प्रस्ट व्यवस्था संविधान र कानूनमा गरेको छ तर निवेदकमध्येको म रिनेक्स बस्नेतको पिता हामीहरूलाई छोडेकै कारणले म निवेदकलाई नागरिकताको प्रमाण पत्र प्राप्त गर्नबाट वञ्चित गरिएको हुनाले साह्रै अन्याय भएको छ। विपक्षी नं. ५ को मौखिक आदेशले मेरो पहिचान नै लोप हुने अवस्था पैदा भएको छ।

नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३(१) मा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र लिन चाहने १६ वर्ष उमेर पूरा भएको नेपाली नागरिकले सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष आफ्नो बाबु वा आमा वा तीन पुस्ताभित्रको नातेदारको नेपाली नागरिकताको प्रमाण पत्र र जन्मस्थान र नाता खुल्ने गरी सम्बन्धित स्थानीय निकायले गरिदिएको सिफारिस वा जन्मदर्ता प्रमाण पत्रको प्रतिलिपि संलग्न राखी अनुसूची १ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरिसकेपछि आमाले सनाखत गर्ने गरी नागरिकता लिने भएकै

कारणले पितृ सत्तात्मक सोच, मूल्य र मान्यता राखी संविधान र कानूनमा भएको व्यवस्थासमेतको बर्खिलाप मौखिक रूपमा काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयले नागरिकता नदिने भन्ने मौखिक आदेशले हामी निवेदक आमा छोराको संवैधानिक, कानूनी, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि महासन्धिद्वारा प्रदत्त नागरिकता लिन पाउने र आफ्नो सन्तानलाई नागरिकता प्रदान गर्न पाउने अधिकारमाथि कुठाराघात भएको छ ।

हाम्रो संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाका अलावा पनि नेपाल पक्ष भई अनुमोदन गरेका सन्धि सम्झौताहरूले नागरिकताको अधिकारलाई मानव अधिकारको रूपमा आत्मसात् गरेको छ । मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र (UNHR) १९४८ को धारा १५ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई नागरिकताको अधिकार छ । कुनै पनि व्यक्तिलाई मनोमानी ढंगले निजको नागरिकताको अधिकारबाट वञ्चित गरिने छैन भन्ने व्यवस्था छ । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र (ICCPR) १९६६ को धारा २४ ले प्रत्येक शिशुलाई जन्मेपछि दर्ता गरिने तथा निजको नाम राखिनेछ । राष्ट्रियता प्राप्त गर्ने शिशुको अधिकार हुन्छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । (Every child shall be registered immediately after birth and shall have a name; every child had the right to acquire a nationality)

महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावहरू उन्मूलन गर्ने महासन्धि (CEDAW) को धारा ९(२) ले पक्ष राष्ट्रहरूले बालबालिकाको राष्ट्रियताको सम्बन्धमा महिलालाई पुरुषसरह समान अधिकार प्रदान गर्नेछ । (State parties shall grant women equal right with respect to the nationality of their children) भन्ने व्यवस्था गरेको छ र त्यसै अनुरूप हाम्रो संविधान र कानूनमा समेत व्यवस्था गरिएको हो । तर नागरिकता प्रदान गर्ने अधिकारलाई

नागरिकता प्रदान गर्ने अधिकारीहरूले मनगढन्ते रूपमा वंशजको परिभाषा गरी व्यक्तिको नागरिकता प्राप्त गर्ने अथवा पहिचान प्राप्त गर्ने हकबाट नै वञ्चित गरी अन्याय भएको छ । त्यसैगरी धारा १६(घ) मा महिलाहरूको वैवाहिक स्थिति जेसुकै भए तापनि, उनीहरूका बालबालिकासँग सम्बन्धित कुराहरूमा बाबुआमाको समान अधिकार तथा उत्तरदायित्वहरू हुन्छन् । सबै अवस्थाहरू बालबालिकाको हित नै सर्वोपरी हुनेछ । (The same rights and responsibilities as parents, irrespective of their marital status, in matters relating to their children in all cases the interest of the children shall be paramount) उक्त धाराको (छ) मा पारिवारिक नाम, पेसा र व्यवसाय छनौट गर्ने अधिकारको व्यवस्था गरेको छ । (Right to choose a family name, a profession and an occupation) बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि (CRC) को धारा ७ मा बालबालिकालाई जन्मनासाथ दर्ता गरिनेछ । बालबालिका जन्मिएपछि आफ्नो राष्ट्रियताको अधिकार पाउनेछ । (The child should be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name the right acquire a nationality and as far as possible, the right to know and be cared for by his / her parents) माथि उल्लिखित सन्धि महासन्धिहरूको प्रावधानहरूले महिला पुरुष दुवैलाई नागरिकता प्रदान गर्न सक्ने अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । यसरी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता र हाम्रो संविधान र कानूनले समेत आफ्ना सन्तानलाई आमाले नागरिकता दिन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ तर विपक्षीहरूले म निवेदक आमालाई मेरो नामबाट पहिचान लिन खोज्ने मेरो सन्तानलाई नागरिकताको प्रमाण पत्र नदिई पहिचानबाट वञ्चित गरी राज्यविहीन बनाउन खोजी अन्याय गरेको छ ।

निवेदकमध्ये म विपना बस्नेत, निवेदक रिनेक्स बस्नेतको एकल आमा भई संरक्षण गर्दै आइरहेकी छु । मेरो छोरा सानो हुँदा नै मेरो पतिले सम्बन्ध विच्छेद गरी जानु भएको अवस्था हो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८(२)(ख), नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३(१), नागरिकता नियमावलीको नियम ३(१), नागरिकता प्रमाण पत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिकाको परिच्छेद-२ को (२) को १.२ बमोजिम आमाले आफ्ना सन्तानलाई नागरिकता दिई पहिचान दिन पाउने स्पष्ट व्यवस्थाबमोजिम मेरो छोरालाई आमाको नामबाट वंशजको आधारमा नागरिकता प्रमाण पत्र दिनु भन्ने र म निवेदकमध्येको रिनेक्स बस्नेतलाई मेरो आमाको नामबाट नागरिकता दिनु भन्ने परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको निवेदन दाबी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने मनासिब आधार कारण र प्रमाण भए सोसमेत खुलाई म्याद सूचना प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५(पन्ध्र) दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि सर्वोच्च अदालत निमयावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च)(५) बमोजिम अग्राधिकार दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।२।२७ को आदेश ।

विपक्षी निवेदकले दाबी लिनु भएको विषयमा यस कार्यालयको के, कस्तो संलग्नता रहेको हो ? भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा कुनै कुरा उल्लेख गर्नु भएको छैन । यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्नुको कुनै कारण र आधार निवेदनमा उल्लेख गरिएको छैन । संविधान तथा कानूनबमोजिम पूरा गर्नुपर्ने के, कुन दायित्व पूरा नगरेको कारण यस कार्यालयलाई प्रत्यर्थी बनाउनु परेको हो ? भन्ने आधारभूत तथ्य नै

स्थापित हुन नसकेको प्रस्तुत निवेदन प्रथमदृष्टिमा नै खारेजभागी छ । रिट निवेदकले दाबी लिएको नागरिकता प्राप्ति सम्बन्धी विषयमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ का साथै नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ ले नेपालका नागरिकहरूले विना भेदभाव समानताका आधारमा नेपालको नागरिकता प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । नेपालको नागरिकताको प्रमाण पत्र पाउँ भन्ने पक्षले नागरिकता ऐन, नियममा आधारित विधि, प्रक्रिया र कार्यविधिको पालना गरी सम्बन्धित निकायमा रीतपूर्वकको निवेदन दिनु पर्ने कुरालाई अन्यथा भन्न सकिँदैन । यस अवस्थामा विद्यमान कानूनको अधीनमा रही नागरिकताको सिफारिस गर्ने र नागरिकताको प्रमाण पत्र प्रदान गर्ने कानूनी कर्तव्य भएका पदाधिकारीहरूले कानूनमा निर्धारित विधि, प्रक्रिया र कार्यविधिबमोजिम नेपाली नागरिकलाई नागरिकताको प्रमाण पत्र दिनुपर्ने हुन्छ । जहाँसम्म आमाको नामबाट नेपालको नागरिकता प्रदानसम्बन्धी प्रश्नका सन्दर्भमा हेर्दा सविना दमाईसमेत निवेदक विरुद्ध यस कार्यालयसमेत विपक्षी भएको संवत् २०६७ सालको रिट नं. ०७०३ को रिट निवेदनमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।११।१५ मा "निवेदिकालाई आमाको नामबाट कानूनबमोजिम नेपालको नागरिकता प्रदान गर्नु, नेपाली नागरिक आमाबाट नेपालमा जन्मेको बालबालिकाले आमाको नामबाट नागरिकता माग्नु आएमा नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ र ऐ. नियमावलीको रीत र कार्यविधि पूरा गरी आमाको नामबाट सहज तरिकाले नागरिकताको प्रमाण पत्र उपलब्ध गराउन देशव्यापी रूपमा सबै प्र.जि.अ. को नाममा परिपत्र जारी गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नु र समाजमा अझै बाँकी रहेका त्यस्ता खराब परम्परा, प्रचलन, प्रथा उन्मूलन गर्न आवश्यक र प्रभावकारी कदम चाल्नु" भनी गृह मन्त्रालयका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी भएकोमा सोको कार्यान्वयनका लागि यस कार्यालयको च.नं. २८९

मिति २०६८।३।६ को पत्रबाट गृह मन्त्रालयमा लेखी पठाइएकोमा नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको प.सं.ना. तथा हा.ह. २०६८।६९ च.नं. १४७ मिति २०६८।५।५ को पत्रमार्फत सबै जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई ३ बुँदे परिपत्र गरिएको बोधार्थ पत्रसमेत प्राप्त भएको हुँदा पुनः सोही विषयका सन्दर्भमा सम्मानित अदालतबाट आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था विद्यमान देखिँदैन । उपर्युक्त आधार र कारणसमेतबाट विपक्षी निवेदकको मागबमोजिम कुनै आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकले नागरिकता प्राप्त गर्न कानूनी व्यवस्था नै अवरोधक रहेको भनी दाबी लिएको अवस्थासमेत छैन । नागरिकता प्रदान गर्नेसम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने हुनाले असम्बन्धित निकाय यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको रिट निवेदन निरर्थक देखिँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने कानून, न्याय संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकले दाबी लिनु भएको विषयमा यस मन्त्रालयको के कस्तो संलग्नता रहेको हो ? भन्ने सम्बन्धमा निवेदनमा खुलाइएको छैन । यस मन्त्रालयको संलग्नता नभएको विषयमा विपक्षी बनाई रिट दिन नमिल्ने हुँदा यस मन्त्रालयको हकमा खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकहरूले आफ्नो बुबाको स्थायी बसोबास भएको स्थानबाट सम्बन्धित स्थानीय निकायको सिफारिस लिई सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष निवेदन दिएमा सोको कारबाही सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट नै हुन्छ । बाबुको नाम थर वतन थाहा भएको अवस्थामा स्थायी बसोबास भएको स्थानमा गई सम्बन्धित

स्थानीय निकायको सिफारिस लिई जिल्ला प्रशासन कार्यालयसमक्ष जान रिट निवेदकलाई के कस्तो कारणले कठिनाई भएको त्यसतर्फ रिट निवेदनमा केही पनि खुलाइएको छैन । नागरिकता ऐन नियमावलीमा नागरिकता प्राप्त गर्न पेस गर्नुपर्ने कागजातहरू पूरा गर्नुपर्ने दायित्व रिट निवेदकहरूकै भएको हुँदा तोकिएको कार्यविधि पूरा गरी ऐन नियमले पेस गर्नुपर्ने भनी निर्धारण गरेको कागजातसहित जिल्ला प्रशासनमा गएको खण्डमा त्यहाँबाट नै सम्पूर्ण काम कारबाही हुने भएकोले यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन यस मन्त्रालयको हकमा खारेज भागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदनसहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरियो ।

निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री पवित्रा रावतले निवेदक विपना बस्नेतको रवि अधिकारीसँग २०४४ सालमा प्रेम विवाह भई २०५१।२।२४ मा निवेदक रिनेक्स बस्नेतको जन्म भएको, बाबु र आमाको २०५४।३।३० मा सम्बन्ध विच्छेदपश्चात् निज बाबुले बालकसमेतको हेरचाह पालनपोषण, शिक्षादिक्षा भेटघाट नगरेको कारणसमेतले छोराको इच्छाले आमाको थर "बस्नेत" नै राखेर विद्यालयबाट Character Certificate लगायत अन्य सबै Certificate लिएको छ । त्यस्तै कीर्तिपुर नगरपालिका कार्यालयबाट लिएको जन्मदर्ता प्रमाणपत्रमा पनि "रिनेक्स बस्नेत" नै उल्लेख गरेको छ । मिति २०६८।११।३० मा कीर्तिपुर नगरपालिका वडा नं. ८ बाट नागरिकता बनाउन सिफारिस लिई काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालय बबरमहल काठमाडौंमा नागरिकता बनाउन जाँदा रिनेक्स बस्नेत भनी दिएको सिफारिसको बमोजिम नागरिकता पाउँ भन्ने निवेदनमा उल्लेख गरिएको "बस्नेत" थर त्यहाँ

कार्यरत सहायक जिल्ला प्रशासकज्यूले कलमले काटेको र अधिकारी लेखिदिएको कारण शैक्षिक प्रमाणपत्र काम नलाग्ने हुँदा "रिनेक्स बस्नेत अधिकारी" राखेर नागरिकता दिनुस् न त भन्दा नदिई वंशजको नागरिकता लिने हो भने बाबुको मात्रै थर राख्नुपर्छ भनी आमाको थर बस्नेत थरबाट नागरिकता नदिएको कारण अन्य वैकल्पिक बाटो नभएकोले प्रस्तुत रिट दायर गरेको हो । निवेदकले आमाको पहिचानको थर "बस्नेत" राखी नागरिकता लिन खोजेको अवस्थामा सो पहिचान लिन नपाउने गरी रोकन मिल्ने होइन । आमाको पहिचानको थर "बस्नेत" राख्न चाहने निवेदकलाई सोही कारणले मात्र नागरिकता नदिई रोकने अधिकार विपक्षीलाई नभएकोले निवेदन मागबमोजिम नागरिकता दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री श्यामकुमार भट्टराईले आमाको नामबाट नेपालको नागरिकता प्रदानसम्बन्धी प्रश्नका सन्दर्भमा सविना दमाईसमेत निवेदक भएको संवत् २०६७ सालको रिट नं. ०७०३ को रिट निवेदनमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।११।१५ मा निवेदिकालाई आमाको नामबाट कानूनबमोजिम नेपालको नागरिकता प्रदान गर्नु, नेपाली नागरिक आमाबाट नेपालमा जन्मेको बालबालिकाले आमाको नामबाट नागरिकता माग्नु आएमा नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ र ऐ. नियमावलीको रीत र कार्यविधि पूरा गरी आमाको नामबाट सहज तरिकाले नागरिकताको प्रमाण पत्र उपलब्ध गराउन देशव्यापी रूपमा सबै प्र. जि.अ. को नाममा परिपत्र जारी गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नु भनी गृह मन्त्रालयका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी भई सो कार्यान्वयनका लागि सबै जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई परिपत्र गरिएकोले पुनः सोही विषयमा आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

यसमा निवेदक विपना बस्नेतको रवि अधिकारीसँग २०४४ सालमा प्रेम विवाह भई २०५१।२।२४ मा निवेदक रिनेक्सको जन्म भएको, बाबु र आमाको २०५४।३।३० मा सम्बन्ध विच्छेदपश्चात् बालकको हेरचाह पालनपोषण, शिक्षादिक्षा निवेदक विपना बस्नेतले नै गरी आएको र छोराको इच्छानुसार नै आमाको थर "बस्नेत" नै राखेर विद्यालयबाट Character Certificate लगायत अन्य सबै Certificate लिएको तथा कीर्तिपुर नगरपालिका कार्यालयबाट लिएको जन्मदर्ता प्रमाणपत्रमा पनि "रिनेक्स बस्नेत" नै उल्लेख भएकोले आमाको थर "बस्नेत" नै राखी नागरिकता लिन चाहन्छु भन्ने निवेदन दाबी देखिन्छ । त्यस्तै आमा र बाबु दुवैको थरबाट "रिनेक्स बस्नेत अधिकारी" उल्लेख गरी नागरिकता दिनु होस् भन्दासमेत वंशजको नागरिकता लिने हो भने बाबुको थर मात्र राख्नुपर्छ भनी नागरिकता नदिएकोले आमाको नामबाट नागरिकता दिनु भनी परमादेश जारी पाउँ भन्ने निवेदन दाबी देखियो । कीर्तिपुर नगरपालिका कार्यालयले मिति २०६८।११।३० मा जारी गरेको जन्मदर्ता प्रमाण पत्रमा उल्लिखित निवेदकको नामथर र जन्ममितिमा श्री रवि अधिकारी तथा श्रीमती विपना बस्नेतको छोरा रिनेक्स बस्नेत जन्ममिति २०५१।२।२४ उल्लेख भएको पाइन्छ । विद्यालयले दिएको चारित्रिक प्रमाण पत्र तथा SLC Mark-sheet मा पनि Rinex Basnet उल्लेख भएको देखियो । जन्म, मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३ को दफा ९ मा " दफा ६ बमोजिम प्रदान गरिएको दर्ताको प्रमाणपत्र व्यक्तिगत घटना भएको छ भन्ने कुराको प्रमाण हुनेछ र त्यस्तो प्रमाण कुनै पनि कार्यालय र अदालतमा पेस गर्न तथा वैयक्तिक कारोबारमा प्रयोग गर्न सकिनेछ" भन्ने पाइन्छ । मूलतः निवेदकको निवेदन बेहोरा र प्रमाण पत्रसमेत हेर्दा निवेदकले जन्मदर्ता तथा विद्यालयको विभिन्न प्रमाण पत्रमा उल्लिखित थरअनुरूप हुने गरी नागरिकतामा

सोहीबमोजिमको थर उल्लेख गर्न चाहेको अवस्था देखियो।

२. उपर्युक्तानुसार निवेदक रिनेक्स बस्नेत नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३(१) बमोजिम बाबुआमा दुवै नेपाली नागरिक भएकोले वंशजको नाताले नागरिकता पाउनु पर्ने भन्नेसमेतको दाबी भई आमाको नामथर "बस्नेत" उल्लेख गरी नागरिकता लिन प्रयास गर्दा आमाको थर बस्नेतबाट नागरिकता नपाएको भन्ने निवेदन दाबी देखिएकोमा निवेदकले जिल्ला प्रशासन कार्यालयसमक्ष पेस गरेको नेपालको नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउँ भन्ने निवेदनमा नागरिकता दिन नसक्ने कुनै आधार कारण खुलाई निर्णय गरेको वा नागरिकताका सम्बन्धमा अन्य कार्यविधि अपनाउनु पर्ने भएमा कारणसहितको आदेश गरेको भन्ने देखिन आएको छैन। नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने कार्यविधिको उपनियम (१) मा "वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिन चाहने सोह्र वर्ष उमेर पूरा भएको नेपाली नागरिकले सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष देहायका कागजात संलग्न राखी अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछः-

- क) बाबु वा आमा वा आफ्ना वंशतर्फका तीन पुस्ताभित्रको नातेदारको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र,
- ख) जन्मस्थान र नाता खुल्ने गरी सम्बन्धित स्थानीय निकायले गरी दिएको सिफारिस वा जन्मदर्ता प्रमाणपत्र,
- ग) खण्ड (क) बमोजिम तीन पुस्ताभित्रको नातेदारको नागरिकताको प्रमाणपत्र पेस गरेको अवस्थामा उक्त नातेदारसँगको नाता खुल्ने नाता प्रमाणित पत्र,"

३. उपर्युक्तानुसार नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (१) मा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने कार्यविधि व्यवस्था गरेकोमा आमाले सनाखत गर्ने गरी आमाको नागरिकताको प्रमाण पत्र, आमाले बाबुसँग गरेको सम्बन्ध विच्छेदको कागजात, ठूलो बुबाको नागरिकता प्रमाणपत्र, निवेदक रिनेक्सको शैक्षिक प्रमाणपत्र र जन्मदर्तासमेतका कागजातसमेत पेस गरी नागरिकता पाउँ भन्ने निवेदनसमेत दिएको अवस्थामा आमाको पहिचानको थर "बस्नेत" वा वैकल्पिक रूपमा निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरेबमोजिम निवेदकको शैक्षिक प्रमाणपत्रअनुरूप हुने गरी आमा र बाबु दुवैको थर "बस्नेत अधिकारी" राखी नागरिकता जारी हुन नसक्ने कुनै आधार खुलाई आदेश दिएको देखिँदैन। यसरी निवेदकले नेपाली नागरिकता प्राप्त गर्नका लागि बाबुको नामथर उल्लेख गरी आमाको थर "बस्नेत" बाट नागरिकता लिन चाहेको र नागरिकता नियमावली, २०६३ को अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँमा निवेदन गरेको प्रस्तुत निवेदनसाथ पेस गरेको प्रतिलिपिबाट देखिएकोमा निवेदनबमोजिमको नागरिकता दिन नसकिने कारण उल्लेख गरी उक्त अनुसूची -१ बमोजिम पेस गरेको निवेदनमा थप बुझ्नु पर्ने भए कानूनबमोजिम बुझी सोको निश्चित टुङ्गोमा पुग्नको लागि आदेश वा निर्णय हुन जरूरी हुनेमा कुनै आदेश वा निर्णय गरेको नदेखिएबाट निवेदकलाई नागरिकता दिने वा नदिनेसम्बन्धी विषय नै अन्यौल अवस्थामा रहेको देखिएको छ। विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँले निवेदकको बेहोरा अन्यथा भए लिखित जवाफबाट खण्डन गर्नुपर्नेमा लिखित जवाफ नै दिएको नदेखिएबाट विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले निवेदकको निवेदनमा प्रवेश नै गर्न नचाही नागरिकता जारी गर्ने वा नगर्ने कानूनबमोजिमको सार्वजनिक दायित्वबाट पन्छाउन

चाहेको अवस्थासमेत देखिन आयो ।

४. नेपालको संविधानको धारा ११ को उपधारा (२) मा “यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत नेपालमा स्थायी बसोबास गर्ने भएको देहायको व्यक्ति वंशजको आधारमा नेपालको नागरिक ठहर्नेछ :-

- (१) यो संविधान प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वंशजको आधारमा नेपालको नागरिकता प्राप्त गरेको व्यक्ति,
- (२) कुनै व्यक्तिको जन्म हुँदाका बखत निजको बाबु वा आमा नेपालको नागरिक रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति ।”

५. निवेदक रिनेक्सको जन्म हुँदाका बखत निजको बाबु वा आमा नेपालको नागरिक देखिएकोले उपर्युक्त संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम त्यस्तो व्यक्ति वंशजको आधारमा नागरिक ठहर्नेमा विवाद देखिँदैन । नेपालको संविधानको धारा १२ मा “वंशीय आधार तथा लैंगिक पहिचानसहितको नागरिकता: यो संविधानबमोजिम वंशजको आधारमा नेपालको नागरिकता प्राप्त गर्ने व्यक्तिले निजको आमा वा बाबुको नामबाट लैंगिक पहिचानसहितको नेपालको नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउन सक्नेछ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । उल्लिखित संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाको अध्ययनबाट महिलालाई पुरुषसरह समान अधिकार प्रदान भएको र “तोकिएको अधिकारीले संविधान, कानून र मानव अधिकारसम्बन्धी Covenant नबुझेर वा कानूनको गलत तर्क र अर्थ गरेर कुनै नागरिक नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउनबाट वञ्चित हुन सक्दैन । नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्न कठिनाई (Hardship) को सामना गर्नुपर्ने कुरा स्वीकार्य नहुने । बाबु वा आमामध्ये कुनै एक मात्र नेपालको नागरिक भए पनि त्यस्तो व्यक्तिले नेपालको नागरिकता प्राप्त गर्न सक्ने” भनी यस अदालतबाट (निवेदक सविना दमाईसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार,

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको मुद्दा परमादेशसमेत नि.नं.८५५७) सिद्धान्त कायम गरेको देखिँदा निवेदकले उल्लेख गरेका आधारमा आमाको नामबाट नागरिकता लिन चाहेमा नेपालको नागरिकता लिन सक्ने नै देखिएको छ । निवेदक रिनेक्सले बाबुको नामथर उल्लेख गरी नागरिकता लिन चाहेको अवस्थामा आमाले सो कुरा अड्डामा सनाखत गर्नसमेत तयार रही रहेको देखिएपछि वंशज आधारमा नागरिक हुने अवस्थाको विद्यमानता देखिए बाबुको नाम उल्लेख गर्ने कानूनी आधार र प्रमाण हेरी वंशजको आधारसमेतमा सम्बन्धित अधिकारीले नागरिकता जारी गर्न सक्ने नै हुन्छ । साथै माथि विवेचित निवेदन सविना दमाई भएको मुद्दामा आमाको नामबाट वंशज आधारमा नागरिकता पाउने भई आमाको थर लेख्न सक्ने अवस्था देखिएबाट बाबुको नामथर लेखिएको कारणले मात्र आमाको थर लेख्न नपाउने भन्ने स्पष्ट संवैधानिक र कानूनी आधार देखिँदैन । यसरी नेपालको संविधान, कानून र नजिरसमेतले बाबु वा आमाको नामबाट नागरिकता लिन सक्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरेको र सन्तानको लागि बाबुआमा समान वंशीय आधार भएकोले बाबुको नामथर लेख्न चाहेको कारणले मात्र आमाको पहिचानको थर प्रस्तुत निवेदनमा “बस्नेत” लेख्न नपाउने गरी रोक लगाउँदा अर्थात् बाबुको थर मात्र लेख्नुपर्छ भनी बाबु वा आमाको थरमा विभेद व्यवहार देखिने हुन्छ । साथै त्यस्तो निष्कर्षमा पुग्दा निवेदक रिनेक्सको वंशीय आधारको थर छनौटको अधिकार (Right to choose the family name) विरुद्ध हुनुको साथै महिला र पुरुषको समान अधिकार विरुद्ध समेत हुने देखियो । कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त निकाय वा अधिकारीले कुनै पनि उचित आधार र कारण नखुलाई नागरिकता नदिने कार्य कानूनसङ्गत र उपयुक्त व्यवहार मान्न नमिल्ने हुँदा कानूनी व्यवस्थाबमोजिम नागरिकलाई नागरिकता प्रदान गर्ने

कार्यमा सहजीकरण र सरलीकरणका उपायहरू खोजी गर्नुपर्ने र कारणसहितको निर्णयविना नागरिकता प्रदान नगर्ने वा नागरिकता दिने / नदिने निर्णय गर्न ढिलाई गर्ने कार्य कानून कार्यान्वयनको उचित मार्ग हुन नसक्ने हुँदा नेपालको संविधान, नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ र नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ समेतबमोजिम जो जे बुझनुपर्छ यथाशीघ्र बुझी निवेदकले खुलाएको वा दाबी लिएको बेहोरा अन्यथा नदेखिए निवेदन मागबमोजिम निवेदकको जन्मदर्ता र प्रमाणपत्रमा उल्लिखित आमाको थर "बस्नेत" लेख्न चाहेकै आधारमा मात्र नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र दिन वञ्चित नगरी अविलम्ब नागरिकता सम्बन्धमा निर्णय गर्नु भनी विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ।

६. साथै यसै प्रकृतिका खास गरी बाबु नेपाली नागरिक भई निज बाबु सम्पर्कमा नआएका वा बेपत्ता भएका वा बाबुले आफ्ना सन्तानलाई नागरिकता दिलाउनमा आनाकानी गर्ने अवस्थामा रहेका र बाबुको नामथरसमेत उल्लेख गरी आमाको थरबाट नागरिकता लिन इच्छुक नागरिकका हकमा आमा वा बाबुको थर भनी फरक व्यवहार वा भेदभाव नगर्नु। बाबु वा आमा वा दुवै आधारका कुनै पहिचानका थर छनौटको अधिकार त्यस्तो नेपाली नागरिकलाई हुने नै हुँदा जन्म दर्ता वा अन्य प्रमाणसमेत पेस भएकोमा सो व्यक्तिगत घटना दर्ताका बखतका आधारसमेतमा निवेदक छोराछोरीले इच्छाएको थरअनुरूप नै नागरिकता लिन चाहने कुनै पनि नेपाली नागरिकहरूलाई सहजीकरण र सरलीकरणसाथ नागरिकताको विषयमा कानूनबमोजिम उचित निर्णय गर्ने गर्नु भनी देशव्यापी रूपमा सबै प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नाममा परिपत्र जारी गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी गृह मन्त्रालयको नाममा यो निर्देशनात्मक आदेशसमेत जारी गरिएको छ। यो आदेशको जानकारी

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिनु। प्रस्तुत रिट दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत: हर्कबहादुर क्षेत्री

इति संवत् २०७२ साल चैत २२ गते रोज २ शुभम्।

४४४ ७३७

निर्णय नं. १००६७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

फैसला मिति : २०७३।१२।२१

०७१-CR-०७३८

मुद्दा: लागु औषध

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला नुवाकोट वेतिनी
गा.वि.स. वडा नं.७ घर भई हाल कारागार
कार्यालय जगन्नाथदेवल काठमाडौंमा कैदमा
रहेका सङ्गबहादुर तामाङ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : प्र.ना.नि.हरिप्रसाद भट्टसमेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार

■ कानूनले लागु औषधको कसुरलाई
Possessory Crime को रूपमा

परिभाषित गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा निहित राखिदिएको र प्रतिवादीले लगाएको ट्र्याकसुटको खल्तीबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको अवस्थामा निजको अदालतको इन्कारी बयानलाई मात्र आधार मानी अभियोग दाबीको कसुर निजले गरेको रहेनछ भनी मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय
श्री नवराज थपलिया र श्री पुष्पराज पौडेल
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
श्री श्यामकुमार भट्टराई
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३

सुरू फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री भोजराज शर्मा
काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री भिमबहादुर बोहरा
मा. न्यायाधीश श्री सहदेवप्रसाद बास्तोला
पुनरावेदन अदालत, पाटन

फैसला

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर भई पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

मिति २०६९।५।२७ को दिउँसो अं. १६:०० बजेको समयमा का.जि. गंगबु गा.वि.स. वडा नं. ४ गंगबु चोकस्थित सार्वजनिक सडक खण्डमा एकजना व्यक्ति

ना १० प ९३५५ नं. को निलो रंगको १५० सि.सि. को पल्सर मोटरसाइकलमा यताउती हेरी शंकास्पद अवस्थामा बसेको देखी निजलाई नियन्त्रणमा लिई निजले लगाएको पाइन्टको बायाँपट्टिको पछाडिको खल्तीमा निजकै नामको सवारीचालक अनुमति पत्र, ना १० प ९३५५ नं. को मोटरसाइकलको सवारी दर्ता किताब र शरीरको माथिल्लो भागमा लगाएको ट्र्याकको दायाँ साइडको खल्तीमा सेतो रंगको प्लास्टिक फेला परेको उक्त प्लास्टिक खोली हेर्दा लागु औषध खैरो हिरोइन जस्तो पदार्थ फेला परेकोले उक्त पदार्थ सम्बन्धमा निजलाई सोधपुछ गर्दा उक्त लागु औषध वीरगञ्जबाट सेवन, बिक्री वितरणको लागि साथमा बोकी लिई आएको भनी बताएको हुँदा निजकै रहेको धौलागिरी सुनचाँदी पसलमा लगी प्लास्टिकसहित तौल गर्दा ६१ ग्राम रहेको र प्लास्टिक हटाई तौल गर्दा ५९ ग्राम खैरो हिरोइन जस्तो पदार्थ फेला परेको हुँदा निज सङ्गबहादुर तामाङलाई पक्राउ गरी दाखिला गरेका छौं कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको खानतलासी बरामदी मुचुल्का तथा प्रहरी प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङको साथबाट बरामद भई आएको ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन जस्तो देखिने पदार्थमध्येबाट परीक्षण प्रयोजन, अदालत प्रयोजन, अनुसन्धान अधिकृत प्रयोजनको लागि ३/३ ग्रामको दरले र बाँकी रहेको ५० ग्राम नष्टको लागि छुट्टाछुट्टै खाममा खामबन्दी गरी नमुना छुट्ट्याइएको भन्नेसमेत बेहोराको नमुना संकलन गरिएको मुचुल्का ।

प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङको साथबाट बरामद भई आएको लागु औषध खैरो हिरोइन जस्तो देखिने धुलो पदार्थ नमुना छुट्ट्याई बाँकी रहन गएको ५० ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन जस्तो पदार्थ नष्ट गरिएको भन्नेसमेत बेहोराको नष्ट मुचुल्का ।

प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङको साथबाट बरामद भई आएको लागु औषध खैरो हिरोइन जस्तो देखिने धुलो पदार्थ परीक्षणको लागि पठाइएको

भन्नेसमेत बेहोराको परीक्षणको लागि लेखिएको पत्र ।

मिति २०६९।५।२७ गतेको दिन काठमाडौं जिल्ला गंगबु गा.वि.स. वडा नं. ४ गंगबु चोकबाट हाल थुनामा रहेका प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङको साथबाट लागु औषध खैरो हिरोइन ६१ ग्राम फेला परेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हो भन्नेसमेत बेहोराको खड्गबहादुर गुरुङको कागज ।

बिगत २ वर्षअगाडिदेखि चितवन जुगांडी भन्ने स्थानमा स्टाफ होटल सञ्चालन गर्दै आएकोमा त्यही होटलमा आउने जाने लागु औषध सेवन ओसार पसार गर्ने मानिसहरूसँग चिनजान सङ्गत भई कहिलेकाही सेवनसमेत गर्दै आएकोमा मिति २०६९।५।२७ गतेको बिहान साथी च्यासे भन्ने साथीसँग प्रतिग्राम रु.९००।- को दरले रु.४,५००।- दिई ५ ग्राम खैरो हिरोइन मागेकोमा निजले मलाई प्लास्टिकमा ल्याई दिएको हो, उक्त प्लास्टिकमा के कति लागु औषध थियो मलाई जानकारी भएन पछि प्रहरी आई मलाई सोधपुछ गरी नियन्त्रणमा लिई चेकजाँच गर्दा मेरो साथबाट लागु औषध खैरो हिरोइन फेला परेको र नजिकैको सुन पसलमा गई जोख्दा प्लास्टिकसहित ६१ ग्राम र प्लास्टिक हटाई तौल गर्दा ५९ ग्राम रहेको थियो । मैले लागु औषध बेचबिखन गर्दिन सेवन गर्छु भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङको साथबाट बरामद भई आएको लागु औषधमा हिरोइन पाइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६९।६।२४ को परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६९।५।२७ का दिन का.जि. गंगबु गा.वि.स. वडा नं. ४ गंगबु चोकमा केही मानिसहरू भिडभाड गरी बसेको देखी एकजना व्यक्तिलाई के भएको भनी सोध्दा सङ्गबहादुर तामाङ नाम गरेको व्यक्तिलाई ना १० प ९३५५ नं. को मो.सा. मा लागु औषध खैरो हिरोइनसहित पक्राउ गरी लगेको भन्ने सुनी

थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको गेलपोन तामाङले अनुसन्धानको क्रममा लेखाई दिएको कागज ।

यकिन नाम थर वतन नखुलेको च्यासे भन्ने व्यक्तिलाई खोजतलास गर्दा हालसम्म फेला नपरेको भन्नेसमेत बेहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

मिति २०६९।५।२७ का दिन का.जि. गंगबु गा.वि.स. वडा नं. ४ गंगबु चोकमा सङ्गबहादुर तामाङको साथबाट प्रहरीहरूले लागु औषध खैरो हिरोइन शरीरको माथिल्लो भागको ट्रयाकको खल्तीमा फेला पारी प्रहरीले लगेको हो भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६९।८।७ गतेको महेश स्थापितको कागज ।

प्र.ना.नि. हरिप्रसाद भट्टसमेतले दिएको प्रतिवेदन, बरामदी मुचुल्का, प्रतिवादीले गरेको बयान, लागु औषध परीक्षण प्रतिवेदन र अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका मानिसहरूले गरिदिएको कागजसमेतका कागज प्रमाणहरूको आधारमा हेर्दा मिति २०६९।५।२७ को दिन दिउँसो ४ बजेतिर का.जि.गंगबु गा.वि.स. वडा नं. ४ गंगबु चोक स्थित सार्वजनिक सडकमा प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको देखिन आएकोले निज प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ) र (च) बमोजिमको कसुर गरेको पुष्टि भएकोले निजलाई ऐ. को दफा १४ (१) (छ) (२) बमोजिम सजाय हुन र बरामद भएको बा १० प ९३५५ नं. को पल्सर मोटरसाइकल ऐ.को दफा १८ बमोजिम जफत हुन मागदाबी लिइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग दाबी ।

अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान बेहोरा आफैले बनाई कुटपिट गरी सहिष्ठाप गर्न लगाएको हो । मबाट कुनै पनि लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको छैन । मलाई प्रहरीले बरामद भएको स्थानबाट पक्राउ गरेको होइन । मलाई मुलपानी नर्सिङ होटलअगाडिबाट पक्राउ गरेको हो । म साथीको घरमा जाँदै गरेको अवस्थामा पक्राउ गरेको हो ।

मबाट कुनै पल्सर मोटरसाइकल र लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको छैन । मैले कसुर नगरेकोले मैले सजाय पाउनु पर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङले काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादीको साक्षी कमन सिंह तामाङ, प्रतिवेदक हरिप्रसाद भट्ट, प्रतिवेदक हरिप्रसाद पाण्डेले सुरु अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङले बरामद लागु औषध खरिद गरी आफ्नो साथमा राखेको देखिएकाले निजलाई लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ) र (च) बमोजिमको अपराधमा सोही ऐनको दफा १४(१) (घ)(२) बमोजिम ११(एघार) वर्ष कैद र रु.९०,०००।- (नब्बे हजार) जरिवाना हुने तथा बरामद मोटरसाइकल जफततर्फको दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

अनुसन्धानको क्रममा फेला परेका दशी प्रमाणलाई विधिवत् बरामदी मुचुल्का खडा गरी दशी संकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनविपरीत संकलन गरिएको प्रमाणले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्दैन । प्रहरीसमक्ष भएको मेरो बयान अन्य स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि नभएसम्म प्रमाणमा लिन मिल्दैन । म पुनरावेदकलाई अभियोजन पक्षले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा कहिकतै पनि लागु औषध बिक्री वितरण एवं कारोबार गरेको भनी उल्लेख गर्न सकेको छैन । मैले वादी दाबीबमोजिम कुनै लागु औषधसम्बन्धी कारोबार नगरेकोले काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट तथ्य र कानूनको समेत उचित विवेचना नगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको

फैसलामा प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङलाई लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १४ (१) (घ) (२) बमोजिम ११ (एघार) वर्ष कैद र रु.९०,०००।- (नब्बे हजार) जरिवाना हुने तथा बरामद मोटरसाइकल जफततर्फको दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छाई भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दाबीबमोजिम लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १४(१) (छ) (२) बमोजिम सजाय गरी बरामद मोटरसाइकलसमेत दाबीबमोजिम जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङ र वादी नेपाल सरकारसमेतको पुनरावेदन पर्न आएको हुँदा उक्त पुनरावेदन पत्रहरू परस्परमा एक अर्का पक्षलाई मुलुकी ऐन अ.बं.२०२ नं.को प्रयोजनार्थ सुनाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको आदेश ।

प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङले बरामद लागु औषध खरिद गरी आफ्नो साथमा राखेको देखिएकाले निजलाई लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ) र (च) बमोजिमको कसुर अपराधमा सोही ऐनको दफा १४(१) (घ)(२) बमोजिम ११(एघार) वर्ष कैद र रु.९०,०००।- (नब्बे हजार) जरिवाना गरेको हदसम्म सुरु फैसला सदर हुने र मोटरसाइकलमा बसिरहेको अवस्थामा निजबाट लागु औषध खैरो हिरोइन ५९ ग्राम बरामद भएको देखिएरहेको अवस्थामा लागु औषधको कारोबारमा प्रयोग भएको अभियोग दाबीको बरामद मोटरसाइकलसमेत जफत गर्नुपर्नेमा उक्त मोटरसाइकल जफत नगर्ने गरेको फैसला सो हदसम्म उल्टी भई अभियोग दाबीमा उल्लिखित मोटरसाइकल लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १८ बमोजिम जफत हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला ।

विधि विज्ञान प्रयोगशालामा परीक्षणमा पठाएको लागु औषध मसँग बरामद भएको चिजवस्तु होइन। मलाई लागु औषध बिक्री वितरण गरेको भनी गडाउ गर्नको लागि प्रमाणको रूपमा बरामद गरिएको भनी बनाएको तथाकथित बरामदी मुचुल्का मुलुकी ऐन, अ.बं.१७२ नं. सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ८ र लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ८ विपरीत खडा गरिएको छ। जबरजस्ती ढंगबाट म पुनरावेदकबाट बरामद नभएको चिजवस्तु बरामद भएको भनी कागज बनाइएको छ। सोका आधारमा उक्त वस्तु मसँग पाइएको भनी आधार लिई गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। केबल मोटरसाइकलमाथि लागु औषध थियो भनि अभियोजन पक्षले पेस गरेको तर स्वतन्त्र साक्षी प्रमाणहरूबाट पुष्टि गर्न नसकेको कथाकथित बरामदी मुचुल्काका आधारमा मेरो मोटरसाइकल बरामद गरेको पनि मिलेको छैन। फौजदारी मुद्दामा शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउने फौजदारी न्यायको व्यवस्थाविपरीत बेरीतको मुचुल्कालाई आधार लिई प्रमाणको उचित मूल्याङ्कनविना सुरु जिल्ला अदालत काठमाडौंको मिति २०७०।२।१ को फैसलालाई कैद र जरिवाना सजायका हकमा सदर र बरामद मोटरसाइकलसमेत जफत गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण र न्यायका मान्य सिद्धान्तविपरीत हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी मलाई सफाइ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ८(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशअनुसार कम्तीमा दुईजना लागु औषध नियन्त्रण अधिकारी वा कम्तीमा दुईजना प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको कर्मचारीको रोहबरमा खानतलासी मुचुल्का तयार गर्नुपर्नेमा सोविपरीत मुचुल्का तयार भएको देखिएको एवम् बरामदी मुचुल्कामा रोहबरमा राखिएका स्थानीय भलाद्मीलाई अदालतसमक्ष उपस्थित गराउन

नसकेको अवस्थामा उक्त बरामदी मुचुल्कालाई आधार मानी प्रतिवादीलाई सजाय गर्ने गरेको जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७१।३।१७ को फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन अ.बं.२०२ नं.बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट भएको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज अध्ययन गरियो। पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री नवराज थपलिया र श्री पुष्पराज पौडेलले लागु औषध नियन्त्रण अधिकारी वा कम्तीमा दुईजना प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको कर्मचारीको रोहबरमा खानतलासी मुचुल्का तयार गर्नुपर्ने कानूनी कर्तव्य अनुसन्धान अधिकारीको हो। तर बरामदी मुचुल्कामा एकजना मात्र कानूनले तोकेका अधिकारीको सहिछाप छ। बरामदी मुचुल्कामा रोहबरमा राखिएका स्थानीय भलाद्मीलाई अदालतसमक्ष उपस्थित गराउन सकेको अवस्था पनि छैन। कानूनविपरीतको बरामदी मुचुल्कालाई आधार मानेको र जिल्ला अदालत एवं पुनरावेदन अदालतसमेतबाट सजाय गर्दा लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) (घ) (२) बमोजिमको सजाय भनी ऐ. (छ) (२) बमोजिम सजाय गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी प्रतिवादीले सफाइ पाउनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री श्यामकुमार भट्टराइले अभियोगमा दाबी लिएको दफामा उल्लेख भएको सजायअनुसार नै सजाय गरिएको छ। फैसला लेख्दा (छ) (२) उल्लेखन हुनुपर्नेमा टाइपको त्रुटिले (घ) (२) हुन गएको सम्म हो। दशी बरामद गरी बरामदी मुचुल्का गर्ने अधिकारप्राप्त अधिकारीको अदालतको बकपत्रबाट मौकामा प्रतिवादीबाट उल्लिखित लागु

औषध बरामद भएको भन्ने पुष्टि भएकोले पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेको हुँदा सदर होस् भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उपर्युक्तबमोजिमको तथ्य एवम् बहस जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरबमोजिम हुने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मिति ०६९।५।२७ को दिन दिउँसो ४ बजेतिर का.जि.गंगबु गा.वि.स. वडा नं. ४ गंगबु चोक स्थित सार्वजनिक सडकमा पुनरावेदक प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भई निजले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ) र (च) बमोजिमको कसुर गरेको पुष्टि भएकोले निजलाई ऐ. को दफा १४ (१) (छ) (२) बमोजिम सजाय हुन र बरामद भएको बा. १० प ९३५५ नं. को पल्सर मोटरसाइकल ऐ.को दफा १८ बमोजिम जफत हुन अभियोगपत्रमा मागदाबी लिइएको देखिन्छ। लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ) र (च) बमोजिमको कसुरमा सोही ऐनको दफा १४(१) (घ)(२) बमोजिम ११(एघार) वर्ष कैद र रु.९०,०००।- (नब्बे हजार) जरिवाना हुने तथा बरामद मोटरसाइकल जफततर्फको दाबी पुन नसक्ने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलाअनुसारको कैद र जरिवाना सजायका हकमा मनासिब ठहर्‍याई बरामद मोटरसाइकल जफत नगर्ने गरेको हदसम्म सुरुको फैसला उल्टी हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट फैसला भएको पाइयो। उक्त फैसला मिलेन उल्टी गरिपाउँ भनी पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ।

३. पुनरावेदक प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङ ना. १० प ९३५५ नं.को मोटरसाइलमा बसिरहेको अवस्थामा निजले लगाएको ट्रकको दायाँ साइडको

खल्लीबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ। सो बरामद भएको वस्तु परीक्षण गर्न पठाउँदा लागु औषध खैरो हिरोइन हो भनी परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भई मिसिल संलग्न रहेको पाइन्छ। मौकामा बरामद गर्ने प्रतिवेदक प्रहरी कर्मचारी हरिप्रसाद भट्ट र हरिप्रसाद पाण्डेले विशेष सुराकीका आधारमा प्रतिवादीले बरामद लागु औषध खैरो हिरोइन बिक्री गर्न ग्राहक खोजी बसिरहेको अवस्थामा बरामद गरेका हौं भनी अदालतमा आई बकपत्र गरेको देखिन्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा कसुरमा इन्कार रही बयान गरे तापनि अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा च्यासे भन्ने साथीसँग प्रतिग्राम ९००।- का दरले रु. ४५००।- दिई ५ ग्राम मागेकोमा प्लाष्टिकमा ल्याई दिएको हो तौल गर्दा ५९ ग्राम थियो भनी बयान गरेको देखिन्छ। प्रतिवेदक प्रहरी कर्मचारीहरूको अदालतको बकपत्रबाट प्रतिवादीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान समर्थित भएको स्थिति छ।

४. लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को उद्देश्य सर्वसाधारण जनतामा सार्वजनिक सदाचार कायम राख्ने भन्ने देखिन आउँछ। यसैले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १२ ले कुनै व्यक्तिका साथमा कुनै लागु औषध फेला परेमा सो लागु औषध निजले कानूनबमोजिम राखेको हो भन्ने कुराको प्रमाण पेस गर्नुपर्दछ भनी प्रमाणको भार लागु औषध राखेको व्यक्तिले पेस गर्नुपर्ने दायित्व तोकेको पाइन्छ। कानूनले लागु औषधको कसुरलाई Possessory Crime को रूपमा परिभाषित गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा निहित राखिदिएको र प्रतिवादीले लगाएको ट्रयाकसुटको खल्लीबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको अवस्थामा निजको अदालतको इन्कारी बयानलाई मात्र आधार मानी अभियोग दाबीको कसुर निजले गरेको रहेनछ भनी मान्न मिलेन।

५. पुनरावेदक प्रतिवादीले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ८(२) अनुसार स्थानीय नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिका पदाधिकारीलाई रोहबरमा नराखी मुचुल्का भएको अवस्था हुँदा ऐ. को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम कम्तीमा दुईजना लागु औषध नियन्त्रण अधिकारी वा कम्तीमा दुईजना प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको कर्मचारीको रोहबरमा खानतलासी मुचुल्का तयार हुनुपर्नेमा सोविपरीत मुचुल्का तयार भएको हुँदा त्यसलाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन भनी पुनरावेदनमा जिकिर लिएको र यस अदालतबाट प्रत्यर्थी झिकाउँदा पनि यसैलाई आधार लिइएको पाइन्छ। उक्त दफा ८ (२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा **तर नगरपालिका वा गाउँ विकास समिति वा वडा समितिका सदस्य वा त्यस ठाउँका भलाद्मी वा कुनै अर्को सरकारी कार्यालयका कर्मचारीको रोहबरमा मुचुल्का तयार गर्ने प्रयास गर्दा पनि त्यस्ता व्यक्तिहरू उपलब्ध नभएको उचित आधार भएमा कम्तीमा दुईजना प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको कर्मचारीको रोहबरमा मुचुल्का तयार गर्न सकिनेछ** भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ। माथि साभार गरिएको कानूनमा विधिकर्ताले लागु औषध बरामद गर्दा नगरपालिका वा गाउँ विकास समिति वा वडा समितिका सदस्य वा त्यस ठाउँका भलाद्मी वा कुनै अर्को सरकारी कार्यालयका कर्मचारीसमेतका ४ वटा समूहमध्ये कुनै एक समूहमा पर्ने व्यक्तिहरू रोहबरमा राखिएमा त्यस्तो मुचुल्काले कानूनी मान्यता पाउने भन्ने देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन अनुसन्धान अधिकारीले बरामद गर्दा बरामद भएको स्थान वरिपरि बस्ने एकबहादुर राईसमेतका ५ जना स्थानीय भलाद्मी रोहबरमा राखी सहिष्णु गराएको मिसिल संलग्न मुचुल्काबाट देखिन आउँछ। यसका अतिरिक्त उक्त मुचुल्का हुँदा धौलागिरी सुन चाँदी पसलका सञ्चालक निरज सुनार रोहबरमा

रही सहिष्णु गरेको देखिन्छ। बरामदी मुचुल्का तयार गर्ने प्रहरी कर्मचारीहरू हरिप्रसाद भट्ट र हरिप्रसाद पाण्डे अदालतमा उपस्थित भई बरामदी मुचुल्कालाई समर्थन गर्ने गरी बकपत्र गरेको पाइन्छ। उपर्युक्त आधार प्रमाणबाट मौकाको बरामदी मुचुल्का रीतपूर्वकको नै रहेको देखिँदा उक्त बरामदी मुचुल्कालाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर र यस अदालतको प्रत्यर्थी झिकाउने आदेशसँग सहमत हुन सकिएन।

६. प्रतिवादीले जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतको फैसलाको ठहर खण्डमा मलाई सजाय गर्दा लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४ (१) (घ) (२) उल्लेख गरी ऐ. (छ) (२) बमोजिम हुने सजाय गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ भनी लिएको पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा अभियोग दाबीमा लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४ (१) (छ) (२) बमोजिमको सजायको मागदाबी रहेको देखिन्छ। दुवै अदालतको फैसलाको ठहरमा उक्त सजाय दाबीको दफालाई उल्लेखन गरिएको देखिन्छ। तर, टाइपको त्रुटिले सजाय तोक्दा (घ) (२) उल्लेख हुन गएको देखिन्छ। अभियोग दाबी (छ) (२) कै भएको, खैरो हिरोइनमा (छ) (२) नै आकर्षित हुने र टाइपको त्रुटिले हुन गएका सानातिना भूलचूक कानूनबमोजिम सुधार गर्न सकिने हुँदा त्यसैलाई आधार मानी समग्र फैसला नै कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेको मान्न मिलेन।

७. प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङ ना. १० प ९३५५ नं.को मोटरसाइलमा बसिरहेको अवस्थामा निजले लगाएको ट्रयाकको दायौँ साइडको खल्लीबाट ५९ ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काबाट देखिन्छ। लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १८ को अन्तिम वाक्यांशमा **लागु औषध राखी ओसारपसार गर्न प्रयोग गरिएका रेल तथा हवाईजहाजबाहेक जुनसुकै सवारी जफत गर्नुपर्छ** भन्ने उल्लेख भएको

पाइन्छ । माथि उल्लिखित बरामदी मुचुल्काको बेहोराबाट प्रतिवादीबाट बरामद भएको लागु औषध खैरो हिरोइन मोटरसाइकलमा राखी ओसार पसार गरेको नभई प्रतिवादीले लगाएको ट्रयाकसुटको खल्लीबाट बरामद भएको अवस्था हुँदा सवारी साधन मोटरसाइकल जफत गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिन आएन ।

८. तसर्थ, माथि विवेचित आधार, प्रमाण र कानूनको विश्लेषणबाट प्रतिवादी सङ्गबहादुर तामाङले बरामद लागु औषध खरिद गरी आफ्नो साथमा राखेको देखिएकाले निजलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ) र (च) बमोजिमको अपराधमा सोही ऐनको दफा १४(१) (छ) (२) बमोजिम ११ (एघार) वर्ष कैद र रु.९०,०००।- (नब्बे हजार) जरिवाना हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७१।३।१७ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने र बरामद ना. १० प. ९३५५ नं.को मोटरसाइकल लागु औषध खैरो हिरोइन ओसार पसारमा प्रयोग भएको तथ्यबाट प्रमाणित भएको नदेखिँदा उक्त सवारी साधन मोटरसाइकल लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १८ बमोजिम जफत हुने ठहर्‍याएको हदसम्म पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७१।३।१७ को फैसला नमिलेकोले केही उल्टी हुने ठहर्छ । अरु तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला केही उल्टी भई बरामद ना. १० प. ९३५५ नं. को मोटरसाइकल जफत नहुने ठहर भएको हुँदा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलाअनुसार मोटरसाइकल जफततर्फ राखेको लागत कट्टा गर्नु र उक्त मोटरसाइकल फिर्ता पाउँ भनी कानूनको म्यादभित्र प्रतिवादीको दरखास्त परे निजलाई फिर्ता दिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु ।

प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन दायरीको लागत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार यस अदालतको अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : रामु शर्मा

इति संवत् २०७३ साल चैत्र २१ गते रोज २ शुभम् ।

४०४० ०३०३

निर्णय नं. १००६८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल

आदेश मिति : २०७४।१।९

०६७-WO-०४०७

मुद्दा:- उत्प्रेषण

निवेदक : उदयपुर जिल्ला वेल्तार गा.वि.स. वडा नं.३

घर भई विमानस्थल सुरक्षागार्ड लामिडाँडा
खोटाङमा प्रहरी जवान पदबाट हटाइएको
राजेशकुमार खतिवडा

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल,
काठमाडौंसमेत

- कुनै पनि न्यायिक अधिकारको प्रयोग गर्ने अधिकारी वा निकायले सारवान् कानूनका

साथै कार्यविधि कानूनको पनि अक्षरशः पालना अनुशरण गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनी कारबाहीमा स्वच्छता, पारदर्शिता एवं निष्पक्षताको अपेक्षा गरी विधायिकाले कानून प्रयोग गर्ने तौरतरिकामा उचित प्रक्रिया (DUE PROCESS) व्यवस्थित गरेको हुन्छ र त्यस्तो कानून कार्यविधि कानूनको रूपमा रहने ।

(प्रकरण नं.५)

- सामाजिक मानवीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्दा भएका कतिपय कमीकमजोरीहरूमा उच्चतम हदको सजाय तोक्नभन्दा उत्तरदायी बनाउने न्यूनतम हदको सजाय तोक्न सक्ने अधिकार पनि निर्णय गर्ने अधिकारीलाई नै रहेको अवस्थामा सजाय तोक्ने नीति, सिद्धान्तको आधारमा गल्तीको कारक तत्त्व (CAUSE OF MISCONDUCT) र सोको समानुपातिक मात्रा (PROPORTIONALITY OF MISCONDUCT) लाई हेरेर पनि सजाय तोक्नु पर्छ । गल्तीको असरलाई मात्र अर्थात् अड्डामा गैर हाजिरीको दिनलाई मात्र आधार मानी उच्चतम हदको सजाय गर्दा सेवाबाट नै वञ्चित हुन जाने हुँदा उचित र न्यायसङ्गत नदेखिने ।

(प्रकरण नं.८)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री बल्लभ बस्नेत

प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद पौडेल

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६८, अंक ८, नि.नं.८६६३

सम्बद्ध कानून :

- प्रहरी नियमावली, २०४९

आदेश

न्या.सपना प्रधान मल्ल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:

म निवेदक नेपाल प्रहरीको प्रहरी जवान पदमा २०५८ सालमा भर्ना भई खटाइएबमोजिम सेवा गर्दै आइरहेकोमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय खोटाङ दरबन्दी भई विमानस्थल सुरक्षा गार्ड लामिडाँडामा काजमा कार्यरत रहेको थिएँ । यस्तैमा घरमा असहज अवस्था उत्पन्न भएको खबर पाएपछि आफूभन्दा माथिल्ला अधिकारीसँग स्वीकृति लिई मिति २०६५।६।९ मा घर गएको थिएँ । पारिवारिक कारणले तुरुन्तै कार्यालय फर्कन नमिलेको हुँदा टेलिफोनमार्फत आफूभन्दा माथिल्लो दर्जाका प्रहरी कर्मचारीसँग थप बिदाको लागि मौखिक स्वीकृति लिइरहेको थिएँ । यसरी बिदा बसी कार्यालयमा फर्की आएकोमा हाजिर नगराई भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नहुने गरी सेवाबाट हटाउने निर्णय भयो ।

म निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी निर्णय हुँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(ड) र (झ) को कसुरमा निर्णय गरेको पाइन्छ । नियम ८८(ड) ले आफ्नो पदको जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगरेमा र नियम ८८(झ) ले मनासिब कारण नभई वा बिदा नलिई गैरहाजिर भएमा भन्ने व्यवस्था गरेकोमा म निवेदकले के कसरी पदीय आचरण उल्लङ्घन गरेको हो सो सम्बन्धमा निर्णयमा केही उल्लेख भएको पाइन्छ । आफ्नो पदको के कुन जिम्मेवारीमा म निवेदक उदासीन रहेको वा जिम्मेवारी उल्लङ्घन गरी पदीय आचरण उल्लङ्घन गरेको हो भन्ने सम्बन्धमा केही उल्लेख नै नगरी कानूनसम्म उल्लेख गरी कसुर कायम

गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेको हुँदा आधारहीन निर्णय बदरभागी रहेको छ । म निवेदक मनासिब कारणविना बिदा बसेको नभई पारिवारिक असहज परिस्थिति उत्पन्न भई बिदा बसेको र त्यसरी बिदा बस्दा आफूभन्दा माथिल्लो दर्जाका प्रहरी कर्मचारीको स्वीकृतिबमोजिम बसेको हुँ । मनासिब वा बेमनासिब ठहर गर्नुअघि निवेदक बिदा बस्नुको कारणका सम्बन्धमा पतिपत्नीबीच भएको सम्बन्ध विच्छेदको मिलापत्रका सम्बन्धमा विवेचना भएको हुनुपर्नेमा सोसम्बन्धी कुनै विवेचना नै नभई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा बर्खास्त गरेको हुँदा प्रत्यर्थीहरूबाट भएको निर्णय बदरभागी रहेको छ ।

प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ मा प्रहरी कर्मचारीलाई गरिने सजायसम्बन्धी कार्यविधिको उल्लेख गरेको पाइन्छ । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२) मा व्यवस्था भएबमोजिम प्रत्यर्थी प्रहरी उपरीक्षकबाट सजाय हुनुअघि म निवेदकलाई आफ्नो सफाइ पेस गर्ने र निवेदकले स्पष्टीकरण दिन पाउने निवेदकको हकबमोजिम कुनै मौका प्रदान नगरिएको हुँदा प्राकृतिक न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्तको बर्खिलाप कारबाही गरिएको छ । युद्धकालीन अवस्थामा राष्ट्रको सेवा गरी जोगाएको नोकरी गुमाउने गरी निर्णय हुँदा मलाई कानूनले तोकेबमोजिमको किटानी प्रक्रियासमेत अवलम्बन नगरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको घोर बर्खिलाप गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेबाट प्रत्यर्थीहरूबाट भएको निर्णय आधारहीन छ । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको व्यवस्था फौजदारी अभियोग लाग्दै नलागेको हुँदा आकर्षित हुने अवस्था नै छैन । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश खण्ड (ग) मा सफाइ पेस गर्ने मौका नदिनु पर्ने कुनै कारण भए नोकरीबाट हटाउनुअघि निर्णयकर्ताले सो सम्बन्धमा सफाइ पेस गर्ने मौका किन नदिनु पर्ने हो नियमावलीबमोजिम छुट्टै पर्चा खडा नगरे, नभएबाट

समेत प्रत्यर्थीहरूबाट भएको निर्णय बदरभागी रहेको छ । प्रहरी उपरीक्षकबाट मलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयउपर प्रहरी नायब महानिरीक्षकसमक्ष पुनरावेदन गरेकोमा नायब प्रहरी निरीक्षकबाट आफ्नो विवेक प्रयोग गरी निर्णय गर्नुपर्नेमा सम्बन्धित कार्यालयसँग मागिएको रायबमोजिम भएको सजाय प्रहरी ऐन, नियम एवं न्यायका मान्य सिद्धान्तसमेतको पूर्णतः प्रतिकूल हुँदासमेत निर्णय बदरभागी रहेको छ ।

म निवेदकलाई अवकाश दिने गरी मिति २०६५।८।१७ मा निर्णय भएकोमा निर्णय मितिभन्दा अगावै मिति २०६५।६।९ देखि लागू हुनेगरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय भएकोले पश्चात्दर्शी असर दिई निर्णय गर्न कदापि मिल्दैन । यसरी म निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएका निर्णयहरूबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१), १८(१), १९(१) समेतका मौलिक संवैधानिक एवं कानूनी हकमा आघात पुगेको हुँदा म निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी प्रत्यर्थी प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६५।८।१७ मा भएको निर्णय र सोही निर्णयलाई सदर गर्ने गरी प्रत्यर्थी प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।५।३१ मा भएको निर्णय, सो निर्णयबमोजिम भएका पत्राचार एवं सम्पूर्ण काम कारबाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकलाई सेवामा पुनर्बहाली गरी हाजिर गराई काममा लगाई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९६ बमोजिम नोकरीबाट हटाएका मितिदेखि पुनर्बहाली हुँदाका मितिसम्मको पूरा तलब भत्ता, तलब वृद्धिसमेत दिनु दिलाउनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन बेहोरा ।

यसमा बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूलाई म्याद सूचना पठाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।७।१८ को आदेश ।

यसमा सम्पर्क स्थापित गर्न असम्भव भएको प्रहरी कर्मचारीलाई सजाय गर्ने सम्बन्धमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२) (क) मा सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु नपर्ने कानूनी प्रावधान रहेको र त्यसका साथै ऐ.को खण्ड (ग) मा सफाइ पेस गर्ने मौका दिँदा मनासिब नपर्ने भएमा सो कुराको पर्चा खडा गरी सफाइ पेस गर्ने मौका दिनुपर्ने छैन भन्ने प्रावधान रहेकोले निज विपक्षी आफूखुसी कार्यालयमा लामो समयसम्म कसैलाई जानकारी नगराई विना कुनै सूचना ६९ दिनसम्म कार्यालयमा गैरहाजिर रहेको र निजको घर ठेगानामा खोजतलास गर्दासमेत सम्पर्क स्थापित हुन नसकेको कारण सफाइको मौका दिन मनासिब नभएकोले सो कुराको पर्चा खडा गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ को खण्ड (ड) को आफ्नो पदीय जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगरेको र देहाय खण्ड (झ) को बिदा नलिई गैरहाजिर रहेको कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने भनी अञ्चल प्रहरी कार्यालय, सगरमाथाका अख्तियारप्राप्त अधिकारीबाट मिति २०६५।८।१७ मा कानूनसम्मत तवरबाट निर्णय भएको छ । उक्त निर्णय मिति २०६७।५।३१ मा पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय विराटनगरका प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट सदर गर्ने गरी निर्णय भएको हुँदा विपक्षीले कानूनसम्मत निर्णयका विरुद्ध सम्मानित अदालतमा दिएको आधारहीन रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रत्यर्थी प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्सालको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ६९ र नियम १६८ को कानूनी व्यवस्थाको उल्लङ्घन गरी विना सूचना मिति २०६५।६।९ देखि २०६५।७।११ सम्म २ महिना २ दिन गैरहाजिर भएकोले भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नहुने गरी निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने भनी यस

कार्यालयबाट अञ्चल प्रहरी कार्यालय सगरमाथामा मिति २०६५।७।११ को पत्रबाट प्रस्ताव पठाइएकोमा अञ्चल प्रहरी कार्यालय सगरमाथाको मिति २०६५।८।१७ को निर्णयले निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी निर्णय भएको र पुनरावेदन तहबाट समेत सोही निर्णय सदर गर्ने गरी मिति २०६७।५।३१ मा निर्णय भएको हुँदा आफ्नो पदीय दायित्वप्रति इमान्दार एवं कर्तव्यनिष्ठ रहनु पर्नेमा पदीय आचरणको पालना नगर्ने निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयलाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन तहको निर्णयसमेत प्रहरी नियमावली तथा प्रहरी आचार संहिताबमोजिम मिलेको र रीतपूर्वकको हुँदा विपक्षीको झुठ्ठा र मनगढन्ते आधार लिई दिएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रत्यर्थी जिल्ला प्रहरी कार्यालय खोटाङ (दिक्तेल) एवं सो कार्यालयमा प्रमुख प्रहरी नायब उपरीक्षक टेकबहादुर तामाङले प्रस्तुत गरेको लिखित जवाफ ।

निज निवेदकलाई उक्त चौकीबाट सहूलियत स्वरूप दिएको २ घण्टे आउटपश्चात् फर्की नआई कुनै किसिमको जानकारी नै नगराई मनोमानी तवरबाट सम्पर्कविहीन रहेको अवस्थामा हाजिर हुन आउने सन्दर्भमा अ.बं.११० नं.बमोजिम २४ घण्टे म्यादसूचना मिति २०६५।६।२९ मा निजको घरदैलोमा टाँस भई सो म्यादसमेत गुजारी बेखबर रही पदीय आचरण बहन नगरेकोले यस कार्यालयका प्रहरी उपरीक्षकबाट भएको उक्त निर्णय प्रहरी ऐन नियमावलीसम्मत एवं मनासिब रहेको र निवेदकको हक अधिकारमा कुनै बाधा नपरेको हुँदा यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई सम्मानित अदालतमा दिएको उक्त निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अञ्चल प्रहरी कार्यालय सगरमाथाको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिटको मिसिल अध्ययन गरियो । रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान्

अधिवक्ता श्री बल्लभ बस्नेतले सेवाबाट हटाउने जस्तो संवेदनशील निर्णय गर्दा त्यसको मनासिब कारण उल्लेख गरी सोको आधार कारण कानूनमा आधारित हुनुपर्नेमा प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकलाई सेवाबाट बर्खास्त गर्ने निर्णय गर्दा कुनै कानूनी आधार देखाउन नसकेकोबाट त्यस्तो कानूनविपरीतको निर्णयले मान्यता पाउन नसक्ने हुँदा मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी कार्यालयहरूको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद पौडेलले निवेदक प्रहरी ऐन नियमविपरीत विना सूचना २ महिनाभन्दा बढी समयसम्म गैरहाजिर भएको र प्रहरी संगठनको अनुशासन, चेन अफ कमाण्ड आदि बनाई राख्न पनि नोकरीबाट बर्खास्त गरिएको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा रिट खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

मिसिल संलग्न कागजात प्रमाण एवं विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरसमेतलाई मध्यनजर गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषण तथा परमादेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन ? भन्ने प्रश्नमा सीमित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा म निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने निर्णय गर्दा कुनै कारण उल्लेख नभएको, आफूभन्दा माथिका अधिकारीसँग स्वीकृति लिई बिदा बसी फर्की आउँदा सुनुवाइको उचित मौका नदिई हाजिर नगराई नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेको हुँदा उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी नोकरीमा पुनर्बहाली गराउनु भनी परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन दाबी रहेको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदक बेलुकी फर्की आउने भनी मिति २०६५।५।१९ मा आउट गएकोमा सो मितिदेखि ६९ दिन गैरहाजिर रहेको र सो सम्बन्धमा हाजिर हुन आउनु भनी निजको घरदैलोमा रीतपूर्वक म्यादसमेत टाँस गर्दा हाजिर हुन नआएपछि प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(ङ) र (झ) को कसुरमा नोकरीबाट बर्खास्त

गरिएको भन्ने मुख्य लिखित जवाफ बेहोरा देखिन आयो ।

३. रिट निवेदक राजेशकुमार खतिवडा विना सूचना लगातार ६९ दिन गैरहाजिर रहेकोले प्रहरी नियमावलीबमोजिम निजलाई नोकरीबाट बर्खास्त गरिएको भन्ने देखिन्छ । मिसिल संलग्न जिल्ला प्रहरी कार्यालय, खोटाङको मिति २०६५।७।१९ को अञ्चल प्रहरी कार्यालयलाई लेखेको पत्र बेहोरा हेर्दा मिति २०६५।६।१९ मा सोही बेलुकी फर्की आउने गरी बैंकमा काम छ भनी आउट पास मागी गएकोमा कुनै जानकारी नगराई हाजिर हुन नआएपछि खोजतलास गर्दा फेला नपरेकोले बाटोको म्यादबाहेक २४ घण्टाभित्र हाजिर हुन आउनु भनी निजको घरदैलोमा म्याद टाँस गरिएकोमा सोपश्चात् समेत हाजिर हुन नआएकोले प्रहरी जवान राजेश खतिवडालाई सेवाबाट हटाउनेतर्फ आवश्यक अनुरोध छ भनी बेहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ । सोपश्चात् २०६५।८।१७ मा प्रहरी उपरीक्षकबाट रिट निवेदकलाई सेवाबाट हटाउने भन्ने निर्णय भएको भन्ने देखिन्छ । रिट निवेदक सेवारत रहेको प्रहरी संगठनमा "प्रहरी कर्मचारीलाई सजायको आदेश दिनुअघि कारबाही गर्न लागिएको उल्लेख गरी हुन सक्ने सजायसमेत खुलाई सूचना दिई निजलाई आफ्नो सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु पर्नेछ । त्यस्तो सूचना दिँदा लगाइएको आरोप स्पष्ट रूपले कितिएको हुनुपर्दछ र प्रत्येक आरोप कुन कुरा र कुन कारणमा आधारित छ सोसमेत खुलाउनु पर्नेछ..." भनी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२) मा कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यी रिट निवेदक २०६५।६।१९ देखि कुनै जानकारी नगराई कार्यालयमा हाजिर नरहेको हुँदा हाजिर हुन आउनु भनी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको ११० नं.को रीत पुन्याई मिति २०६५।६।२९ मा निजको घरदैलोमा म्याद सूचना टाँस गरिएको भन्ने देखिन्छ । उक्त म्यादको बेहोरा हेर्दा निजलाई प्रहरी नियमावलीको माथि उल्लिखित दफा

८९(२) अनुसार स्पष्टीकरण सोधिएको अवस्था छैन । त्यसैगरी निजलाई कुन कानूनबमोजिम के कति सजाय हुन सक्ने अवस्था छ सोसमेत खुलाइएको पाइँदैन ।

४. कसैउपर सजाय गर्नुपर्दा सुनुवाइको मौका दिनुपर्ने प्राकृतिक न्यायको विशुद्ध सिद्धान्त हो । सुनुवाइको मौका दिँदा त्यो उचित र पर्याप्त हुनुपर्छ भन्ने मान्यता छ । नेपालको संविधानको धारा २० “न्यायसम्बन्धी हक” अन्तर्गत उपधारा (८) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्ध गरिएको कारबाहीको जानकारी पाउने हक हुने तथा उपधारा (९) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्र निष्पक्ष र सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट स्वच्छ सुनुवाइको हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा आफू विरुद्धको कारबाहीको जानकारी पाउने हक एवं सुनुवाइको हकको प्रत्याभूति गरिएको पाइन्छ । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (क) मा “भागी पत्ता नलागेको वा कुनै कारणले सम्पर्क स्थापित गर्न असम्भव भएको प्रहरी कर्मचारीको सम्बन्धमा यस नियमबमोजिमको कार्यविधि रीत पुन्याउनु पर्ने छैन” भन्ने भएको प्रावधानको आधारमा सुनुवाइको मौका दिनु नपर्ने भन्ने लिखित जवाफ बेहोरा सम्बन्धमा विचार गर्दा सोही प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (ग) बमोजिम सो कुराको पर्चा खडा गरेको पनि देखिँदैन ।

५. कुनैपनि न्यायिक अधिकारको प्रयोग गर्ने अधिकारी वा निकायले सारवान् कानूनका साथै कार्यविधि कानूनको पनि अक्षरशः पालना अनुशरण गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनी कारबाहीमा स्वच्छता, पारदर्शिता एवं निष्पक्षताको अपेक्षा गरी विधायिकाले कानून प्रयोग गर्ने तौरतरिकामा उचित प्रक्रिया (Due process) व्यवस्थित गरेको हुन्छ र त्यस्तो कानून कार्यविधि कानूनको रूपमा रहन्छ । प्रस्तुत विवादसँग सम्बन्धित कार्यविधि तोकेको प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को प्रक्रिया पूरा गरेपछि मात्रै सोही नियमावलीको नियम ९० बमोजिम सजायको आदेश दिनुपर्ने भन्ने

प्रस्ट कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन आए पनि प्रस्तुत विवादमा रिट निवेदकलाई कार्यालयमा गैरहाजिर रहेको कारणले सजाय गर्दा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को प्रक्रिया पूरा नगरी सेवाबाट हटाउने निर्णय गरेको देखिन आयो ।

६. यस्तै विषयवस्तु समावेश भएको राजीव सिंह विरुद्ध प्रहरी प्रधान कार्यालयसमेत भएको २०६३ सालको रिट नं.०००९ मा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०६४।८।१३ मा सफाइ पेस गर्ने मौका दिँदा मनासिब नपर्ने कानूनी र न्यायोचित आधारसमेत निर्णयमा उल्लिखित नभएको, निवेदकलाई स्पष्टीकरण पेस गर्ने मौकासमेत नदिई भएको निर्णय प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तविपरीत हुने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ । त्यसैगरी यस्तै विषयवस्तु समावेश भएको अर्को मुद्दा: वीरबहादुर अहिर विरुद्ध गृह मन्त्रालयसमेत (ने. का.प.२०६८ अंक ८ नि.नं.८६६३ पृ.१२७६) भएको उत्प्रेषण परमादेश मुद्दामा बिदा नमागी वा स्वीकृत नगराई गैरहाजिर रहने प्रहरी कर्मचारीलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४(छ) बमोजिम अख्तियारवालाले हटाउन सक्ने देखिए पनि त्यसरी हटाउनु पर्ने नियम ८९(२) बमोजिम आरोप किटान गरी सजायसमेत प्रस्ताव गरी स्पष्टीकरण सोधनुपर्नेसमेतका कार्यविधि अवलम्बन गर्नुपर्नेमा सो नगरी निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने निर्णय बदर हुने भनी यस अदालतको बृहत् पूर्ण इजलासबाट सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

७. प्रहरी पनि सामाजिक व्यक्ति नै हुन् उनको पनि राष्ट्रको दायित्व सँगसँगै पारिवारिक सम्बन्ध र दायित्वहरू पनि गाँसिएको हुन्छ । पारिवारिक असहजताको अवस्थामा परिवार मिलाउन र नमिलेपछि बाध्यतावश सम्बन्ध विच्छेदसम्म गर्नु परेको र सोको उदयपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।८।३० मा भएको सम्बन्ध विच्छेदको

मिलापत्रको प्रमाणसमेत निवेदनसाथ संलग्न गरिएको देखिन्छ । मानव जीवनमा पारिवारिक असहजताको स्थितिले धेरै अप्ठेरो स्थिति सिर्जना गर्ने, सोपछि परिवारको सदस्यहरूको, सानासाना बालबालिकाको पालन पोषण व्यवस्थापनको बेवास्ता गर्न नसकिँदा तत्कालै घर परिवारको दायित्वबाट उम्की काममा आउन नसकेकोमा यस्तो स्थितिलाई न्यायको दृष्टिबाट हेर्नुपर्नेमा हेरिएको देखिँदैन ।

८. सामाजिक मानवीय आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्दा भएका कतिपय कमीकमजोरीहरूमा उच्चतम हदको सजाय तोक्नुभन्दा उत्तरदायी बनाउने न्यूनतम हदको सजाय तोक्न सक्ने अधिकार पनि निर्णय गर्ने अधिकारीलाई नै रहेको अवस्थामा सजाय तोक्ने नीति, सिद्धान्तको आधारमा गल्तीको कारकतत्त्व (Cause of misconduct) र सोको समानुपातिक मात्रा (Proportionality of misconduct) लाई हेरेर पनि सजाय तोक्नुपर्छ । गल्तीको असरलाई मात्र अर्थात् अड्डामा गैरहाजिरीको दिनलाई मात्र आधार मानी उच्चतम हदको सजाय गर्दा सेवाबाट नै वञ्चित हुन जाने हुँदा उचित र न्यायसङ्गत देखिएन ।

९. तसर्थ उपर्युक्त विवेचित आधार, कारण एवं यस अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तसमेतका आधारमा रिट निवेदक राजेशकुमार खतिवडालाई नोकरीबाट हटाउने गरी प्रत्यर्थी अञ्चल प्रहरी कार्यालय राजविराजका प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६५।८।१७ मा भएको निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी प्रत्यर्थी पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय विराटनगरका प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।५।३१ मा भएको निर्णय रिट निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तको बर्खिलाप गरेको देखिन आएकोले उक्त त्रुटिपूर्ण निर्णयको आधारमा रिट निवेदकलाई प्रहरी सेवाबाट हटाएको हुँदा उक्त दुवै निर्णय एवं सो आधारमा भएका पत्राचार कामकारबाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशले

बदर हुने ठहर्छ । निवेदकलाई नेपाल प्रहरीअन्तर्गतको प्रहरी जवान पदमा पूर्ववत् सेवामा बहाली गर्नु गराउनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिदिएको छ । आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत प्रत्यर्थीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: आत्मदेव जोशी

इति संवत् २०७४ पौष ९ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १००६९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान

आदेश मिति : २०७५।५।२०

०७४-WO-००५९

विषय: उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : नुवाकोट जिल्ला, कल्याणपुर गाउँ विकास समिति, वडा नं.५ को हाल परिवर्तित विदुर नगरपालिका, वडा नं.१३ घर भई तत्कालीन

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंबाट
गैरकानूनी तवरले हटाइएका प्रहरी जवान मदन
नारायण श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी : प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल,
काठमाडौंसमेत

- निवेदकलाई कर्तव्य ज्यान तथा जबरजस्ती करणी मुद्दामा लागेको कसुर कायम हुन नसकी यस अदालतबाट सफाई पाएको प्रहरी कर्मचारीलाई मुद्दाको कारणबाट निलम्बनमा राखी बर्खास्त गरेकोमा सफाई पाएपछि स्वतः पदमा पुनर्स्थापनाको हक रहिरहने।

(प्रकरण नं.५)

- निवेदकको उमेर ४८ वर्ष पूरा भइसकेकोले निज स्वतः अवकाश भइसकेकोले निजलाई साबिक पदमा पुनर्हाली गरी हाजिर गराई रहनु पर्ने नदेखिने। निलम्बन भएका मितिदेखि अवकाश मितिसम्मको तलबभत्ता तथा अन्य सुविधासमेत दिनु पर्ने।

(प्रकरण नं.५ र ६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री
रजितभक्त प्रधानाङ्ग, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री
नन्दप्रसाद अधिकारी, श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री
चन्द्रकान्त खनाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रहरी नियमावली, २०४९

आदेश

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा १३३(२)(३) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छः

म निवेदक २०४८।८।१५ मा प्रहरी जवानमा भर्ना भई साबिक जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंमा दरबन्दी भई सोहीअन्तर्गतको वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगञ्जमा कार्यरत रही आफ्नो कर्तव्य पालना गरिरहेको अवस्थामा २०६०।७।८ गते गोंगबु स्थित न्यू पर्वत स्पायर होटलमा रिता लामा (मोक्तान) को मृत्यु हुन गएको घटनामा तत्कालीन प्रहरी अधिकृतले जबरजस्ती रिसइवीका कारण मलाई दोषी करार गरी चरमयातना दिई उक्त घटनामा मेरो संलग्नता रहेको भन्ने कागजात खडा गरी मेरो विरुद्ध कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणी मुद्दा चलाएका कारण म मिति २०६०।७।२६ देखि निलम्बनमा परी मेरो विरुद्ध चलेको उल्लिखित मुद्दामा मलाई सुरु जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनबाट सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर भए पनि सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सफाई पाउने ठहरी मिति २०७४।१।१९ मा फैसला भएको र फैसलापश्चात् म निवेदकले पुनर्हालीका लागि मिति २०७४।२।२६ मा मेरो साबिक दरबन्दी रहेको र मलाई निलम्बन गर्ने विपक्षीसमक्ष निलम्बन फुकुवा गरी नोकरीमा पुनर्हाली गरिपाउँ भनी निवेदन दिएको थिएँ।

मिति २०७४।३।२५ मा विपक्षी महानिरीक्षकसमक्ष निवेदन दर्ता गरिसकेपछि प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट च.नं.१४३० मिति २०७४।३।२६ का दिन मदननारायण श्रेष्ठले पत्र बुझेको भरपाई पठाइदिनु हुन भनी विपक्षीमध्येका महानगरीय प्रहरी परिसर टेकु काठमाडौंलाई पत्र लेखिएको भनी मैले बर्खास्तीको निर्णय पाए नपाएको सम्बन्धमा सोधिएको पत्रको फोटोकपी उपलब्ध गराइएको थियो तर सोपश्चात्

पटकपटक विपक्षीसमक्ष गई मेरो पुनर्बहालीको निर्णय सम्बन्धमा सोध्दा कुनै सुनुवाइ नभएकोले मेरो विरुद्ध भएको निर्णयसहितको कागजातको नक्कलसमेत माग गरी मिति २०७४।४।२० का दिन निवेदन दिँदा मैले विपक्षी महानगरीय प्रहरी परिसर हनुमानढोकामा दिएको निवेदन र विपक्षी प्रहरी प्रधान कार्यालयले मलाई नोकरीमा पुनर्बहाली गर्न नमिल्ने भन्ने सम्बन्धमा राय दिएको मिति २०७४।३।६ को पत्र र महानगरीय प्रहरी कार्यालय रानीपोखरीले राय माग गरेको सम्बन्धको मिति २०७४।३।२ को पत्रको फोटोकपी मात्र उपलब्ध गराइएबाट विपक्षीबाट प्राप्त पत्रको बेहोरा हेर्दा "मलाई साबिक प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी विभागीय कारबाही भएकोले उक्त विभागीय कारबाहीको निर्णय कुनै अदालत वा अधिकारीबाट बदर वा रद्द भई सेवामा पुनः कायम भएमा बाहेक फौजदारी कसुरमा सफाइ पाएको फैसलाका आधारमा मात्र पूर्ववत् पदमा वहाली गर्न नसकिने बेहोरा खुलेको भएपनि विपक्षी निकायबाट मलाई बर्खास्त गरेको निर्णयको जानकारी नदिएको अदालतमा विचाराधीन मुद्दाबाट म दोषी करार हुने वा मैले सजाय पाउने कि नपाउने भन्ने विषय विचाराधीन रहेकै अवस्थामा विपक्षीबाट मलाई नोकरीबाट हटाउने निर्णय भएकै भए उक्त निर्णय मैले नपाउनुको कारण के हो मलाई कानूनी रूपमा उपलब्ध नगराइएको अदालतमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा गरिएको त्यस्ता निर्णयले कानूनी रूपमा वैधता प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा त्यस्ता अवैध निर्णय काम कारबाहीलाई आधार मानी प्रतिरक्षासमेतको मौका प्रदान नगरी सेवाबाट बर्खास्त गरेका निर्णय कानूनसम्मत नहुँदा नहुँदै पनि गैरकानूनी निर्णयलाई आधार मानी मलाई प्रहरी सेवामा पुनर्बहाली नगरेका उक्त निर्णय काम कारबाहीहरूले नेपालको संविधानको धारा १६, १७(१)(२)(च), १८, २१, २२, २४, २५, २७, ३३, ३४ तथा धारा ४६ समेतले निश्चित गरिदिएका मेरा

मौलिक हक तथा प्रहरी ऐन नियमले निर्दिष्ट गरेको मेरा कानूनी हकसमेतमा बाधा पुऱ्याई मैले पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी मार्गसमेत अनुचित तवरले बन्द गरी गरेका विपक्षीहरूका गैरकानूनी निर्णय काम कारबाही बदर गराउन र मेरो संविधान प्रदत्त मौलिक हक तथा कानूनी हकको रक्षाको लागि वैकल्पिक र प्रभावकारी उपचारको बाटोसमेत नभएकाले संविधानको धारा ४६, १३३(२)(३) समेतका आधारमा प्रस्तुत पूर्ववत् सेवामा हाजिर गराई मेरो विरुद्ध लगाइएको गैह्र मुद्दाका कारण मेरो मानसिक, शारीरिक, पारिवारिक, सामाजिक जीवन पर्न गएको क्षतिपूर्तिसहित सेवा टुटेको अवधिको पारिश्रमिकलगायतका सेवा सुविधा उपलब्ध गराई पाऊँ ।

विपक्षी निकायबाट प्राप्त पत्रमा साबिक प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को उपनियम ४ अनुसार मेराउपर लागेको मुद्दाको अनुसन्धान समाप्त नभएसम्म मलाई निलम्बन गरिएको भन्ने मिति २०६०।७।२६ को च.नं.१५५६ तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँको सक्कलै पत्र जनाउ स्वरूप मैले पाएको भए तापनि मलाई हालसम्म पनि बर्खास्त गरेको निर्णयको आधिकारिक कागजात उपलब्ध नगराइएको र उक्त निर्णयसमेतका कागजातका नक्कल माग गर्दा विपक्षीले मलाई प्रतिलिपिको रूपमा उपलब्ध गराएको मिति २०७४।३।६ को पत्र बेहोरामा साबिक प्रहरी ऐन तथा प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम सेवाबाट बर्खास्त गरिएको भन्नेसम्मको कुरासम्म उल्लेख भएपनि बर्खास्तीको आधार र कारण खुलेको अवस्था छैन । मलाई निलम्बन गरिएको उल्लिखित नियमावलीको उपनियममा भएको व्यवस्थाअनुरूप मलाई ६ महिनाभन्दा बढी निलम्बन गर्न नमिल्ने भएपछि व्यवस्थाअनुरूप मलाई ६ महिनाभन्दा बढी निलम्बन गर्न नमिल्ने भएपछि अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको छिनोफानो नहुन्जेलसम्म मेरोउपरको कारबाही यथास्थितिमा राख्नु पर्नेमा नराखी मेरोउपर उनाउ

झुट्टा मुद्दा चलेकै कारण थप कारबाही गरी सोलाई नै आधारमानी तत्कालीन कुन कानूनी व्यवस्था अनुरूप मलाई हटाइयो सो कुरा विपक्षीले प्रकाशमा ल्याउन र मलाई जानकारी दिन किन नसकिएको हो कतै खुल्दैन, विपक्षीले मलाई तत्कालीन अवस्थामा जबरजस्ती ज्यान मुद्दामा फसाई आरोप लगाउने र निलम्बन गर्ने अधिकारी एउटै रहेको कारणबाट पनि मलाई बर्खास्ती गरेको निर्णयको जानकारी नदिएको हुनसक्छ मैले मलाई बर्खास्त गरेको निर्णय भएको भन्ने कुरा विपक्षी निकायका अधिकारीबाट सुने पनि यद्यपि आधिकारिक रूपमा निर्णयको प्रतिलिपि पाएको छैन । मलाई तत्कालीन अवस्थामा चरम यातना दिई ज्यान मुद्दामा फसाइएको हुँदा निजहरूबाट मैले निर्णय थाहा पाएको भन्ने कुनै कागज तयार गरिएको भई पेस भएमा समेत त्यस्ता गैरकानूनी कागजलाई आधार बनाई वा मेरो विरुद्धको कर्तव्य ज्यानसमेत मुद्दाका आधारमा मलाई सेवाबाट बर्खास्त गर्ने निर्णय गरिएको शून्य काम कारबाही निर्णय बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदनपत्र मागदाबी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार र कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूको नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु । साथै प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तुको गाम्भीर्यसमेतलाई विचार गरी प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।४।२९ को आदेश ।

सर्वप्रथम पूर्व प्र.ज.मदन नारायण श्रेष्ठ तत्काल वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगञ्जमा कार्यरत

रहेको अवस्थामा निज मदन नारायण श्रेष्ठसमेतले मिति २०६०।७।८ मा गोंगबु गा.वि.स.वडा नं.४ स्थित न्यू पर्वत स्पायर होटलको कोठा नम्बर १०६ मा रिता लामा मोक्तानलाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने किटानी जाहेरी दर्ता भई कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा निज मदन नारायण श्रेष्ठलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६०।७।२५ बाट म्याद थप भई हिरासतमा राखी अनुसन्धान भई कर्तव्य ज्यान मुद्दा दायर गरी जिल्ला अदालत काठमाडौंको आदेशअनुसार पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएकोले निज प्र.ज. मदन नारायण श्रेष्ठलाई तत्काल प्रहरी नियमावली, २०४९ (संशोधनसहित) को परिच्छेद ९ को नियम ८८ को देहाय (घ) र (ङ) को कसुरमा ऐ.नियमावलीको नियम ९३ को २(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ.नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (ज) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि सामान्यतया अयोग्य ठहरिने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने भनी तत्काल जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका प्रहरी उपरीक्षकबाट कानूनले परिधिमा रही मिति २०६१।५।२ को पत्रले नोकरीबाट बर्खास्त गरेको देखिँदा निजले जिकिर गरेअनुसार बेहोरा मनासिब छ भन्न सकिने स्थिति विद्यमान देखिँदैन । तसर्थ यी रिट निवेदकलाई प्रहरी सेवाको नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी गरिएको निर्णय यस कार्यालयबाट सम्पादन नभएको र तत्काल जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंका अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट भएको निर्णय प्रचलित कानूनको दायराभित्र रही कार्य सम्पादन भएको सन्दर्भमा रिट निवेदकले विभिन्न मनगढन्ते जिकिर लिई यस कार्यालयसमेतलाई विपक्षी बनाई सम्मानित अदालतमा दिनुभएको उल्लिखित रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको महानगरीय प्रहरी कार्यालयसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ ।

कृष्ण लामाको जाहेरीले वादी श्री ५ को

सरकार प्रतिवादी प्र.ज.मदन नारायण श्रेष्ठसमेत भएको मिति २०६०।७।८ गते राति काठमाडौं जिल्ला गोंगबु गा.वि.स. वडा नं.४ स्थित न्यू पर्वत स्पायर होटलको १०६ नं.कोठामा जाहेरवालाको श्रीमती रिता लामा मोक्तानलाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा उक्त वारदातमा संलग्न वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगञ्ज दरबन्दीका प्र.ज.मदन नारायण श्रेष्ठलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६०।७।२५ बाट म्याद थप भई हिरासतमा राखी अनुसन्धान तहकिकात भई कर्तव्य ज्यान मुद्दामा दायर गरी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काठमाडौंमार्फत काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशानुसार पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको र निजलाई विभागीय नीति निर्देशनविपरीत कार्य गरी आफ्नो पदीय जिम्मेवारीअनुसारको आचरणविपरीत कार्य गरेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को (संशोधनसहित) नियम ८९ को उपनियम ४ बमोजिम निलम्बन गर्न सक्ने र निलम्बनको अवधि ६ महिनाभन्दा बढी हुने छैन भन्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएकोले निज सो अवधिसम्म पनि पुर्पक्षको लागि थुनामै रहिरहेको अवस्था विद्यमान रहेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को (संशोधनसहित) परिच्छेद ९ को २(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ.नियमावलीको नियम ८४ को (ज) अनुसार भविष्यमा सरकारी नोकरीका निमित्त सामान्यतया अयोग्य ठहरिने गरी मिति २०६१।५।२ बाट लागू हुने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने निर्णय भई तत्काल जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट बर्खास्त गरेको रहेछ ।

विपक्षी रिट निवेदकलाई कर्तव्य ज्यान जस्तो गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी अपराधमा संलग्न भएको कारण आरोपित कसुरमा दोषी ठहर गरी जिल्ला अदालत काठमाडौं तथा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट समेत सुरु अदालतको निर्णय सदर हुने गरी सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने फैसला गरेको र

सोही आधारमा प्रचलित प्रहरी नियमावलीबमोजिम फौजदारी कसुरमा दोषी ठहर भई कैद सजाय भएको प्रहरी कर्मचारीलाई कानूनबमोजिम विभागीय सजाय गरिएको, फौजदारी अभियोगको सम्बन्धमा सम्मानित अदालतबाट गरिएको कारबाही र विभागीय कारबाही अलगअलग कारबाही भएकोले फौजदारी अभियोगमा सफाइ पाउँदैन विभागीय कारबाही स्वतः बदर हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था नरहेको, विभागीय कारबाहीउपर पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीसमेत नियमावलीले तोकेको म्यादभित्र एक तह पुनरावेदन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेकोमा निजले सोतर्फ कुनै काम कारबाही नगरी सिधै असाधारण क्षेत्राधिकार प्रयोग गरी सम्मानित अदालतमा रिट निवेदनमार्फत प्रवेश गर्न कानूनतः मिल्ने पनि होइन ।

विपक्षीलाई कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीद्वारा विभागीय कारबाही गरिएको त्यसैगरी प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट निवेदकलाई विभागीय कारबाहीलगायत कुनै पनि कारबाही नभएको र प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट आफू विरुद्ध यो यस्तो कार्य भएको भनी निवेदकले कुनै जिकिर लिन नसकेको हुँदा प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्सालसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर भएको उल्लिखित रिट निवेदन खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालय नक्साल काठमाडौं र प्रहरी महानिरीक्षकसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ ।

कृष्ण लामाको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार प्रतिवादी प्र.ज.मदन नारायण श्रेष्ठसमेत भएको मिति २०६०।७।८ गते राति काठमाडौं जिल्ला गोंगबु गा.वि.स. वडा नं.४ स्थित न्यू पर्वत स्पायर होटलको १०६ नं.कोठामा जाहेरवालाको श्रीमती रिता लामा मोक्तानलाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अनुसन्धानको सिलसिलामा उक्त वारदातमा संलग्न वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगञ्ज दरबन्दीका प्र.ज.मदन नारायण श्रेष्ठलाई काठमाडौं जिल्ला

अदालतबाट मिति २०६०।७।२५ बाट म्याद थप भई हिरासतमा राखी अनुसन्धान तहकिकात भई कर्तव्य ज्यान मुद्दामा दायर गरी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काठमाडौंमार्फत काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशानुसार पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको र निजलाई विभागीय नीति निर्देशनविपरीत कार्य गरी आफ्नो पदिय जिम्मेवारीअनुसारको आचरणविपरीत कार्य गरेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को (संशोधनसहित) नियम ९ को उपनियम ४ बमोजिम निलम्बन गर्न सक्ने र निलम्बनको अवधि ६ महिनाभन्दा बढी हुने छैन भन्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएकोले निज सो अवधिसम्म पनि पुर्पक्षको लागि थुनामै रहिरहेको अवस्था विद्यमान रहेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को (संशोधनसहित) परिच्छेद ९ को २(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ.नियमावलीको नियम ८४ को (ज) अनुसार भविष्यमा सरकारी नोकरीका निमित्त सामान्यतया अयोग्य ठहरिने गरी मिति २०६१।५।२ बाटे लागू हुने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने निर्णय भएको देखियो।

विपक्षी रिट निवेदकलाई कर्तव्य ज्यान जस्तो गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी अपराधमा संलग्न भएको कारण आरोपित कसुरमा दोषी ठहर गरी जिल्ला अदालत काठमाडौं तथा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट समेत सुरु अदालतको निर्णय सदर हुने गरी सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने फैसला गरेको र सोही आधारमा प्रचलित प्रहरी नियमावलीबमोजिम फौजदारी कसुरमा दोषी ठहर भई कैद सजाय भएको प्रहरी कर्मचारीलाई कानूनबमोजिम विभागीय सजाय गरिएको, फौजदारी अभियोगको सम्बन्धमा सम्मानित अदालतबाट गरिएको कारबाही र विभागीय कारबाही अलगअलग कारबाही भएकोले फौजदारी अभियोगमा सफाइ पाउँदैन विभागीय कारबाही स्वतः बदर हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था नरहेको, विभागीय कारबाहीउपर पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीसमक्ष

नियमावलीले तोकेको म्यादभित्र एक तह पुनरावेदन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेकोमा निजले सोतर्फ कुनै काम कारबाही नगरी सिधै असाधारण क्षेत्राधिकार प्रयोग गरी सम्मानित अदालतमा रिट निवेदनमार्फत प्रवेश गर्न कानूनतः मिल्ने पनि होइन।

विपक्षीलाई कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीद्वारा विभागीय कारबाही गरिएको र यस्ता प्रहरी कर्मचारीलाई कारबाही नगरी संगठनमा नै राखी राख्दा अन्य प्रहरी कर्मचारीहरूमा नकारात्मक असर पर्न जाने हुँदा निज विपक्षी रिट निवेदकले यस परिसरसमेतलाई विपक्षी बनाई सम्मानित अदालतमा दायर भएको उल्लिखित रिट निवेदन खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको महानगरीय प्रहरी परिसर काठमाडौंको तर्फबाट र आफ्नोसमेतको हकमा कार्यालय प्रमुख प्रहरी वरिष्ठ उपरीक्षक रविन्द्रबहादुर धानुकसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रजितभक्त प्रधानाङ्ग, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री नन्दप्रसाद अधिकारी, श्री लक्ष्मीदेवी दाहालले निवेदकका विरुद्ध चलेको कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणी मुद्दामा अनुसन्धानको क्रममा थुनामा रहेको अवस्थामा तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंले निलम्बन गरेकोमा उक्त मुद्दामा सफाइ पाइसकेपश्चात् पुनर्बहाली गरिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा सो हुन सकेको छैन। निवेदकलाई साबिक प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी निर्णय भएको जानकारी गराइयो तर निवेदकलाई उक्त बर्खास्तीको पत्र दिइएको छैन। कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणी मुद्दाको फैसला अगाडि नै बर्खास्ती भएको कानून र सिद्धान्तविपरीत छ। विपक्षीका उक्त कामकारबाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई सेवामा पुनर्बहाली गरी

हालसम्मको सम्पूर्ण सेवा सुविधा र उचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी सरकारी निकायका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकान्त खनालले विपक्षी रिट निवेदकलाई कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणी जस्तो गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी कसुरमा संलग्न भएको कारण आरोपित कसुरमा दोषी ठहर गरी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने फैसला भएकोले सोही आधारमा प्रचलित प्रहरी नियमावलीबमोजिम फौजदारी कसुरमा दोषी ठहर भएकोले विभागीय सजाय गरिएको हो । सर्वोच्च अदालतबाट फौजदारी अभियोगमा सफाइ पाउँदैन विभागीय कारबाही स्वतः बदर हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था छैन । विपक्षीलाई कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीद्वारा विभागीय कारबाही गरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा मागबमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदक मिति २०४८।८।१५ मा प्रहरी जवानमा भर्ना भई साबिक जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा दरबन्दी भई सोहीअन्तर्गतको वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगञ्जमा कार्यरत रही आफ्नो कर्तव्य पालना गरिरहेको अवस्थामा मिति २०६०।७।८ मा गोंगबु स्थित न्यू पर्वत स्पायर होटलमा रिता लामा (मोक्तान) को मृत्यु हुन गएको घटनामा तत्कालीन प्रहरी अधिकृतले जबरजस्ती रिसइवीका कारण निवेदकलाई दोषी करार गरी चरमयातना दिई उक्त घटनामा संलग्न रहेको भन्ने कागजात खडा गरी आफू विरुद्ध कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणी मुद्दा चलाएका कारण

आफू मिति २०६०।७।२६ देखि निलम्बनमा परी आफू विरुद्ध चलेको उल्लिखित मुद्दामा आफूलाई सुरु जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनबाट सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर भए पनि सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सफाइ पाउने ठहरी मिति २०७४।१।१९ मा फैसला भएको र फैसलापश्चात् पुनर्बहालीका लागि मिति २०७४।२।२६ मा आफ्नो साबिक दरबन्दी रहेको र निलम्बन गर्ने विपक्षीसमक्ष निलम्बन फुकुवा गरी नोकरीमा पुनर्बहाली गरिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा विपक्षी प्रहरी प्रधान कार्यालयले नोकरीमा पुनर्बहाली गर्न नमिल्ने भन्ने सम्बन्धमा राय दिएको मिति २०७४।३।६ को पत्र र महानगरीय प्रहरी कार्यालय रानीपोखरीले राय माग गरेको सम्बन्धको मिति २०७४।३।२ को पत्रको फोटोकपी मात्र उपलब्ध गराइएबाट विपक्षीबाट प्राप्त पत्रको बेहोरा हेर्दा "साबिक प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी विभागीय कारबाही भएकोले उक्त विभागीय कारबाहीको निर्णय कुनै अदालत वा अधिकारीबाट बदर वा रद्द भई सेवामा पुनः कायम भएमा बाहेक फौजदारी कसुरमा सफाइ पाएको फैसलाका आधारमा मात्र पूर्ववत् पदमा वहाली गर्न नसकिने बेहोरा खुलेको भए पनि विपक्षी निकायबाट आफूलाई बर्खास्त गरेको निर्णयको जानकारी नदिएको अदालतमा विचाराधीन मुद्दाबाट दोषी करार हुने वा सजाय पाउने कि नपाउने भन्ने विषय विचाराधीन रहेकै अवस्थामा विपक्षीबाट नोकरीबाट हटाउने निर्णय भएकै भए उक्त निर्णय नपाउनुको कारण के हो ? अदालतमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा गरिएको त्यस्ता निर्णयले कानूनी रूपमा वैधता प्राप्त गर्न नसक्ने हुँदा त्यस्ता अवैध निर्णय काम कारबाहीलाई आधार मानी प्रतिरक्षासमेतको मौका प्रदान नगरी सेवाबाट बर्खास्त गरेका निर्णय कानूनसम्मत नहुँदाहुँदै पनि गैरकानूनी निर्णयलाई आधार मानी प्रहरी सेवामा पुनर्बहाली नगरेका उक्त निर्णय बदर गरी पूर्ववत् सेवामा

हाजिर गराई क्षतिपूर्तिसहित सेवा टुटेको अवधिको पारिश्रमिकलगायतका सेवा सुविधा उपलब्ध गराई पाउँ भन्ने निवेदन मागदाबी रहेको देखिन्छ ।

३. विपक्षी रिट निवेदकलाई कर्तव्य ज्यान जस्तो गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी अपराधमा संलग्न भएको कारण आरोपित कसुरमा दोषी ठहर गरी जिल्ला अदालत काठमाडौं तथा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट समेत सुरु अदालतको निर्णय सदर हुने गरी सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने फैसला गरेको र सोही आधारमा प्रचलित प्रहरी नियमावलीबमोजिम फौजदारी कसुरमा दोषी ठहर भई कैद सजाय भएको प्रहरी कर्मचारीलाई कानूनबमोजिम विभागीय सजाय गरिएको हो । फौजदारी अभियोगको सम्बन्धमा सम्मानित अदालतबाट गरिएको कारबाही र विभागीय कारबाही अलग अलग कारबाही भएकोले फौजदारी अभियोगमा सफाइ पाउँदैन विभागीय कारबाही स्वतः बदर हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छैन । विपक्षीलाई कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीद्वारा विभागीय कारबाही गरिएको, त्यसैगरी प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट निवेदकलाई विभागीय कारबाहीलगायत कुनै पनि कारबाही नभएको र प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट आफू विरुद्ध यो यस्तो कार्य भएको भनी निवेदकले कुनै जिकिर लिन नसकेको हुँदा उल्लिखित रिट निवेदन खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

४. सो सन्दर्भमा विचार गर्दा, निवेदक मिति २०४८।८।१५ मा प्रहरी जवानमा भर्ना भई साबिक जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंमा दरबन्दी भई सोहीअन्तर्गतको वडा प्रहरी कार्यालय महाराजगञ्जमा कार्यरत रहेकोमा विवाद देखिँदैन । मिति २०६०।७।८ मा गोंगबु स्थित न्यू पर्वत स्पायर होटलमा रिता लामा (मोक्तान) को मृत्यु हुन गएको घटनामा यी निवेदक मदननारायण श्रेष्ठ विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला

अदालतमा कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणी मुद्दा दर्ता भई उक्त मुद्दामा यी निवेदकलाई जन्मकैदको सजाय हुने गरी फैसला भएको देखिन्छ । सो फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट उक्त फैसला सदर भएको देखिन्छ । उक्त फैसलाउपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन परी सर्वोच्च अदालतबाट निज प्रतिवादी मदननारायण श्रेष्ठले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहरी मिति २०७४।१।१९ मा फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसलापश्चात् निवेदकले पुनर्बहालीका लागि मिति २०७४।२।२६ मा महानगरीय प्रहरी परिसर, काठमाडौंमा निवेदन दिएको देखिन्छ ।

५. निजलाई उक्त कसुरमा मुद्दा पुर्षको लागि थुनामा परेको भनी तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्रहरी नियमावली, २०४९ (संसोधनसहित) को नियम ८८ को खण्ड (घ) र (ङ) कसुरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ को खण्ड (ज) अनुसार भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त सामान्यतयाः अयोग्य ठहरिने गरी मिति २०६१।५।२ बाट लागू हुने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने भनी निर्णय भएको देखिन्छ । निजलाई लागेको उक्त कर्तव्य ज्यान तथा जबरजस्ती करणी मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०७४।१।१९ मा सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएको देखिन्छ । निजलाई लागेको कसुर कायम हुन नसकी निजले सफाइ पाइसकेपछि सोही आधारमा नोकरीमा पुनर्बहाली गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनउपर प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट साबिक प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी विभागीय कारबाही भएकोले उक्त विभागीय कारबाहीको निर्णय कुनै अदालत वा अधिकारीबाट बदर वा रद्द भई सेवामा पुनः कायम भएमा बाहेक फौजदारी कसुरमा सफाइ पाएको फैसलाका आधारमा मात्र पूर्ववत् पदमा बहाली गर्न नसकिने भनी राय दिएको

देखिन्छ । प्रहरी कर्मचारीलाई मुद्दाको कारणबाट निलम्बनमा राखी बर्खास्त गरेकोमा सफाइ पाएपछि स्वतः पदमा पुनर्स्थापनाको हक रहिरहने हुन्छ । त्यसैले निवेदकलाई भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त सामान्यतया: अयोग्य ठहरिने गरी मिति २०६९।५।२ बाट लागू हुने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने भनी मिति २०६९।४।२ मा तत्कालीन जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौँबाट भएको निर्णय तथा पदमा पुनर्बहाली नगर्ने भनी प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट मिति २०७४।३।६ मा पठाइएको राय उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ । निजले कर्तव्य ज्यान र जबरजस्ती करणीको कसुरमा सफाइ पाएपछि पुनर्बहाली गरी काम लिनुपर्नेमा त्यसो नगरी राखेबाट काम नगरेको अवधिको तलबसमेत दिनुपर्ने परिणाम सिर्जना हुन आयो । निवेदकको जन्ममिति २०२६।९।२।९३ भन्ने देखिएकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ को उपनियम (१) मा "देहायका प्रहरी कर्मचारीको देहायबमोजिमको उमेर पुगेपछि वा निजको सेवा अवधि ३० वर्ष पूरा भएपछि निजलाई सरकारी सेवाबाट अवकाश दिइनेछ:-

(ज) प्रहरी हवलदार र प्रहरी जवानको उमेर ४८ वर्ष पूरा भएमा" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । निवेदकको उमेर मिति २०७४।९।२।९२ मा ४८ वर्ष पूरा भइसकेकोले निज स्वतः अवकाश भइसकेकोले निजलाई साबिक पदमा पुनर्बहाली गरी हाजिर गराई रहनु पर्ने देखिएन ।

६. तसर्थ, निज निलम्बन भएका मिति २०६०।७।२७ देखि अवकाश मिति २०७४।९।२।९२ सम्मको तलबभत्ता तथा अन्य सुविधासमेत दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई

दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृत: शोभा पाठक
इति संवत् २०७५ साल भदौ २० गते रोज ४ शुभम् ।

४४४ ७३७

निर्णय नं. १००७०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
फैसला मिति : २०७४।५।२
०७२-CR-०८९०

मुद्दा:- मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार र
जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / वादी : संकेत नाम बौद्ध ९५ को जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला सिन्धुपाल्चोक, गा.वि.स.
पान्ताड वडा नं.५ बस्ने प्रेम भन्ने शंकर वि.क.

- मुख्यतः अपराधका चारवटा चरणहरू हुन्छन् । पहिलो हो अपराध गर्ने मनसाय चरण; यस चरणमा कसैले कुनै अपराध गर्ने बारेमा सोच्दछ वा मनसायको उत्पत्ति गर्दछ । दोस्रो हो तयारी चरण; यसमा मनले सोचेको कुरालाई कार्य रूप दिनका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार वा वातावरण निर्माण गरिन्छ। तेस्रो हो उद्योग चरण; यसमा अपराधको तयारीपश्चात् तयारीकर्ताले मनसायपूर्वक अपराध घटाउन वास्तविक कार्यमा उत्रन्छ तर केही अवरोधका कारणबाट अपराध पूरा हुन नपाई खाली पूर्ण अपराधको प्रयत्न मात्र हुन्छ । चौथो तथा अन्तिममा; यसरी अवरोध नआएको भए पूर्ण रूपमा आपराधिक कार्य सम्पन्न हुन्छ । यसबाट अभियुक्तलाई लगाइएको कसुरप्रति निजको अन्तिम प्रयास असफल भएको अवस्था नै आपराधिक उद्योग हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । यदि उद्योग सफल भएको भए उसको इच्छित अपराध पूरा हुने थियो भन्ने अवस्था नै अपराधको उद्योग हो । यसरी अपराधको उद्योग भन्नाले अपराध गर्नको लागि आपराधिक मनसायसहित आपराधिक कार्य प्रक्रिया सुरु गरिसकेको तर कुनै कारणवश इच्छित परिणाम प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री भोजराज शर्मा
काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री चण्डीराज ढकाल
माननीय न्यायाधीश श्री नारायणप्रसाद श्रेष्ठ
पुनरावेदन अदालत पाटन

फैसला

न्या.दीपककुमार कार्की : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

काठमाडौं जिल्ला, बौद्ध स्थित मेरो बुबाले सञ्चालन गरेको तामाको भाँडा बनाउने पसलमा दुई वर्ष अगाडिदेखि काम गर्दै आएका प्रेम भन्ने शंकर वि.क. सँग बोलचाल हुँदै जाने क्रममा म तिमीलाई माया गर्छु विवाह गर्छु भन्दै नाटक गरी मायाजालमा पारी पटकपटक शारीरिक सम्पर्कसमेत गरेको र कसैलाई भने विष खाएर मर्छु भन्ने जस्ता कार्यहरू गरी विभिन्न नाटक गरी भारततर्फ जानुपर्छ भनी मिति २०६९।११।२५ गते मलाई शंकर वि.क.ले चाबहिलमा बोलाई काठमाडौं चाबहिलबाट स्वयम्भूमा लगी ऐ. २५ र २६ गतेसम्म स्वयम्भु स्थित गेष्टहाउसमा राखी शारीरिक सम्पर्क गरी ऐ. २७ गते काठमाडौं स्वयम्भुबाट सिधै भारत दिल्ली जाने रात्री बसमा मेरो नामथरसमेत फरक पारी छुट्टाछुट्टै दुईवटा टिकट काटी जाँदा नचिनेझैं गरी बस्ने भनी सिकाई त्यहाँबाट मलाई भारत दिल्ली लैजाने क्रममा काठमाडौं जिल्ला, नागढुङ्गामा प्रहरी र माइती नेपालका कर्मचारीहरूले सोधपुछ गर्दा विवाह गर्ने बहानामा शंकर वि.क.ले मलाई भारत दिल्ली लैजान लागेको भन्ने खुल्न आएकोले यसरी झुठ्ठा प्रलोभन देखाई बिक्री गर्न लैजाने शंकर वि.क.लाई कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको संकेत नाम बौद्ध ९५ को

जाहेरी दरखास्त ।

दुई वर्षअगाडि आई हाम्रो पसलमा काम गर्ने क्रममा प्रेम भन्ने शंकर वि.क.सँग चिनजान भएको हो । निज मेरो काका नाता पर्छ । पसलमा काम गर्ने क्रममा बोलचाल हुने गरेको थियो । २०६९ साल कार्तिक महिनाको दोस्रो सातातिर म ट्वाइलेट गएको अवस्थामा मलाई जबरजस्ती समाउन थालेकोले म कराउँदा छाडी दिएका थिए । त्यसपछिका दिनमा म तिमीलाई माया गर्छु बिहे गर्छु नमानेमा विष खाएर मरिदिन्छु भन्ने जस्ता नाटक गरी मलाई बाध्यतामा पारी शारीरिक सम्पर्कसमेत गर्दै आएका थिए । बाबु आमासँग भनी दिन्छु भन्दा तिमीले चिन्ता लिनु पर्दैन विवाह गरी भारततर्फ लैजान्छु भन्दै फकाउँदै आएका मिति २०६९।१।२५ गते मलाई चाबहिलमा आउ भनी बोलाएको म त्यहाँ गई निजसँग भेट हुँदा भारततर्फ जाने हो भनी सो दिन स्वयम्भुमा लगी २६ गतेसम्म गेष्ट हाउसमा राखी शारीरिक सम्पर्कसमेत गरेको र ऐ. २७ गते भारत जाने भनी स्वयम्भुबाट भारत दिल्ली जाने रात्रीबसको टिकट काटी टिकटमा मेरो नाम थर फरक पारी छुट्टाछुट्टै टिकट काटी जाँदा बसमा चेकजाँच हुँदा नचिनेझैं गरेर जाने हो भनी मलाई सिकाई १५।१६ नं. को सिटमा सँगै बसी मलाई भारततर्फ लिई जाँदै गरेको अवस्थामा काठमाडौं जिल्ला, नागढुङ्गा पुग्दा प्रहरी र माइती नेपालका कर्मचारीहरूले हाम्रो गतिविधिमाथि शंका लागी सोधपुछ गर्दा म जाहेरवालालाई प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले विवाह गर्ने बहाना बनाई भारत स्थित दिल्लीमा लैजान लागेको भन्ने निज प्रतिवादीले भनेपछि थाहा भएको हो । यसरी मलाई शंकर वि.क.ले विवाह गर्ने बहाना गराई ललाई फकाई प्रलोभनमा पारी भारतमा लगी बिक्री गर्ने उद्देश्यले लैजान लागेकोले कारबाही गरिपाउँ । बसको सक्कलै टिकटसमेत पेस गरेको छु, प्रमाण लगाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पीडित संकेत नाम बौद्ध ९५ को बयान ।

वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर

वि.क. भएको मानब बेचबिखन तथा ओसार पसार मुद्दामा पीडितको व्यक्तिगत चरित्रमा असर पर्न सक्ने भएकोले निज पीडितको नामथर गोप्य राखी निजको नामथरको स्थानमा संकेत नाम बौद्ध ९५ दिइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको पर्चा र मेरो नाम थर गोप्य राखी मेरो नामथरको स्थानमा बौद्ध ९५ दिएको कुरा मैले जानकारी पाएँ सोही संकेत नामबाट मलाई बोलाउने गरेमा मेरो मन्जुरी छ भन्ने बेहोराको पीडितले गरेको कागज ।

मैले दुई वर्षअगाडिदेखि जाहेरवालीको बुबाले सञ्चालन गरेको तामा पित्तलको भाँडा पसलमा काम गर्दै आएको हुँ । जाहेरवालीको घरमा बस्ने निजहरूको घर परिवारसँग खाना खाने र त्यहिँ काम गर्ने सिलसिलामा जाहेरवाली पीडितसँग समेत बोलचाल हुँदै जाँदा दुवैजना बीचमा माया प्रेम हुँदै गई दुवैजनाको सहमतिमा शारीरिक सम्पर्कसमेत हुन थाल्यो । माया बढ्दै गएपछि तिमी डराउनु पर्दैन मैले विवाह गर्छु भनी पीडितलाई भन्दै पनि आएको थिएँ । यस्तैमा २०६९ साल भदौ महिनामा गाउँमा आमाको मृत्यु भएकोले म घरमा गएँ, त्यतिखेर पनि फोन सम्पर्क भइरहेको थियो । आमाको काम सकिएपछि काठमाडौं आई घरमा आउने जाने गरिरहेको थिएँ । २०६९ साल फाल्गुण महिनामा मेरो श्रीमती सुत्केरी भएकीले म गाउँमा गएँ, सो अवस्थामा पनि पीडितसँग निरन्तर फोन सम्पर्क भइरहेको थियो । सो समयमा मैले पैसा जुटाउँदै छु, म आएपछि हामी भारततर्फ जाने हो भनेको थिएँ र मिति २०६९।१।२५ गते म काठमाडौंमा आई पीडितलाई भारत जानको लागि चाबहिलमा आउ भनी बोलाएँ । चाबहिलमा पीडितसँग भेट भएपछि दुवै जना स्वयम्भु गर्यौं, सो दिन र ऐ. २६ गते दिल्ली जाने टिकट पाइएन अनि २ दिनसम्म स्वयम्भुमा रहेको गेष्टहाउसमा बस्यौं, अनि ऐ. २७ गते स्वयम्भुस्थित सुमेरू टुर्स एण्ड प्रा. लि.बाट पीडितको नाम थर फरक पारी पीडित र मेरो छुट्टाछुट्टै गरी दुई ओटा बसको टिकट काटी १५ र

१६ नं. सिटमा सँगै बसी स्वयम्भुबाट सो दिन साँझ अन्दाजी साढे ५ बजेतिर भारत दिल्ली जाने भनी गएकोमा काठमाडौं जिल्ला, नागढुङ्गामा पुगेपछि माइती नेपाल र प्रहरीको चेकिङमा हामीलाई सोधपुछ गरी भारत दिल्ली जानबाट रोकी फिर्ता पठाएका हुन् । पछि पीडितले भारतमा लगी बिक्री गर्न लैजान लागेको भनी मेरो विरुद्धमा जाहेरी दिएको रहिछन् । यसरी पीडितसँग मेरो प्रेम सम्बन्ध रहेको र विवाह गर्ने भनी भारत दिल्लीमा गई १/२ वर्ष बसी पुनः नेपाल फर्कने भनी पीडितलाई लिई भारत दिल्लीमा जान लागेको हुँ । बिक्री गर्न भनी लिई जान लागेको होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.को अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान ।

म माइती नेपाल शाखा कार्यालय नागढुङ्गामा कार्यरत छु । नेपालको काठमाडौंसमेतबाट सो नाका हुँदै नेपाली चेलीबेटीहरूलाई कसैले पनि अरू ठाउँ तथा अन्य देशमा लगी बिक्री गर्न नपाउन भन्ने हेतुले नागढुङ्गा नाकामा बसहरू चेक गर्ने गर्दछौं । यसै सिलसिलामा मिति २०६९।१।१२।७ गते दिउँसो १२ बजेदेखि साँझ ८ बजेसम्म म र मेरो साथी जिना के.सी. को बस चेकजाँच गर्ने ड्युटी थियो । साथी जिना के.सी. ले सो दिन साँझ पौने सात बजेतिर बसभित्र गई हेरी एकजना महिलालाई लिएर ओर्लिनु भयो अनी मैले सोधपुछ गर्दा म एकलै भारत जान लागेको हो भारतमा दाजु हुनुहुन्छ भन्नु भएकोले विश्वास नलागी अन्य थप सोधपुछ गर्दा यसमा दाजु प्रेम भन्ने शंकर वि.क. पनि हुनुहुन्छ भन्ने कुरा खुलेपछि शंकर वि.क.लाई पनि सोधपुछ गर्दा पीडितको आमाबुबा नभएको भारतमा दाजु भएकोले भेटघाटको लागि लिई जान लागेको हो भनी झुठ्ठा बेहोरा बताएको तथा पीडित र आफूबीच पनि कतिखेर दाजु बहिनी हौं भन्ने कतिखेर श्रीमान् श्रीमती हौं भन्ने जस्ता द्विविधायुक्त कुराहरू गरेकोले पीडितलाई छुट्टै राखी सोधपुछ गर्दा पीडितको बुबाआमा काठमाडौं रामहिटीमा भएको, कसैलाई जानकारी नगर्दा प्रेम

भन्ने शंकर वि.क.ले भारत जाउँ भनेकोले चाबहिलबाट स्वयम्भुमा ल्याई दुई दिनसम्म गेष्टहाउसमा राखी आज भारत जान लागेको हो । बाटोमा चेकजाँच हुँदा नचिनेझैं गरेर जानुपर्छ भनी शंकर वि.क.ले सिकाएका थिए भनेर पीडितले बताएकीले भारत जानबाट रोकी फिर्ता पठाएको हो भन्नेसमेत बेहोराको ज्ञानु गौतमको कागज ।

म माइती नेपाल शाखा कार्यालय नागढुङ्गामा कार्यरत छु । नेपालको काठमाडौंसमेतबाट सो नाका हुँदै नेपाली चेलीबेटीहरूलाई कसैले पनि अरू ठाउँ तथा अन्य देशमा लगी बिक्री गर्न नपाउन भन्ने हेतुले नागढुङ्गा नाकामा बसहरू चेक गर्ने गर्दछौं । यसै सिलसिलामा मिति २०६९।१।१२।७ गते दिउँसो १२ बजेदेखि साँझ ८ बजेसम्म म र मेरो साथी ज्ञानु गौतमको बस चेकजाँच गर्ने ड्युटी थियो । सो दिन साँझ अं. पौने सात बजेतिर स्वयम्भुबाट भारत दिल्ली जाने ना.३ख ५६४१ नं. को बस आएकोले बस चेकजाँच गर्नका लागि म बसभित्र प्रवेश गरें, बसको १५ र १६ नं. सिटमा पीडित र प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क. रहेछन् निजहरू नचिनेझैं गरेर बसेका थिए, मलाई शंका लागि पीडितलाई कहाँ जाने हो बहिनी ? भनी सोधपुछ गर्दा भारतमा दाजु हुनुहुन्छ भेटघाटको लागि एकलै जान लागेको हो भनी बताएकोले झनै शंका लागी पीडितलाई बसबाट ओराली केही पर बिटमा लगी सोधपुछ गर्दा बसको सिटमा सँगै बसेको प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले भारत दिल्ली जाउँ भनी मलाई लिई जान लागेका हुन् बाटोमा चेकजाँच हुँदा नचिनेझैं गरेर बस्ने एकलै भारत जान लागेको हो भनी बताउनु भनी शंकर वि.क. ले सिकाएकोले सुरुमा उक्त कुरा बताएकी हुँ भनी पीडितले भनेपछि शंकर वि.क.लाई समेत सोधपुछ गर्दा, कतिखेर श्रीमान् श्रीमती त कतिखेर दाजु बहिनी हुँ भन्ने जस्ता द्विविधायुक्त कुराहरू गरेका, पीडित र प्रतिवादीको नाम थर फरक पारी छुट्टाछुट्टै टिकट काटेको भए तापनि एकै ठाउँमा बसेको जस्ता

शंकास्पद अवस्थाले गर्दा भारत लैजानबाट रोकी फिर्ता पठाएका हौं भन्नेसमेत बेहोराको बुझिएको जिना के.सी.को कागज ।

पीडितको बुबाले सञ्चालन गरेको तामा चाँदीको भाडा बनाउने पसलमा बिगत दुई वर्षदेखि प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क. ले काम गर्दै आएका थिए । प्रेम भन्ने शंकर वि.क. १३ दिने दाजुभाइ हुन्, काम गर्ने सिलसिलामा भाइकी छोरी पीडित बौद्ध ९५ सँग प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले बोलचाल गर्ने क्रममा कुदृष्टि कुविचार राखी माया गर्ने बहाना गरी नाटक गरी करणी गरेछन् । सो कुरा कसैलाई भने विष खाएर मरिदिन्छु भनी डरत्रासमा पारेका रहेछन् । निज पीडित र पीडकबीच काका र छोरीको नाता सम्बन्ध रहेकोले त्यस्तो नराम्रो सम्बन्ध बारेमा कसैलाई शंका उपशंका थिएन । तर निज प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले पीडितलाई विवाह गर्ने बहानामा भारत लगी बिक्री गर्ने उद्देश्य रहेछ । यसैअनुरूप प्रतिवादीको घरमा दुइओटा छोरासहितको श्रीमती छँदाछँदै पीडितलाई विवाह गर्ने बहाना बनाई मिति २०६९।१।२५ गते पीडितलाई चाबहिलमा बोलाई चाबहिलबाट स्वयम्भुमा लगी ऐ. २५ र २६ गतेसम्म गेष्ट हाउसमा राखी ऐ. २७ गते काठमाडौं स्वयम्भुबाट सिधै भारत दिल्ली जाने रात्रीबसमा नामथर फरक पारी टिकट काटी चेकजाँच गर्दा नचिनेझैं गरी जानुपर्छ भनी पीडितलाई सिकाई भारत दिल्लीतर्फ लैजाने क्रममा काठमाडौं जिल्ला नागढुङ्गामा माइती नेपाल र प्रहरी कर्मचारीहरूले सोधपुछ गरी भारत दिल्ली लैजानबाट रोकी फिर्ता पठाई दिएका रहेछन् यसरी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले पीडित बौद्ध ९५ लाई विवाह गर्ने बहानामा भारत लगी बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले काठमाडौं चाबहिलबाट स्वयम्भु हुँदै काठमाडौं जिल्ला, नागढुङ्गा पुऱ्याएको अवस्था भएकोले प्रतिवादीलाई कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको बुझिएको मानिस बुद्धिबहादुर सुनारले गरिदिएको कागज ।

मेरो .....को तामाको भाँडा बनाउने पसलमा बिगत दुई वर्षदेखि प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले काम गर्दै आएका थिए, निज १३ दिने दाजुभाइ नाताका व्यक्ति हुन् । .....को पसलमा काम गर्ने क्रममा दाजुकी छोरी वर्ष १७ की पीडित संकेत नाम बौद्ध ९५ सँग बोलचाल गर्ने सँगै खानेबस्ने क्रममा माया गर्ने विवाह गर्ने बहाना गरी प्रतिवादीले पीडितलाई करणी गर्ने कसैलाई भनेमा मारिदिन्छु आफूले पनि विष खाएर मारिदिन्छु भन्दै डरत्रासमा पार्ने बाध्यात्मक स्थितिमा पारेका रहेछन् । निजहरूबीचमा काका छोरीको नाता पर्ने भएकोले यस्तो सम्बन्धको बारेमा कसैलाई जानकारी भएन । यस्तैमा निज प्रतिवादीले आफ्नो घरमा दुईओटा छोराहरू भएको श्रीमती हुँदाहुँदै पीडितलाई विवाह गर्ने बहाना गरी झुठ्ठा प्रलोभन दिई भारत दिल्लीमा लगी राख्छु भनी भारतमा लगी बिक्री गर्ने उद्देश्यले मिति २०६९।१।२५ गते पीडितलाई चाबहिलमा बोलाई चाबहिलबाट स्वयम्भुमा लगी ऐ. २५ गतेसम्म गेष्ट हाउसमा राखी ऐ. २७ गते काठमाडौं स्वयम्भुबाट सिधै भारत दिल्ली जाने रात्रीबसमा नामथर फरक पारी टिकट काटी चेकजाँच गर्दा नचिनेझैं गरी जानुपर्छ भनी पीडितलाई सिकाई भारत दिल्लीतर्फ लैजाने क्रममा काठमाडौं जिल्ला, नागढुङ्गामा माइती नेपाल र प्रहरी कर्मचारीले सोधपुछ गरी भारत दिल्ली लैजानबाट रोकी फिर्ता पठाईदिएका रहेछन् । यसरी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले पीडित बौद्ध ९५ लाई विवाह गर्ने बहानामा भारत लगी बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले काठमाडौं चाबहिलबाट स्वयम्भु हुँदै काठमाडौं जिल्ला, नागढुङ्गा पुऱ्याएको अवस्था भएकोले प्रतिवादीलाई कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको बुझिएका मानिस रिपलाल सुनारले गरिदिएको कागज ।

मिसिल संलग्न सुमेरु टुर्स सर्भिसको टिकटहरू, संकेत नाम बौद्ध ९५ को जाहेरी दरखास्त संकेत नाम बौद्ध ९५ को बयान, प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.को बयान, बुझिएका ज्ञानु गौतम र जिना

के.सी.ले गरेको कागज, कल डिटेल, बुद्धिबहादुर सुनार र रिपलाल सुनारले गरिदिएको घटना विवरण कागजसमेतका आधार प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.ले पीडित संकेत नाम बौद्ध ९५ लाई बिक्री गर्न लिई हिँडेको अवस्थामा पक्राउ परेको वारदात स्थापित हुन आएकोले प्रतिवादीको उक्त कार्य मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३(१) र ४(२) को कसुर अपराधमा सोही ऐनको दफा १५(१) (ड)(१) बमोजिम सजाय गरी सोही ऐनको दफा १७ बमोजिम क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउन साथै निज प्रतिवादीले पीडित वर्ष १७ की संकेत नाम बौद्ध ९५ लाई लामो समयदेखि डरत्रास देखाई जबरजस्ती करणी गर्दै आएको हुँदा निज प्रतिवादीको उक्त कसुर मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. विपरीत ३(४) नं. को कसुरमा सोही महलको ३(४) नं. बमोजिम सजाय गरी पीडितलाई पर्न गएको मानसिक असरसमेतको आधारमा ऐ. महलको १०(ग) नं. बमोजिम यिनै प्रतिवादीबाट पीडित बौद्ध ९५ लाई क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोगपत्र ।

मैले जाहेरवालीलाई बिक्री गर्नको लागि भारतमा लान खोजेको होइन । विपक्षी र मेरो बीचमा प्रेम भएको र मेरो श्रीमती र दुईवटा छोरा भएको कारणले नेपालमा बस्न नसक्ने भई निज जाहेरवालीले नै म घर गएको बेला बोलाई भारत जानको लागि टिकट काटेको हो । मेरो र जाहेरवालीको मन्जुरीमा नै मैले जाहेरवालीलाई करणी गरेको हो । मैले जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन । मैले कसुर नगरेकोले मलाई सजाय हुने पनि होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.को सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा भएको बयान ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणको आधारमा यी प्रतिवादी निर्दोष छन् भन्न सक्ने अवस्था नदेखिँदा पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा हाललाई मुलुकी

ऐन अ.बं. ११८ को देहाय २ बमोजिम थुनामा राख्न स्थानीय कारागारमा पठाई दिनु भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश ।

जाहेरवाली संकेत नाम बौद्ध ९५, बुझिएका मानिस रिपलाल सुनार, बुझिएका मानिस बुद्धिबहादुर सुनारले सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेको ।

मिसिल संलग्न तथ्य प्रमाणबाट यी प्रतिवादीले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३(१) तथा दफा ४(२)(क) बमोजिमको कसुर गरेको तथ्य प्रमाणित हुन आएकोले निज प्रतिवादीलाई ऐ.को दफा १५(१) ड (१) बमोजिम बाह्र वर्ष कैद र रु. ७५,०००।- (पचहत्तर हजार) जरिवाना हुने र ऐ. दफा १७ नं. बमोजिम जरिवाना रकम रु.७५,०००।- (पचहत्तर हजार) को पचास प्रतिशत बराबरको रकम रु.३७,५००।- (सैंतीस हजार पाँच सय) निज प्रतिवादीबाट पीडित बौद्ध ९५ लाई क्षतिपूर्तिबापत भराई दिने ठहर्छ । साथै यी प्रतिवादीले बौद्ध ९५ लाई जबरजस्ती करणीको १ नं. बमोजिम पीडितको मन्जुरीबेगर जबरजस्ती करणी गरेको तथ्य प्रमाणित भएकाले निजलाई जबरजस्ती करणीको ३(४) नं. बमोजिम सात वर्ष कैद हुने र ऐ. १० नं. ले पीडितलाई निज प्रतिवादीबाट एकमुष्ट रु. ४५,०००।- (पैंतालिस हजार) रकम क्षतिपूर्तिबापत भराई दिने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।२० को फैसला ।

मैले पीडितलाई झुक्याउने कार्य गरेको छैन, म निजको भाँडा पसलमा काम गर्दा पीडितसँग चिनजान प्रेम सम्बन्ध भएकोले र विवाह गरी सँगै बसौंला, सुरुमा केही दिन अप्ठेरो पर्ने भएकोले मात्र दिल्ली जान लागेको, मैले पीडितलाई बिक्री गर्न लैजान लागेको होइन । म घर गएको समयमा पटकपटक फोन गरी बोलाएको हुँदा र मैले काठमाडौं आउँदिन भन्दा विष खान्छु भन्दै रुन थालेपछि म घरबाट फर्की आएँ र

२५ गते आफ्नो सामान तयार गरी मलाई चाबहिलबाट स्वयम्भु गई टिकट नपाएकोले २७ गतेको टिकट काटी दुवैको सहमतिमा भारत जान लागेको हो तर मैले निजलाई सुरु जिल्ला अदालतको फैसलामा उल्लेख भए जस्तो करकापमा पारी झुक्याई ललाई फकाई जाउँ भनी लिएर जान लागेको होइन। मेरो पीडितलाई बेच्ने मनसाय थिएन न त अरूसँग नै यसबारेमा योजना र सरसल्लाह भएको थियो। जाहेरीमा उल्लेख भएअनुसार निज पीडितलाई बेच्ने उद्देश्य मेरो नभए तापनि यस सम्बन्धमा विचार नपुऱ्याई गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र।

यसमा जाहेरी दरखास्त, पीडितको बयान एवं जाहेरवालीले गरेको बकपत्रको विवेचना नगरी भएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।२० को फैसला समग्र प्रमाण मूल्याङ्कनका रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ एवं पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका लागि सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७१।८।१९ को आदेश।

प्रतिवादी काठमाडौं जिल्लाको नागढुङ्गामा पक्राउ परेको र निजले पीडितलाई बेचबिखन गर्ने उद्योग गरेको देखिएको तथा प्रतिवादीले गरेको कसुरको मात्राको आधारमा प्रतिवादीलाई जबरजस्ती करणीको ३(४) नं. बमोजिम न्यूनतम सजाय हुने देखिएको हुँदा प्रतिवादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ड)(१) बमोजिम बाह्र वर्ष कैद र रु.७५,०००।- जरिवाना हुने र सोही ऐनको दफा १७ बमोजिम रु.३७,५००।- प्रतिवादीबाट पीडित बौद्ध ९५ लाई क्षतिपूर्तिबापत भराई

दिने तथा प्रतिवादीलाई जबरजस्ती करणीको ३(४) नं. बमोजिम सात वर्ष कैद हुने ठहराएको हदसम्म सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।२० को फैसला मिलेको नदेखिँदा सुरु अदालतको उक्त मितिको फैसला सो हदसम्म केही उल्टी भई प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क.लाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ज) अनुसार छ वर्ष कैद र रु.३७,५००।- (सैंतीस हजार पाँच सय रूपैयाँ) जरिवाना हुने तथा जबरजस्ती करणीको ३(४) नं. बमोजिम पाँच वर्ष कैद हुने र अरूमा सुरु अदालतको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। सुरु अदालतको फैसला पूरै उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्दैन भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७१।९।२२ को फैसला।

प्रतिवादी शंकर वि.क.ले संकेत नाम बौद्ध ९५ लाई ललाई फकाई भारतको दिल्ली लग्ने भनेर बसको टिकट काटी बसमा चढाई नागढुङ्गा पुऱ्याउँदा माइती नेपाल र प्रहरीले पक्राउ गरेको। प्रतिवादी शंकर वि.क.ले सुमेरु टुर सर्भिसबाट काठमाडौंबाट दिल्ली जाने दुईवटा टिकट लिएको। काठमाडौं स्वयम्भुबाट भारत दिल्ली जाने क्रममा ना. ३ ख ५६४९ नं. को बस नागढुङ्गामा चेकजाँच गर्दा प्रतिवादीसहित पीडित पक्राउ परेकोले प्रतिवादीले नै पीडितलाई लिएर भारततर्फ गएको भन्नेमा अन्यथा नरहेको अवस्थामा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। यिनै प्रतिवादी स्वयंले नै योजना बनाई पीडितलाई भारततर्फ लगी राखेको अवस्थामा माइती नेपाल र प्रहरीको अवरोध भई पक्राउ परेको हुँदा मुख्य कसुरदारलाई मतियारजस्तो बनाई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ड) (१)

बमोजिम सजाय नगरी मागदाबीभन्दा फरक कसुर ठहराई भएको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्रसहितको मिसिल अध्ययन गरी विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मिलेको छ, छैन र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो, होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी प्रेम भन्ने शंकर वि.क. उपर मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३(१) र ४(२) को कसुरमा १५(१)(ड)(१) बमोजिम सजाय गरी १७ नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउन र मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ र ३(४) नं. बमोजिमको कसुरमा ऐ. को ३(४) नं. बमोजिम सजाय गरी १०(ग) नं. बमोजिम क्षतिपूर्ति दिलाई दिनसमेत मागदाबी लिई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अभियोगपत्र दायर भएकोमा सुरुबाट दाबीबमोजिम भएकोमा सोउपर परेको प्रतिवादीको पुनरावेदन-पत्रमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट निज प्रतिवादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ज) बमोजिम ६ वर्ष कैद र ३७,५००/- जरिवाना हुने र जबरजस्ती करणीको ३(४) नं. बमोजिम पाँच वर्ष कैद हुने तथा अरुमा सुरु फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएउपर मानव बेचबिखनतर्फ अभियोग दाबीबमोजिम नै सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ।

३. पीडितको बुबाले सञ्चालन गरेको तामा पित्तलको भाँडा बनाउने पसलमा काम गर्ने गरेका प्रतिवादीले पीडितलाई प्रेमजालको नाटक गरी अनुचित प्रभावमा पारी जबरजस्ती करणी गरिसकेपछि पीडितलाई विवाह गर्ने बहानामा भारतमा लगी बिक्री गर्नको लागि निज पीडितको बसोबास रहेको स्थानदेखि छुटाई काठमाडौंको स्वयम्भुदेखि बसमा चढाई नागढुङ्गासम्म पुऱ्याएको अवस्थामा प्रहरीसमेतको चेकजाँचको क्रममा प्रतिवादी पक्राउ र पीडितको उद्धार भएको तथ्य घटनास्थल मुचुल्का र पीडितको भनाईसमेतबाट एक आपसमा समर्थित भई पुष्टि भएको छ। पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलाबाट स्थापित उक्त तथ्यलाई वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन-पत्रमा समेत अन्यथा जिकिर लिन सकेको देखिँदैन र प्रतिवादीले पनि उक्त फैसलालाई चुनौती दिई पुनरावेदन गरेको अवस्था छैन।

४. अब उक्त स्थापित तथ्यअनुसारको प्रतिवादीको कसुरमा निज प्रतिवादीउपर अभियोग दाबी लिइएको मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ड)(१) अनुसार वा पुनरावेदन अदालतबाट ठहर भएको ऐ.ऐनको दफा १५(१)(ज) अनुसारको कसुर कायम गरी सजाय हुने हो भन्ने नै मुख्य निरूपण हुनुपर्ने प्रश्न रहेको देखिन आयो।

५. मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ मा "कसैले पनि मानव बेचबिखन र ओसारपसार गर्न नहुने र गरेमा यस ऐनबमोजिमको कसुर मानिने" भन्ने उल्लेख हुँदै दफा १५ मा उक्त दफा ३ को कसुरका सम्बन्धमा सजायसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। यस मुद्दाको अभियोग दाबी लिइएको दफा १५(१)(ड)(१) मा किन्न बेचन वा वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले मानिसलाई विदेश लैजानेलाई सजायको व्यवस्था गरिएको छ भने

दफा १५(१) (ज) मा मानव बेचबिखन वा ओसारपसार कसुरको उद्योगसमेतको कसुर गर्नेलाई सजायसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।

६. यस ऐनमा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारको कसुरको उद्योगको परिभाषा गरिएको छैन । मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारको कसुरको उद्योगको बारेमा बुझ्नको लागि अपराधको विभिन्न चरणबारे सङ्क्षेपमा चर्चा गर्न सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । मुख्यतः अपराधका चारवटा चरणहरू हुन्छन् । पहिलो हो अपराध गर्ने मनसाय चरण; यस चरणमा कसैले कुनै अपराध गर्नेबारेमा सोच्दछ वा मनसायको उत्पत्ति गर्दछ । दोस्रो हो तयारी चरण; यसमा मनले सोचेको कुरालाई कार्य रूप दिनका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार वा वातावरण निर्माण गरिन्छ । तेस्रो हो उद्योग चरण; यसमा अपराधको तयारीपश्चात् तयारीकर्ताले मनसायपूर्वक अपराध घटाउन वास्तविक कार्यमा उत्रन्छ तर केही अवरोधका कारणबाट अपराध पूरा हुन नपाई खाली पूर्ण अपराधको प्रयत्न मात्र हुन्छ । चौथो तथा अन्तिममा; यसरी अवरोध नआएको भए पूर्ण रूपमा आपराधिक कार्य सम्पन्न हुन्छ । यसबाट अभियुक्तलाई लगाइएको कसुरप्रति निजको अन्तिम प्रयास असफल भएको अवस्था नै आपराधिक उद्योग हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । यदि उद्योग सफल भएको भए उसको इच्छित अपराध पूरा हुने थियो भन्ने अवस्था नै अपराधको उद्योग हो । यसरी अपराधको उद्योग भन्नाले अपराध गर्नको लागि आपराधिक मनसायसहित आपराधिक कार्य प्रक्रिया सुरु गरिसकेको तर कुनै कारणवश इच्छित परिणाम प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था हो ।

७. अब आपराधिक उद्योगको कसुरको यो परिभाषालाई यस मुद्दाको स्थापित तथ्यसँग मिलाई हेर्दा यी प्रतिवादीले पीडितलाई भारतमा लगी बेचबिखन गर्ने मनसायअनुसार अपराधको तयारी स्वरूप माया प्रेमको

जाल रची नजिक भई अनुचित प्रभावमा पारी शारीरिक सम्बन्ध कायम गरेको र विवाह गर्ने बहानामा भारत जान तयार गराइसकेपछि आफ्नो आपराधिक मनसायलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि पीडित रहने बस्ने स्थानदेखि छुटाई भारततर्फ लैजानको लागि बसमा चढाई बाटोमा लैजाँदै गर्दा काठमाडौं नागढुङ्गामा प्रहरीसमेतको चेक जाँचको क्रममा प्रतिवादी पक्राउ र पीडितको उद्धार भएका कारण प्रतिवादीको पीडितलाई विदेश भारतमा लगी बेचबिखन गर्ने आपराधिक मनसायले पूर्णता पाउन नसकेको देखिन्छ । यसरी प्रहरीसमेतले अवरोध नगरेको भए प्रतिवादीको आपराधिक मनसायले पूर्णता पाउने निश्चित रहेको देखिन्छ ।

८. यसरी प्रतिवादीले पीडितलाई भारतमा लगी बिक्री गर्नको लागि ओसारपसार गरी लैजाने क्रममा काठमाडौंको नागढुङ्गासम्म पुऱ्याएको अवस्थामा प्रतिवादीले पीडितलाई लगी रहेको बसबाट नै प्रतिवादीलाई पक्राउ र पीडितको उद्धार भएको देखिन्छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा, प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबी लिइएको दफा १५(१)(ड)(१) अनुसार कसुर कायम हुन प्रतिवादीले पीडितलाई बेचबिखन गर्ने उद्देश्यले ओसार पसार गरी विदेशी भूमिमा पुऱ्याएको तर बेचबिखन भने गरी नसकेको अवस्था हुनुपर्दछ । यी पीडितलाई विदेश भारतमा लगी बेचबिखन गर्न भारततर्फ लैजाँदै गर्दा बाटोमा लैजाँदै गरेको बसबाट नेपालमा नै पक्राउ परेको अवस्थामा यी प्रतिवादीले उक्त दफा १५(१) (ड) (१) को कसुरको उद्योगको कसुर गरेको मान्नुपर्ने हुन्छ ।

९. तसर्थ, प्रतिवादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (ज) बमोजिमको कसुर कायम गरी सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७१।०९।२२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर

पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत् मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको विद्युतीय प्रति अपलोड गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनुहोला ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.ईश्वरप्रसाद खतिवडा

इजलास अधिकृत: महेश खनाल
इति संवत् २०७४ साल भदौ २ गते रोज ६ शुभम् ।

निर्णय नं. १००७१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
आदेश मिति : २०७४।९।३०
२०७३-WO-१३७२

मुद्दा: उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : महोत्तरी जिल्ला हलखोरी गा.वि.स. वडा नं.८ परिवर्तित एकडारा गाउँपालिका वडा नं.४ बस्ने बृज मोहन शुक्ला विरुद्ध

विपक्षी : उच्च अदालत, जनकपुर, धनुषासमेत

- सगोलमा छँदा खाएको ऋण असुलउपर गर्न लेनदेन मुद्दाको फैसलाले कायम गरेको बिगो भरिभराउमा दण्ड सजायको २६ नं.

को कानूनी व्यवस्थाले सगोलको सम्पत्ति रोक्का रहेकोलाई कानूनविपरीत भन्ने भन्ने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री जगदेव चौधरी
विपक्षीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.दीपककुमार कार्की : नेपालको संविधानको धारा ४६ र धारा १३३ (२)(३) अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

म निवेदकसँग विपक्षी अनिलकुमार शुक्लाले घर व्यवहार गर्नको लागि मिति २०६९।३।२ गते २०६९ साल कार्तिक मसान्तसम्मको भाखा राखी रु.३,५०,०००।- (तीन लाख पचास हजार) ऋण लिएकोमा भाखा नाघेकोमा लेनदेनको मुद्दा दायर गरी मिति २०७३।८।१७ मा अनिल कुमार शुक्लाको बाबु भक्ति विलास शुक्लाको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गामध्ये ४ भागको १ भाग अनिल कुमार शुक्लाको अंश हक रोक्का राखी पाउँ भन्ने निवेदनमा मिति २०७३।८।१९ मा ४ भागको १ भाग जग्गा रोक्का राख्न पत्र लेखी जग्गा रोक्काको जानकारी जग्गाधनीलाई दिनु भन्ने आदेश भएकोमा विपक्षी भक्ति विलास शुक्लाले जग्गा फुकुवाको लागि दिएको निवेदनमा ऋण लिएको अवस्थामा बाबु छोराहरूसमेत सगोलमा बसी ऋण लिएको प्रतिवादी अंशियारसमेत भएको र सोपछि मिति २०७३।४।१५ मा अंश बुझेको भरपाई पेस भएको देखिँदा यस्तो अवस्थामा मिति २०७३।८।१९ मा रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गर्न मिलेन भन्ने मिति

२०७३।१२।१८ मा आदेश भई मिति २०७४।१।१० मा वादी दाबी पुग्ने फैसला भएकोमा उक्त मिति २०७३।१२।१८ को आदेशउपर विपक्षी भक्ति शुक्लाले मिति २०७४।१।१३ मा श्री उच्च अदालत जनकपुरमा निवेदन दिएकोमा लेनदेन मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन गर्ने क्रममा भिन्न भई बसेका छोरा ले लिए खाएको ऋण बाबु आमा अन्य दाजुभाइको अंशबाट भराई पाउन मिल्ने नदेखिँदा मिति २०७३।१२।१८ को आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ भन्ने मिति २०७४।३।१९ मा आदेश भएकोमा साह्रै अन्यायमा परी नेपालको संविधानको धारा ४६, १३३(२)(३) समेतको आधारमा यो निवेदन गर्न आएको छ।

विपक्षी भक्ति विलास शुक्ला आफू चार अंशियार रहेको कुरा निजले श्री महोत्तरी जिल्ला अदालतमा दायर गर्नुभएको जग्गा फुकुवाको निवेदनमा स्वयं स्वीकार गर्नुभएको छ। श्री महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट निजको नाउँको जग्गा रोक्का हुँदा चार भागको एक भाग ऋणीको अंश हकसम्म मात्र रोक्का रहेको छ। यसबाट विपक्षी भक्ति विलास शुक्लाको अंश हक रोक्का रहेको छैन। चार भागको एक भाग मात्र रोक्का रही मुद्दा फैसला कार्यान्वयनतर्फ अग्रसर रहेका छन्। मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको २६ नं. मा दुनियाको बिगोबापत जायजात गर्दा त्यो धन खाने बाह्र वर्षदेखि माथिका ऐनबमोजिम मानो नछुट्टिई सँगै बसेका वा त्यो धन खाँदा सँगै बसेका पछि भिन्न हुनेको अंशसमेत जायजात गर्नुपर्छ भन्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था छ। विपक्षी भक्ति विलास शुक्लाको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा प्रत्येक कित्तामा निजको छोरा विपक्षी अनिल कुमार शुक्लाको बराबर अंश भाग अंशबन्डाको २ नं. बमोजिम पाउनु पर्नेमा सोको विपरीत विपक्षीहरूले साहुको ऋण पचाउने बदनियतले एक आपसमा मिलेमतो गरी पारित गर्नु, गराउनु भएको अंश छोडपत्रको भरपाईको आधारमा मेरो लेनदेनको मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन नै शून्य हुने गरी भएको श्री उच्च अदालत जनकपुरको

आदेश प्रचलित ऐन कानूनको विपरीत र असंवैधानिक मिति २०७४।३।१९ को आदेश रसोका आधारमा भएका सम्पूर्ण काम कारबाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी बिगो असुल गर्न लिलामको काम अगाडि बढाउन परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षीहरू नं.१ र २ का हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत तथा अन्य विपक्षीहरूका हकमा आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको वारेसमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा सो अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु।

निवेदकले अन्तरिम आदेशको माग गरेको सम्बन्धमा प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तुलाई समेत मध्यनजर राखी दुवै पक्षका कुरा सुनी निर्णयमा पुग्न उपयुक्त हुने हुँदा अन्तरिम आदेशको छलफलको लागि मिति २०७४।३।२५ गतेको मिति तोकौ विपक्षीहरूलाई सोको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नुहोला भन्ने यस अदालतको आदेश।

यसमा वादी बृज मोहन गुप्ता प्रतिवादी अनिलकुमार गुप्ता भई चलेको लेनदेन मुद्दा ०७३-CP-०५४८ मा प्रतिवादीबाट प्रतिउत्तर नफिराएको अवस्थामै मिति २०७४।१।१० मा प्रतिवादीबाट बिगो भराई लिन पाउने गरी फैसला भएको देखिन्छ। यसरी महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०७४।१।१० मा फैसला भइसकेपश्चात् उच्च अदालतबाट अ.बं.१७ नं. बमोजिम परेको निवेदनउपर कारबाही भई आदेश भएको देखिएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्म उच्च अदालत जनकपुरको मिति २०७४।३।१९ को आदेश कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु

भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको आदेश ।

यिनै निवेदक बृज मोहन शुक्लाले भक्ति विलास शुक्लाको छोरा अनिल कुमार शुक्लालाई प्रतिवादी बनाई दायर गरेको ०७३-CP-०५४८ नं. को लेनदेन मुद्दामा प्रतिवादी अनिल कुमार शुक्लाको बुबा भक्ति विलास शुक्लाको नाउँमा रहेको जग्गाबाट ४ खण्डको १ खण्ड रोक्का राखी पाउँ भनी मिति २०७३।८।१७ मा यिनै निवेदकले दिएको निवेदनमा मिति २०७३।८।१९ को आदेशबाट भक्ति विलास शुक्लाको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गामध्ये ४ भागको १ भाग जग्गा रहेको देखिन्छ। विपक्षी अनिल कुमार शुक्ला मेरो कान्छो छोरा हो। निजसँग मिति २०७३।८।१५ का दिन अंश लिई छोडपत्र भइसकेकोले मेरो दर्ता हक भोगको रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भनी भक्ति विलास शुक्लाले मिति २०७३।११।४ मा दिएको निवेदनमा “यसमा ऋण लिँदाको अवस्थामा बाबु छोराहरूसमेत सगोलमा बसी ऋण लिएको प्रतिवादी अंशियारसमेत भएको र सोपछि मिति २०७३।८।१५।४ मा अंश बुझेको भरपाई पेस भएको देखिँदा यस्तो अवस्थामा मिति २०७३।८।१९ मा यस अदालतको आदेशानुसार रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गर्न मिलेन। नियमानुसार गर्नु” भनी मिति २०७३।१२।१८ मा आदेश भएको रहेछ।

बेरीतको आदेश बदर गरी रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भनी भक्ति विलास शुक्लाले उच्च अदालत जनकपुरमा अ.बं.१७ नं. बमोजिम निवेदन दिएकोमा यस अदालतबाट कैफियत प्रतिवेदन माग गरी गएको कैफियत प्रतिवेदनमा “निवेदक भक्ति विलास शुक्ला र निजको छोरा अनिल कुमार शुक्लाबीच मिति २०७३।८।१५ मा नै अंश भरपाई गरी अंशबन्डा भएको देखिन्छ। लेनदेन मुद्दाका वादी बृज मोहन शुक्लालाई प्रतिवादी अनिल कुमार

शुक्लाले गरिदिएको मिति २०६९।३।२ गतेको लिखतमा निवेदक भक्ति विलास शुक्ला एवं कुनै पनि अंशियारको मन्जुरी रहे भएकोसमेत देखिँदैन। यसरी मिति २०७३।८।१५ मा अंश भरपाईबाट अंश लिएका अनिल कुमार शुक्लाउपर मिति २०७३।८।१६ मा दायर भएको लेनदेन मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन गर्ने क्रममा भिन्न भइबसेका छोराले लिए खाएको ऋण बाबु आमा अन्य दाजुभाइको अंशबाट भराई पाउन मिल्ने नदेखिँदा त्यहाँ अदालतले मिति २०७३।८।१९ मा रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गर्न मिलेन” भनी गरेको मिति २०७३।१२।१८ को आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ। निवेदकहरूको रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गरी कानूनबमोजिम गर्नुहोला भनी उच्च अदालत जनकपुरबाट मिति २०७४।३।१९ मा भएको आदेशानुसार मिति २०७४।३।१३ मा फुकुवा पत्रसमेत गइसकेको देखिएकोले उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी श्री महोत्तरी जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ।

निवेदक जिल्ला महोत्तरी, गा.वि.स. हलखोरी वडा नं.८ मा बस्ने भक्ति विलास शुक्ला विपक्षी ऐ.ऐ. बस्ने बृज मोहन शुक्ला भएको लेनदेन मुद्दामा महोत्तरी जिल्ला अदालतको बेरीतको आदेश बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन परी निवेदनमा कैफियत प्रतिवेदन माग भई उक्त कैफियत प्रतिवेदन पेस हुँदा “यसमा निवेदक भक्ति विलास शुक्ला र निजका छोरा अनिल कुमार शुक्लाको बीच मिति २०७३।७।१५ मा नै अंश भरपाई गरिसकेकोबाट अंशबन्डा भएको देखिन्छ। लेनदेन मुद्दाका वादी बृज मोहन शुक्लालाई प्रतिवादी अनिल कुमार शुक्लाले गरिदिएको मिति २०६९।३।२ गतेको लिखतमा निवेदक भक्ति विलास शुक्ला एवं कुनै पनि अंशियारको मन्जुरी रहे भएकोसमेत देखिँदैन। यसरी २०७३।८।१५ मा अंश भरपाईबाट अंश लिएका अनिल कुमार शुक्लाउपर २०७३।८।१६ मा दायर भएको लेनदेन मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन गर्ने क्रममा भिन्न

भई बसेका छोराले लिए खाएको ऋण बाबु आमा अन्य दाजुभाइको अंशबाट भराई पाउन मिल्ने नदेखिँदा त्यहाँ अदालतले मिति २०७३।८।१९ मा रोकका रहेको जग्गा फुकुवा गर्न मिलेन भनी गरेको मिति २०७३।१२।१८ को आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ । निवेदकहरूको रोकका रहेको जग्गा फुकुवा गरी कानूनमोजिम गर्नुहोला” भनी मिति २०७३।३।१६ गते यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट आदेश भएको देखिन्छ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी उच्च अदालत जनकपुर, धनुषाको लिखित जवाफ ।

विपक्षीमध्येका अनिल कुमार शुक्लाका नाममा मिति २०७४।३।२२ मा तामेल भएको तामेली म्यादभित्र लिखित जवाफ नफिराई गुजारी बसेको देखिन्छ ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी आज यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनका सन्दर्भमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री जगदेव चौधरीले निवेदकसँग प्रतिवादीले रु.३,५०,०००।- ऋण कर्जा लिएकोमा भाखाभित्र नबुझाएकोले महोत्तरी जिल्ला अदालतमा मुद्दा परी सावो ब्याज भराई लिन पाउने ठहरी फैसला भई अन्तिम भएकोमा विवाद छैन । फैसलाअनुसारको बिगो भराउन वादीले मिति २०७४।२।२५ मा महोत्तरी जिल्ला अदालतमा निवेदन दर्ता गरेकोमा सोको ५ दिनपश्चात् प्रतिवादीको बुबा भक्तिविलास शुक्लाले २०७३।८।१९ मा सुरु अदालतको आदेशले रोकका राखेको जग्गा फुकुवाको लागि निवेदन दिएकोमा जिल्लाबाट फुकुवा भएन । सोउपर १७ नं. को निवेदन लिई उच्च अदालत जनकपुरमा निवेदन गरेकोमा भिन्न भएका छोराले लिए खाएको ऋण बुझाउन बाबु आमा दाजुभाइको जग्गा रोकका गर्न मिलेन भनी जग्गा फुकुवा भएको छ । वादी र प्रतिवादीबीच लेनदेनको तमसुक गरी ऋण लिँदा सबै अंशियार सगोलमा भएकोमा उक्त रकम

पचाउने नियतले सबै अंशियारबीच अंशबन्डा भएको हो । उच्च अदालत जनकपुरले सो कुराको मूल्याङ्कन नै नगरी फैसला कार्यान्वयनको चरणमा रोकका भएको जग्गा फुकुवा गर्न मिल्दैन । लेनदेनको मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन नै शून्य हुने गरी भएको उच्च अदालत जनकपुरको आदेश प्रचलित ऐन कानूनको विपरीत हुँदा मिति २०७४।३।१९ को आदेश र सोका आधारमा भएका सम्पूर्ण काम कारबाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी बिगो असुल गर्न लिलामको काम अगाडि बढाउन परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

उपर्युक्त विद्वान् अधिवक्ताले गर्नुभएको बहस सुनी रिट निवेदन र सो साथ संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदकले माग गरेबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा म निवेदकसँग विपक्षी अनिल कुमार शुक्लाले घर व्यवहार गर्नको लागि मिति २०६९।३।२ गते २०६९ साल कार्तिक मसान्तसम्मको भाखा राखी रु.३,५०,०००।- (तीन लाख पचास हजार) ऋण लिएकोमा भाखा नाघेकोमा लेनदेनको मुद्दा दायर गरी मिति २०७३।८।१७ मा अनिल कुमार शुक्लाको बाबु भक्ति विलास शुक्लाको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गामध्ये ४ भागको १ भाग अनिल कुमार शुक्लाको अंश हक रोकका राखी पाउँ भन्ने निवेदनमा मिति २०७३।८।१९ मा ४ भागको १ भाग जग्गा रोकका राख्न पत्र लेखी जग्गा रोककाको जानकारी जग्गाधनीलाई दिनु भन्ने आदेश भएकोमा विपक्षी भक्ति विलास शुक्लाले जग्गा फुकुवाको लागि दिएको निवेदनमा ऋण लिएको अवस्थामा बाबु छोराहरूसमेत सगोलमा बसी ऋण लिएको प्रतिवादी अंशियारसमेत भएको र सोपछि मिति २०७३।४।१५ मा अंश बुझेको भरपाई पेस भएको देखिँदा यस्तो अवस्थामा मिति २०७३।८।१९ मा रोकका रहेको जग्गा फुकुवा

गर्न मिलेन भन्ने मिति २०७३।१२।१८ मा आदेश भई मिति २०७४।१।१० मा वादी दाबी पुग्ने फैसला भएको छ। उक्त मिति २०७३।१२।१८ को आदेशउपर विपक्षी भक्ति शुक्लाले मिति २०७४।१।१३ मा श्री उच्च अदालत जनकपुरमा निवेदन दिएकोमा लेनदेन मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन गर्ने क्रममा भिन्न भई बसेका छोराले लिए खाएको ऋण बाबु आमा अन्य दाजुभाइको अंशबाट भराई पाउन मिल्ने नदेखिँदा मिति २०७३।१२।१८ को आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ भन्ने मिति २०७४।३।१९ मा आदेश भएकोमा लेनदेनको मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन नै शून्य हुने गरी भएको उच्च अदालत जनकपुरको आदेश प्रचलित ऐन कानूनको विपरीत हुँदा उक्त आदेश र सोका आधारमा भएका सम्पूर्ण काम कारबाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी बिगो असुल गर्न लिलामको काम अगाडि बढाउन परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन बेहोरा देखियो।

३. निवेदक भक्ति विलास शुक्लाले विपक्षी / वादी बृज मोहन शुक्ला भएको लेनदेन मुद्दामा महोत्तरी जिल्ला अदालतको बेरीतको आदेश बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन परी निवेदनमा कैफियत प्रतिवेदन माग भई उक्त कैफियत प्रतिवेदन पेस हुँदा “**यसमा निवेदक भक्ति विलास शुक्ला र निजका छोरा अनिल कुमार शुक्लाको बीच मिति २०७३।७।१५ मा नै अंश भरपाई गरिसकेकोबाट अंशबन्डा भएको देखिन्छ।** लेनदेन मुद्दाका वादी बृज मोहन शुक्लालाई प्रतिवादी अनिल कुमार शुक्लाले गरिदिएको मिति २०६९।३।२ गतेको लिखतमा निवेदक भक्ति विलास शुक्ला एवं कुनै पनि अंशियारको मन्जुरी रहे भएकोसमेत देखिँदैन। यसरी २०७३।८।१५ मा अंश भरपाईबाट अंशलिएका अनिल कुमार शुक्लाउपर २०७३।८।१६ मा दायर भएको लेनदेन मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन गर्ने क्रममा भिन्न भई बसेका छोराले लिए खाएको ऋण बाबु आमा अन्य दाजुभाइको अंशबाट भराई

पाउन मिल्ने नदेखिँदा त्यहाँ अदालतले मिति २०७३।८।१९ मा रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गर्न मिलेन भनी गरेको मिति २०७३।१२।१८ को आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ। निवेदकहरूको रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा गरी कानूनबमोजिम गर्नुहोला” भनी मिति २०७३।३।१६ गते यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट आदेश भएको देखिन्छ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी उच्च अदालत जनकपुर, धनुषासमेतको लिखित रहेको पाइयो।

४. सो सन्दर्भमा विचार गर्दा निवेदकसँग प्रतिवादीले रु.३,५०,०००।- ऋण कर्जा लिएकोमा भाखाभिन्न नबुझाएकोले महोत्तरी जिल्ला अदालतमा मुद्दा परी सावाँ ब्याज भराई लिन पाउने ठहरी फैसला भई अन्तिम भएकोमा विवाद छैन। अदालतको फैसलाबमोजिम बिगो भराई पाउँ भनी मुलुकी ऐन, दण्डसजायको ४२ नं.बमोजिम बिगो भराउन वादीले मिति २०७४।२।२५ मा महोत्तरी जिल्ला अदालतमा निवेदन दर्ता गरेकोमा सोको ५ दिनपश्चात् प्रतिवादीको बुबा भक्ति विलास शुक्लाले अंशबन्डा भई भिन्दै भएको छोराले लिएको ऋण मेरो नाउँको जग्गाबाट भराउन नमिल्ने भनी सुरु अदालतको आदेशले २०७३।८।१९ मा रोक्का भएको जग्गा फुकुवा गर्न माग गर्दै सुरु जिल्ला अदालतमा निवेदन दिएको देखिन्छ। उक्त जग्गा फुकुवा नगरेउपर भक्ति विलास १७ नं. को निवेदन लिई उच्च अदालत जनकपुरमा निवेदन गरेकोमा भिन्न भएका छोराले लिएखाएको ऋण बुझाउन बाबु आमा दाजुभाइको जग्गा रोक्का गर्न मिलेन भनी आदेश भएकोमा सो आदेश बदरको माग गरी निवेदक / वादी यस अदालतमा प्रवेश गरेको पाइयो।

५. अब यी वादी प्रतिवादीबीचमा कपाली तमसुक हुँदाका बखत प्रतिवादीका बुबा आमा सगोलमा थिए वा थिएनन ? यिनीहरूबीच अंशबन्डा भएको थियो थिएन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी अनिलकुमार शुक्ला र भक्ति विलास शुक्लाबीच बाबु

छोरा नाता सम्बन्धमा कुनै विवाद भएको छैन। बुबा भक्ति विलास शुक्लाबाट प्रतिवादीले मिति २०७३।८।१५ मा अंश भरपाई गरी लिएको उक्त मितिको अंश भरपाइको लिखतबाट देखिन्छ। सो मितिभन्दा अगाडि मिति २०६९।३।२ गते वादी प्रतिवादीबीच तमसुक गर्दाको अवस्थामा विपक्षी / प्रतिवादी एकासगोलमा नै रहेको देखियो। तमसुक हुँदाका बखत बाबुछोराबीच रीतपूर्वकको बन्डा भई आफ्नो-आफ्नो गरी व्यवहार प्रमाणबाट अलग भई बसेको पनि देखिँदैन। मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको २६ नं. मा भएको व्यवस्था हेर्दा “दुनियाँको बिगोबापत जायजात गर्दा त्यो धन खाने बाह्र वर्षको उमेरदेखि माथिका ऐनबमोजिम (रजिस्ट्रेसन पारित गरी) मानु नछुट्टी सँग बसेका वा त्यो धन खाँदा सँग बसेका पछि भिन्न हुनेको अंशसमेत जायजात गर्नुपर्छ। पछि भिन्न भएको आधारबाट बिगो तिर्न छुट पाउँदैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। प्रतिवादी अनिल कुमार शुक्लाले कुनै सम्पत्ति नै नलिई अंश भरपाई गराएको देखियो। साहुको ऋण खाने पचाउने बदनियतले बाबु छोराको मिलोमतोमा रकम मार्ने उद्देश्य लिएको देखियो। प्रतिवादीको नियत सफा देखिएन। वादी प्रतिवादीबीच २०७३।८।१५ मा अंश छोडपत्र गरेकोमा सोभन्दा अगावै २०६९।३।२ मा तमसुक भएको र सो तमसुक हुँदाको अवस्थामा बाबु छोरा सगोलमा नै रहेको देखियो। सगोलमा छँदा खाएको ऋण असुलउपर गर्न लेनदेन मुद्दाको फैसलाले कायम गरेको बिगो भरिभराउमा दण्ड सजायको २६ नं. को कानूनी व्यवस्थाले सगोलको सम्पत्ति रोक्का रहेकोलाई कानूनविपरीत भन्न मिल्ने अवस्था रहेन।

६. “Justice delayed is justice denied” भन्ने न्यायको मान्य सिद्धान्त हो। न्याय ढिलो हुनु हुँदैन न्याय ढिलो हुँदा मुद्दाको पक्षहरूले न्याय प्राप्त गर्न सक्दैन र न्याय पाइहाले पनि ठूलो खर्च र कष्टसाथ मात्र न्याय प्राप्त हुन जान्छ। न्याय छिटो, छरितो र सुलभ हुनु पर्दछ र अदालतसमेत सो विषयमा

झनै गम्भीर हुनुपर्छ। फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रचलित ऐन, कानून, नियमावली र अदालतले लिएको लक्ष्यले समेत छिटो छरितो फैसला कार्यान्वयन हुनुपर्ने मान्यतालाई जोड दिएको पाइन्छ। छिटो न्याय पाउनु नागरिकको अधिकार हो भने छिटो न्याय प्रदान गर्नु राज्यको कर्तव्य हो। न्याय पाउने भन्नाले अदालतले “वादी दाबीबमोजिम भराई लिन पाउने” भनी फैसला गर्ने मात्र होइन। अदालतले आफूले गरेको फैसला सजिलोसँग कार्यान्वयन पनि गरी दिनुपर्छ। फैसलाको छिटो, सरल र प्रभावकारी कार्यान्वयन नै न्यायपालिका र न्याय प्रदान गर्ने अदालतको उद्देश्य हुनुपर्दछ। मुद्दा जित्ने पक्षको चाहना, आकाङ्क्षा र उद्देश्य पनि यही नै हो। मुद्दा हार्ने पक्षले पनि अदालतको फैसलालाई सम्मान गरी त्यसको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। फैसला कार्यान्वयनउपरका अधिकांश उजुरी एवं निवेदन फैसलाको कार्यान्वयनमा ढिलाई गर्ने नियतबाट नै दिइएको हुन्छ, त्यसो भन्दैमा त्यस्ता उजुरी एवं निवेदनलाई प्रारम्भमै पूर्वाग्राही भएर पूर्णतः उपेक्षा गर्ने गरी हाल्न हुँदैन। त्यसरी नै फैसला कार्यान्वयन छिटो छरितो गर्ने भन्दैमा कार्यविधि कानूनको रीत नपुर्त्याई बल मिच्याई गर्ने भन्ने पनि होइन भने फैसला कार्यान्वयनमा ढिलाई र धिङ्ग्याई गर्ने पक्षले असलै नियतबाट लिएका जिकिर वास्तवमै कानून र कार्यविधिसम्मत देखिन्छन् भने ती फैसला कार्यान्वयनलाई ढिलाई गर्ने अवाञ्छित नियतबाट मात्रै आएका हुन् भनी पुर्वानुमान गरी पराजित पक्षको निवेदनलाई उपेक्षा गरी हाल्नु हुँदैन। कार्यविधि कानूनको सानातिना त्रुटिलाई कानूनी छिद्राको आधारमा हार्ने पक्षले निवेदन मात्रै दिएर फैसला कार्यान्वयनमा ढिलाई गरिरहेको छ कि वास्तवमै फैसला कार्यान्वयनको कानूनी प्रक्रियामा गम्भीर त्रुटि भएर हार्ने पक्षलाई बढी नै मर्का परिरहेको छ, त्यसलाई सूक्ष्म रूपमा नै केलाएर हेर्नुपर्ने हुन्छ। तसर्थ लेनदेन मुद्दाबाट मिति २०७३।८।१९ मा रोक्का रहेको सम्पत्तिबाट निवेदक

/ वादी बृजमोहन शुक्लाको बिगो भराई दिनुपर्नेमा अंश लिई भिन्दै बसेको अवस्थामा बाबुको नाउँको रोकका रहेको जग्गाबाट भराउन नमिल्ने भनी मिति २०७३।१२।१८ मा जिल्ला अदालत महोत्तरीबाट भएको आदेश बेरीतको भनी जग्गा फुकुवा गरेको उच्च अदालत जनकपुरको मिति २०७३।१२।१८ को आदेश मिलेको देखिएन।

७. अतः उल्लिखित विवेचित आधार, कारण र प्रमाणसमेतबाट महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०७३।१२।१८ मा भएको आदेश बेरीतको भनी बदर गरेको उच्च अदालत जनकपुरबाट मिति २०७४।३।१९ मा भएको आदेश न्याय तथा कानूनसम्मत नभई त्रुटिपूर्ण देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ। रिट निवेदक वादी बृजमोहन शुक्लाले जिल्ला अदालतमा फैसला कार्यान्वयनका सन्दर्भमा दरखास्त दिई विपक्षी प्रतिवादीका बुबा भक्ति विलास शुक्लाको नाउँमा रहेको महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०७३।८।१९ को पत्रले रोकका रहेको जग्गाहरूबाट यथाशीघ्र बिगो भराई दिनु भनी महोत्तरी जिल्ला अदालतसमेतका विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षीलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. प्रकाशमान सिंह राउत

इजलास अधिकृत : कोशलेश्वर ज्ञवाली
इति संवत् २०७४ साल पौष ३० गते रोज १ शुभम्।

निर्णय नं. १००७२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७५।६।१

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश

०७५-WO-००५७

निवेदक / पक्ष : टेकबहादुरको बुहारी श्यामबहादुर
मुरी मगरको श्रीमती सर्लाही जिल्ला अत्रौली
गा.वि.स. वडा नं.७ स्थायी घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला मनमैजुको हाल परिवर्तित
काठमाडौं जिल्ला तारकेश्वर न.पा. वडा नं. २१
नेपालटार बस्ने विष्णुमाया मुरी मगर
विरुद्ध

विपक्षी / प्रत्यर्थी : उच्च अदालत पाटन, ललितपुरसमेत

०७५-FN-००७१

निवेदक / पक्ष : टेकबहादुरको बुहारी श्यामबहादुर
मुरी मगरको श्रीमती सर्लाही जिल्ला अत्रौली
गा.वि.स. वडा नं.७ स्थायी घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला मनमैजुको हाल परिवर्तित
काठमाडौं जिल्ला तारकेश्वर न.पा.वडा नं. २१
नेपालटार बस्ने विष्णुमाया मुरी मगर
विरुद्ध

विपक्षी / प्रत्यर्थी : उच्च अदालत पाटन, ललितपुरसमेत

- जिल्ला अदालतले पक्षबाट पेस भएको प्रमाणहरूको सत्यता र त्यसको प्रमाणिक हैसियत के कस्तो हो भन्नेबारेमा कानून र तथ्यको आधारमा विवेचना गरी निष्कर्षमा

पुगनु पर्ने हुन्छ । पक्षले पेस गरेको प्रमाणको सत्यता जाँचन र त्यसले मुद्दाको विवादको विषयमा राख्ने महत्त्व एवं प्रमाणबारेमा मुद्दा हेर्ने अदालतले निष्कर्ष निकाल्दै माथिल्लो अदालतबाट सुरु अदालतले प्रमाण बुझ्ने रोहमा गरेको आदेशलाई औचित्य नरहेको भनी तल्लो अदालतको प्रमाण बुझ्ने कार्यमा हस्तक्षेप गरी उच्च अदालतबाट भएको आदेश कानूनसम्मत देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं.८)

निवेदक / पक्षका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री किशोर कुमार विष्ट
विपक्षी / प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री प्रकाश थापा र श्री पुष्पराज उप्रेती
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या. केदारप्रसाद चालिसे : नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा १३३(२)(३) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ:-

तथ्य खण्ड

विपक्षीमध्येका पति श्यामबहादुर मुरी मगर गा.वि.स. सचिव पदको व्यक्ति भएको र म पढेलेखेको व्यक्ति होइन । गाउँ विकास समितिको कार्यालय सर्लाहीबाट विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र स्थानीय पञ्जिकाधिकारीको सही पति आफैँले दस्तखत गरी मिति २०६३।८।... मा विवाह मिति कायम गरी दर्ता नम्बर १७ उल्लेख गरी सोही मितिदेखि हामीहरूबीचमा विवाह भई पति पत्नी बनी एकासगोलमा बसी रहेकोमा

मिति २०७३।२।१० मा घरमा अंशभाग बन्डा गरौं भनी भन्दा अंश हकबाटै वञ्चित गर्न खोजेकोले ६ भाग गरी म फिरादीको १ भाग अंश पाउँ भनी मैले विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरसमेतको विरुद्धमा अंश चलन, मानाचामल, दूषित लिखत बदर र जालसाजीसमेतका मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरी विचाराधीन रहेकोमा सोमध्ये अंश चलन मुद्दामा विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरले नातामा विवाद गरेको र अ.बं.८० नं. बमोजिम नातामा गरेको बयानमा समेत निजले मलाई लिखित रूपमा श्रीमती होइन भनी गाली बेइज्जती गरेको हुँदा मैले लिखित गाली बेइज्जती मुद्दा दायर गरेकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा "लगाउको अंश मुद्दा र यो लिखित गाली बेइज्जती मुद्दाको विवाद निरूपण गर्न वादीले पेस गरेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र र विवाहको सूचना फाराममा भएको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप यी प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्नुपर्ने देखिँदा वादी विष्णुमाया मुरीले नै अंश मुद्दाको फिरादसाथ प्रतिलिपि पेस गरेको सक्कल विवाह दर्ताको प्रमाण पत्रमा रहेको दस्तखत प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्न सो विवाह दर्ताको सक्कल प्रमाणपत्र र यी श्यामबहादुर मुरी मगरको नमुना दस्तखत गरी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु, वादीले पेस गरेको विवाहको सूचना फाराममा प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको दस्तखत र दा.ल्याप्चे सहिछाप रहेकोले यी प्रतिवादीले नमुना ल्याप्चे सहिछाप र सूचना फारामको ल्याप्चे सहिछाप मिल्छ मिल्दैन भनी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु" भनी आदेश भएकोमा सो आदेशउपर विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको उच्च अदालत पाटनमा अ.बं.१७ नं. को निवेदन परेकोमा "दर्ता नं. १७ मिति २०६३।८ गतेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र श्यामबहादुर मुरी मगर र विष्णुमाया मुरी

भएको विवाह दर्ता रजिस्ट्रर हेर्दा उक्त नम्बरमा निजहरूको विवाह दर्ता भएको फेला नपारी सो दर्ता नम्बरमा अन्यको विवाह दर्ता भएको भन्ने हरिवन नगरपालिका कार्यालय हरिवन सर्लाहीको च.नं.३८२३ मिति २०७३।१।१९ गतेको पत्रबाट लेखी आएको अवस्थामा वादीबाट पेस भएको उक्त विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र र विवाह सूचना फाराममा परेका हस्ताक्षर ल्याप्चे जँचाउनुको औचित्य नै नदेखिएकोले सो लिखतमा परेका दस्तखत ल्याप्चे जँचाउने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरी दिएको छ । अब मुद्दाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझी मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु" भनी उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२९ मा आदेश भएकोले सो आदेशले सुरु अदालतले सबुद प्रमाण बुझ्ने मौलिक हकअधिकारमा वञ्चित गरी विचाराधीन मुद्दामा नै गम्भीर असर गर्ने गरी अधिकार क्षेत्रमाथि हस्तक्षेप गरी भएको उच्च अदालत पाटनको गैरकानूनी त्रुटिपूर्ण आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशबमोजिम गर्नु गराउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ साथै काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।४।२९ मा पेसी तारेख तोकिएकोले प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम टुंगो नलागेसम्म फैसला निर्णय गर्ने काम कारबाही नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदकको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने मनासिब आधार कारण भए सोसमेत खुलाई सूचना म्याद प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ (प्रन्ध) दिनभित्र विपक्षी नं. १ र २ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र विपक्षी

नं.३ को हकमा आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी निवेदन र आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।४।२० को आदेश ।

यसमा "दर्ता नं. १७ मिति २०६३।८ गतेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र श्यामबहादुर मुरी मगर र विष्णुमाया मुरी भएको विवाह दर्ता रजिस्ट्रर हेर्दा उक्त नम्बरमा निजहरूको विवाह दर्ता भएको फेला नपारी सो दर्ता नम्बरमा अन्यको विवाह दर्ता भएको भन्ने हरिवन नगरपालिका कार्यालय हरिवन सर्लाहीको च.नं.३८२३ मिति २०७३।१।१९ गतेको पत्रबाट लेखी आएको अवस्थामा वादीबाट पेस भएको उक्त विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र र विवाह सूचना फाराममा परेका हस्ताक्षर ल्याप्चे जँचाउनुको औचित्य नै नदेखिएकोले सो लिखतमा परेका दस्तखत ल्याप्चे जँचाउने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ । अब मुद्दाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझी मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु" भनी मिति २०७५।३।२९ गते यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट आदेश भएको हुँदा निवेदन संलग्न कागज प्रमाणको मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरी तथ्य प्रमाण र कानूनको आधारमा आदेश भएकोले यस अदालतको हकमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको उच्च अदालत पाटनको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशानुसार बुझ्नु पर्ने महत्वपूर्ण प्रमाणहरू उच्च अदालत पाटनको मिति २०७५।३।२९ गतेको विवादास्पद आदेश विरुद्धमा मैले यस अदालतमा रिट निवेदन दायर गरी विचाराधीन

रहेको अवस्थामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट बुझ्न बाँकी नै रहेका प्रमाणहरू नै नबुझी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेका मुद्दाहरू फैसला गर्ने गराउने कार्य अघि बढाई रहेकोले उक्त मुद्दाहरू फैसला भएका कानूनी जटिलता उत्पन्न हुने र म निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्ने भएकोले यो रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म प्रमाण बुझ्नेबाहेक फैसला गर्ने काम कारबाही अघि नबढाउनु, यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेतको नाममा सर्वोच्च अदालतको नियमावली, २०४९ को नियम ४९(१) बमोजिम तत्काल अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदक विष्णुमाया मुरी मगरको ०७५-FN-००७१ को निवेदन पत्र।

निवेदक विष्णुमाया मुरी मगर र विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको बीचमा यस अदालतमा चलेको अंश मुद्दा र यो लिखित गाली बेइज्जती मुद्दाको विवाद निरूपण गर्न वादीले पेस गरेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र र विवाहको सूचना फाराममा भएको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप यी प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्नुपर्ने देखिँदा वादी विष्णुमाया मुरी मगरले नै अंश मुद्दाको फिरादसाथ प्रतिलिपि पेस गरेको सक्कल विवाह दर्ताको प्रमाण पत्रमा रहेको दस्तखत प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्न सो विवाह दर्ताको सक्कल प्रमाणपत्र र यी श्यामबहादुर मुरी मगरको नमुना दस्तखत गरी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रायोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु, वादीले पेस गरेको विवाहको सूचना फाराममा प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको दस्तखत र दा.ल्याप्चे सहिछाप रहेकोले यी प्रतिवादीले नमुना ल्याप्चे सहिछाप र सूचना फारामको ल्याप्चे सहिछाप मिल्छ मिल्दैन भनी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रायोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु। लगाउको अंश मुद्दा साथै राखी नियमानुसार पेस गर्नु भनी ०७४-PC-३११६ को लिखित गाली बेइज्जती मुद्दामा र वादीले फिरादसाथ

२०६३ मंसिरमा प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगर र आफ्नो विवाह भएको विवाह दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि पेस गरेको पाइन्छ। त्यसमा यी प्रतिवादीको दस्तखत छ। सो प्रमाणपत्रको सत्यता यकिन गर्न उक्त विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र र विवाहको सूचना फारामको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप जाँच गर्न पठाउने गरी लगाउको लिखित गाली बेइज्जती मुद्दामा आजै आदेश भएकोले आदेशानुसारको लिखतको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप जाँच भई आएपछि पेस गर्नु भनी लगाउको ०७२-CP-३७७७ को अंश चलन मुद्दामा मिति २०७५।२।१७ मा आदेश भएकोमा वादीबाट पेस भएको विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र र विवाह सूचना फाराममा परेका हस्ताक्षर ल्याप्चे जाँचाउनुको औचित्य नै नदेखिएकोले सो लिखतहरूमा परेका दस्तखत ल्याप्चे जाँचाउने गरी त्यहाँ अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ। अब मुद्दाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझी मुद्दाको कारबाही अघि बढाउनु भनी उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२१ मा आदेश भएबमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको काम कारबाही अगाडि बढेकोले निवेदक वादीलाई यस अदालतबाट भएको आदेशले कुनै मर्का नपरेको हुँदा यस अदालतको हकमा निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ।

रिट निवेदक वादी मेरो श्रीमती नभई नवराज लामाको श्रीमती भन्ने प्रस्ट भई मेरो अंशियार नाताको नदेखिएको अवस्थामा मलाई दुःख दिने उद्देश्यबाट मात्र दायर गरेको लिखित गाली बेइज्जती मुद्दा हदम्यादको आधारमा खारेज गर्नुपर्नेमा वादी प्रतिवादीबीच मुख नमिलेको विषयवस्तुमा मात्र प्रमाण बुझ्नु पर्नेमा मुद्दाको प्रकृतिअनुसार प्रमाण नै बुझ्नु नपर्ने, हदम्यादविहीन लिखित गाली बेइज्जती मुद्दामा प्रमाणमा ग्रहण नै गर्न नमिल्ने विपक्षी निवेदकको साथमा नरहने प्रकृतिको

विवाह दर्ताको सूचना फाराम र सम्बन्धित निकायमा रेकर्ड नै नभएको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र भनिएको कथित कागजलाई राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट जाँच गर्ने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश निवेदक स्वयंले मिति २०६८।१।३ र मिति २०६३।१।१४ मा लिएको मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र, मिति २०६६।१।३० मा पारित र.नं. ८२४६ क को लिखत र हरिवन नगरपालिकाबाट एकल महिला भत्ता बुझेको कागज, मतदाता नामावली र लगाउको अंश मुद्दामा पेस भएको प्रमाण कागजहरूको प्रतिकूलको देखिई बेरीतको आदेश बदर गरिपाउँ भनी उच्च अदालत पाटनसमक्ष दिएको निवेदनमा सम्पूर्ण मिसिल प्रमाणहरू झिकाई हेरी प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन गरी अ.बं.१७ नं.ले दिएको अधिकार क्षेत्र प्रायोग गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको बेरीतको आदेश बदर गरी विवादको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत अन्य जो जे बुझ्नु पर्ने हो बुझी मुद्दाको कारबाही अघि बढाउनु होला भनी उच्च अदालत पाटनबाट भएको आदेश कानूनसम्मत भएको र जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदाका बखत बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझेमा वा कुनै किसिमको त्रुटि भएमा सो फैसलाउपर चुनौती गर्न निवेदकलाई पुनरावेदन गर्ने वैकल्पिक उपचारको बाटो रहुँदारहुँदै तल्लो तहमा विचाराधीन मुद्दालाई प्रभावित पार्ने गरी रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने र उच्च अदालत पाटनबाट अ.बं.१७ नं. मुताबिक भएको आदेशले निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पारेको अवस्था विद्यमान नभएको र उक्त आदेश मुताबिक उक्त मुद्दामा विवादको विषयमा अन्य सम्बद्ध प्रमाण बुझी इन्साफ गर्न काठमाडौं जिल्ला अदालत स्वतन्त्र एवं सक्षम रहेको र मैले निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पार्ने कार्य नगरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको लिखित जवाफ ।

आदेश खण्ड

नियमबमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री किशोर कुमार विष्टले काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा प्रमाण बुझ्ने गरी भएको आदेश उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२९ मा बदर भई सुरु अदालतको सबुद प्रमाण बुझ्ने मौलिक हकअधिकारमा वञ्चित भई विचाराधीन मुद्दामा नै गम्भीर असर गर्ने गरी अधिकार क्षेत्रमाथि नै हस्तक्षेप गरेको हुँदा उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२९ मा भएको त्रुटिपूर्ण आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशबमोजिम गर्नु गराउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी र विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री प्रकाश थापा र श्री पुष्पराज उप्रेतीले काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७५।२।१७ को आदेश बेरीतको भएकोले उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२९ मा बदर गर्ने गरी भएको आदेश कानूनसम्मत भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

अन्तरिम आदेशको छलफलको लागि पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको विषयमा लिखित जवाफ परिसकेको र अंग पुगिसकेको देखिएको अवस्थामा अदालतले सो विषयमा अन्तिम सुनुवाइ गर्न सक्ने व्यवस्था सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९(४) मा भएको देखिँदा अब प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिम विपक्षीका नाउँमा आदेश जारी हुने हो होइन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मैले विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरसमेतको विरुद्धमा अंश

चलनसमेतका मुद्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर गरी विचाराधीन रहेकोमा विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरले नातामा विवाद गरेको र अ.बं.८० नं. बमोजिम नातामा गरेको बयानमा समेत निजले मलाई लिखित रूपमा श्रीमती होइन भनी गाली बेइज्जती गरेको हुँदा मैले लिखित गाली बेइज्जती मुद्दा दायर गरेकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा "लगाउको अंश मुद्दा र यो लिखित गाली बेइज्जती मुद्दाको विवाद निरूपण गर्न वादीले पेस गरेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र र विवाहको सूचना फाराममा भएको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप यी प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्नुपर्ने देखिँदा वादी विष्णुमाया मुरीले नै अंश मुद्दाको फिरादसाथ प्रतिलिपि पेस गरेको सक्कल विवाह दर्ताको प्रमाण पत्रमा रहेको दस्तखत प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्न सो विवाह दर्ताको सक्कल प्रमाणपत्र र यी श्यामबहादुर मुरी मगरको नमुना दस्तखत गरी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रायोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु, वादीले पेस गरेको विवाहको सूचना फाराममा प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको दस्तखत र दा.ल्याप्चे सहिछाप रहेकोले यी प्रतिवादीले नमुना ल्याप्चे सहिछाप र सूचना फारामको ल्याप्चे सहिछाप मिल्छ मिल्दैन भनी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रायोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु" भनी आदेश भएकोमा सो आदेशउपर विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको उच्च अदालत पाटनमा अ.बं.१७ नं. को निवेदन परेकोमा "काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ । अब मुद्दाको विषयबस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझ्नी मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु" भनी उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२१ मा आदेश भएकोले सो आदेशले सुरु अदालतको

सबुद प्रमाण बुझ्ने मौलिक हकअधिकारमा वञ्चित गरी विचाराधीन मुद्दामा नै गम्भीर असर गर्ने गरी अधिकार क्षेत्रमाथि हस्तक्षेप गरेको हुँदा उच्च अदालत पाटनको मिति २०७५।३।२१ को गैरकानूनी त्रुटिपूर्ण आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेशबमोजिम गर्नु गराउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदकको निवेदन माग दाबी रहेको देखियो ।

३. निवेदनसँग संलग्न कागज प्रमाणको मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरी तथ्य प्रमाण र कानूनको आधारमा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७५।२।१७ को आदेश बेरीतको देखिँदा यस अदालतबाट मिति २०७५।३।२१मा भएको आदेशले बदर भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी उच्च अदालत पाटनको जिकिर रहेको देखियो ।

४. काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ । अब मुद्दाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझ्नी मुद्दाको कारबाही अघि बढाउनु भनी उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२१ मा आदेश भएबमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको काम कारबाही अगाडि बढेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको जिकिर रहेको देखियो ।

५. रिट निवेदकवादी मेरो श्रीमती नभई नवराज लामाको श्रीमती भन्ने प्रस्ट भई मेरो अंशियार नाताको नदेखिएको अवस्थामा मलाई दुःख दिने उद्देश्यबाट मात्र दायर गरेको लिखित गाली बेइज्जतीसमेतका मुद्दा हदम्यादको आधारमा खारेज गर्नुपर्नेमा सो नगरी विवाह दर्ताको सूचना फाराम र विवाह दर्ता प्रमाण पत्रलगायतका कथित कागजलाई राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रायोगशालाबाट जाँच गर्ने गरी भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७५।२।१७ को आदेश बेरीतको

भएकोले बदर गरिपाउँ भनी मैले उच्च अदालत पाटनसमक्ष अ.बं.१७ नं. बमोजिम निवेदन दिई उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२१ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७५।२।१७ को आदेश बदर भई विवादको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत अन्य जो जे बुझ्नु पर्ने हो बुझी मुद्दाको कारबाही अघि बढाउनु भनी भएको आदेश कानूनसम्मत भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको जिकिर रहेको देखियो।

६. रिट निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा, निवेदक विष्णुमाया मुरी मगर र विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरको बीचमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको अंश चलन मुद्दामा निवेदक वादी विष्णुमाया मुरी मगरले फिरादपत्रको साथमा दर्ता नं.१७ मिति २०६३।८ को गा.वि.स. कार्यालय अत्रौलीको श्यामबहादुर मुरी मगर र विष्णुमाया दोडको २०६३ साल मंसिरमा विवाह भएको विवाह दर्ता प्रमाणपत्रको सक्कल र सो विवाहको सूचना फारामको सक्कलसमेत पेस गरेको र सो प्रमाण पत्रमा समेत यिनै प्रत्यर्थी श्यामबहादुर मुरी मगरको दस्तखत रहेको भन्ने निवेदकको भनाई रहेको देखिन आयो।

७. काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा "लगाउको अंश मुद्दा र यो लिखित गाली बेइज्जती मुद्दाको विवाद निरूपण गर्न वादीले पेस गरेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र र विवाहको सूचना फाराममा भएको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप यी प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्नुपर्ने देखिँदा वादी विष्णुमाया मुरीले नै अंश मुद्दाको फिरादसाथ प्रतिलिपि पेस गरेको सक्कल विवाह दर्ताको प्रमाण पत्रमा रहेको दस्तखत प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको हो होइन ? यकिन गर्न सो विवाह

दर्ताको सक्कल प्रमाणपत्र र यी श्यामबहादुर मुरी मगरको नमुना दस्तखत गरी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु, वादीले पेस गरेको विवाहको सूचना फाराममा प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको दस्तखत र ल्याप्चे सहिछाप रहेकोले यी प्रतिवादीले नमुना ल्याप्चे सहिछाप र सूचना फारामको ल्याप्चे सहिछाप मिल्छ मिल्दैन भनी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रायोगशालामा जाँच गर्न पठाउनु" भनी आदेश गरेकोमा सोउपर परेको यी प्रत्यर्थी प्रतिवादी श्यामबहादुर मुरी मगरको १७ नं. को निवेदनमा "दर्ता नं.१७ मिति २०६३।८ गतेको विवाह दर्ता प्रमाणपत्र श्यामबहादुर मुरी मगर र विष्णुमाया मुरी भएको विवाह दर्ता रजिस्ट्रर हेर्दा उक्त नम्बरमा निजहरूको विवाह दर्ता भएको फेला नपारी सोदर्ता नम्बरमा अन्यको विवाह दर्ता भएको भन्ने हरिवन नगरपालिका कार्यालय हरिवन सर्लाहीको च.नं.३८२३ मिति २०७३।१।११ गतेको पत्रबाट लेखी आएको अवस्थामा वादीबाट पेस भएको उक्त विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र र विवाह सूचना फाराममा परेका हस्ताक्षर ल्याप्चे जँचाउनुको औचित्य नै नदेखिएकोले सो लिखतमा परेका दस्तखत ल्याप्चे जँचाउने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।२।१७ मा भएको आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरिदिएको छ । अब मुद्दाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित अन्य सम्बद्ध प्रमाणलगायत जे जो बुझ्नु पर्ने हो बुझी मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु" भनी उच्च अदालत पाटनबाट मिति २०७५।३।२१ मा आदेश भएको देखिन आयो।

८. निवेदक र विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरका बीच नातामा विवाद रहेको भन्ने देखिएको छ । निवेदकले विपक्षी श्यामबहादुर मुरी मगरसँग आफ्नो पति पत्नीको सम्बन्ध रहेको भनी निजै विपक्षीले सही गरिदिएको लिखतहरू प्रमाणमा दिएको देखिन्छ । निवेदकले त्यसरी प्रमाणमा दिएको लिखतमा विपक्षी

श्यामबहादुर मुरी मगरले सही गरेको हो होइन ? भन्ने तथ्य यकिन गर्न र त्यसरी विवादमा भएको प्रमाणको प्रमाणिक हैसियत के कस्तो हो ? वादी प्रतिवादीको मुख नमिलेको विवादित विषयमा सो प्रमाण ग्राह्य हुने नहुने के हो ? आदि तथ्यको निरूपण गरी विवादको निष्कर्ष निकाल्ने कार्य मुद्दाको सुनुवाइ गरी रहेको अदालतको अधिकार क्षेत्रको विषय हो । जिल्ला अदालतले पक्षबाट पेस भएको प्रमाणहरूको सत्यता र त्यसको प्रमाणिक हैसियत के कस्तो हो भन्नेबारेमा कानून र तथ्यको आधारमा विवेचना गरी निष्कर्षमा पुग्न पर्ने हुन्छ । पक्षले पेस गरेको प्रमाणको सत्यता जाँच र त्यसले मुद्दाको विवादको विषयमा राख्ने महत्त्व एवं प्रमाणबारेमा मुद्दा हेर्ने अदालतले निष्कर्ष ननिकाल्दै माथिल्लो अदालतबाट सुरु अदालतले प्रमाण बुझ्ने रोहमा गरेको आदेशलाई औचित्य नरहेको भनी तल्लो अदालतको प्रमाण बुझ्ने कार्यमा हस्तक्षेप गरी उच्च अदालत पाटनबाट भएको आदेश कानूनसम्मत भएको देखिन आएन ।

९. तसर्थ, निवेदक वादी र प्रत्यर्थी प्रतिवादीबाट पेस भएको प्रमाणको प्रमाणिकता के कस्तो हो भन्ने विषयमा जिल्ला अदालतबाट त्यसको मूल्याङ्कन हुने विषय भएकोले निवेदक वादीले पेस गरेको प्रमाणको औचित्यमा असर पर्ने गरी पुनरावेदन तहबाट हस्तक्षेप गर्न मिल्ने अवस्था नहुँदा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०७५।२।१७ मा प्रमाण बुझ्ने सम्बन्धमा गरेको आदेश बदर गर्ने गरी गरेको उच्च अदालत पाटनको मिति २०७५।३।२९ को आदेश त्रुटिपूर्ण देखिएकोले सो आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ । विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कारबाहीमा रहेको मुद्दामा कानूनबमोजिम कारबाही हुने नै हुँदा परमादेशको आदेश जारी गरिरहनु पर्ने देखिएन । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत निवेदनको दायरी लगत

कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत : नारदप्रसाद भट्टराई
इति संवत् २०७५ साल असोज १ गते रोज २ शुभम् ।

४०४ ७३७

निर्णय नं. १००७३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीरा खडका
माननीय न्यायाधीश श्री अनिलकुमार सिन्हा
फैसला मिति : २०७४।९।२
०६७-WO-०२८५

मुद्दा : उत्प्रेषण

निवेदक : हुम्ला जिल्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २
बस्ने मानविर रोकायासमेत

विरुद्ध

विपक्षी : मालपोत कार्यालय हुम्ला सिमीकोटसमेत

■ अकाट्य प्रमाणहरूका आधारमा
रीतपूर्वकको निवेदन दिन ल्याएमा सम्बन्धित
दाबीकर्ताको भोगाधिकार लगायत बुझनुपर्ने

तथ्यगत प्रमाणहरू बुझी प्राप्त प्रमाणको विश्लेषणका आधारमा निर्णय गर्नुपर्ने ।

- राज्यको प्राकृतिक सम्पत्तिको रूपमा रहेको कुनै पनि जमिनबारे हुने त्यस्तो निर्णय हचुवा भरमा राजनीतिक, आर्थिक वा अन्य प्रभाव वा स्वार्थका आधारमा गर्नु हुँदैन । जग्गा छुट दर्ताको लागि दाबी गर्नेले सर्वप्रथम दर्ता हुन छुटनुको औचित्यपूर्ण आधार देखाउन सक्नुपर्ने र त्यस्तो दर्ता छुटेको कारण स्थापित भएपछि मात्र निवेदकको हक सम्बन्धित प्रमाणको अवलोकन गरिने ।

(प्रकरण नं.२)

- नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गा कोही कसैको नाममा कुनै प्रकृतिबाट दर्ता हुँदा त्यसले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुमणि अधिकारी

विपक्षीका तर्फबाट : सहन्यायाधिवक्ता श्री उद्धव पुडासैनी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०७०, अंक ३, नि.नं.८९७५
- ने.का.प.२०६६, अंक १२, नि.नं.८२८०
- ने.का.प.२०६२, अंक १०, नि.नं.७६०८

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४

आदेश

न्या.अनिलकुमार सिन्हा : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम दर्ता भई नियमानुसार पेसी सूचीमा

चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

हामी निवेदकहरूका परबाजे गोकुल्याका छोरा धने रोकायाको नाममा वि.सं. १९४६ सालको मोठबमोजिम दर्ता स्रेस्ता रहेको घर १/१ सेर्मा ११॥४।३ मध्ये पाखोतर्फको डिल बाँजासो पूर्व, रानीपातलसो पश्चिम प्रकालु रोकायासो दक्षिण डाँडा सो उत्तर यति चार किल्लाभित्रको सेर्मा १ को ६ मुरी विउ जाने पनेरीखोला भन्ने गडा (घाँस काट्ने गाजीमेलोसमेत घरधुरी सेर्मा र ११॥४।३ भित्रकै भई साबिकदेखिको भोगचलन दर्ताको सगोलको सेर्मा सेरानीको जग्गा हो । कर्णाली अञ्चलको हुम्ला जिल्लामा पहिलो पटक आ.व.२०५२।०५३ तिर सर्वे नापीका बखत हामी निवेदकहरूको नाममा सगोलमा आवादी रहेको जिल्ला हुम्ला सिमीकोट गा.वि.स. वडा नं. २(क) कि.नं. १ को ज.वि. ०,७८९२.५० व.मि. पनेरीखोला भन्ने पाखो जग्गा मिति २०५३।३।५ मा नाप नक्सा भई विपक्षी नापी कार्यालयबाट फिल्डबुक भर्दाका बखत हाम्रो हकभोगको साबिक दर्तास्रेस्ता मोठ तिरोको प्रमाणको आधारमा नापीकै बखत हाम्रो नाममा स्वतः दर्ता हुनुपर्नेमा नापीको समयमा दर्ता गर्न नपाई बाँकी रहन गएको थियो ।

हामी निवेदकहरूका परबाजे स्व. गोकुल्या रोकायाका तीन छोरा जेठा स्व. धने रोकायाको नाति म भियाले रोकाया, माहिलो मुने रोकायाको नाति म मानविर रोकाया र कान्छा अमृते रोकायाको नाति म धनरूप रोकायाले विपक्षी मालपोत कार्यालय हुम्ला सिमीकोटसमक्ष हाम्रो बाबु बाजेको पालादेखि भोगचलन गरी आएको उल्लिखित चार किल्लाभित्रको जग्गा हाल भएको सर्वे नापीबाट सिमीकोट वडा नं. २(क) को नाप नक्साबमोजिम कि.न. १ क्षे.फ. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा दर्ता गर्न छुट भएकोले उक्त छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी मिति २०६६।५।२६ मा निवेदन दिएकोमा विपक्षी मालपोत कार्यालय हुम्ला सिमीकोटले साबिक

दर्ता ख्रेस्ता एवं सिमीकोट मौजाको नामसारी मोठ सर्वे नापी नक्सासमेतका आधारमा हामी निवेदकहरूका नाममा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम सगोलमा दर्ता गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा दिए हुने ठहर्छ भनी मिति २०६६।११।२३ मा निर्णय गरी सोही निर्णयबमोजिम उल्लिखित जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जासमेत मिति २०६७।३।१ मा विपक्षी मा.पो. का हुम्ला सिमीकोटले दिइसकेको छ।

यसरी हामी निवेदकहरूको नाममा दर्ता ख्रेस्ता कायम भएको हामी निवेदकहरूको एकलौटी हकभोग तिरो भरोको उल्लिखित कि.नं. १ को पनेरीखोला भन्ने जग्गाको जग्गाधनी प्रमाण पुर्जासमेत प्राप्त गरी हामी निवेदकहरूको निर्वाधरूपमा भोचलनमा रहेको अवस्थामा विपक्षी मा.पो.का. हुम्ला सिमीकोटले हामी रिट निवेदकहरूको संयुक्त नाममा हुलाकमार्फत् मिति २०६७।४।१३ मा रजिस्ट्री चिठी पठाई सो चिठी हेर्दा विपक्षी मालपोत कार्यालय हुम्ला सिमीकोटको पत्रबाट उक्त कि.न. १ क्षेत्रफल ०,७८९२.५० व.मि.को जग्गा सरकारी पर्ती जग्गा पर्न गएकोले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम उक्त जग्गा स्वतः बदर भएकोले यस कार्यालयमा भएको उक्त जग्गामा लगत कट्टा गरिएको बेहोराको जानकारीको लागि अनुरोध छ भनी लगत कट्टाको जानकारी पठाएको बारेको पत्र भएको यकिन भएको हो।

उक्त जग्गा नेपाल सरकारको नाममा २०५३ सालमा नाप नक्सा भई फिल्डबुक तथा मोठ ख्रेस्ता कायम भएको पाइयो। यसरी भूलवश सरकारी पर्ती जग्गा सिमीकोट २ का निवेदकहरू मानविर रोकाया, भियाले रोकाया र धनरूप रोकायाका नाममा अनजानवश निर्णय भई दर्ता कायम हुन गएको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम कुनै कारणबाट सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता कायम हुन गएको रहेछ भने उक्त जग्गा स्वतः बदर हुने भन्ने वाक्यांश पाइएको हुँदा यस कार्यालयको मिति

२०६६।११।२३ मा सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २ मा बस्ने मानवीर रोकाया, भियाले रोकाया र धनरूप रोकायाको नाममा सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २ कि.नं. को क्षे.फ ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गर्ने भनी अनजानवश भएको निर्णय गलत हुन गएकोले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) अनुसार उक्त निर्णय स्वतः बदर गर्नुपर्ने सरकारी पर्ती नै कायम राख्नुपर्ने देखिएकोले साबिकबमोजिम सरकारी जग्गाको रूपमा कायम गर्ने र व्यक्ति विशेषका नाममा रहेको दर्ताको लगत कट्टाको जानकारी दर्तावाला व्यक्तिहरूलाई पठाई दिनु भनी मिति २०६७।३।३२ भई विपक्षी मा.पो.का सिमीकोटबाट निर्णय भएको रहेछ।

जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ बमोजिम नापजाँच भई नाप नक्सा भएको जग्गाको ख्रेस्ताबमोजिम प्रमाणको समुचित मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम दर्ता गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जासमेत दिइसकेको अवस्थामा अधिकार क्षेत्रविहीन निकाय तथ पदाधिकारीहरूले पठाएको पत्र एवं दबाब र प्रभावमा परी आफैँले गरेको पूर्वनिर्णय बदर गर्न पाउने अधिकार विपक्षी मालपोत कार्यालयलाई छैन। अ.ब ३५ नं. ले गैरअड्डाले आफूले हेर्न हुने मुद्दाबाहेक अरु हेर्न हुँदैन भन्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यस्तो अवस्थामा विपक्षी मालपोत कार्यालयले अन्य विपक्षीहरूको दबाब र प्रभावमा परी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम दर्ता जग्गा स्वतः बदर हुने गरी भए गरेका सम्पूर्ण कामकारबाहीहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, प्रचलिन नेपाल कानून र न्यायको मान्य सिद्धान्तसमेतका आधारमा स्वतः त्रुटिपूर्ण भई बदरभागी छन्।

साबिक वि.सं. १९४६ सालबाटै सिमीकोट मौजाको दर्ता ख्रेस्ताको हामी निवेदकहरूको परबाजे गोकुल्याको धने रोकायाको नाममा नामसारी मोठ ख्रेस्ता कायम भएको उल्लिखित जग्गा र सोही

जग्गा हुम्ला जिल्लामा २०५३ सालमा पहिलो पटक नापी चलेका बखत नाप नक्सा भई नक्सा प्रिन्टमा कि.नं. १ को पनेरीखोला जग्गा दर्ता कायम भई फिल्डबुकमा समेत साबिक मोठमा उल्लिखित चार किल्ला मिल्न भिड्न गई हामी निवेदकहरूको हकभोगको वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी मिति २०६६।१।२३ मा उक्त जग्गा कानूनसम्मत आधारबाट हामी निवेदकहरूका नाममा दर्ता गरी ज.ध. दर्ता ज.ध.प्र.पु. समेत दिइसकेकोमा हाल आएर एकाएक हामी निवेदकहरूलाई बुझ्दै नबुझी कुनै थाहा जानकारीसमेत नदिई सुनुवाइको मौका नै नदिई भए गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल छ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) को विधायिकी मनसाय कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने छ भन्ने हो। साबिक सिमीकोट मौजाको हाल कायम कि.नं. १ को क्षे.फ. ०,७८९२.५० व.मि.जग्गा साबिकदेखि नै हामी निवेदकहरूका बाबु बाजेले भोगचलन गर्दैआएको जग्गा हो। नापीपछि मात्र हाल आएर आवाद गरिएको जग्गा होइन। प्रचलित कानूनको गलत व्याख्या र विश्लेषण गरी विपक्षी मा.पो.का. ले अन्य विपक्षीहरूको प्रभाव र दबाबमा परी गरेको निर्णय मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) को कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल छ।

सर्वोच्च अदालतबाट एकाको नाममा दर्ता भएको जग्गा सार्वजनिक कायम गर्ने निर्णय गर्दा सम्बन्धित व्यक्तिलाई बुझी सबुद प्रमाण पेस गरी प्रतिवाद गर्ने मौका प्रदान गरी मात्र निर्णय गर्नुपर्ने (ने. का.प. २०४४ नि.न. ३०२० पृ २९३), फिल्डबुकमा पर्ती जनिएको भए पनि निवेदकको हक भोगको जग्गा रहे भएको प्रमाणित हुन आएमा दर्ता गर्न मिल्ने (ने. का.प. २०४५ नि.न. ३४२८ पृ ४०२), क्षेत्रीय किताबमा पर्ती जनिई श्री ५ को सरकारको नाउँमा

दर्ता हुँदैमा सबुत प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी छुट जग्गा दर्ता सम्बन्धमा निर्णय गर्न नसक्ने भन्न नमिल्ने (ने. का.प.२०५४ नि.न. ६३१७ पृ.९८), एकाको नाम दर्ताको जग्गालाई उचित कारबाहीविना गरिएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने (ने.का.प.२०४७ नि.न. ४९८२ पृ.५४५), दर्ता बदर गर्दा दर्तावालालाई सफाइको मौका दिनु पर्दछ। दर्तावालालाई बुझ्नु पर्दछ (ने.का.प.२०५० पृ.६८०) भनी नजिर सिद्धान्तसमेत कायम भएको छ।

अतः वर्णित तथ्य, कानून एवं नजिरहरूका आधारमा हामी निवेदकहरूलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३, १९ द्वारा प्रत्याभूत गरिएको संवैधानिक हक आघातित हुन पुगेकोले विपक्षी मालपोत कार्यालय सिमीकोट हुम्लाले गरेको मिति २०६७।३।३२ को निर्णय र सोको आधारमा भएका अन्य सम्पूर्ण काम कारबाहीहरूसमेत ऐ.को धारा १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी जि.हुम्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २(क) कि.न.१ को क्षे.फ. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा निवेदकहरूको नाउँको दर्ता स्वेस्ता यथावत् कायम राख्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश पुर्जी जारी गरी हाम्रो कानूनी तथा संवैधानिक हकको संरक्षण गरिपाउँ। यसका साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म हामी निवेदकहरूको नाममा दर्ता स्वेस्ता कायम भएको जि.हुम्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २(क) कि.नं. १ को क्षे.फ ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा हामी निवेदकहरूलाई यथावत् भोगचलन गर्न दिनु अन्य कोही कसैको नाममा उक्त जग्गाको लगत स्वेस्ता कायम नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदक मानविर रोकाया र धनुरूप रोकायाको रिट निवेदन बेहोरा।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गर्दा पछि ठहरेबमोजिम हुने विषय हुँदा तत्काल अन्तरिम आदेश जारी हुने अवस्था देखिएन । कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको मिति २०६७।६।१० को आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित हुम्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २ क कि.नं. १ ज.वि. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा मिति २०६६।११।२३ मा विपक्षीहरूका नाउँमा दर्ता हुँदा र मिति २०६७।३।३२ मा दर्ता बदर हुने निर्णय हुँदा यस कार्यालय कुनै काम कारबाही नभएको र यस कार्यालयबाट भएको मिति २०६७।३।३२ को निर्णय कानूनअनुरूपकै भएको र सो निर्णयबाट विपक्षीहरूको कुनै पनि हकमा असर नपरेको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नापी शाखा हुम्ला सिमीकोटको लिखित जवाफ ।

नेपाली सेनाको रणशुर गुल्मले संवत् २०५८ सालदेखि तालिमस्थल र हेलिप्याडको रूपमा प्रयोग गरी आएको २०५३ सालको सर्वेनापीमा श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता भएको हुम्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २ क कि.नं. १ ज.वि. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा विपक्षीहरूले दर्ता गराएको यकिन भएको हुँदा सो मिति २०६६।११।२३ को दर्ता गर्न नमिल्ने हुँदा आवश्यक कारबाही गरी बदर गर्न पत्रचारद्वारा लेखापढी भएको र मालपोत कार्यालय हुम्ला सिमीकोटमा भएको सो कि.न. १ को जग्गा श्री ५ को

सरकारको नाउँमा दर्ता भएको मौजुदा दर्ता स्वेस्ताबाट भिडेको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम मिति २०६७।३।३२ मा मालपोत कार्यालय हुम्लाबाट मिति २०६६।११।२३ को दर्ता बदर भएको हो । मालपोत कार्यालय हुम्लाबाट भएको मिति २०६७।३।३२ को निर्णय कानूनअनुरूपकै भएको र सो निर्णयबाट विपक्षीहरूको कुनै पनि हकमा असर नपरेको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी जिल्ला वन कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा रणशुर गुल्म, रानिवन ब्यारेक हुम्ला र आफ्नो हकमा समेत ऐ. का गुल्मपतिको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित हुम्ला जिल्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २ क कि.नं.१ ज.वि. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा छुट दर्ता गरिपाउँ भनी विपक्षीहरूले यस मालपोत कार्यालयले मिति २०६६।५।२६ मा दिएको दरखास्तबमोजिम कारबाही हुँदा भूलवश सो जग्गाको यस कार्यालयमा भएको दर्ता स्वेस्ता हेर्न छुट भई विपक्षीहरूले प्रस्तुत गरेका अन्य प्रमाण कागजातका आधारमा मात्र उक्त कि.नं. १ को जग्गा विपक्षीहरूको नाउँमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम दर्ता हुन गएकोसम्म हो । सो कि.न. १ को जग्गा नेपाली सेनाको रणशुर गुल्मले संवत् २०५८ सालबाट तालिमस्थल र हेलिप्याडको रूपमा प्रयोग गरी आइरहेको सरकारी जग्गा हो । यस कार्यालयमा भएको उक्त कि.नं. १ को जग्गाको दर्ता स्वेस्ता हेर्दा मिति २०५३।३।५ को सर्वे नापीमा उक्त जग्गा पर्तीमा दर्ता भई श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता भएको देखिँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको व्यक्तिका नाउँको दर्ता कायम नरही स्वतः बदर भई लगतसमेत कट्टा हुने भएको र मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख २) बमोजिम नेपाल सरकारको अधीनमा रहेको ऐलानी, पर्ती वा अन्य जग्गा सरकारी जग्गा हुने भई सो कि.न.

१ को सरकारी जग्गा भएकोले प्रमाणहरूको भूलवश आवश्यक मूल्याङ्कन हुन नसकी विपक्षीहरूको नाउँमा दर्ता हुनगएको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम मिति २०६७।३।३२ मा स्वतः बदर भएको निर्णय भई विपक्षीहरूलाई जानकारीसम्म दिइएको हो । उक्त दफा २४(२) को बनोटबाट जग्गा दर्ता गर्ने क्रममा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा भूलवश व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता हुन जान सक्ने र सो भूलवशको दर्ता मान्य नभई स्वतः बदर हुने भन्ने प्रस्ट नै छ । ऐनबमोजिम भए गरेको उक्त मिति २०६७।३।३२ को निर्णय कानूनअनुरूपकै भएको र सो निर्णयबाट विपक्षीहरूको कुनै पनि हकमा असर नपरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने मालपोत कार्यालय हुम्ला, सिमीकोट र आफ्नो हकमा समेत ऐ. कार्यालयका कार्यालय प्रमुखको लिखित जवाफ ।

विपक्षीहरूले आफ्नो नाममा दर्ता गर्न खोजेको हुम्ला जिल्ला सिमीकोट गा.वि.स वडा नं. २ क ज.वि. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा मिति २०५३ सालको सर्वे नापीमा श्री ५ को सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गा हो । विपक्षीहरूको नाममा दर्ता हुनगएको उक्त जग्गाको सम्बन्धमा श्री रणशुर गुल्म र जिल्ला प्रशासन कार्यालय हुम्लाको पत्र श्री मालपोत कार्यालय हुम्लालाई प्राप्त भएपछि सो सम्बन्धमा हुम्ला मालपोत कार्यालयले पुनः खोजतलास गरी हेर्दा उक्त जग्गा नेपाल सरकारको नाममा मिति २०५३ सालमा नापनक्सा भई फिल्डबुक तथा मोठ स्त्रेस्ता कायम भएको पाइएको र यसरी सरकारी पर्ती जग्गा विपक्षीहरूको नाममा भूलवश दर्ता हुन पुगेको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम कुनै कारणबाट सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता कायम हुनगएको रहेछ भनी उक्त जग्गा स्वतः बदर हुने भन्ने व्यवस्था भएअनुसार श्री मालपोत कार्यालय, हुम्लाको मिति २०६६।१।२३ को निर्णयले विपक्षीहरूको नाममा दर्ता हुन गएको उक्त सरकारी जग्गा मालपोत ऐन,

२०३४ को दफा २४(२) बमोजिम उक्त निर्णय स्वतः बदर गरी उक्त जग्गा सरकारी पर्ती नै कायम राख्नु पर्ने भनी श्री मालपोत कार्यालय, हुम्लाबाट मिति २०६७।३।३२ गतेको निर्णय भएको हुँदा उक्त सरकारी जग्गामा विपक्षीहरूको हक पुग्ने होइन भन्ने २४ नं. वाहिनी अड्डा, देवलडाँडा ब्यारेकको लिखित जवाफ ।

निवेदकहरूका नाउँमा जग्गा दर्ता गर्ने सम्बन्धमा मालपोत कार्यालय हुम्लाबाट मिति २०६६।१।२३ को निर्णयसहितको सक्कल फाइल उक्त कार्यालयबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको मिति २०६८।१।२७ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सन्दर्भमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुमणि अधिकारीले मालपोत कार्यालय, हुम्लाले मिति २०६७।३।३२ को निर्णय गर्नुपूर्व निवेदकहरूलाई सोध्दै नसोधी निवेदकहरूको नाममा लगत कायम भइरहेको जग्गाको दर्ता लगत काट्ने निर्णय गरेको छ । निवेदकहरूले मिति २०६७।२।२३ मा जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा पाइसकेको अवस्थामा त्यो दर्ता खारेज गर्नुअघि सुनुवाइ वा सफाइको मौका दिनुपर्ने हो । सुनुवाइको मौकासमेत नदिई मालपोत कार्यालय, हुम्लाबाट भएको निर्णय कानूनसम्मत नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन जारी हुनुपर्दछ भन्नेसमेत बेहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी, नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता श्री उद्धव पुडासैनी र नेपाली सेना जङ्गी अड्डासमेतको तर्फबाट उपस्थित प्राड सहसेनानी श्री सरोज रेग्मीले २०५३ सालको नापीमा उल्लिखित जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको छ । २०६६ सालमा निवेदकहरूको निवेदन दायर हुँदाको बखत हाल साबिक गर्न अंशियारको हक कायम भएको प्रमाण निवेदनसाथ पेस भएको छैन । निवेदकहरूको हक भोगको जग्गा नापीमा

पती जनिएको भए उसै समय हक बेहकमा जानुपर्ने हो । सो समयमा गएको अवस्था छैन । निवेदकहरूको पुस्तावारी रिट निवेदन वा मालपोत कार्यालयमा दिएको निवेदनमा समेत उल्लेख छैन । उक्त कि.नं. १ को जग्गा नेपाली सेनाको रणशुर गुल्मले संवत् २०५८ सालबाट तालिमस्थल र हेलिप्याडको रूपमा प्रयोग गरी आइरहेको सरकारी जग्गा छ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम मिति २०६७।३।३२ मा स्वतः बदर भएको निर्णयको जानकारी निवेदकहरूलाई दिइएको छ । भोगको आधारमा सरकारी जग्गा निजी हुने होइन । निवेदकहरूले आफ्नो भोगसमेत प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । भूलवश रिट निवेदकको नाममा दर्ता भएको सरकारी जग्गा दर्ता बदर गर्न मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) ले विपक्षीहरूलाई सफाइको मौका दिनु पर्दैन । तसर्थ, मालपोत कार्यालय, हुम्लाको निर्णय कानूनसम्मत नै रहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन जारी खारेज हुनुपर्दछ भन्नेसमेतको बेहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा हामी निवेदकहरूले विपक्षी मालपोत कार्यालय, हुम्ला सिमीकोटसमक्ष हाम्रो बाबु बाजेको पालादेखि भोगचलन गरी आएको जग्गा हाल भएको सर्वे नापीबाट सिमीकोट वडा नं २(क) को नाप नक्साबमोजिम कि.नं. १ क्षे.फ. ०,७८९२.५० व.मि. जग्गा दर्ता गर्न छुट भएकोले उक्त छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी मिति २०६६।५।२६ मा निवेदन दिएकोमा विपक्षी मालपोत कार्यालय, हुम्ला सिमीकोटले साबिक दर्ता ख्रेस्ता एवं सिमीकोट मौजाको नामसारी मोठ सर्वे नापी नक्सासमेतका आधारमा हामी निवेदकहरूका नाममा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८(२) बमोजिम सगोलमा दर्ता गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा दिए हुने ठहर्छ भनी मिति २०६६।१।२३ मा निर्णय गरी सोही निर्णयबमोजिम उल्लिखित जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जासमेत मिति २०६७।३।१ मा मा.पो. का हुम्ला सिमीकोटले दिइसकेको अवस्थामा स्वयं

यिनै विपक्षी मा.पो.का. हुम्ला सिमीकोटले नै हामी निवेदकहरूको संयुक्त नाममा हुलाकमार्फत मिति २०६७।४।१३ मा रजिस्ट्री चिठ्ठी पठाई उक्त कि.नं. १ क्षेत्रफल ०,७८९२.५० व.मि.को जग्गा सरकारी पती जग्गा पर्न गएकोले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम उक्त जग्गा स्वतः बदर भएकोले यस कार्यालयमा भएको उक्त जग्गामा लगत कट्टा गरिएको बेहोराको जानकारी गराएको हो । प्रस्तुत निर्णय मालपोत कार्यालय, हुम्लाले अन्य विपक्षीहरूको दबाब र प्रभावमा परी निर्णय गरेको हो । साबिक सिमीकोट मौजाको हाल कायम कि.नं. १ को क्षे.फ. ०,७८९२.५० व.मि.जग्गा साबिकदेखि नै हामी निवेदकहरूका बाबु बाजेले भोगचलन गर्दै आएको जग्गा हो । जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ बमोजिम नापजाँच भई नाप नक्सा भएको जग्गाको ख्रेस्ताबमोजिम प्रमाणको समुचित मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम दर्ता गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जासमेत दिइसकेको अवस्थामा अधिकार क्षेत्रविहीन निकाय तथ पदाधिकारीहरूले पठाएको पत्र एवं दबाब र प्रभावमा परी आफैँले गरेको पूर्वनिर्णय बदर गर्न पाउने अधिकार विपक्षी मालपोत कार्यालयलाई छैन । तसर्थ, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम दर्ता जग्गा स्वतः बदर हुने गरी भए गरेका सम्पूर्ण कामकारबाहीहरू स्वतः त्रुटिपूर्ण भई बदरभागी छ भन्ने मुख्य निवेदन माग दाबी रहेको देखिन्छ ।

त्यसैगरी, दाबीमा उल्लिखित कि.नं. १ को जग्गाको दर्ता ख्रेस्ता हेर्दा मिति २०५३।३।५ को सर्वे नापीमा उक्त जग्गा पतीमा दर्ता भई श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता भएको देखिँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख २) बमोजिम नेपाल सरकारको अधीनमा रहेको ऐलानी, पती वा अन्य जग्गा सरकारी जग्गा हुने भई सो कि.नं. १ को सरकारी जग्गा भएकोले प्रमाणहरूको भूलवश आवश्यक मूल्याङ्कन हुन नसकी विपक्षीहरूको नाउँमा दर्ता हुन गएको हुँदा

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम मिति २०६७।३।३२ मा स्वतः बदर हुने निर्णय भएको हो। दफा २४(२) को बनोटबाट जग्गा दर्ता गर्ने क्रममा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा भूलवश व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता हुन जान सक्ने र सो भूलवशको दर्ता मान्य नभई स्वतः बदर हुने भन्ने प्रस्ट नै छ। तसर्थ, मिति २०६७।३।३२ को निर्णय कानूनअनुरूपकै भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ।

उल्लिखित तथ्य एवं विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको उपर्युक्त तर्कपूर्ण बहस, रिट निवेदकको दाबी तथा विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट प्रस्तुत विवादमा निम्न प्रश्नहरूको विवेचना गर्नुपर्ने देखिन आयो।

१. निवेदकहरूको नाममा उक्त जग्गा दर्ता गर्दा प्रचलित कानूनको रीत पुऱ्याई गरेको छ, छैन ?
२. २०५३ सालमा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गा २०६७ सालमा यी निवेदकहरूको नाममा दर्ता हुन सक्ने हो, होइन ?
३. निवेदकको मागबमोजिम रिट जारी हुने हो, होइन ?

२. अब प्रस्तुत प्रश्नहरूतर्फ विचार गर्दा कुनै पनि व्यक्तिले पिता पुर्खादेखि भोगचलन गरी आएको र आफ्नो भोगमा रहेको जग्गा लिखित प्रमाणहरूबाट आफ्नो भनी प्रमाणित गर्न सकेमा नापीका बखत दर्ता हुन छुट भए पनि पछि कानूनको रीत पुऱ्याई सबुद प्रमाण हेरी जग्गा दर्ता गराउन पाउने विषयमा ने.का.प. २०७० अंक ३ नि.नं. ८९७५ मा प्रकाशित नजिरलगायत पटकपटक यस अदालतबाट आदेश जारी भएका छन्। अकाट्य प्रमाणहरूका आधारमा रीतपूर्वकको निवेदन दिन ल्याएमा सम्बन्धित

दाबीकर्ताको भोगाधिकारलगायत बुझ्नुपर्ने तथ्यगत प्रमाणहरू बुझी प्राप्त प्रमाणको विश्लेषणका आधारमा निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ। राज्यको प्राकृतिक सम्पत्तिको रूपमा रहेको कुनै पनि जमिनबारे हुने त्यस्तो निर्णय हचुवा भरमा राजनीतिक, आर्थिक वा अन्य प्रभाव वा स्वार्थका आधारमा गर्नु हुँदैन। जग्गा छुट दर्ताको लागि दाबी गर्नेले सर्वप्रथम दर्ता हुन छुट्नुको औचित्यपूर्ण आधार देखाउन सक्नुपर्ने र त्यस्तो दर्ता छुटेको कारण स्थापित भएपछि मात्र निवेदकको हक सम्बन्धित प्रमाणको अवलोकन गरिने हुन्छ।

३. प्रस्तुत सन्दर्भमा निवेदकहरूबाट मालपोत कार्यालय, हुम्लासमक्ष पेस भएको मिति २०६६।५।२६ को सुरु निवेदन हेर्दा उक्त निवेदनमा निवेदकको ल्याप्चे, सहिछाप परिचय खुल्ने कागज, नातासम्बन्धी विवरण वा प्रमाण केही देखिँदैन। निवेदन सनाखत भएको पनि देखिएन। साथै निवेदन बेहोरामा विवादका जमिन निवेदकहरूको बाबुबाजे नाता पर्ने जयदेव रोकायाको हो भनिए पनि निजसँगको नाता कर्हिँकतै पनि निवेदन वा अन्य प्रमाणमा खुलाएको अवस्था पाइएको छैन। निजको मृत्यु मिति पनि खाली राखिएको छ। उल्लिखित अवस्थाले निवेदन बेहोरा अस्पष्ट देखिनुका साथै रीतपूर्वक यही जमिनकै लागि तथ्ययुक्त आधारमा उक्त निवेदन पेस भएको विश्वास गर्नुपर्ने अवस्था देखिँदैन। खाली जग्गा भए वा दर्ताबारे केही अन्यायिता देखिनासाथ मिलोमतोमा कुनै व्यक्ति वा समूह खडा गरी निजको नाममा दर्ता गराई अन्यायिक फाइदा उठाउने प्रवृत्ति यदाकदा देखिने गरेको पनि छ।

४. त्यस्तै, प्रस्तुत निवेदनउपर मालपोत कार्यालय, हुम्लाबाट सोधनी भएको आधारमा भनी खडा गरिएको सर्जमिन मुचुल्कामा उक्त मुचुल्का मालपोत कार्यालयको के कुन निर्णय वा आदेशबाट कुन पत्रको आधारमा भएको हो र कसले गराएको हो सो पनि मिसिलबाट देखिएको अवस्था छैन। सर्जमिन मुचुल्कामा मितिसमेत पूरा उल्लेख भएको पाइँदैन।

साथै च.नं. १५३ को मिति २०६७।७।२४ को गाउँ विकास समितिको कार्यालय, हुम्लाको सिफारिस पत्रमा भक्तबहादुर रोकायासमेतको निवेदन परेको भन्ने बेहोरा देखिए पनि कसको नाउँमा जग्गा दर्ता गर्ने भनी प्रस्ट सिफारिस नै भएको पाइँदैन। अतः कसले कसको निर्देशनमा को-कसको रोहबरमा तयार गरिएको भन्ने तथ्य पनि खुल्न नआएको सर्जमिन मुचुल्का र मिति २०६७।३।३२ मा यी निवेदकको नामको दर्ता खारेज भएपश्चात् बनाइएको गा.वि.स.को सिफारिससमेतको कानूनी वैधता हुन सक्ने अवस्था रहने देखिएन। यस प्रकृतिको कागजबाट राजनीतिक संक्रमणकालको अवस्थाको फाइदा उठाई जथाभावी कागज खडा गर्ने र जग्गा जमिन दर्ता गराई लिने प्रवृत्ति छर्लङ्ग देखिन्छ।

५. निवेदकले निवेदन दाबीमा उल्लेख गरेको कि.नं. १ को जग्गाको हैसियत के रहेछ भनी हेर्दा पनि उक्त जग्गा पर्ती जनिई नेपाल सरकारको नाममा मिति २०५३।३।५ मा नाप नक्सा भई फिल्डबुक तथा मोठ स्रेस्ता कायम भएको देखिन्छ भने सो फिल्डबुकको चार किल्ला हेर्दा पूर्व भीर पश्चिम भीर उत्तर ४६ दक्षिण भीर विरह पर्ती जनिएको अवस्था पाइन्छ। साथै उल्लिखित जग्गा नेपाल सरकारको नाममा मिति २०५४।३।२६ को दर्ता भइसकेको प्रमाणमा आएको मालपोत कार्यालयको निर्णय मिसिलबाट देखिन्छ। नेपाल सरकारको नाममा उक्त मितिमै दर्ता भएउपर यी निवेदकहरूले कुनै कारबाही चलाएको पनि देखिँदैन।

६. मालपोत कार्यालय, हुम्लाबाट मिति २०६६।१।२३ मा भएको निर्णय हेर्दा "मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ को उपदफा २ बमोजिम सिमीकोट गा.वि.स. वडा नं.२क कि.नं.१ क्षे.फ. ०,७८९२.५० जग्गा मानवीर रोकाया, भियाले रोकाया र धनरूप रोकायासमेतको नाउँमा सगोल दर्ता गरी ज.ध. प्रमाण दिए हुने ठहर्छ" भन्ने मात्र उल्लेख रहेको छ। उक्त निर्णयमा कुनै तथ्ययुक्त प्रमाणको विवेचना गरिएको वा पूर्वदर्ता स्रेस्ता बुझ्नेको हेरिएको पनि

अनुभूति हुँदैन। मालपोत कार्यालयको यस्तो हचुवा निर्णयकै आधारमा उक्त जग्गा यी रिट निवेदकहरूले आफ्नो नाउँमा दर्ता गराएको अवस्थामा प्रमाण बुझी मालपोत कार्यालय हुम्लाबाट मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम कारबाही चलाएकोलाई अन्यथा भन्नुपर्ने अवस्था देखिँदैन।

७. त्यसरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गा कोही कसैको नाममा कुनै प्रकृतिबाट दर्ता हुँदैनमा त्यसले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्दैन। भूलवश त्यस्तो प्रकृतिको जग्गा कसैको नाउँमा दर्ता भएपनि त्यस्तो दर्ता बदर गर्न सक्ने अधिकार मालपोत ऐन, २०३४ को दफा (२) ले विपक्षी मालपोत कार्यालयलाई प्रदान गरेको छ। यसै आधारमा मालपोत कार्यालयबाट मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख २) बमोजिम नेपाल सरकारको अधीनमा रहेको ऐलानी, पर्ती वा अन्य जग्गा सरकारी जग्गा हुने भई उल्लिखित कि.नं. १ को सरकारी जग्गा भएकोले प्रमाणहरूको भूलवश आवश्यक मूल्याङ्कन हुन नसकी कर्मचारीको कमी कमजोरीका कारण यी निवेदकहरूको नाउँमा दर्ता हुन गएको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम मिति २०६७।३।२३ मा पछिल्लो दर्ता बदर गर्ने गरी निर्णय भएको पाइन्छ। अर्कोतर्फ, दाबीमा उल्लिखित जग्गा निवेदकहरूकै हो भन्ने कुरा समुच्चित प्रमाण मूल्याङ्कन र प्रमाणको रोहबाट पनि प्रमाणित हुन सकेको अवस्था नभई माथि उल्लेख गरिएबमोजिम मिति २०५४।३।२६ मा उक्त जग्गा नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता भएकोमा सो दर्ता बदरतर्फ समयमै कारबाही गर्नुपर्नेमा सोतर्फ यी निवेदकहरूमध्ये कसैले पनि कारबाहीको प्रक्रिया अगाडि बढाइएकोसमेत नदेखिँदा यी निवेदकहरू सफा हात लिई अदालत प्रवेश गरेको भन्ने मान्न पनि मिलेन।

८. यसै प्रकृतिको नरोत्तन राना विरूद्ध नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को सचिवालयसमेत (ने.का.प. २०६६, अंक १२ निर्णय

नं. ८२८०) भएको उत्प्रेषण परमादेशसमेत मुद्दामा “प्रचलित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम एकपटक सरकारी जग्गा कसैबाट दर्ता हुँदैन अनन्तकालसम्म सो निर्णय दर्ता यथावत रहनु पर्दछ, सबैको साझा सम्पत्तिको रूपमा रहेको पर्ती जग्गा आफूले मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ भनी दाबी लिनु उचित नहुने र जग्गाको प्रकृति पर्ती गौचर भनी फिल्डबुकमा उल्लेख भएको, पर्ती गौचर जग्गा सरकारी जग्गाको परिभाषा समेटिएको, २०४४ सालमै दाबीको जग्गा नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता भइसकेको अवस्थामा सोही जग्गालाई मिति २०५६।१०।२० मा निवेदकको नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गर्दैमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) र (२) बमोजिम सो निर्णय खम्बीर हुन नसक्ने स्वतः बदर हुने” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ । यसै प्रकृतिको सिद्धान्त विजय प्रताप राणा वि. नेपाल सरकार भएको मुद्दामा समेत प्रतिपादित छ (ने.का.प. २०६२, अंक १०, नि.नं. ७६०८) । यी प्रतिपादित सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा पनि मननयोग्य नै रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत आधारमा पनि कि.नं.१ को जग्गा एक पटक नेपाल सरकारको नाममा जनी सकिएको २०५८ सालदेखि नै नेपाली सेनाको रणशुर गुल्मले तालिमस्थल र हेलिप्याडको रूपमा भोगचलन गरी आएको हुँदा कोही कसैले त्यस्ता सरकारी जग्गाको सम्पत्तिलाई आफ्नो नाउँमा दर्ता गरे पनि सोको कानूनी हैसियतसमेत हुने नभई स्वतः बदर हुने नै देखियो ।

९. सिद्धान्ततः आफ्नो हक प्रचलनको लागि कुनै पनि रिट निवेदकले अदालतको शरणमा आई आफूलाई मर्का परेको आधारभूत तथ्यको वृत्तान्त निश्चल एवं सफा तरिकाले सही रूपले निवेदन दिनु पर्दछ । साथै न्यायका लागि आउने पक्षले खुल्ला हातले आउनु पर्दछ । तर, यसमा रिट निवेदकहरूले दाबीमा उल्लिखित कि.नं. १ को जग्गा पर्ती जग्गा नेपाल सरकारको नाममा २०५३।३।५ मा नाप नक्सा

भई फिल्डबुक तथा मोठ स्वेस्ता कायम रहे भएको तथा नेपाली सेनाले हेलिप्याडसमेत बनाई भोग गरेको तथ्य लुकाई निवेदन गरेको र त्यस्तो जग्गालाई परापूर्वकालदेखि नै आफ्नो बाबु बाजेले भोग गरेको भनी सोही बेहोराको सर्जमिनसमेत गराई दर्ताको लागि निवेदन दिएको अवस्था देखिँदा निवेदकहरू सफा हात लिई जग्गा दर्ताको लागि मालपोत कार्यालयमा प्रवेश गरेको देखिएन ।

१०. निवेदकबाट सुनुवाइको मौका दिइएन भन्ने जिकिर हेर्दा, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ (१) मा “सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता वा आवाद गर्न गराउन हुँदैन । तर नेपाल सरकारले सार्वजनिक जग्गा सार्वजनिक प्रयोजनको लागि र सरकारी जग्गा नेपाल सरकारबाट उचित ठहर्‍याएको कुनै कामको लागि व्यवस्थापन गर्न यस उपदफाले बाधा पुर्‍याएको मानिने छैन भने दफा (२) मा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता आवाद गरेकोमा स्वतः बदर हुनेछ । त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता रहेको दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्ने छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र एकपटक २०५३ सालमै नेपाल सरकारको नाम स्वेस्तामा जग्गाको जग्गामा दूषित तवरबाट सर्जमिन एवं अन्य कपटपूर्ण प्रमाण खडा गर्ने वा पेस गर्ने यी निवेदकहरूलाई प्रस्तुत निवेदन दिने हकद्वयासमेत प्राप्त नहुने अवस्थामा सफाइको मौकाको औचित्यसमेत देखिँदैन ।

११. अतः माथि विवेचित तथ्य, आधारगत बुँदा र कानूनी व्यवस्थासमेतको आधारमा रिट निवेदक सफा हात लिएर अदालत प्रवेशसमेत नगरेको देखिँदा स्वेस्तामा सरकारी भनी जग्गाको जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम मालपोत कार्यालयले व्यक्तिको नाउँमा गरेको पूर्वनिर्णय स्वतः

बदर भई उक्त जग्गा सरकारी पर्ती नै कायम राख्नु पर्ने भनी श्री मालपोत कार्यालय, हुम्लाबाट भएको मिति २०६७।३।३२ गतेको निर्णय परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. मीरा खड्का

इजलास अधिकृत: नन्दकिशोर प्रसाद यादव
इति संवत् २०७४ साल पौष २ गते रोज १ शुभम्।

निर्णय नं. १००७४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री मीरा खड्का
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
आदेश मिति : २०७४।९।२६
०७४-WH-००५१

मुद्दा : बन्दीप्रत्यक्षीकरण

निवेदक : का.जि. स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ४ को
परिवर्तित नागार्जुन न.पा. वडा नं. १३ स्थित
विपक्षीहरूको घरमा बन्दी बनाई राखिएकी वर्ष

४ की छोरी इभा खड्काको हकमा राधेश्याम
खड्काकी श्रीमती का.जि.का.म.न.पा वडा नं.
३२ कोटेश्वर बस्ने अप्सरा थापा खड्का
विरुद्ध

प्रत्यर्थी : का.जि. स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ४ को
परिवर्तित नागार्जुन न.पा. वडा नं. १३ बस्ने
राजेन्द्रकुमार खड्कासमेत

- सामान्य सम्बन्धको अवस्थामा वा बाबु आमाको सम्बन्धमा दारार आए तापनि नाबालक सन्तानको स्याहारसम्भार, संरक्षण, पालनपोषण, शिक्षादिक्षा, स्वास्थ्योपचारलगायत आवश्यकताअनुसार उचित प्रबन्ध गर्ने दायित्व आमाबाबु दुवैको हुने।
- पतिपत्नीका बीचको सम्बन्धमा देखिएको समस्याको प्रभाव नाबालिक छोराछोरीमा समेत पर्ने देखिएको अवस्थामा त्यस्तो अवस्थाबाट नाबालिकलाई हुन सक्ने सामाजिक र मानसिक क्षतिलाई कसरी नियन्त्रण गरी न्यून गर्ने भन्नेतर्फ बाबु आमा दुवैले संवेदनशील भएर हेर्नुपर्ने हुन्छ। बालबालिकाहरूको संरक्षकत्व र उनीहरूको हेरचाह, माया, पालनपोषण, शिक्षादीक्षा र स्वास्थ्योपचार उनीहरूको भविष्यसँग जोडिएका नैसर्गिक अधिकारका विषयहरू भएका हुनाले र ती विषयहरूमा नाबालिकहरूले चिन्तन गर्ने, छलफल गर्ने र स्वतन्त्र भएर निर्णय गर्न नसक्ने हुँदा सम्बन्धित पक्ष सदैव सजग र सचेत भई बालबालिकाको सर्वोत्तम हित (Best Interest of the Child) लाई ध्यानमा राख्नुपर्ने।

(प्रकरण नं. ५)

- नाबालिक बच्चाको हितविपरीतको अवस्था छ भन्ने आधारबाहेक आमाको आर्थिक अवस्थाको कारणबाट सन्तानलाई आमाबाट वञ्चित गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री विकास भट्टराई र विद्वान् अधिवक्ता श्री पूर्णचन्द्र पौडेल प्रत्यर्थिका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री श्रीकान्त बराल

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६१, अंक ६, नि.नं.७३८९, पृ.६७६
- ने.का.प.२०६७, नि.नं.८३७६

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या. मीरा खड्का : नेपालको संविधानको धारा १३३(२)(३) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :-

विपक्षीमध्ये राजेन्द्रकुमार खड्का मेरो ससुरा र शारदा खड्का सासू नाताको मानिस हुनुहुन्छ भने राधेश्याम खड्का पति हुनुहुन्छ । विपक्षी नीलम खड्का नातामा नन्द हुनुहुन्छ । २०६६ साल असोज महिनाको २५ गते विपक्षी पतिसँग मेरो विवाह भएपश्चात् निज लगत्तै अष्ट्रेलिया गएका थिए । म पतिको अनुपस्थितिमा सासू ससुरासँगै बस्दै आएकोमा मलाई दाइजो नल्याएको भन्ने निहुँ झिकी विपक्षीले मानसिक यातना दिएको हुँदा म केही समय माइतीमा बसेँ । सन् २०१० नोभेम्बरमा मेरो अष्ट्रेलियाको भिसा लाग्यो । त्यसपछि म पनि पतिसँगै विदेश अष्ट्रेलिया गई बसे । तर विपक्षी पतिले कुनै दिन पनि मसँग राम्रो व्यवहार गर्नु भएन । सन् २०१३ को अगष्टमा सासू ससुरा

पनि अष्ट्रेलिया गएपछि ममाथि झनै यातना थपिन थाल्यो । २९ मे २०१३ मा छोरी इभा खड्काको जन्म अष्ट्रेलियामा नै भएकोमा अत्यन्त अभाव र कष्टकासाथ मैले सुत्केरी अवस्था गुजार्नु पयो । छोरीको लागि अष्ट्रेलियन सरकारले दिएको सहयोग रकमसमेत विपक्षी तीनै जना मिली मलाई धम्काई ट्रान्सफर गरी उनीहरूले नै लिए । त्यतिले मात्र नपुगेर विपक्षीहरूले म ७/८ महिनाको सुत्केरीलाई कुटपिट गरी छोरी इभालाई विपक्षीहरूले नै राखी मलाई डरत्रास देखाई अष्ट्रेलियामा बसेको घरबाटै निकाला गरिदिए । मेरो न बस्ने बास न खाने गाँस भयो । विपक्षीले परदेशको ठाउँमा म एकली महिलाको यस्तो बिचल्ली पारेपछि मैले अष्ट्रेलियामा नै पढ्दै गरेको मेरो भाइसँग येनकेन सम्पर्क गरी नभनौँ भन्दाभन्दै पनि आफ्नो सबै वेदना भनेपछि विद्यार्थी भाइले नै मलाई जो सकेको सहारा दिएकोले मैले उसैको कोठामा बसी प्राण गुजारा गरें । मेरो पासपोर्टलगायतको कागजात पनि विपक्षीकै कब्जामा रहेको र मसँग अष्ट्रेलियामा केस प्रोसेस गर्न पनि पैसा नभएकोले छोरीसँगको बिछोडसमेत सहन म बाध्य भएँ । पछि मैले धेरै अनुनय विनय गर्दा लामो अन्तरालमा विपक्षीहरूले अष्ट्रेलियामा नै मलाई एक दुई पटक छोरी भेट्न दिएका थिए ।

यसैबीच विपक्षीहरूले मेरो सारै नै बिचल्ली पारेको हुँदा मैले अष्ट्रेलियाबाट वारिसनामा लिफा पठाई मेरी आमामार्फत मैले विपक्षीउपर अंश मानाचामल र सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा दायर गरी अंश मुद्दामा तायदाती माग्ने आदेश भई ती सबै मुद्दा काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन भएकोले ती विषयमा काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाटै फैसला भई मैले इन्साफ पाउने नै छु । सम्बन्ध विच्छेद मुद्दामा मैले छोरीको माग पनि राखेकी छु । छोरीसँग भेट्नु पयो भनी विपक्षीलाई अनुरोध गर्दा विभिन्न बहाना झिकी छोरी भेट्न नदिएकोले शंका लागि बुझ्दै जाँदा छोरीको बाबु विपक्षी राधेश्याम पनि अष्ट्रेलियामा नै बस्ने

गरेको तर मेरी छोरी इभा खड्कालाई भने गोप्य रूपमा भगाई काठमाडौं ल्याई विपक्षीले उल्लिखित ठेगानामा बन्दी बनाई राखेको बुझ्नमा आएकोले यो निवेदन गर्न आएको छु।

विपक्षीहरूले मेरो शिशु छोरीलाई म आमाबाट अलग गरे पनि बाबु विपक्षी राधेश्यामले आफूसँग राखी हेरविचार गरेका होलान् भन्ने विश्वासमा म पीडा सहेरै भने पनि बसेकी थिएँ। तर बुझ्दै जाँदा आमा र बाबु दुवैबाट छुट्टाई ४ वर्षकी छोरीलाई जबरजस्ती भगाई काठमाडौं ल्याई राखेका रहेछन्। बच्चा जिम्मा लिने बाबुले अष्ट्रेलियामा दायित्व पूरा गर्नुपर्ने भएको हुँदा उक्त दायित्वबाट उम्किनको लागि छोरी नेपाल ल्याई एकलो बनाई राखेको प्रस्टै बुझ्न सकिन्छ। म आमा जिउँदो हुँदाहुँदै पनि मेरो छोरीले टुहुरोको जस्तो जीवन गुजारा गर्नु परेको हुँदा म आफैँ स-शरीर उपस्थित भएर सम्मानित अदालतसमक्ष यो निवेदन गर्न आएकी छु।

म निवेदिकाले मेरो आमा तारा थापालाई छोरीको अवस्था बुझ्न अनुरोध गरेबमोजिम आमा तारा थापा विपक्षीको उल्लिखित ठेगानामा शिशु छोरीलाई भेट्न जाँदा घरभित्रै पस्न नदिई पानी खन्याई पठाएको र छोरीलाई विद्यालयसमेत नपठाई पूर्ण बन्दी अवस्थामा राखेको बुझ्नमा आएको छ। विपक्षीहरूको यो कार्य संविधानको धारा १७, ३९ (५)(७), बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४, ८, मुलुकी ऐन, लोम्ने स्वास्नीको महलको ३ नं. समेतको विपरीत रहेकोले विपक्षीको कब्जामा रहेकी मेरी छोरीलाई विपक्षीमार्फत २४ घण्टाभित्र सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई बन्दीप्रत्यक्षीकरणलागत आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी यस अदालतका मुख्य रजिस्ट्रारको रोहबरमा तत्काल छोरी, निज छोरीको पासपोर्ट, स्वास्थ्य र शिक्षासँग सम्बन्धित प्रमाणपत्रलागतका छोरीको सम्पूर्ण कागजपत्रसमेत मेरो जिम्मा लगाई पाउँ भन्ने बेहोराको रिट निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको

मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक ३ दिनभित्र बन्दीसहित लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७४/९/१८ को आदेश।

विपक्षीले रिट निवेदनमा लिएको जिकिर झुठ्ठा हो। रिट निवेदकसँग म राधेश्याम खड्काको मिति २०६६/०६/२५ गते वैवाहिक सम्बन्ध कायम भई मिति २०७०/११/१५ गते सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको छ। रिट निवेदक म राधेश्याम खड्काको पूर्वश्रीमती मात्र हुन्। विपक्षीले उल्लेख गरेको नाता सम्बन्ध हाल कायम छैन। यी विपक्षी अष्ट्रेलियाको पी.आर. धारणा गरेको र सोही देशमा बसोबास गरेकोले त्यहाँको पारिवारिक ऐन, १९७५ बमोजिम सन् २७ फेब्रुवरी २०१४ (वि.स. २०७०/११/१५) का दिन पररामक्ता भन्ने ठाउँको अदालतबाट यी विपक्षी अप्सरा थापा र म राधेश्याम खड्काबीचको लोम्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको छ। सम्बन्ध विच्छेद गर्दा यी विपक्षी स्वयम्ले निवेदन गरेकी हुन्। निज स्वयम्ले अष्ट्रेलियाको पररामक्तामा सहायक रजिस्ट्रार वार्टलेटसमक्ष पेस भएका कागज प्रमाणको आधारमा सम्बन्ध विच्छेद भएको र उक्त आदेशमा वादी पूर्ण रूपले अष्ट्रेलियामा बसेको, अदालत सन्तुष्ट भई विवाह कहिल्यै नजोडिने गरी भाँचिएको बेहोरा प्रमाणित गरी फैसला भएको छ।

उक्त सम्बन्ध विच्छेदको Application for divorce को part F, फेज ५ सि.नं. २८ मा Time and communication with the child "Father will have full custody of the child and mother

will have liberal contact with her”, Financial support “Father is responsible support of the child”, Health “Father is responsible for the welfare of the child”, Education “ Father is Responsible for the education of the child” भन्ने आदेशमा स्पष्ट उल्लेख भएबाट हामीहरूले इभा खड्का बन्दी बनाई राखेका छैनौं, होइन, बच्चा १८ वर्ष नपुगुञ्जेल बच्चा नै रहने र हरेक परिस्थितिमा बच्चाको हेरचाह कल्याण र विकासको लागि उचित व्यवस्था म बाबुले गर्ने व्यवस्था गरिएकाले सोहीअनुसार इभा खड्काको सम्पूर्ण व्यवस्था हामीहरूबाट भइरहेको छ ।

रिट निवेदकले निवेदनमा श्री काठमाडौं जिल्ला अदालतमा अंश चलन, सम्बन्ध विच्छेद र मानाचामल मुद्दा दर्ता गरेको उल्लेख भएबाट नै अदालतको सामान्य अधिकार क्षेत्रबाट वैकल्पिक बाटो अनुशरण गरेको विषय विचाराधीन रहेकै अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज भागी छ । विपक्षीले बन्दी करार गरिएको इभा खड्काको २९ मे २०१३ मा जन्म भएको र २७ फेब्रुअरी २०१४ मा सम्बन्ध विच्छेद भएको हो । सम्बन्ध विच्छेदको फैसलामा नै छोरी इभा खड्का बाबु राधेश्याम खड्काको सँगसाथमा राख्ने जिम्मेवारीअनुसार नाबालक छोरी / बहिनी / नातिनीको उचित हेरचाह पालनपोषण, शिक्षा स्वास्थ्यलगायतको सम्पूर्ण काम कर्तव्य र दायित्व हामीले नै पूरा गर्दै आएका छौं । निज इभा खड्का अष्ट्रेलियामा नै जन्मिएको कारण सिधै सिटिजनसिप पाउने हुँदा निजलाई अष्ट्रेलियन कानूनबमोजिम त्यहाँको सरकारले खोजेको बखत पेस गर्नुपर्ने बेहोरा भएको जानकारी गराउँदछौं । अतः इभा खड्काको सम्पूर्ण उचित व्यवस्थापन हामीहरूबाट भएकोले इभा खड्कालाई बन्दी बनाएको होइन । निज रिट निवेदकले चाहेमा भेटघाट गर्न पाउने कुरामा विवाद छैन । रिट निवेदकले बेसरोकारवालाहरू नाता सम्बन्धबाहेकका अपरिचित व्यक्तिहरू बेलाबखत हुलहुज्जत गरी पठाउने गरेकाले सोसमेत रोकी पाउँ ।

यी रिट निवेदक र म प्रतिवादी राधेश्याम खड्काबीच २७ फेब्रुअरी २०१४ मा भएको सम्बन्ध विच्छेदलाई नेपाल सरकारबाट आधिकारिक मान्यता प्राप्त भइसकेको अवस्था छ । नेपालका कन्सुलर राजेन्द्र पाण्डे एम्बेसी अफ नेपालले कानूनी रूपमा प्रमाणित गरिसकेकोले उक्त सम्बन्ध विच्छेद कार्यान्वयन भइसकेको र निवेदकले अष्ट्रेलियामा भएको सम्बन्ध विच्छेदबारे कुनै कुरा उल्लेख नै नगरी तथ्य प्रमाण लुकाई सफा हात लिई अदालत प्रवेश नगरेकोले अदालतले निजलाई मद्दत गर्न सक्ने कुनै अवस्था, आधार र कारणसमेत छैन । काठमाडौं जिल्ला अदालतमा विचाराधीन सम्बन्ध विच्छेद मुद्दाको प्रतिउत्तर पत्रमा यी निवेदकका भाइ पवनकाजी थापाले बच्चाको फोटो राखी फेसबुकमा फोटोहरू पोष्ट गरेको र मामा, भान्जा भनी कमेन्ट भएको र सामूहिक तस्बिर भएको फोटोसमेत भएबाट रिट निवेदकले अर्को बच्चा जन्माई सकेको पुष्टि हुन्छ । साथै वादीको फेसबुकमा रविन्द्र अधिकारी भन्ने व्यक्तिले ऐ बुढी भनी लेखेको थुप्रै म्यासेस छन् सोको प्रतिलिपिसमेत हेरिपाउँ । यी वादीले अर्को विवाह गरेको र बच्चा जन्मिएको विषयमा अष्ट्रेलियाको कानूनअनुसार अनिवार्य रूपमा रजिस्ट्रेसन गर्नुपर्ने हुँदा रजिस्ट्रेसन प्रणाली Centre link online account मार्फत अभिलेख हुने हुँदा सो विषय यकिन गरिपाउँ ।

अतः माथि उल्लिखित सत्य तथ्य प्रमाण प्रचलित कानून अन्तर्राष्ट्रिय पारिवारिक कानून तथा कानूनी सिद्धान्तहरूसमेतको आधारमा नाबालक छोरी इभा खड्काको बारेमा समेत सोही फैसलामा उल्लेख गरेबमोजिम छोरी नातिनी बहिनी इभा खड्का हाम्रो साथमा राखी निजको पालन पोषण स्वास्थ्य हेरविचार र शिक्षाको लागि न्यू डायमण्ड एकेडेमी नैकापमा कक्षा LKG मा अध्ययनरत रहेकी हुँदा हामीहरूले इभा खड्कालाई बन्दी नबनाएको र रिट निवेदनमा कुनै आधार कारण सत्यता नभएको हुँदा रिट निवेदकले

चाहेमा इभा खड्कासँग भेटघाट गर्न नपाउने भन्ने कुनै अवस्थासमेत नभएकोले रिट निवेदकले मिति २०७४।०९।१० गते घरमा आई भेटघाट गरेको, भेटघाट गर्न हामीबाट कुनै बाधा अवरोध नभएको अवस्थामा बनावटी झुट्टा बेहोरा लेखी दायर भएको रिट निवेदन खारेज भागी रहेकोले खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोराको राजेन्द्र कुमार खड्का, शारदा खड्का र निलम खड्काको यस अदालतमा पेस गरेको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विकास भट्टराई र विद्वान् अधिवक्ता श्री पूर्णचन्द्र पौडेलले रिट निवेदक र विपक्षी राधेश्याम खड्काबीच मिति २०६६।६।२ मा विवाह भएको हो । विवाह भएको केही समयपछि विपक्षी राधेश्याम खड्का अष्ट्रेलिया गएका हुन् । अहिले पनि विपक्षी अष्ट्रेलियामा बसोबास गर्दै आएका छन् । निजहरूबाट छोरी इभा खड्काको जन्म भएको हो । इभा खड्का ७/८ महिनाको हुँदादेखि नै विपक्षीले रिट निवेदकलाई कुटपिट गरी अष्ट्रेलियामा नै बसोबास गरेको घरबाट निकाला गरेकोमा निवेदक आफ्नो भाइसँग साहारा लिई अष्ट्रेलियामा नै बस्दै आएको अवस्था हो । रिट निवेदकलाई विपक्षीले घरबाट निकाला गरेपछि छोरी इभा खड्का विपक्षी राधेश्याम खड्काले आफूसँग नै राखेका हुन् । तर विपक्षी राधेश्याम खड्काले ४ वर्षकी नाबालिका छोरीलाई आमा बाबु दुवैबाट छुट्टाई विपक्षीको नेपालको काठमाडौँमा रहेका बाबुआमाको साथमा छोडी आफू अष्ट्रेलियामा नै बस्दै आएका छन् । नाबालिका छोरीलाई आफ्नो प्राकृतिक आमासँग बस्न पाउने अधिकारबाट वञ्चित गरी नेपाल रहेका नाबालिका घरतर्फका हजुरबुबा र हजुरआमासँग राखी, विद्यालयसमेत नपठाई र नाबालिक इभा खड्कालाई बन्दी बनाई राखिएको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको

आदेश गरी निज नाबालिक छोरीलाई रिट निवेदक आमाको जिम्मा लगाई पाउँ भनी तथा विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री श्रीकान्त बरालले रिट निवेदक र विपक्षी राधेश्याम खड्काबीच मिति २०६६/०६/२५ गते वैवाहिक सम्बन्ध कायम भई मिति २०७०।११।१५ गते सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको छ । यी रिट निवेदक अष्ट्रेलियाको पी.आर. धारणा गरेको र सोही देशमा बसोबास गरेकोले त्यहाँको पारिवारिक ऐन, १९७५ बमोजिम सन् २७ फेब्रुवरी २०१४ (वि.स. २०७०।११।१५) का दिन पररामत्ता भन्ने ठाउँको अदालतबाट यी निवेदक अप्सरा थापा र प्रत्यर्थी राधेश्याम खड्काबीचको लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको छ । सम्बन्ध विच्छेद गर्दा यी विपक्षी रिट निवेदक स्वयंले निवेदन गरेकी हुन् । उक्त सम्बन्ध विच्छेदको आदेशमा स्पष्ट रूपमा बच्चा १८ वर्ष नपुग्जेल बच्चा नै रहने र हरेक परिस्थितिमा बच्चाको हेरचाह कल्याण र विकासको लागि उचित व्यवस्था बाबुले गर्ने व्यवस्था गरी बाबु जिम्मा लगाएको अवस्था छ । सम्बन्ध विच्छेदको फैसलामा नै छोरी इभा खड्का बाबु राधेश्याम खड्काको सँगसाथमा राख्ने जिम्मेवारीअनुसार नाबालक छोरीको उचित हेरचाह पालनपोषण, शिक्षा स्वास्थ्यलगायतको सम्पूर्ण काम कर्तव्य र दायित्व प्रत्यर्थीले पूरा गर्दै आएका छन् । नाबालिक इभा खड्काको सम्पूर्ण उचित व्यवस्थापन प्रत्यर्थीहरूबाट भएकोले बन्दी बनाएको होइन । विपक्षी रिट निवेदकले चाहेमा भेटघाट गर्न पाउने कुरामा विवाद छैन । छोरी इभा खड्का न्यू डायमण्ड एकेडेमी नैकापमा कक्षा LKG मा अध्ययनरत रहेकी हुँदा निजलाई बन्दी नबनाएको र निजसँग भेटघाट गर्न कुनै बाधा अवरोध नभएको अवस्थामा बनावटी झुट्टा बेहोरा लेखी दायर भएको रिट निवेदन खारेज भागी रहेकोले खारेज गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

रिट निवेदन जिकिर, लिखित जवाफ तथा दुवैतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरूको

बहससमेत सुनी हेर्दा, प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? भन्ने प्रश्नको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, मेरी छोरी ४ वर्षकी इभा खड्कालाई आमा र बाबु दुवैबाट छुट्टाई जबरजस्ती भगाई अष्ट्रेलियाबाट काठमाडौं ल्याई छोरीलाई विद्यालयसमेत नपठाई पूर्ण बन्दी अवस्थामा राखेको बुझ्नमा आएको हुनाले विपक्षीको कब्जामा रहेकी मेरो छोरीलाई विपक्षीमाफत २४ घण्टाभित्र सम्मानित अदालतमा उपस्थित गराई बन्दीप्रत्यक्षीकरणलगायत आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी तत्काल छोरी, निज छोरीको पासपोर्ट, स्वास्थ्य र शिक्षासँग सम्बन्धित प्रमाणपत्रलगायतका छोरीको सम्पूर्ण कागजपत्रसमेत मेरो जिम्मा लगाई पाउँ भन्ने रिट निवेदको मुख्य माग दाबी रहेको देखियो ।

३. रिट निवेदकसँग म राधेश्याम खड्काको मिति २०६६/०६/२५ गते वैवाहिक सम्बन्ध कायम भई मिति २०७०/११/१५ गते सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको छ । यी विपक्षी अष्ट्रेलियाको पी.आर. धारणा गरेको र सोही देशमा बसोबास गरेकोले त्यहाँको पारिवारिक ऐन, १९७५ बमोजिम सन् २७ फेब्रुवरी २०१४ (वि.स. २०७०/११/१५) का दिन पररामक्ता भन्ने ठाउँको अदालतबाट यी विपक्षी अप्सरा थापा र म राधेश्याम खड्काबीचको लग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद भइसकेको छ । सम्बन्ध विच्छेदको फैसलामा नै छोरी इभा खड्का बाबु राधेश्याम खड्काको सँगसाथमा राख्ने जिम्मेवारीअनुसार नाबालक छोरी / बहिनी / नातिनीको उचित हेरचाह पालनपोषण, शिक्षा स्वास्थ्यलगायतको सम्पूर्ण काम, कर्तव्य र दायित्व हामीले नै पूरा गर्दै आएका छौं । निज इभा खड्का अष्ट्रेलियामा नै जन्मिएको कारण सिधै सिटिजनसिप पाउने हुँदा निजलाई अष्ट्रेलियन कानूनबमोजिम त्यहाँको सरकारले खोजेको बखत पेस गर्नुपर्ने

हुन्छ । रिट निवेदकले चाहेमा छोरीलाई भेटघाट गर्न पाउने कुरामा विवाद छैन । यी रिट निवेदक र म प्रतिवादी राधेश्याम खड्काबीच २७ फेब्रुअरी २०१४ मा भएको सम्बन्ध विच्छेदलाई नेपाल सरकारबाट आधिकारिक मान्यता प्राप्त भइसकेको अवस्था छ । इभा खड्का हाम्रो साथमा राखी निजको पालन पोषण स्वास्थ्य हेरविचार र शिक्षाको लागि न्यू डायमण्ड एकेडेमी नैकापमा कक्षा LKG मा अध्ययनरत रहेकी हुँदा हामीहरूले नातिनी / छोरी इभा खड्कालाई बन्दी बनाई राखेका छैनौं, होइनौं तसर्थ रिट निवेदन खारेज भागी रहेकोले खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोराको राजेन्द्र कुमार खड्का, शारदा खड्का र निलम खड्काको संयुक्त लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

४. रिट निवेदन, लिखित जवाफलगायत मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरू हेर्दा, यी रिट निवेदक र विपक्षी राधेश्याम खड्काबीच नेपालमा विवाह भई निजहरू अष्ट्रेलिया गएपछि २९ मे २०१३ मा अष्ट्रेलियामा नै छोरी इभा खड्काको जायजन्म भएको कुरामा कुनै विवाद देखिँदैन । रिट निवेदिकाले निजको पति अष्ट्रेलिया गएपश्चात् सासू ससुराले दाइजो नल्याएको भन्ने निहुँमा मानसिक यातना दिने गरेको र अष्ट्रेलिया गएपश्चात् पनि विपक्षी पतिले राम्रो व्यवहार नगरेको, छोरी इभा खड्काको जन्म भएपछि सुत्केरी अवस्थामा नै मलाई बसेको घरबाट निकाला गरी छोरी इभा खड्कालाई विपक्षीहरूले राखेका हुन् भन्ने बहोरा उल्लेख गरेको अवस्था देखिन्छ । त्यस्तै गरी विपक्षीहरूले पेस गरेको लिखित जवाफबाट अष्ट्रेलियाको पारिवारिक कानूनबमोजिम २७ फेब्रुवरी २०१४ (वि.स. २०७०/११/१५) का दिन पररामक्ता भन्ने ठाउँको अदालतमा विपक्षी अप्सरा थापा र म राधेश्याम खड्काबीच सम्बन्ध विच्छेद भएको हो, सम्बन्ध विच्छेदको फैसलामा नै छोरी इभा खड्का बाबु राधेश्याम खड्काको सँगसाथमा राख्ने जिम्मेवारीअनुसार नै राखी उचित हेरचाह,

पालनपोषण, शिक्षा, स्वास्थ्यलगायतको सम्पूर्ण काम कर्तव्य र दायित्व पूरा गर्दै आएका छौं र विपक्षीले चाहेको बखत भेटघाट गर्न कुनै बाधा अड्चन गरेका छैनौं भनी जिकिर लिएको देखिएबाट वर्ष ४ की नाबालिका इभा खड्कालाई निजको आमा यी रिट निवेदक अप्सरा थापाबाट अलग गरी विपक्षी बाबु राधेश्याम खड्काले आफ्नो साथ राखेको देखियो। त्यस्तैगरी छोरी इभा खड्का काठमाडौं नैकापमा रहेको न्यू डायमण्ड एकेडेमीमा एल.के.जी.मा अध्ययनरत रहेको भनी विपक्षीहरूले आफ्नो लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको देखिँदा विपक्षी बाबु राधेश्याम खड्का आफू अष्ट्रेलियामा नै बसोबास गरी छोरी इभा खड्कालाई नेपाल रहेका घरतर्फको हजुरबुबा र हजुरआमाको जिम्मामा छोडेको देखियो। नाबालिका इभा खड्काको आमा यी रिट निवेदिका अप्सरा थापाले बच्चा जिम्मा लिने बाबुले अष्ट्रेलियामा ठूलो दायित्व पूरा गर्नुपर्ने भएको हुँदा उक्त दायित्वबाट उम्किनको लागि तथा म आमालाई भेटघाट गर्ने अधिकारबाट वञ्चित गरी आमा र बाबु दुवैबाट छुट्टाई ४ वर्षकी नाबालिका छोरीलाई जबरजस्ती भगाई काठमाडौं ल्याई पूर्ण बन्दी बनाई राखेका हुँदा छोरीलाई विपक्षीहरूबाट छुट्टाई आफ्नो जिम्मा लगाई पाउँ भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको साहारा लिई यस अदालत प्रवेश गरेको देखिएकोले र उक्त विषय प्राकृतिक आमा र नाबालिका छोरीको हक अधिकारसँग सम्बन्धित भएको हुँदा अदालत यस सम्बन्धमा संवेदनशील हुनुपर्ने देखियो।

५. पतिपत्नीबीचको दाम्पत्य सम्बन्धमा वैमनस्यता कायम भई पारिवारिक तनावको अवस्था सृजना भएको कारणबाट निजहरूबाट जायजन्म भएका नाबालक सन्तानहरूको अधिकार कुण्ठित हुन सक्दैन। सम्बन्ध विच्छेदको विषय, अष्ट्रेलियामा भएको सम्बन्ध विच्छेदको वैधानिकताको विषय फरक हो र सन्तानको संरक्षण र पालन पोषण, हेरचाहको विषय फरक हो। सामान्य सम्बन्धको अवस्थामा वा बाबु आमाको

सम्बन्धमा दरार आए तापनि नाबालक सन्तानको स्याहारसम्भार, संरक्षण, पालनपोषण, शिक्षादिको स्वास्थ्योपचारलगायत आवश्यकताअनुसार उचित प्रबन्ध गर्ने दायित्व आमाबाबु दुवैको हुन्छ। पतिपत्नीका बीचको सम्बन्धमा देखिएको समस्याको प्रभाव नाबालिक छोराछोरीमा समेत पर्ने देखिएको अवस्थामा त्यस्तो अवस्थाबाट नाबालिकलाई हुन सक्ने सामाजिक र मानसिक क्षतिलाई कसरी नियन्त्रण गरी न्यून गर्ने भन्नेतर्फ बाबु आमा दुवैले संवेदनशील भएर हेर्नुपर्ने हुन्छ। बालबालिकाहरूको संरक्षकत्व र उनीहरूको हेरचाह, माया, पालनपोषण, शिक्षादिको र स्वास्थ्योपचार उनीहरूको भविष्यसँग जोडिएका नैसर्गिक अधिकारका विषयहरू भएका हुनाले र ती विषयहरूमा नाबालिकहरूले चिन्तन गर्ने, छलफल गर्ने र स्वतन्त्र भएर निर्णय गर्न नसक्ने हुँदा सम्बन्धित पक्ष सदैव सजग र सचेत भई बालबालिकाको सर्वोत्तम हित (Best Interest Of the Child) लाई ध्यानमा राख्नुपर्ने हुन्छ। त्यही भएर नै बालबालिकाको अधिकार सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा थुप्रै प्रयासहरू हुँदै आएका छन्। संयुक्त राष्ट्र संघ महासभाद्वारा जारी बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा २, ३, ६ र १२ ले बाल अधिकारसम्बन्धी पर्याप्त व्यवस्था गरेको छ। नेपालमा पनि बालबालिकाको हक हितको संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासका लागि बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ र सोअन्तर्गत बालबालिकासम्बन्धी नियमावली, २०५१ जारी भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। बालबालिकासम्बन्धी ऐनले बालबालिकाको पालनपोषण, शिक्षा, स्वास्थ्योपचारको अधिकारका साथै उनीहरूप्रति क्रूर वा यातनापूर्ण व्यवहार गर्न नहुने र अभिभावकलाई भेटघाटको सुविधा दिनुपर्नेलगायतका अधिकारहरू बालबालिकासम्बन्धी ऐनले सुनिश्चित गरेको छ। यस ऐनअनुसार बाबु, आमाले आफ्नो परिवारको आर्थिक अवस्थाअनुसार प्रत्येकबालकको पालनपोषण गर्नुको

अतिरिक्त निजको शिक्षा, स्वास्थ्योपचार, खेलकुद तथा मनोरञ्जनका सुविधाहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरिएको छ । त्यसैगरी वैवाहिक सम्बन्ध विच्छेद भई वा अरु कुनै कारणबाट बाबु र आमा भिन्न बसेको अवस्थामा बाबुसँग बसेका नाबालिक सन्तानलाई आमासँग र आमासँग बसेका नाबालिक सन्तानलाई बाबुसँग समय समयमा भेटघाट गर्न वा केही समयको निमित्त साथ बस्न दिनुपर्ने, तर त्यसरी बाबु वा आमासँग भेटघाट गर्न वा बस्न दिँदा बालबालिकाको हितको प्रतिकूल हुने कुनै मनासिब कारण भएमा त्यस्तो भेटघाटको वा साथ बस्ने सुविधा दिने कुरामा न्यायिक हस्तक्षेप हुन सक्नेसमेतको व्यवस्था ऐनमा गरिएको छ । बालबालिकाको विकास, संरक्षण र सर्वोत्तम हित नै बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि र बालबालिकासम्बन्धी कानूनको लक्ष्य भएको हुँदा नाबालिकहरूको अधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपभोग गर्ने वातावरणको सृजना गर्नु सबै सरोकारवालाहरूको दायित्व हुन आउँछ । बालबालिकाहरूलाई कानूनद्वारा प्रदान गरिएका हक अधिकारलाई अदालतले पनि उनीहरूको सर्वोत्तम हितलाई ध्यान दिई उनीहरूको हितमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । **विवेक चालिसेसमेत विरुद्ध सत्यवती चालिसेसमेत भएको रिट निवेदन (ने. का.प. २०६१, असोज, नि.नं. ७३८९, पृष्ठ ६७६) मा नाबालक छोराछोरीलाई आमासँग भेटघाट गर्नसमेत नदिई हजुरआमाले आफ्नो घरमा लगी पठन पाठनका लागि विद्यालयमा पठाउनेबाहेक अन्य समयमा घरभित्र सीमित गरी राखेको क्रिया गैरकानूनी मान्नुपर्ने भनी नाबालकहरूलाई विपक्षीहरूको नियन्त्रणबाट मुक्त गरी आमाको जिम्मा लगाउने गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिएको पाइन्छ ।**

६. प्रस्तुत विवादमा यी विपक्षी राधेश्याम खड्का आफू विदेश अष्ट्रेलियामा नै बस्दै आएका र

हाल पनि निज अष्ट्रेलियामा नै रहेको देखिन्छ । वर्ष ४ की नाबालिका इभा खड्का विपक्षीहरू घरतर्फको हजुरबुबा राजेन्द्रकुमार खड्का र हजुरआमा शारदा खड्कासँग रहे बसेको देखिन्छ । नाबालिका छोरी इभा खड्का आफ्नो प्राकृतिक आमासँग बस्न पाउनु निजको नैसर्गिक अधिकार हो । नाबालिक बच्चाको लागि आफ्नो जन्मदिने आमाभन्दा नजिकको संरक्षक अरु कोही हुन सक्दैन । आफ्नो सन्तानको पालन पोषण, स्याहार सम्भार तथा उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि परिवारभित्र आमा र बाबु दुवैको दायित्व हुने भए तापनि ४ वर्षे नाबालिक इभा खड्का आफ्नो प्राकृतिक आमासँग बस्न पाउने, आमाको मातृत्व पाउने निजको प्राकृतिक तथा नैसर्गिक र जन्मसिद्ध हक भएबाट सो हकबाट निजलाई कानूनबमोजिम बाहेक वञ्चित गर्न मिल्दैन । त्यो पनि नाबालिक बच्चाको हितविपरीतको अवस्था छ भन्ने आधारबाहेक आमाको आर्थिक अवस्थाको कारणबाट सन्तानलाई आमाबाट वञ्चित गर्न सकिँदैन । यी विपक्षी बाबु राधेश्याम खड्काले रिट निवेदक आमा अप्सरा थापालाई कुनै सूचना जानकारी नदिई नाबालिक छोरीलाई पूर्ण रूपमा छुट्टाई आफूसँग अष्ट्रेलियामा समेत नराखी इभा खड्काको घरतर्फको विपक्षीहरू हजुरबुबा र हजुरआमासँग नेपालमा रहे भएको देखिएको हुँदा यी नाबालिक इभा खड्काले आफ्नो प्राकृतिक आमाको माया ममता, मातृत्व पाउनेलगायतका अन्य संरक्षण पाउने हकबाट वञ्चित भएको देखिन आयो । यसै सम्बन्धमा **ने.का.प. २०६७, नि.नं. ८३७६, बाबु विजराज पन्त विरुद्ध रिता ढकालसमेत भएको मुद्दामा नाबालिक व्यक्तिले आफ्नो प्राकृतिक संरक्षकसँग बस्न पाउने हक निजको जन्मसिद्ध हक भएकोले त्यस्तो हकको उल्लङ्घन भएको अवस्थामा जुन मार्गबाट सजिलो, सरल र सहज उपचार प्राप्त हुन्छ त्यही मार्ग अवलम्बन गर्न रुकावट गर्न मुनासिब नहुने सिद्धान्त प्रतिपादित भएको र आमा बाबु**

लण्डनमै रहे भएको र नाबालिक सन्तानलाई आमाको बाबु आमासँग राखेकोमा प्राकृतिक संरक्षकसँग बस्न पाउने नाबालकको हक जन्मसिद्ध हक भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिदिएको देखिन्छ । प्रस्तुत विवादमा नाबालिक इभा खड्का इजलासमा उपस्थित हुँदा निजलाई यी रिट निवेदक अप्सराका साथ राख्दासमेत खुसीपूर्वक नै रहेकी देखिएको हुँदा र अवोध ४ वर्षे नाबालिक इभा खड्कालाई आफ्नो प्राकृतिक आमाबाट पूर्णतः अलग राखिँदा निजको कलिलो मस्तिष्कमा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्ने हुन्छ । तसर्थ नाबालिक इभा खड्काको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी विपक्षीहरूले भेटघाट गर्न खोजेका बखत सहजताका साथ भेटघाट गर्न पाउने गरी इभा खड्कालाई विपक्षीहरू हजुरबुबा राजेन्द्रबहादुर खड्का र हजुरआमा शारदा खड्कासमेतको जिम्माबाट छुट्टाई इजलास अधिकृतको रोहबरमै रिट निवेदिका आमा अप्सरा थापा खड्काको जिम्मा लगाई दिने गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिदिएको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. सपना प्रधान मल्ल

इजलास अधिकृत: उदवीर नेपाली
इति संवत् २०७४ साल पुष २६ गते रोज ४ शुभम् ।

४४४ ३३३

निर्णय नं. १००७५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७४।८।११
मुद्दा: आगोलागी

०७१-CR-०४५३

पुनरावेदक / वादी : देवबहादुर गहतराजको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : पाल्पा जिल्ला, हुमिन गा.वि.स.
वडा नं.२ घर भई हाल कारागार कार्यालय
पाल्पामा बन्दी खगेन्द्रदेव वि.क.समेत

०७१-CR-०४६४

पुनरावेदक / प्रतिवादी : पाल्पा जिल्ला, हुमिन गा.वि.स.
वडा नं.२ घर भई हाल कारागार कार्यालय
पाल्पामा बन्दी खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) समेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : देवबहादुर गहतराजको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ अनुसार कुनै कुरा व्यक्त गर्दा अभियुक्त आफूले भने गरेको कुरा बुझ्न सक्ने गरी सचेत अवस्थामा थियो वा निजलाई बाध्य पारी, यातना दिई वा यातना दिने धम्की दिई वा कुनै कारबाही गर्ने धम्की दिई व्यक्त गर्न नलगाएको अवस्थामा अभियुक्तले अदालतबाहेक अन्यत्र व्यक्त गरेका कुराहरू पनि प्रमाणमा लिनु पर्ने ।

- अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका अदालतमा न्यायिक परीक्षण गर्दा पनि अन्यथा प्रमाणित हुन नसकेका प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरूको अनुसन्धानको स्वीकारोक्ति समर्थित हुन आएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले अदालतमा गरेको इन्कारीलाई सत्य रहेछ भन्न मिल्दैन। प्रतिवादीले अनुसन्धानमा कस्तो अवस्थामा आफ्नो कुरा व्यक्त गरेको रहेछ र निजको अनुसन्धानको भनाइ र अदालतको भनाइ कुन सत्य हो भनेर पनि अदालतले विभिन्न आधारमा न्यायिक परीक्षण गर्ने।

(प्रकरण नं.५)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री
ज्ञानप्रसाद भुषाल

प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१
- बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्र ढुंगाना
पाल्पा जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री किशोर सिलवाल
माननीय न्यायाधीश श्री नारायणप्रसाद श्रेष्ठ
पुनरावेदन अदालत बुटवल

फैसला

न्या. हरिकृष्ण कार्की : तत्कालीन न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दर्ता हुन

आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

मिति २०६८/२/८ गते बेलुकी म आफ्नै परिवारसहित घरभित्र बसिरहेको अवस्थामा अचानक बाहिरबाट आगो लागेको हल्ला सुनेपछि बाहिर आई हेर्दा मेरो घरमा आगो पूर्ण रूपले सल्किएको रहेछ। उक्त आगो स्थानीय मानिसहरूको सहयोगमा नियन्त्रणमा आइसकेपछि को कसले आगो लगाए भनी सोधखोज गर्दा पाल्पा जिल्ला, हुमिन गा.वि.स.वडा नं.२ बस्ने परिवर्तित नाम 'ब' बहादुर आगलागी भएको समयमा गाउँको बाटो भई गएकोले निजले आगो लगाएको हुनुपर्दछ भन्ने जानकारी पाई प्रहरीसमेतलाई जानकारी दिई निजलाई सोधपुछ गर्दा पाल्पा जिल्ला, हुमिन-२ बस्ने खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार) र पुरन लोहनीले मलाई आगो लगाउन पठाएकोले मैले देवबहादुरको घरमा आगो लगाइदिएको हुँ भनेको र निजले लगाएको आगोको कारणले मेरो अन्दाजी रु.२,५०,०००/- बराबरको क्षति भएकोले निजहरूलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको देवबहादुर गहतराजको जाहेरी दरखास्त।

पाल्पा जिल्ला, हुमिन गा.वि.स., वडा नं.२ स्थित देवबहादुर गहतराजको ढुङ्गामाटोले बनेको खरले छाएको दुईतले १५ हात लम्बाइ ९ हात चौडाइ भएको घर आगोले जली नष्ट भई धनमालसमेत क्षति भएको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का।

जाहेरवाला गाउँमा धनी मान्छे भई अहमता देखाउने भएकोले निजसँग मेरो बोलचालसमेत थिएन। निजको घरमा आगो लगाई धनमाल नोक्सान पारिदिने उद्देश्यले मिति २०६८/२/८ गतेका साँझ म र पुरन लोहनीले सल्लाह गरी परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई बोलाई फकाएर जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन पठाई निजले आगो लगाएको कारणबाट सो घर पूर्ण रूपले जली धनमालसमेत नष्ट भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको खगेन्द्रदेव वि.क. ले अधिकारप्राप्त

अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

जाहेरवालाको मप्रति भावना राम्रो नभएकोले निजको घरमा आगो लगाई धनमाल नोक्सान पारी दिने उद्देश्यले मिति २०६८/०२/०८ गतेका साँझ म र खगेन्द्रदेव वि.क. सल्लाह गरी जाहेरवालाको घरमा निज 'ब' बहादुरलाई आगो लगाउन पठायाँ । आगो सल्लिएपछि हारगुहार हुँदा खगेन्द्र र मसमेत भई आगो निभाउने कार्य गरेका हौं । आगो लगाएबाट जाहेरवालाको घर पूर्ण रूपले जली जाहेरीमा उल्लेख भएअनुसारको धनमाल क्षति भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी पुरन लोहनीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

मिति २०६८/२/८ गते साँझ म आफ्नै घरमा भएको अवस्थामा पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क. ले मलाई बोलाई देवबहादुर गहतराजको घरमा आगो लगाई देऊ, हामी तिमीलाई पनि सँगै भारत लान्छौं भनेकोले मैले हुन्छ भनी सलाई लिएर आई देवबहादुर गहतराजको घरको छानोमा आगो लगाइदिएको हुँ । निजहरूले कुन उद्देश्यले आगो लगाउन भनेका हुन् सो कुरा निजहरूलाई नै थाहा होला । उक्त आगलागीबाट जाहेरवालाको २,५०,०००/- बराबरको धनमाल क्षति भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी 'ब' बहादुरले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

मिति २०६८/२/८ गते बेलुका पुरन लोहनीसमेतको संलग्नतामा जाहेरवालाको घरमा आगो लगाई दिँदा निज जाहेरवालाको रु.२,५०,०००/- बराबरको क्षति भएको छ भन्ने पञ्चकृते मूल्याङ्कन मुचुल्का ।

जाहेरवाला तथा प्रतिवादी खगेन्द्र देव वि.क. समेत बीच पूर्वरिसइवी रहेकोले निजहरूले 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालाका परिवार बसेको घरमा आगो लगाउन पठाई आगो लगाउँदा आगोलागी भएको घर पूर्ण रूपले जली अनुमानित मूल्य रु.२,५०,०००/- बराबरको धनमाल क्षति भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको

रूपनारायण वि.क. को मौकाको कागज ।

मिति २०६८/२/३ गते चन्द्रमान सुनारको गोठमा र मिति २०६८/२/७ गते टिकाराम गहतराजको घरमा आगो सल्लेको देखी हार गुहारबाट आगो फैलन नदिई निभाएको र जाहेरवालासँग पुरन लोहनी र खगेन्द्र देव वि.क.(सुनार) ले झगडा गरिरहने भएकोले रिसइवी लिई मिति २०६८/०२/०८ गते बेलुकी मसमेतका परिवार घरभित्र बसेको अवस्थामा ज्यान मार्ने मनसायले पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार) ले 'ब' बहादुरलाई आगो लगाउन वचन दिई आगो लगाएकोमा तत्कालै हारगुहारबाट सो घरमा रहेका मसमेतका व्यक्तिहरूको ज्यान मर्न पाएन, आगो निभाउँदा म लडी बायाँ खुट्टाको गोलीगाँठा फ्याक्चर भएको छ । उक्त आगलागीबाट रु.२,५०,०००/- बराबरको क्षति भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको मिरा गहतराजको मौकाको कागज ।

मिति २०६८/०२/०८ गते साँझ पाल्पा जिल्ला हुमिन गा.वि.स., वडा नं.२ बस्ने खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार), पुरन लोहनी र सेतु सुनारसमेत भई मेरो घरमा आई बियर रक्सी खाएका थिए र सोही बेलुकी जाहेरवालाको घरमा पुरन लोहनीसमेतले आगो लगाई क्षति पुऱ्याएका हुन् भन्नेसमेत बेहोराको चेत नारायण श्रेष्ठले गरेको मौकाको कागज ।

मसमेतका परिवार घरभित्र बसेको अवस्थामा ज्यान मार्ने मनसायले पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार) ले 'ब' बहादुरलाई हाम्रो घरमा आगो लगाउन वचन दिई आगो लगाइदिएकोमा हारगुहारबाट हाम्रो घरमा लगाएको आगो अन्यत्र सल्लकन नपाएको कारण हाम्रो ज्यान मर्न पाएन । उक्त आगलागीबाट रु.२,५०,०००/- बराबरको क्षति भएको छ भन्ने जाहेरवालाको श्रीमती बिमला गहतराजले गरेको मौकाको कागज ।

मिति २०६८/०२/३ गते चन्द्रमान सुनारको गोठमा र मिति २०६८/०२/७ गते टिकाराम

गहतराजको घरमा आगो सल्केकोमा मिरा गहतराजले देखी हार गुहारबाट आगो फैलन नदिई निभाएको हो । जाहेरवालासँग पुरन लोहनी र खगेन्द्र देव वि.क.ले झगडा गरिरहने भएकोले रिसइवी लिई मिति २०६८/२/८ गते बेलुकी जाहेरवालाका परिवार घरभित्र बसेको अवस्थामा निजहरूलाई मार्नेसमेतको नियतले पुरन लोहनी र खगेन्द्र देव वि.क.ले 'ब' बहादुरलाई भारत लैजाने प्रलोभन देखाई आगो लगाउन वचन दिई 'ब' बहादुरले आगो लगाएकोमा हार गुहारबाट जाहेरवालासमेतको ज्यान मर्न पाएन । सो आगलागीबाट जाहेरवालाको रु.२,५०,०००।- बराबरको क्षति भएको हो भन्नेसमेत बेहोराको कृष्णप्रसाद गहतराजसमेतले लेखाइदिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६८/०२/०८ गते बेलुकी देवबहादुर गहतराजको घरमा आगो लागेको देखी मसमेतले हारगुहार गर्दै आगो निभाउन जाँदा परिवर्तित नाम 'ब' बहादुर जाहेरवालाको घरतिरबाट आफ्नो घरतर्फ आउँदै गरेको देखेको हुँ । सो आगलागीबाट जाहेरवालाको घर पूर्ण रूपले जली धनमालसमेत नष्ट भएको हो । मसमेतका गाउँलेहरूको हारगुहारबाट जाहेरवालासमेतका मानिसहरू घरबाट बाहिर निस्कन सफल भएको हुँदा निजहरूको ज्यान मर्न नपाएको हो । सो आगलागी 'ब' बहादुरले गरेको शंका लागेर सोधपुछ गर्दा गाउँका खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले मलाई आगो लगाइ देउ भनी वचन दिएकोले सो वचन मानी घरमा आगो लगाइदिएको हुँ भनी निज 'ब' बहादुरले बताएको हुँदा सो वारदात 'ब' बहादुर, खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीसमेतले गरेका हुन् भनी भोजबहादुर वि.क. र चन्द्रमान गहतराजले गरिदिएको मौकाको कागज ।

प्रतिवादी 'ब' बहादुरको आमाको मुखारबाट जानकारी गराएअनुसार निज 'ब' बहादुरको जन्म मिति २०५६/०४/३० मा भएको भन्ने हुमिन गा.वि.स.को कार्यालय पाल्पाको पत्र ।

जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजसँगको पूर्व रिसइवीको कारण प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क.र पुरन लोहनीले 'ब' बहादुरलाई फकाएर मिति २०६८/०२/०८ गते जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन लगाएका र उक्त आगलागीबाट जाहेरवालाको रु.२,५०,०००।- बराबरको धनमाल क्षति हुनका साथै सोही घरमा बस्ने जाहेरवालाकी भाउजू मीरा गहतराजलाई गाउँलेको सहयोगमा घरबाट बाहिर निकाल्न सकिएकाले बाँच्न सफल भएको अवस्था देखिँदा निज प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, आगो लगाउनेको १ र २ तथा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. अनुसारको कसुरमा आगो लगाउनेको ५ नं. तथा ज्यानसम्बन्धी महलको सोही नं. बमोजिम सजाय गर्नुका साथै प्रतिवादीहरूबाट उक्त नोक्सानीको क्षतिपूर्तिसमेत जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाउँ । साथै प्रतिवादीमध्येको 'ब' बहादुर नाबालक नै देखिँदा निजलाई हुने सजायको हकमा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ बमोजिम हुनसमेत अनुरोध छ भन्ने बेहोराको अभियोग पत्र ।

मिति २०६८/०२/०८ गते बेलुकापख घर नजिकै हटिया बजारमा सहप्रतिवादी पुरन लोहनी, अर्का व्यक्ति सेते वि.क. र मसमेत भई दुर्गा होटलमा रक्सी खाई म ५/६ बजेतिर घरमा आएँ । पुरन र सेते कता गए थाहा भएन । साँझको खाना खाई घर परिवारहरू बसिरहेको अवस्थामा अं.९:०० बजे मेरो भाइ नाता पर्ने जाहेरवालाको घरमा हार गुहार सुनी जाँदा घरको छानामा आगो लागिसकेको थियो । मसमेतका अन्य गाउँका मानिसहरू जम्मा भई आगो निभाएका हौं । मैले आगो लगाउन 'ब' बहादुरलाई पठाएको होइन । जाहेरवालाको घरको छानो मात्र जलेको हो । अन्नपात लत्ताकपडा केही जलेको होइन भन्ने प्रतिवादी खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार) ले अदालतमा गरेको बयान ।

सो दिन म घरनजिकै हटिया बजारमा

थिएँ । खगेन्द्रदेव वि.क. र सेतु वि.क. भेट भएपछि नास्ता खान दुर्गा होटलमा गई रक्सीसमेत खाएका हौं । खगेन्द्र र सेतु ४:३० बजेतिर हिँडेका हुन् । म बेलुका ७/८ बजे घरमा आई केही बेर आराम गरी गाउँकै सुस्केरा लोहनीको घरमा निम्ता मान्न गई खाना खाँदै थिएँ । अं.९:०० बजेतिर आगलागी भयो भन्ने हल्ला भएपछि जाहेरवालाको घरतर्फ गई गाउँका मान्छेसमेत भई आगो निभाएको हो । उक्त आगलागीबाट जाहेरवालाको घरको छानो र केही काठहरू जलेको हो । लत्ता कपडा अन्नपात जलेको मैले देखिनँ । जाहेरीमा उल्लेख भएअनुसार मैले 'ब' बहादुरलाई आगो लगाउन पठाएको होइन । जाहेरी झुट्टा हो र 'ब' बहादुरलाई सिकाई मेरोसमेत नाम लिएको हुनुपर्छ भन्ने प्रतिवादी पुरन लोहनीले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६८/०२/०८ गते दिनभर मकै रोप्ने काम गरी बेलुका ५:०० बजेतिर घरमा आई एकैछिन बसी घरनजिकैको सहप्रतिवादी पुरन लोहनीको घरमा गएको थिएँ । त्यहाँ अर्का प्रतिवादी खगेन्द्र पनि रहेछन् । निजहरूले रक्सी पनि खाएका रहेछन् । यस्तैमा साँझ करिब ८:०० बजेको समयमा दुवै जनाले मलाई यता आउ त भनी बोलाए म निजहरूको नजिकै गएपछि तिमीले देवबहादुरको घरमा गएर आगो लगाई देउ, तिमीलाई हामीले ८/९ दिनपछि इण्डिया लगी काम लगाइदिन्छौं भनेकाले काम गरेपछि पैसा कमाइन्छ भन्ने लाग्यो र निजहरूको कुरामा प्रलोभनमा परी सलाइ लिएर देवबहादुरको घरमा गई घर पछाडिको ढिकबाट आगो सल्काई आफ्नो घर आई बसेँ । आगो सल्केपछि गाउँका मानिसहरूले थाहा पाई हारगुहार गरे, आगो निभाउने काममा म पनि गई पानी बोकेको हुँ । आगो लगाएको घरभित्र त्यतिखेर बत्ती बलेको थियो, मानिस भए नभएको मैले चाल पाइँन । पहिले पहिले पनि निजहरूले भनेको कुरा मान्थँ । उक्त दिन पनि निजहरूले अहाएपछि आगो लगाइदिँ । आगलागीबाट काठहरू लत्ता कपडा र मकैसमेत जलेको मैले देखेको

हुँ भन्ने प्रतिवादी 'ब' बहादुरले अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवालाको घरमा आगो लगाई 'ब' बहादुर भागेको मैले देखेको हो । निजलाई तनहुँ प्रहरी चौकीमा लगी सोधपुछ गर्दा पुरन लोहनी र खगेन्द्र वि.क. समेतले आगो लगाउन भनेको हो भनेका थिए भन्नेसमेत बेहोराको वादी पक्षका साक्षी तथा प्रहरीमा कागज गर्ने चन्द्रमान गहतराजले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी पुरन लोहनी र खगेन्द्र वि.क.ले इन्डिया लगेर राम्रो नोकरी लगाइदिने प्रलोभन देखाई अहाएअनुसार 'ब' बहादुरले जाहेरवालाको घरमा आगो लगाएको हो । सो कुरा निज 'ब' बहादुरले प्रहरी चौकीमा पनि स्वीकारेको हो भन्ने प्रतिवादी 'ब' बहादुरको साक्षी विष्णुप्रसाद विश्वकर्मा (सुस्केरा) ले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी पुरन लोहनी र खगेन्द्र वि.क.ले 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन पठाएको हुँदा 'ब' बहादुरले आगो लगाएका हुन् । उक्त आगलागीबाट रु.२,५०,०००/- बराबरको धनमाल क्षति भएको थियो भन्ने वादी पक्षका साक्षी तथा प्रहरीमा कागज गर्ने रूप नारायण वि.क.ले गरेको बकपत्र ।

सो दिन साँझको खाना खाई अं.९:०० बजेतिर सुत्नको लागि माथि तलामा गएको थिएँ, गाउँलेहरूले मिराको घरमा आगो लाग्यो भनी हल्ला गरेको सुनी झ्याल खोली हेर्दा आगो बेस्सरी बलिसकेको रहेछ । म आत्तिएर मलाई बचाओ भन्दै सामानहरू माथिबाट तल फाल्दा फाल्दै मेरो खुट्टा भाँच्चियो र मलाई गाउलेहरूले बाहिर ल्याए । प्रतिवादी 'ब' बहादुरले तनहुँ प्रहरी चौकीमा बताएअनुसार खगेन्द्रदेव र पुरन लोहनीले 'ब' बहादुरलाई मेरो घरमा आगो लगाउन लगाएका हुन् । सो आगलागीबाट मेरो करिब दुई अढाई लाख बराबरको धनमाल क्षति भएको छ भन्नेसमेत बेहोराको वादी पक्षको साक्षी तथा प्रहरीमा कागज गर्ने मिरा गहतराजले गरेको बकपत्र ।

सो दिन साँझको खाना खाई अं. ९:००

बजेतिर सुत्ने तयारीमा लागेको समयमा गाउँतिरबाट गुहार भन्ने आवाज आयो । कसले चिच्यायो भनी बाहिर हेर्दा मेरो घरमा आगो बलिरहेको देखी घरका हामी सबैजना बाहिर निस्केका हौं । गाउँका सबै मानिस जम्मा भएपछि आगो निभाउँदा निभाउँदै घर ध्वस्त हुन पुग्यो । अर्को दिन बिहान खोजतलास गर्दा मलाई खगेन्द्रदेव वि.क. ले आगो लगाउन पठाएको हो भनी 'ब' बहादुरले भनेकाले प्रहरीमा उजुर दिएको हो । निज प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले प्रहरी चौकी ताहुँमा हाम्रो सामु आफूहरूले 'ब' बहादुरलाई आगो लगाउन पठाएका हौं भनी भनेका हुन् । उक्त आगलागीबाट मेरो दुई लाख पचास हजार रूपैयाँ बराबरको सामान नष्ट भएको छ भन्ने बेहोराको जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजको बकपत्र ।

सो साँझ अं.९:०० बजे म आगोलागी भएको घरनजिकै पुग्दा प्रतिवादी पुरन, खगेन्द्र र 'ब' बहादुर भागी दौडेको मैले देखेको हुँ । पछि यिनीहरू तीनै जना आगो निभाउन आएका पनि थिए । भन्ने 'ब' बहादुरको साक्षी टिकाराम गहतराजले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी खगेन्द्रदेव र पुरन लोहनीले अह्राएअनुसार 'ब' बहादुरले सो दिन साँझ जाहेरवालाको घरमा आगो लगाइदिएको हो । सो कुरा निजले चौकीमा समेत स्वीकारेका थिए भन्ने वादी पक्षका साक्षी कृष्णप्रसाद गहतराजले गरेको बकपत्र ।

सो राति प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार) र पुरन लोहनीले बालक 'ब' बहादुरलाई फकाई आगो लगाउन लगाएका र प्रतिवादी 'ब' बहादुरले पनि उल्लिखित प्रतिवादीहरूको बहकाउमा लागी जाहेरवालाको भाउजू घरभित्र रहेको भन्ने जानीजानी आगो लगाई जाहेरवालाको रु.२,५०,०००।- बराबरको धनमाल जली नष्ट भएको भन्ने कुरा पुष्टि हुन आई प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन, आगो लगाउनेको १ नं. अनुसारको कसुर गरेको देखिँदा निज पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) लाई मुलुकी ऐन,

आगो लगाउनेको २ नं. तथा मानिस घरभित्र रहेको जानीजानी आगो लाएको हुँदा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. अनुसारको कसुरमा सोही नं. बमोजिम जनही ६ वर्ष कैद सजाय हुन्छ । प्रतिवादी 'ब' बहादुर नाबालक भएको, सत्यतथ्य बताई न्याय सम्पादनमा सहयोग गरेको र निजको हितलाई समेत विचार गर्दै बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(२) बमोजिम १५ दिन कैद सजाय हुने र जाहेरवालाको क्षति भएको बिगो रु.२,५०,०००।- समेत प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु पाल्पा जिल्ला अदालतको मिति २०६९/१०/१० को फैसला ।

तत्कालै जाहेरी नदिई आठ दिनपछि मात्र जाहेरी दिइएको छ । जाहेरवाला सम्पन्न व्यक्ति भएका र हामी कमजोर आर्थिक अवस्थाका ज्याला मजदुर गरी खाने भएकोले घरायसी झगडाको बदला लिन झुट्टा जाहेरी दिएका हुन् । हामीले 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन पठाएका होइनौं । निज 'ब' बहादुरले गरेको मौकाको तथा अदालतको बयान अन्य स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि भएको छैन । जाहेरी दरखास्त र जाहेरवालाको अदालतमा भएको बकपत्रसमेत आपसमा बाझिएको छ । घरमा आगो लागेको थाहा पाई उद्धारमा जाँदा म प्रतिवादी पुरन लोहनी घाइतेसमेत भएको छु । प्रहरीमा भएको बयान इच्छा विरुद्ध भएको हो । नाबालक सहप्रतिवादी 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालासमेतका व्यक्तिले विभिन्न तरिकाले प्रभावमा पारी हाम्रो विरुद्धमा बयान गर्न लगाएकोमा सोलाई आधार बनाई गरिएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, आगो लगाउनेको महलको ५ नं. र ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं.बमोजिम सजाय हुन माग दाबी लिइएकोमा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम सजाय हुने

ठहर्चाई आगो लगाउनेको महलको ५ नं. बमोजिम दाबी पुग्ने नपुग्ने सम्बन्धमा कुनै बोलेको छैन। आगलागीबाट रु.२,५०,०००।- क्षति पुगेको ठहर गरी फैसला भएकोमा प्रतिवादीहरूलाई आगो लगाउनेको महलको ५ नं. बमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा सोतर्फ नबोली भएको फैसला मुलुकी ऐन, अ.बं.१९२ नं.को कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल रहेको छ। आगो लगाउनेको १० नं. बमोजिम प्रतिवादीहरू तीनै जनाबाट जाहेरवालाको क्षति भएको बिगो भराउने माग दाबी लिइएकोमा प्रतिवादी 'ब' बहादुरबाट बिगो भराउन नमिल्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ ले बालबालिकालाई कैदको सजायमा मात्र छुट दिएको बिगो भराउन छुट नदिएकोले सुरु फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम नै सजाय गरी प्रतिवादी 'ब' बहादुरबाट समेत बिगो भराई पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र।

म नाबालिग 'ब' बहादुरले मिति २०६८/०२/०८ गते मीरा गहतराजको घरमा आगो लगाएको होइन। उनीसँग मेरो कुनै रिसइवीसमेत थिएन। पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क. समेतले आगो लगाउन लगाएको समेत होइन। जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजसमेतको बहकाउमा लागी पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.ले मलाई आगो लगाउन लगाएका हुन् भनी मैले प्रहरी र अदालतमा समेत झुट्टा बयान गरेको हुँ। मेरो बालकपनको फाइदा उठाई सहप्रतिवादीहरूसँगको रिसइवी साँध्न मलाई उनीहरूका विरुद्ध प्रयोग गरिएको हो। मैले अभियोग मागदाबीबमोजिमको कसुर अपराध नगरेको हुँदा सुरु फैसला उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी 'ब' बहादुरको पुनरावेदन पत्र।

यसमा प्रतिवादी खगेन्द्रदेव वि.क., पुरन लोहनी र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको देखिँदा अ.बं.२०२ नं.को प्रयोजनार्थ उक्त पुनरावेदनको जानकारी एक अर्का पक्षलाई गराई नियमानुसार पेस

गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०७०/३/९ को आदेश।

प्रतिवादीहरू पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.लाई ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. अनुसार जनही ६ (छ) वर्ष कैद गरेको र आगलागीबाट भएको नोक्सानीको बिगो रु.२,५०,०००।- कायम गरेकोसम्म सुरु पाल्पा जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको नदेखिँदा सुरु अदालतको फैसला सो हदसम्म केही उल्टी भई प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीलाई आगो लगाउनेको ५ नं. अनुसार जनही चार वर्ष कैद हुने र आगो लगाउनेको १० नं. अनुसार निज प्रतिवादीहरूबाट बिगो रु.१,५०,०००।- भराई पाउने तथा अरुमा उक्त अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्छ। अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको र प्रतिवादी 'ब' बहादुरबाट पनि आगलागीबाट भएको बिगो भराइ पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने बेहोराको मिति २०७०/१०/०८ मा पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट भएको फैसला।

पुनरावेदन अदालतबाट एकातर्फ प्रस्तुत वारदातलाई प्रतिवादी 'ब' बहादुरको हकमा ज्यान मार्ने उद्योग नै गरेको ठहर गर्ने र अर्कोतर्फ खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीको हकमा भने ज्यान मार्ने उद्योग ठहर नगरी आगो लगाउन लगाएको मात्र ठहर गरी भएको फैसला आगो लगाउनेको महलको २ नं. को मर्म र भावना प्रतिकूल भएको हुँदा बदरभागी छ। घरभित्र मानिस रहेको जानीजानी आगो लगाउन वचन दिने र लगाउनेलाई अभियोगपत्र माग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने हो। १५ हात लम्बाइ ९ हात चौडाइ भएको दुई तले घरको सम्पूर्ण सामानसमेत जली नष्ट भई सो घरसमेत पूर्ण रूपमा क्षति भएको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्कामा समेत उल्लेख रही पञ्चकृते मूल्यमा समेत क्षतिको बिगो रु.२,५०,०००।- भन्ने खुल्न आएकोमा क्षतिको बिगो रु.१,५०,०००।- कायम

गर्नु पनि त्रुटिपूर्ण हो । प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरी अभियोग दाबीबमोजिमको बिगो निजहरूबाट जाहेरवालालाई दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दामा अभियोग माग दाबी खम्बीर हुने गरी वादी पक्षले विवादरहित तवरले ठोस सबुद प्रमाण पेस गर्न सकेको स्थिति छैन । रिसइवी साँधनका लागि नाबालकलाई प्रयोग गरी हामी पुनरावेदकहरूलाई पोल गर्न लगाई षड्यन्त्र गरी झुट्टा आरोप लगाइएको हुँदा हामीलाई चार वर्ष कैदको सजाय गर्दा न्याय परेको भनी भन्न मिल्ने अवस्था देखिँदैन भने क्षतिपूर्ति ठहर गर्दासमेत हचुवाको भरमा ठहर भएको छ । आगलागी कार्य हामीबाट नभएको र वचन दिई आगो लगाउने हामी नभएको अवस्थामा सजाय र क्षतिपूर्तिको भागीदार हामीलाई बनाउनु न्यायसङ्गत नहुने भएकोले सुरु र पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला बदर गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री ज्ञानप्रसाद भुषालले यी प्रतिवादीहरूले घरभित्र मानिस छ भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै घरमा आगो लगाएको देखिएकोले अभियोग दाबीअनुसार सजाय हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, यसमा पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? तथा वादी नेपाल सरकारको र प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ, सक्दैन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निर्णयार्थ विचार गर्दा, यसमा प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, आगो लगाउनेको १ र २ नं. तथा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. अनुसारको कसुरमा आगो लगाउनेको ५ नं. तथा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम सजाय गरी जाहेरवालाको नोक्सान भएको बिगो रु. २,५०,०००/- समेत दिलाई प्रतिवादी 'ब' बहादुर नाबालक हुँदा निजको हकमा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ बमोजिम हुन भन्ने अभियोग दाबी रहेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीलाई ज्यानसम्बन्धीको १५ नं. बमोजिम जनही ६ वर्ष कैद हुने, प्रतिवादी 'ब' बहादुरलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(२) बमोजिम पन्ध्र दिन कैद हुने तथा आगलागीबाट भएको नोक्सानीको बिगो रु.२,५०,०००/- प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीबाट जाहेरवालाले भराई पाउने ठहर्नाई सुरु अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ । प्रतिवादी 'ब' बहादुरबाट बिगो नभराउने गरेको र प्रतिवादीहरू पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क. लाई आगो लगाउनेको ५ नं. बमोजिम सजाय नगरेको हदसम्म सुरु अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले सो हदसम्म उल्टी गरी अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको र सुरु फैसला उल्टी गरी सफाइ पाउँ भनी प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट प्रतिवादीहरू पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क. लाई ज्यानसम्बन्धीको १५ नं. अनुसार जनही ६ (छ) वर्ष कैद गरेको र आगलागीबाट भएको नोक्सानीको बिगो रु.२,५०,०००/- कायम गरेको हदसम्म सुरु फैसला केही उल्टी गरी प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीलाई आगो लगाउनेको ५ नं. अनुसार जनही चार वर्ष कैद हुने र ऐ. १० नं. अनुसार निज प्रतिवादीहरूबाट बिगो रु.१,५०,०००/- भराई पाउने तथा अरुमा उक्त अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्नाई फैसला भएको पाइयो । सो फैसलाउपर वादी नेपाल

सरकारको प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी र प्रतिवादीहरू खगेन्द्र देव वि.क. र पुरन लोहनीको सफाइ पाउँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन परी आज इजलाससमक्ष पेस हुन आएको छ ।

२. निर्णयार्थ विचार गर्दा, यसमा जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजले मिति २०६८/०२/०८ गते साँझ २१:०० बजे मेरो घरमा आगलागी भई घर र घरमा भएका सामानहरू पूर्णरूपमा ध्वस्त भई जम्मा रु. २,५०,०००/- बराबरको क्षति भएकोले बुझ्दै जाँदा 'ब' बहादुरमाथि शंका लागी निजलाई सोधपुछ गर्दा निजले खगेन्द्र गहतराज र पुरन वि.क. लोहनीले आगो लगाउन पठाएकोले मैले लगाएको हो भनी बताएकोले निजहरूलाई कारबाही गरिपाउँ भनी जाहेरी दिएको देखिन्छ । सोही जाहेरी बेहोराको समर्थन गर्दै निजले अदालतमा समेत बकपत्र गरिदिएको पाइयो । जाहेरी बेहोराको समर्थन हुने गरी जाहेरवालाको भावना राम्रो नभएकोले र हामीसँग झगडा गर्ने भएकोले निजको घरमा आगो लगाई धनमाल नोकसान पारी दिने उद्देश्यले मिति २०६८/०२/०८ गतेका साँझ एकआपसमा सल्लाह गरी निज 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन पठाएका हौं भनी प्रतिवादीहरू पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.ले कसुर स्वीकारी परस्पर मिल्ने भिड्ने गरी अनुसन्धानका क्रममा बयान गरिदिएको पाइन्छ । निजहरूले अदालतमा बयान गर्दा भने कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको देखिन आयो । प्रतिवादी 'ब' बहादुरले अदालतमा र अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा प्रतिवादीहरू पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.ले अह्राएअनुसार जाहेरवालाको घरमा आगो लगाएको भन्ने तथ्य लेखाइदिएको पाइयो । घटना विवरण कागज गर्ने रूपनारायण वि.क., विमला गहतराज, भोजबहादुर वि.क., चन्द्रमान गहतराजले जाहेरवालासँग प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीको

झगडा र रिसइवी भएकोले घरभित्र मानिस रहेको थाहा पाउँदापाउँदै निजहरूले परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई वचन दिई आगो लगाएको हो भनी अनुसन्धानका क्रममा लेखाइदिएको देखिन्छ । यस्तै मीरा गहतराजले हामी सबै परिवार घरभित्र भएको अवस्थामा हामीलाई मार्ने मनसायले प्रतिवादी खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले 'ब' बहादुरलाई फकाई हाम्रो घरमा आगो लगाउन लगाएका हुन् भनी अनुसन्धानको क्रममा घटना विवरण कागजमा लेखाई सोही बेहोरा समर्थन हुने गरी अदालतमा समेत बकपत्र गरिदिएको देखियो । घटना विवरणका चेतनारायण श्रेष्ठले वारदात भएको दिन साँझ करिब ६:३० बजे म पसलमा भएको समयमा सेतु वि.क., प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले बियर र रक्सी खाएका हुन् । पछि यी प्रतिवादीहरूले परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन लगाएका हुन् भन्ने थाहा पाएको हुँ भनी अनुसन्धानमा लेखाइदिएको पाइन्छ । वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बुझिएका नन्दलाल गहतराज, कृष्णप्रसाद गहतराज र अरुणकुमार रसायलीले पनि जाहेरी बेहोरासँग मिल्ने भिड्ने गरी लेखाइदिएको पाइन्छ ।

३. बुझिएका मानिस चन्द्रमान गहतराजले जाहेरवालाको घरमा आगो लगाई 'ब' बहादुर भागेको मैले देखेको हो, पछि प्रहरीमा सोधपुछ गर्दा पुरन लोहनी र खगेन्द्रदेव वि.क.ले समेत आगो लगाएका हौं भनेका थिए भनी र बुझिएका मानिस रूप नारायण वि.क.ले प्रतिवादी खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले 'ब' बहादुरलाई फकाई जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउँदा जाहेरवालाको २,५०,०००/- बराबरको धनमाल क्षति भएको हो भनी सुरु अदालतमा बकपत्र गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी प्रतिवादी 'ब' बहादुरका साक्षीहरू टिकाराज गहतराज र सुस्केरा लोहनीले पनि 'ब' बहादुरले तनहुँ प्रहरी चौकीमा बताएअनुसार खगेन्द्रदेव र पुरन लोहनीले 'ब' बहादुरलाई सिकाएअनुसार निजले आगो लगाएका हुन् भनी बकपत्र गरिदिएको

पाइयो । कृष्णप्रसाद गहतराजले प्रतिवादी खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले अह्राएअनुसार 'ब' बहादुरले मिति २०६८/२/८ गते साँझ जाहेरवालाको घरमा आगो लगाइदिएको हो भनी अदालतमा बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

४. यसरी यी प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई ललाई फकाई इन्डिया लगिदिने लालचमा पारी यी जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजको घरमा आगो लगाउन अह्राएकोले निज 'ब' बहादुरले जाहेरवालाको घरमा आगो लगाएको भन्ने सम्बन्धमा जाहेरी परेको देखियो । सो जाहेरीलाई जाहेरवालाले अदालतमा आई समर्थन गरिदिएको देखियो । सोही जाहेरीको बेहोरासँग मिल्ने भिड्ने गरी नै प्रतिवादीहरूले अनुसन्धानका क्रममा र प्रतिवादीमध्येका 'ब' बहादुरले र निज 'ब' बहादुरका साक्षीहरूले अदालतमा समेत बयान गरिदिएको पाइयो भने निजका साक्षीहरूले अदालतमा बकपत्र गर्दा प्रतिवादी 'ब' बहादुरको भनाइलाई समर्थन गरेको पाइन्छ । सहअभियुक्तले आफूसमेत साबित भई यी पुनरावेदक / प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीलाई पोल गरेको बयानलाई प्रमाणमा ग्रहण गर्नुपर्ने नै हुन्छ । मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरूको मौकाको भनाइ र अदालतमा गरेको बकपत्रबाट पनि सोही जाहेरीको बेहोराको पुष्ट्याई हुन आएको देखिन्छ । उल्लिखित मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई ललाई फकाई इन्डिया लगी दिने लालचमा पारी यी जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजको घरमा आगो लगाउन अह्राएकोले अह्राएअनुसार निज 'ब' बहादुरले जाहेरवालाको घरमा आगो लगाई धनमाल नष्ट हुन गएको भन्ने तथ्य स्थापित हुन आउँछ । यस तथ्यका सम्बन्धमा मिसिल संलग्न प्रमाणहरू एकआपसमा समर्थित हुन पुगेको पाइन्छ । प्रतिवादीहरूमध्येका खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन

लोहनीले अदालतमा बयान गर्दा कसुरमा इन्कार रही आफूहरूले 'ब' बहादुरलाई आगो लगाउन नलगाएको र सो आगलागी बारेमा आफूहरूलाई केही थाहा नभएको भनी लेखाए तापनि निजहरूको सो बयान अन्य कुनै प्रमाणहरूबाट समर्थित हुन आएको देखिँदैन । साथै निजहरूले अनुसन्धानका क्रममा किन कसुर स्वीकारी बयानमा लेखाइदिए भन्नेबारेमा पनि निजहरूले अदालतमा युक्तियुक्त जवाफ दिन सकेको छैन ।

५. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ अनुसार कुनै कुरा व्यक्त गर्दा अभियुक्त आफूले भने गरेको कुरा बुझ्न सक्ने गरी सचेत अवस्थामा थियो वा निजलाई बाध्य पारी, यातना दिई वा यातना दिने धम्की दिई वा कुनै कारबाही गर्ने धम्की दिई व्यक्त गर्न नलगाएको अवस्थामा अभियुक्तले अदालतबाहेक अन्यत्र व्यक्त गरेका कुराहरू पनि प्रमाणमा लिनु पर्ने नै हुन्छ । यी प्रतिवादीहरूले अनुसन्धानमा कसुर स्वीकार्नुको उक्त दफाअनुसारका वैध कारण रहेभएको भनी अदालतमा भन्न र पुष्ट्याई गर्न नसकेको अवस्थामा निजले अनुसन्धानमा लेखाई दिएको कुरालाई अन्यथा भनी भन्न मिल्दैन । निजहरूको अनुसन्धानको क्रमको साबिती बयान अन्य प्रमाणहरूबाट समेत समर्थित नै हुन आएको पाइन्छ । अनुसन्धानका क्रममा बुझिएका अदालतमा न्यायिक परीक्षण गर्दा पनि अन्यथा प्रमाणित हुन नसकेका प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरूको अनुसन्धानको स्वीकारोक्ति समर्थित हुन आएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले अदालतमा गरेको इन्कारीलाई सत्य रहेछ भन्न मिल्दैन । प्रतिवादीले अनुसन्धानमा कस्तो अवस्थामा आफ्नो कुरा व्यक्त गरेको रहेछ र निजको अनुसन्धानको भनाइ र अदालतको भनाइ कुन सत्य हो भनेर पनि अदालतले विभिन्न आधारमा न्यायिक परीक्षण गर्दछ । यसमा प्रतिवादीहरूको बयानको न्यायिक परीक्षण गर्दा अनुसन्धानमा प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले गरेको बयान परस्पर मिल्न

भिड्न जाने र अरु प्रमाणहरूबाट समेत समर्थित हुन गएको साथै सो बयानलाई प्रमाणमा लिन नमिल्ने वैध आधार कारणसमेत नदेखिएको अवस्थामा उक्त अनुसन्धानको बयानलाई न्यायिक परीक्षणको कसीमा असत्य मान्न सकिँदैन । त्यस्तै निजहरूले अदालतमा गरिदिएको बयान अन्य कुनै प्रमाणबाट समर्थित हुन सकेको नदेखिँदा निजहरूले अदालतमा लेखाएको भन्ने आधारमा मात्र सो बयानलाई सत्य मान्न सकिँदैन । तसर्थ प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले जाहेरवाला देवबहादुर गहतराजसँगको रिसइवी साँध्न परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई ललाई फकाई निज जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन लगाई तीनै जना प्रतिवादीहरू आगो लगाउने कसुरमा संलग्न रहेको पुष्टि हुन आउँछ । निज पुनरावेदक / प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउनुपर्दछ भनी लिएको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. अब वादी नेपाल सरकारले प्रतिवादीहरूले घरभित्र मानिस रहेको थाहा पाई मानिससमेत मार्ने मनसायले आगो लगाएकोले निजहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. अनुसार समेत सजाय हुनुपर्दछ भनी लिएको जिकिरतर्फ विचार गर्नुपर्ने हुन आयो । यस सम्बन्धमा हेर्दा, प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनी आफैँले आगो लगाएको भन्ने देखिन आउँदैन । निजहरूले प्रतिवादी परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई अहार्ई आगो लगाउन लगाएको पुष्टि हुन आएको छ । निज 'ब' बहादुर नाबालिग रहेभएको देखिएको छ । प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानबाट जाहेरवालाको घरमा मानिस भएको जानी जानी मानिस मार्ने नियत राखी आगो लगाउन लगाएको भन्ने खुल्न आएको छैन । जाहेरवाला एवं बुझिएका व्यक्तिहरूको बकपत्रबाट पनि घरभित्र मानिस भएको थाहा पाई घरभित्र रहेको मानिस मार्ने नियत राखी आगो लगाउन लगाएको भन्ने समर्थित

हुन सकेको पाइँदैन । प्रतिवादीहरूले घरभित्र मानिस रहेको जानी जानी घरभित्र रहेको मानिसलाई मार्ने नियत राखी आगो लगाएको र लगाउन लगाएको भन्ने सम्बन्धमा विश्वसनीय र शंकारहित प्रमाण वादी पक्षबाट प्रस्तुत हुन सकेको देखिन आउँदैन । प्रतिवादीमध्येका खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई आगो लगाउन अहार्एको पुष्टि भएपनि निजहरूले यो समयमा वा मानिसभित्र भएको अवस्था पारी भित्र भएका मानिससमेत मर्ने गरी आगो लगाउनु भनी अहार्एको भन्ने कहींकतैबाट खुल्न आएको छैन । प्रतिवादी परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरको बयानबाट पनि सो घरपरिवारका कोही मानिस घरभित्र छन्, आगो लगाई ज्यानसमेत मार्नुपर्छ भनी निजहरूले सल्लाह गरेको वा आफूलाई सोअनुसार अहार्एको भन्ने उल्लेख गरेको पाइँदैन । यस अवस्थामा प्रतिवादीहरूमध्येका खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले मानिस घरभित्र जानी जानी आगो लगाउन अहार्एको भनी भन्न मिल्दैन । मुलुकी ऐन, आगो लगाउनेको महलको १ नं. मा अर्काको नोक्सान हुने गरी आगो लगाउने वा आगो लगाउन लाउने वा आगो लाउने उद्योग गर्ने कार्यलाई अपराधका रूपमा परिभाषित गरेको छ । ऐ. को २ नं.मा कसैले अर्काको घरमा सो घरभित्र मानिस भएको जानी जानी आगो लगाएको भए मानिससमेत मार्नको नियतले आगो लगाएको ठहर्छ । ज्यानसम्बन्धीको महलबमोजिम गर्नुपर्छ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । यसमा यी प्रतिवादीहरूले घरमा मानिस भएको जानी जानी आगो लगाएको र आगो लगाउन लगाएको नदेखिँदा निजहरूको सम्बन्धमा यस कानूनी व्यवस्थाअनुसार मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महल आकर्षित हुन सक्ने देखिन आएन । आगो लगाउनेको महलको ५ नं. मा "अर्काको घरमा आगो लगाएमा यस महलको २ नम्बर वा ३ नम्बरले सजाय हुने अवस्थाकोमा बाहेक अरुमा आगो लगाउने र सो काममा मुख्य भई वचन दिनेजतिलाई एक घरको चार वर्ष र त्यसदेखि बढी

घर एकको एक वर्षका दरले बढाई कैद गर्नुपर्छ" भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ । यी प्रतिवादीहरू खगेन्द्र देव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीले एक घरमा आगो लगाउन अह्राएकोले निजहरूलाई यस नं. अनुसार चार वर्ष कैद सजाय हुने देखिन आयो ।

७. यसपश्चात् जाहेरवालाको घरको आगलागीबाट भएको नोक्सानीको बिगो के कति कायम हुने हो ? भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, जाहेरवालाले आगलागीबाट नोक्सान भएको घरको नोक्सानी बिगो रु.२,००,०००।- बराबरको र अरू भाँडाकुँडालगायतका धनमालको नोक्सानी रु.५०,०००।- भएको भनी जाहेरीमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । आगलागीबाट जाहेरवालाको धनमाल एवं घरको नोक्सानी रु.२,५०,०००।- बराबरको भएको भन्ने पञ्चकृते मूल्य मुचुल्कामा उल्लेख गरिएको देखिन्छ । यसरी पञ्चकृते मूल्य कायम भए पनि नोक्सान भएको घरको मूल्य र अन्य धनमालको बिगो कायम गर्दा प्रचलित बजार मूल्यअनुरूप कायम गर्नु उपयुक्त हुन्छ । सो सम्बन्धमा विचार गर्दा यसमा घटनास्थल मुचुल्काबाट देवबहादुर गहतराजको ढुंगा माटोले बनेको खरले छाएको दुई तला छापिएको कच्ची १५ हात लम्बाइ ९ हात चौडाइ भएको घरको छानो जली पूर्ण रूपमा क्षति भएको र सो घरभित्र रहेको सम्पूर्ण सामानसमेत जली नष्ट भएको भन्ने देखिएको छ । जाहेरवालाको घरको प्रकृति, बनावट र घरमा प्रयोग भएको सामान एवं जाहेरवालाको घरभित्र रहेको हुन सक्ने सामानहरू र सोको बजार मूल्यसमेतको विचार गर्दा जाहेरवालाको आगलागीबाट भएको नोक्सानीको जम्मा बिगो रु.१,५०,०००।- कायम गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलालाई अन्यथा भन्न सकिने देखिँदैन ।

८. आगलागीबाट भएको नोक्सानीको बिगो प्रतिवादी परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरबाट पनि भराई पाउने हो, होइन ? भन्नेतर्फ विचार गर्दा, जाहेरीमा

यी 'ब' बहादुरको उमेर १४ वर्षको भन्ने उल्लेख छ । निजले अनुसन्धानका क्रममा बयान गर्दा आफ्नो उमेर १३ वर्ष भनी लेखाइदिएको पाइन्छ । हुमिन गाउँ विकास समितिको कार्यालयको पत्रमा निजको उमेर १२ वर्ष पूरा नभएको उल्लेख भई आएको छ । निजले सुरु अदालतमा बकपत्र गर्दा आफ्नो उमेर १२ वर्षको भनी लेखाएको पाइन्छ । यसरी निजको यकिन उमेर सम्बन्धमा एकरूपता नभए पनि निजको उमेर १४ वर्षभन्दा माथि नभएकोमा भने विवाद रहेको छैन । बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(२) मा बालकको उमेर १० वर्ष वा सोभन्दा माथि १४ वर्षभन्दा कम रहेछ भने निजलाई कानूनबमोजिम जरिवाना हुने अपराध गरेकोमा हप्काई सम्झाई बुझाई र कैद हुने अपराध गरेकोमा कसुर हेरी ६ महिनासम्म कैद गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । सामान्यतया: बालकमा आफूले गरेको कार्यको परिणाम थाहा नपाउने, अरूले लगाए अह्राएको कार्य गर्न तत्पर रहने, अभिभावक एवं अरू व्यक्तिले फकाउँदा चाँडै फकिने, नयाँ किसिमको कार्य गर्न उत्सुक हुने र गर्न हुने एवं गर्न नहुने कार्य छुट्याउन नसक्ने स्वभाव रहेको हुन्छ । यथार्थमा बालकको जीवनयापन एवं दैनिकी बाबु, आमा, संरक्षक अभिभावक एवं अन्य व्यक्तिबाट निर्देशित र प्रभावित हुने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी 'ब' बहादुर नाबालक रहेको र निजलाई प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले जाहेरवालाको घरमा आगो लगाएको माथि गरिएको विवेचनाबाट पुष्टि भएको स्थितिमा प्रतिवादी 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालको घरमा आगो लगाउन लगाउने प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनी जाहेरवालाको घरमा आगजनी गर्न जिम्मेवार रहेको देखिन्छ । बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(४) मा बालकलाई सिकाई कसैले कुनै अपराध गर्न लगाएको रहेछ भने सो सिकाउनेलाई निज आफैँले अपराध गरेसरह कानूनबमोजिम पूरा सजाय हुन्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । यसरी प्रतिवादी

'ब' बहादुर एकलैले जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन सरिक भएको नभई प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीले प्रतिवादी 'ब' बहादुरलाई जाहेरवालाको घरमा आगो लगाउन लगाएको हुँदा आगलागीबाट भएको जाहेरवालाको घरको नोकसानीको बिगोको लागि पनि प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनी जिम्मेवार भएको देखिन आउँछ । यस स्थितिमा आगलागीबाट भएको घरको नोकसानीको बिगो प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीबाट जाहेरवालालाई भराइदिने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको नै देखिन आयो । प्रतिवादी 'ब' बहादुरबाट समेत आगलागीबाट भएको नोकसानीको बिगो भराइनुपर्ने भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

९. यसप्रकार, प्रतिवादीहरूबाट घरभित्र मानिस भएको जानी जानी आगो लगाएको भन्ने मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकी प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. र पुरन लोहनीलाई आगो लगाउनेको ५ नं. अनुसार मात्र सजाय हुने देखिन आएको छ । यस्तै आगलागी भई नोकसान भएको घर र सोभित्र हुन सक्ने सामानहरू र सोको प्रचलित बजार मूल्यका आधारमा बिगो कायम गर्दा नोकसानीको बिगो रू.१,५०,०००।- कायम गर्नु नै उपयुक्त देखिएको र प्रतिवादी परिवर्तित नाम 'ब' बहादुर नाबालक रहेको र निजले आफैँ अपराध नगरी अरूले लगाए अहाएअनुसार मात्र आपराधिक कार्य गरेको देखिँदा नोकसान भएको बिगो निजबाट भराइनु उपयुक्त देखिन आएन ।

१०. अतः माथि विवेचित आधार र प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क.(सुनार) र पुरन लोहनीलाई मुलुकी ऐन, आगो लगाउनेको महलको २ नं. तथा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. को कसुरमा सोही १५ नं. बमोजिम जनही ६ वर्ष कैद सजाय हुने, प्रतिवादी परिवर्तित नाम 'ब' बहादुरलाई १५ दिन कैद सजाय हुने र निज 'ब' बहादुर नाबालक भएकोले निजबाट

आगलागीको बिगो भराउनु न्यायोचित नभएकोले जाहेरवालालाई आगलागीको बिगो रू.२,५०,०००।- प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीबाट दामासाहीले भराइदिने ठहर्‍याई सुरु पाल्पा जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६९/१०/१० मा भएको फैसला प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १५ नं. अनुसार ६ वर्ष सजाय गरेको र बिगो २,५०,०००।- कायम गरेको हदसम्म केही उल्टी हुने ठहर्‍याई प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीलाई आगो लगाउनेको महलको ५ नं. अनुसार जनही ४ वर्ष कैद हुने र जाहेवालाले दामासाहीका दरले निज प्रतिवादीहरूबाट बिगो रू.१,५०,०००।- भराई पाउने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०७०/१०/०८ मा भएको फैसला मिलेकै देखिएकोले सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको र प्रतिवादीहरू खगेन्द्रदेव वि.क. (सुनार) र पुरन लोहनीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: यदुराज शर्मा

इति संवत् २०७४ साल मार्ग ११ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १००७६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
फैसला मिति : २०७४।०।३०
०७३-CR-०२१०

मुद्दा:- कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक / प्रतिवादी : टोपबहादुर खड्काको छोरा,
धादिङ जिल्ला, त्रिपुरेश्वर गा.वि.स. वडा नं. ३
घर भई हाल कारागार कार्यालय धादिङमा
थुनामा रहेको बलराम खड्का
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : मोहनबहादुर बस्नेतको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- भवितव्य नठहर्ने कुरामा कसैले कसैलाई कुनै तरहेले कुनै अंग भाँच्ने, छिनाल्ने गरी कुटपिट गरेकोमा त्यो थला परी निको नभई मरे कुटपिट गर्ने व्यक्तिलाई ज्यानमाराको बात लाग्छ । यस्तो अवस्थामा जतिसुकै समयपछि मरे पनि बात लाग्छ । यसमा सो चोट पीरले थला परी निको नभएको हुनुपर्छ । पहिलेको चोटपीडा एकपटक निको भइसकेको अवस्थामा भने बात लाग्दैन । बात लाग्न चोटपीडाको अनवरतता (Continuation) कायम भइरहेको हुनुपर्छ । टुट्नु (Break) हुँदैन । प्रतिवादीको कुटपिटकै कारण पीडित थला परी सोही चोटपीरका कारणबाट पीडितको मृत्यु भएको देखिएको

अवस्थामा प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको बात लाग्ने नै देखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

- पहिले अपराधले पूर्णता नपाई उद्योगसम्म देखिएको स्थितिमा मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा परिस्थितिमा परिवर्तन भई अपराधले पूर्णता प्राप्त गरेमा पूर्ण अपराधमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न फौजदारी न्याय सिद्धान्तले रोकेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६९, अंक १, नि.नं.८७६१
- ने.का.प.२०७१, अंक ५, नि.नं.९१७०

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको ८, १३(३) नं.

सुरु तहबाट फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा
धादिङ जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहबाट फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री लेखनाथ घिमिरे
माननीय न्यायाधीश श्री युवराज सुवेदी
पुनरावेदन अदालत पाटन

फैसला

न्या.हरिकृष्ण कार्की : न्याय प्रशासन ऐन,
२०४८ को दफा ९(१)(ग) बमोजिम पेस हुन आएको
प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

कक्षा ११ मा पढ्ने मेरो छोरी सुनिता बस्नेत
परीक्षा दिन त्रिपुरेश्वरमा आई बलराम खड्काको घरमा

कोठा लिई बसेको अवस्थामा मिति २०७१/०२/१० मा परीक्षा सकिएपछि छोरीलाई लिन आएका काका मेरो भाइ नारायणबहादुर बस्नेतलाई बलराम खड्काले एककासी पिटिरहेकोमा छोरीले छुट्याउने कोसिस गर्दासमेत छुट्याउन नसकी कुटपिटपश्चात् नारायणबहादुर बस्नेतलाई बोल्न नसक्ने अवस्थामा पुऱ्याएको हुँदा बलराम खड्कालाई कारबाही गरिपाउँ भनी निवेदन दिई ज्यान मार्ने मुद्दा चलेकोमा निज नारायणबहादुर बस्नेतको उपचारपछि कहिले घरमा र कहिले अस्पतालमा राखी उपचार गराउँदाको अवस्थामा भाइ नारायणबहादुर बस्नेतको मिति २०७१/११/२५ मा मृत्यु भएकाले निज बलराम खड्कालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत मोहनबहादुर बस्नेतको मिति २०७१/१२/५ को जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०७१/०२/११ मा मेरो परीक्षा समाप्त हुने भएकोले मेरो आफ्नै काका नारायणबहादुर बस्नेत मलाई लिन भनी मिति २०७१/०२/१० मा बेलुका म बसी आएको बलराम खड्काको घरमा आई खाना खाई घरको माथिल्लो चोटा मा छुट्टाछुट्टै खाटमा सुतिरहेको अवस्थामा अं.८:३० बजेको समयमा बलराम खड्का आई मेरो काकालाई घरमा सुतिरहेको देखी किन यहाँ आइस् भनी गाली गलौज गरी एककासी मुक्का, लातले कुटपिट गर्न थालेपछि म स्थानीय मानिसहरुलाई बोलाई आउँदा काकालाई बलराम खड्काले रगताम्य बनाई घरको चोटाबाट झारी नजिकै रहेको निजको आमाको घरमा ल्याई पुऱ्याएको हो । उक्त दिन बलराम खड्काले काका नारायणबहादुर बस्नेतलाई ज्यान लिने उद्देश्यले कुटपिट गरेको हो भन्ने सुनिता बस्नेतको जाहेरी ।

धादिङ जिल्ला, त्रिपुरेश्वर गाउँ विकास समिति वडा नं.३ स्थित पूर्वमा कृष्ण कुँवरको मकैबारी, पश्चिममा जमुना खड्काको मकैबारी, उत्तरमा सडक,

दक्षिणमा बलराम खड्काको बुबा टोपबहादुर खड्काको मकैबारी यति चार किल्लाभित्र रहेको टोपबहादुर खड्काको कच्ची २ तले घरअगाडिको आँगनको बीच भागमा धादिङ जिल्ला गुम्दी गाउँ विकास समिति वडा नं.९ घर भई आफ्नै भतिजी सुनिता बस्नेतलाई कक्षा ११ को परीक्षा मिति २०७१/०२/११ मा सकिनासाथ घर लैजानको लागि नारायण बस्नेत मिति २०७१/०२/१० मा निज बलराम खड्काको घरमा आई बसेकोमा बलराम खड्काले नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरी रगताम्य पारी उत्तानो अवस्थामा घाइते नारायणबहादुर बस्नेत रहेको । पश्चिमपट्टि कुखुराको खोरमाथि कोदालो फेला परेको, दक्षिण र पश्चिमको कुनाबाट अर्को कोदालो फेला परेको घटनास्थलबाट कालो टर्चसमेत फेला पारी बरामद गरी लिएको बरामदी तथा घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०७१/०२/०९ मा म काठमाडौँबाट आफ्नो घर आउँदा गुम्दी गाउँ विकास समिति वडा नं.९ रातोमाटे बस्ने जाहेरवाली सुनिता बस्नेतलाई मेरो घरमा ११ कक्षाको परीक्षा दिन भनी बसेकी जाहेरवाली सुनिता बस्नेतलाई लिनको लागि ऐ.१० गते मेरो घरमा आई बसेका अन्जान मानिस नारायण बस्नेतलाई देखी रिस उठी घाइते बनाई घरको माथिल्लो तलाबाट तल झारेको हो । निजलाई लात्ता मुड्कीले हानी उचाली खाट र भन्दासमेतबाट फालेको हो । निजमाथि कोदालोसमेतले हानेको छैन भन्ने बेहोराको प्रतिवादी बलराम खड्काको अधिकारप्राप्त अधिकारिसमक्ष गरेको बयान ।

कक्षा ११ को परीक्षा दिन बलराम खड्काको घरमा बसी आएकी जाहेरवाली सुनिता बस्नेतलाई लिन गएका नारायण बस्नेतलाई प्रतिवादी बलराम खड्काले ज्यान लिने नियतले कुटपिट गरी घरको माथिल्लो तलाबाट फालिदिएको भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हो । घाइतेलाई उपचारको लागि धादिङमा ल्याई थप उपचारको लागि तत्काल काठमाडौँतर्फ

पठाई उपचार भइराखेको छ । निजको अवस्था गम्भीर रहेकोले बोल्न, हिँड्नुल गर्न सक्दैनन् । निजको उपचार मोडल अस्पताल काठमाडौंमा भइराखेको छ । निज प्रतिवादी बलराम खड्काले नारायणबहादुर बस्नेलाई मार्ने उद्देश्यले कुटपिट गरी घाइते बनाएको हो भन्ने रुकमणी बस्नेतको कागज ।

मिति २०७१/०२/१० मा म आफ्नै घरमा थिएँ । उक्त दिन बेलुका जाहेरवालाको काका नारायणबहादुर बस्नेत प्रतिवादी बलराम खड्काको घरमा आएको प्रतिवादीले निज नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरी घाइते बनाएको भन्ने कुरा गाउँमा हल्ला भएपछि सुनी थाहा पाएको हुँ । घाइते नारायणबहादुर बस्नेतलाई उपचारको लागि धादिङबेंसीमा ल्याई थप उपचारको लागि काठमाडौंतर्फ पठाइएको भन्ने सुनी थाहा पाएको हो भन्ने नारायणबहादुर लामिछानेको कागज ।

पीडितको अवस्थाका सम्बन्धमा His condition seems critical, Unable to speak his G.C.S. very poor till date he is admitted in ICU भन्नेसमेत बेहोराको काठमाडौं मोडल अस्पतालको मिति सन् २०१४/०६/१३ को पत्र ।

घाइते नारायणबहादुर बस्नेत मेरो साइलो भाइ हो । निज मिति २०७१/०२/१० मा प्रतिवादी बलराम खड्काको घरमा भतिजी सुनिता बस्नेतलाई लिन गएको अवस्थामा सोही दिन बेलुका बलराम खड्काले भाइ नारायणबहादुर बस्नेतलाई घरको चोटामा कुटपिट गरी चोटाबाट फाली दिएको भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हो । घाइते भाइलाई तत्काल उपचारको लागि धादिङवेशी अस्पतालमा ल्याएकोमा उपचार हुन नसकी थप उपचारको लागि काठमाडौं रिफर गरेपछि निजको हाल काठमाडौं मोडल अस्पतालमा उपचार भइराखेको छ । निजको अवस्था गम्भीर भई बोल्न नसक्नुका साथै एउटा हात चल्दैन । खाना पाइपको सहायताले खुवाउनुपर्छ । टाउकोमा गम्भीर चोट लागेको छ ।

च्यापुको भाग काटिएको, बायाँपट्टिको २ वटा करङ्गा र दाहिने कुमको हड्डी भाँचिएको छ । निज बलराम खड्काले भाइ नारायणबहादुर बस्नेतलाई ज्यान लिने मनसायले कुटपिट गरेको हुँदा कडा कारबाही गरिपाउँ भन्ने बेहोराको रामबहादुर बस्नेतको कागज ।

धादिङ जिल्ला, गुम्दी गाउँ विकास समिति वडा नं.९ स्थित मृतक नारायणबहादुर बस्नेतको घरको पिँढीमा रहेको मृतक लासको मुख बन्द अवस्थामा रहेको, दुवै हात अर्धमुठ्ठी अवस्थामा रही शरीरको अन्य भाग सामान्य अवस्थामा रहेको भन्नेसमेत बेहोराको लासजाँच मुचुल्का ।

मृतकको मृत्युको कारण Old Blunt force injury to head भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०७१/०२/१० मा साथी भाइहरूसँग बसी मादक पदार्थ सेवन गरी साँझ घरमा गई भ्याड उक्लने क्रममा नचिनेको मानिस जाँच दिन घरमा बसेकी महिलाको कोठाबाट निस्की भ्याड ओर्लदै गरेको अवस्थामा मृतकलाई चोर होला भन्ने ठानी रिस उठी कुटपिट गरेपछि निज भ्याडबाट तल झरेपछि सुनिता बस्नेत र मेरो श्रीमती आए र सुनिताले मेरो काका हो भनेपछि आफ्नै मान्छे रहेछन् भन्ने थाहा पाएँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी बलराम खड्काको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादीको कुटपिटबाट घाइते भई बेहोस भएका मृतक होसमा नै नआई सो चोटपीडाको कारण मृत्यु भएको भनी बुझिएका रमा कार्की, विनोद अधिकारी, मोहनबहादुर बस्नेतले गरी दिएको एकै मिलानको कागज ।

प्रतिवादी बलराम खड्कालाई ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा मिति २०७१/०३/०४ मा ५ वर्ष कैद सजाय हुने गरी भएको फैसलाको छायाँप्रति मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादी बलराम खड्कालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं अनुसारको कसुरमा

ऐ.१३(३) नं. अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग पत्र ।

ट्रेकिङ गरी गुजारा गर्ने मानिस भएकाले वारदात हुनुभन्दा अगाडि घरमा आएको थिएँ । घरमा कक्षा १२ को परीक्षा दिन भनी सुनिता बस्नेत आएकी रहिछिन्, भेटघाट भई कुराकानी भइसकेपछि घरबाट निस्की साथीहरूसँग बसी सन्सारी पूजाको प्रसादको साथसाथै लोकल रक्सी खाई हल्का मातेको अवस्थामा करिब ८:३० बजेतिर घरको भन्ड्याङ चढ्ने क्रममा यी मृतक नारायणबहादुर बस्नेत तल झरिरहेको थिए । मैले निजलाई नचिनी निज नाताका मानिस रहेको थाहासमेत नपाएकोमा घरबाट एक्कासी अपरिचित मानिस निस्किएको, घरमा अरु केटा मानिससमेत नभएकोले चोर हो कि भन्ने शंकाले कुटपिट गरेको हो । रातको समयमा अँध्यारोसमेत भएकोले कुटपिट गर्दा नारायणबहादुर बस्नेत लडी तलको सिमेन्टको भागमा परी घाइते भए । सोपछि मैले हल्ला खल्ला गर्दा सुनिता बस्नेतलगायत श्रीमती उठी हाम्रो आफ्नो मानिस हो भनेकोले एम्बुलेन्स बोलाई काठमाडौँस्थित अस्पतालमा उपचार गराएको हो । सुनिता बस्नेतले पुलिस बोलाई मलाई पक्राउ गरेको हो । उपचारपछि मृतक ठीक भई गाउँमा आई काम गरी बसेको थिए । म कारागार कार्यालय धादिङमा रहेको अवस्थामा निजलाई पछि के कसो भयो थाहा भएन । मृतकको उमेरसमेत वृद्ध भएकोमा कुटपिटसमेत मिसमास भयो होला भन्ने प्रतिवादी बलराम खड्काले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मृतक नारायणबहादुर बस्नेतको मृत्यु प्रतिवादी बलराम खड्काको कुटपिटको कारणबाट भएको हो । भाइ नारायणबहादुर बस्नेतलाई बलराम खड्काले कुटपिट गरेपछि होसमै नआई मृत्यु भएको हो । भाइ नारायणबहादुर बस्नेतलाई प्रतिवादीले कुटपिट गरेको कारण २०७१ जेठमा अस्पतालमा भर्ना भई २०७१ मंसिरमा घरमा ल्याएकोमा २०७१

चैत्रमा मृत्यु भएको हो भन्ने जाहेरवाला मोहनबहादुर बस्नेतले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

घटनामा मृतक नारायणबहादुर बस्नेतको चिउँडोमा, हात, करडमा चोट हुनुका साथै खुट्टा भाँचिएको, टाउकोमा चोट लागेको, पछाडिको ढाडमा ठूलो घाउ भएको कारण मृत्यु भएको कुरा हस्पिटलको कागजले समेत पुष्टि गर्दछ । घटना हुनुभन्दा अगाडि नारायण बस्नेतमा कुनै रोग थिएन । बलराम खड्काको कुटपिटको कारणले नै नारायणबहादुर बस्नेतको मृत्यु भएकोले प्रतिवादीलाई सजाय हुनुपर्दछ भन्ने मौकामा जाहेर गर्ने सुनिता बस्नेतले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

बलराम खड्काको कुटपिटको कारणले पीडित बोलचाल गर्न नसक्ने हातगोडा नचल्ने, पीठ्युँमा ठूलो घाउ भई अक्सिजन लगाउनुपर्ने भई चिन्ताजनक अवस्थामा रहेका मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई काठमाडौँ मोडेल अस्पतालमा उपचारका लागि भर्ना गरेकोमा उपचार हुन नसकी डिस्चार्ज गरेकोमा सोही घाउको कारण मृत्यु भएकोले निज प्रतिवादी बलराम खड्कालाई कानूनबमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भन्ने मौकामा कागज गर्ने मोहनबहादुर बस्नेतले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०७१ साल जेठ १० गते प्रतिवादी बलराम खड्काले सामान्य मदिरासमेत सेवन गरी आउँदा घरमा एकली महिला भएको अवस्थामा मृतक नारायणबहादुर बस्नेत अर्धनग्न भई सुतेको कुरामा मृतकसँग भनाभन हुँदा प्रतिवादीले भन्ड्याङबाट खसालेकोमा उपचारको क्रममा निको भई आएको भनी परिवारले बकपत्र गरेका हुन् । के कारणबाट मृत्यु भयो थाहा भएन । कुटपिटको कारणले मृत्यु भएको होइन भन्ने प्रतिवादीको साक्षी गोपीप्रसाद पाण्डेले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक नारायणबहादुरको मिति २०७१/११/२६ मा शव परीक्षण प्रतिवेदन मैले

गरेको हो । शरीरको धेरै ठाउँमा र टाउकोमा पनि चोट लागेको थियो । दिमागको Side मा Tempura parietal सतहमा धेरै घाउहरू हुनुका साथै सुन्निएका थिए । उल्लिखित घाउचोटहरू Skill open Autopsy गर्दा देखिने घाउचोट हो । टाउकोभित्रको चोटको कारण रक्तस्राव भएको (Traumatic SAH), देब्रे Clevis भन्ने हड्डी भाँचिएको, दाहिने नवौं करड भाँचिएको उल्लेख छ । कुटपिटको क्रममा लागेको त्यस्ता चोट तत्कालको समयमा सामान्य रूपमा हेर्दा देखिने वा नदेखिने हुनसक्छ । काठमाडौं मोडेल अस्पतालमा उपचारको काममा May 5, 2014 देखि नै नारायणबहादुर बस्नेत ICU मा भर्ना भएको देखिन्छ । घा. जाँच फाराममा उल्लेख भएकोबाहेक अन्य केही नखुलाइएकोले चोटपटक त्यही मात्र हो भन्ने देखिन्छ । टाउकोमा लागेको पुरानो चोटको कारणले नै मृतक नारायणबहादुर बस्नेतको मृत्यु भएको हो सो कुरा Autopsy Report मा खुलाएको छ भन्ने मृतक नारायणबहादुर बस्नेतको पोष्टमार्टम गर्ने डाक्टर श्याम ढोडारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी बलराम खड्काले मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरी माथिल्लो तलाबाट तल फालिदिएको कारण सोही चोटपीरको कारण सख्त घाइते भई होसमा नै नआई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको ८ नं. बमोजिम हदम्यादभित्र मृत्यु भएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी बलराम खड्कालाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा ऐ. महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । मुद्दाको प्रकृति, घटनास्थल स्थिति प्रतिवादीको मृतकसँग पूर्ण चिनजान र रिसइवी एवं मृतकलाई मार्नका लागि पूर्वयोजनासमेत नभई मृतकलाई यी प्रतिवादीले कुटपिट गरी माथिल्लो तलाबाट तल खसालिदिई सोही चोटको कारण थला परी मरेको अवस्था भई प्रस्तुत मुद्दामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम

अपराधको अवस्थाबाट भवितव्यबाट घटना घटेको हो कि भन्नेसम्म पनि चित्तमा लागेको देखिन आउँदा सो सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालतबाट सदर भई आएपछि कायम गर्ने गरी कैद वर्ष १० गर्न मनासिब देखी राय प्रस्तुत गरेको छु । प्रतिवादीलाई कैदको लगत कायम गर्दा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा थुनामा बसेकै मितिबाटै लगत कसी असुल गनुपर्ने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६९/१०/१५ को फैसला ।

म ट्रेकिङ काम गरी काठमाडौंमा बसी कहिलेकाहीँ घरमा जाने गर्दथेँ । मेरो घरमा सुनिता बस्नेत डेरा गरेर बस्ने गरेको रहेछ । म घरमा गई गाउँको पूजाबाट घर फर्कने क्रममा अपरिचित व्यक्ति देखी चोर हो कि भनी एक पटक टाउको तथा गालामा थप्पड हानेको हुँ । निज हतार हतार तल झर्दा भन्याडबाट लडेको हो । निजलाई काठमाडौं ल्याई उपचार गराएपछि निज ठीक भई घर गएका थिए । निजको मृत्यु के कसरी भयो थाहा भएन म कारागारमा नै थिएँ । निज कुटपिटपछि उपचार गराई गाउँघरमा गई काम गर्दै आएका थिए भन्ने कुरा निजका परिवारले नै बकपत्र गरिसकेका छन् । सो घटना भवितव्य हो कि भनी सुरु अदालतबाट अ.बं. १८८ को राय दिँदा पनि बोलेको अवस्था छ । जाहेरवाला तथा बुझिएका मानिसहरू कोही पनि चश्मदिद गवाह नभएकाले र मृतकको मृत्यु उक्त घटनाबाट भएको भनी वादी पक्षबाट प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम प्रमाणित गर्न नसकेको हुँदा मलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको सुरु अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन पत्र ।

यसै मुद्दाको अभियोग दाबीको वारदात सम्बन्धमा ०७०-CR-०१२५ को ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा सुरु धादिङ जिल्ला अदालतबाट अभियोग दाबीबमोजिम यिनै प्रतिवादी बलराम खड्कालाई ५

वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्‍याई मिति २०७१/०९/१३ मा भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई यसै अदालतबाट ०७१-CS-१३७१ को मुद्दामा फैसला भएको देखिन आएको परिप्रेक्ष्यमा ज्यानसम्बन्धी महलको १५ र ८ नं. को व्याख्याको रोहमा सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने भनी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट प्रत्यर्थी झिकाउने गरी भएको आदेश।

प्रतिवादी बलराम खड्काले मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरेको कारण सोही चोटपीरबाट सख्त घाइते भई ज्यानसम्बन्धीको महलको ८ नं.को हदम्यादभित्र मृत्यु भएकोमा प्रतिवादीलाई ऐ. ऐन महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय ठहर गरी प्रतिवादीले मार्नको लागि पूर्वयोजना नभई कुटपिट गरी माथिल्लो तलाबाट तल खसाली दिई सोही चोटपीरबाट थला परी पीडित मरेकोमा भवितव्यबाट घटना घटेको हो कि भन्ने आधारसमेतबाट मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजायको राय प्रस्ताव गरेकोसमेत मनासिब देखिँदा सुरु धादिङ जिल्ला अदालतको मिति २०७२/०३/३१ को फैसला सदर हुने ठहर्‍याई भन्ने बेहोराको तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७३/०३/०७ मा भएको फैसला।

मेरो र मृतक नारायणबहादुर बस्नेतबीच कुनै रिसझवी, लेनदेन, चिनजान केही पनि थिएन। म आफ्नो कामबाट घरतर्फ गएकोमा मिति २०७१/०२/१० मा गाउँमा पूजा भएको थाहा पाई पूजामा गई साथीहरूसँग भेट भई मादक पदार्थ सेवन गरी घर फर्कदा घरको भन्डामा चढ्ने बेलामा मेरो घरमा कक्षा ११ को परीक्षा दिनका लागि आई बसेकी सुनिता बस्नेतको कोठाबाट बाहिर आई भन्डामा ओर्लदै गर्दा नचिनेको व्यक्ति नारायणबहादुर बस्नेतलाई चोर ठानी निज महिलाको कोठाबाट आएको देखी रिस उठी निजलाई कुटपिट गरी भन्डामा तल झारी दिएको हो। पछि सुनिता

बस्नेत र मेरी श्रीमती कोठाबाट बाहिर निस्की सुनिता बस्नेतले निज नारायणबहादुर बस्नेत मेरो काका हुन् के गर्नु भएको भनी कराएपछि मात्र निज आफन्त नै रहेछन् भन्ने थाहा पाएको हुँ। सो कुरा मैले मौकामा अनुसन्धान अधिकारी तथा सुरु अदालतसमक्ष भएको बयानमा उल्लेख गरेको छु। ज्यान मार्ने मनसायले मैले मृतकलाई कुटपिट गरेको होइन। यसरी मिति २०७१/०२/१० मा भएको घटनापश्चात् मृतकको औषधी उपचार भई अस्पतालबाट डिस्चार्ज भई घरमा रहे बसेको अवस्थामा मृतकको मृत्यु भएको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणले स्पष्ट पारेको छ। सो घटनाको करिब ९ महिना १५ दिनपछि मृतकको मृत्यु मिति २०७१/११/२५ मा भएको अवस्था छ। एकातिर मिति २०७१/०२/१० गतेको घटनामा भएको कुटपिटको कारणले नै मृतकको मृत्यु भएको भन्ने आधार स्पष्ट देखिँदैन भने अर्कोतिर म प्रतिवादीले मृतकलाई ज्यान लिने इबीलाग वा मनसाय नभएको र मानिस मर्ला भन्नेजस्तो नदेखिएको काम कुरा गर्दा मृत्यु भएमा त्यस्तो वारदात ज्यानसम्बन्धी महलको ५ नं. बमोजिम भवितव्य ठहर्‍याई र भवितव्यबाट मृत्यु भएकोमा र कुनै अंग भाँच्ने छिनाल्ने गरी कुटपिट नगरेको अवस्थामा ज्यानसम्बन्धी महलको ८ नं. आकर्षित हुनै नसक्ने अवस्थामा कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कसुरदार ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। तसर्थ सुरु अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७३/०३/०७ मा भएको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी बलराम खड्काको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको सुरु तथा रेकर्ड मिसिल अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला

मिलेको छ वा छैन तथा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी बलराम खड्काले मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरी सोही कुटपिटको चोटका कारणले थला परी मृत्यु हुन गएको हुँदा प्रतिवादी बलराम खड्कालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा ऐ. महलको १३(३) नं. अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी भएको प्रस्तुत मुद्दामा, प्रतिवादी बलराम खड्काले मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरी माथिल्लो तलाबाट तल फालिदिएको कारण सोही चोटपीरको कारण सख्त घाइते भई होसमा नै नआई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको ८ नं. बमोजिम हदम्यादभित्र मृत्यु भएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी बलराम खड्कालाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा ऐ. महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्‍याई प्रस्तुत वारदात भवितव्यबाट घटना घटेको हो कि भन्नेसम्म चित्तमा लागी मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम यी प्रतिवादीलाई १०(दश) वर्ष मात्र कैदको सजाय हुने रायसमेत प्रस्तुत भई धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०७१/१२/१८ मा भएको फैसलाउपर यी प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन परी सुरु फैसला र प्रस्तुत रायसमेत सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७३/०३/०७ मा भएको फैसलाउपर यी प्रतिवादी बलराम खड्काको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो ।

३. मिति २०७१/०२/१० मा घटित वारदातको सम्बन्धमा म प्रतिवादीउपर ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा परी धादिङ जिल्ला अदालतबाट ५ वर्ष कैद सजाय हुने ठहरी भएको फैसला पुनरावेदन

अदालत पाटनबाट सदर भई अन्तिम भई बसेको अवस्थामा सोही वारदात कायम गरी पुनः कर्तव्य ज्यान मुद्दाको कसुर कायम गरी एउटै वारदातमा उही व्यक्तिलाई दोस्रो पटक फरक मुद्दा लगाई सजाय गर्ने गरी भएको फैसला कानूनी सिद्धान्तविपरीत भएको हुँदा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला बदर गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर देखियो ।

४. प्रतिवादीलाई ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर ठहर भइसकेपछि पुनः सोही वारदातमा कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कसुर ठहर हुन सक्छ वा सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा, वारदात मिति २०७१/०२/१० मा पीडित नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरी ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर गरेकोमा ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर कायम गरी सजाय हुन मागदाबी लिई अभियोगपत्र पेस भएकोमा अभियोग मागदाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई पाँच वर्ष कैद सजाय हुनेगरी सुरु अदालतबाट फैसला भएकोमा सुरु अदालतको फैसलालाई यस अदालतबाट समेत सदर भइसकेको पाइन्छ । पीडित नारायणबहादुर बस्नेतको मृत्यु भएकोमा सोही वारदातलाई कायम गरी प्रतिवादीउपर ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिमको सजाय हुन अभियोग पेस भएकोमा अभियोग मागदाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय सुरु अदालतबाट ठहर भएको देखिन्छ । मिति २०७१/०२/१० मा प्रतिवादी बलराम खड्काको कुटपिटबाट घाइते भएका नारायणबहादुर बस्नेतको वारदातपश्चात् बेहोस अवस्थामा रहेको र निरन्तर उपचार गराएकोमा होसमा नै नआई मिति २०७१/११/२५ मा मृत्यु भई प्रतिवादीको कुटपिटबाट मृत्यु भएकाले कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने मृतकका दाजु मोहनबहादुर बस्नेतको जाहेरीसमेतको आधारमा पुनः कर्तव्य ज्यान मुद्दामा प्रतिवादीलाई अभियोजन भएको देखियो ।

५. रोशन श्रेष्ठको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध अशोक सितिखुसमेत भएको ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा (ने.का.प. २०६९, भाग ५४, अंक-१, नि.नं. ८७६१) मा, “ज्यानसम्बन्धी अपराधहरूमा कर्तव्य ज्यान र यसको उद्योगको बीचमा अपराध स्थापित गर्ने तत्त्वहरूको रूपमा रहेको कार्य (Actus reus), मनसाय (Mens rea) र वैध प्रतिरक्षाको अभाव (absence of valid defense) को दृष्टिकोणबाट हेर्दा कुनै भिन्नता रहेको हुँदैन । केवल परिणामको दृष्टिले अपराधले पूर्णता पाउन मात्र बाँकी रहेको हुन्छ” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । प्रतिवादीले ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर गरेकोमा कसुर ठहर भई प्रतिवादी थुनामा रहेको अवस्था देखिन्छ ।

६. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ८ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था हेर्दा, “यसै महलको ५ नं. ले भवितव्य ठहर्नेबाहेक कुनै अंग भाँच्ने छिन्ने गरी हाने कुटेमा त्यो थला परी निको नभएमा जतिसुकै समयपछि मरे पनि ज्यानमाराको बात लाग्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार, ज्यानसम्बन्धीको ५ नं. बमोजिम भवितव्य ठहर्ने कुरामा यो नं. लागू हुँदैन । भवितव्य नठहर्ने कुरामा कसैले कसैलाई कुनै तरहले कुनै अंग भाँच्ने, छिनाल्ने गरी कुटपिट गरेकोमा त्यो थला परी निको नभई मरे कुटपिट गर्ने व्यक्तिलाई ज्यानमाराको बात लाग्छ । यस्तो अवस्थामा जतिसुकै समयपछि मरे पनि बात लाग्छ । यसमा सो चोटपीरले थला परी निको नभएको हुनुपर्छ । पहिलेको चोटपीडा एकपटक निको भइसकेको अवस्थामा भने बात लाग्दैन । बात लाग्न चोटपीडाको अनवरतता (Continuation) कायम भइरहेको हुनुपर्छ । टुट्नु (Break) हुँदैन । प्रतिवादीको कुटपिटकै कारण पीडित थला परी सोही चोटपीरका कारणबाट पीडितको मृत्यु भएको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धीको बात लाग्ने नै देखियो ।

७. आफूलाई सोही कसुरमा ज्यान मार्ने

उद्योग मुद्दा चली सजाय भइसकेको अवस्थामा ज्यानसम्बन्धी मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न मिल्दैन भन्ने पुनरावेदन जिकिर सम्बन्धमा हेर्दा, पहिले अपराधले पूर्णता नपाई उद्योगसम्म देखिएको स्थितिमा मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा परिस्थितिमा परिवर्तन भई अपराधले पूर्णता प्राप्त गरेमा पूर्ण अपराधमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न फौजदारी न्याय सिद्धान्तले रोकेको देखिँदैन । फौजदारी कानूनको Merger सम्बन्धी सिद्धान्तले अपराधले पूर्णता नपाई मुद्दा चलेर पछि पूर्ण अपराधको रूपमा पूर्ण अपराधको सजाय हुने कुरालाई अंगिकार गरेको पाइन्छ । फौजदारी कानूनमा “Merger” को सिद्धान्तको सम्बन्धमा यसप्रकार विवेचना भएको पाइन्छ:- In criminal law, if a defendant commits a single act that simultaneously fulfills the definition of two separate offenses, merger will occur. This means that the lesser of the two offences will drop out, and the defendant will only be charged with the greater offense. This prevents double jeopardy problems from arising.

- a. “Merger” of Solicitation or Attempt into Completed Crime One who solicits another to commit a crime (where solicitation itself is a crime) cannot be convicted of both the solicitation and the completed crime (if the person solicited).
- b. “Merger” of Lesser Included Offenses into Greater Offenses Lesser included offenses “merge” into greater offenses, in the sense that one placed in jeopardy for either

offense may not later be retried for the other. Nor may one be convicted of both the greater offense and a lesser included offense. A lesser included offense is one that consists entirely of some, but not all, elements of the greater crime. This rule is sometimes labeled a rule of merger, but it is also clearly required by the constitutional prohibition against double jeopardy.

८. प्रस्तुत सिद्धान्तबमोजिम कुनै व्यक्तिले गरेको अपराधिक कार्यबाट उत्पन्न हुने परिणामबाट एकभन्दा बढी अपराध हुन गएमा प्रतिवादीलाई सबैभन्दा ठूलो अपराधमा मात्र सजाय गरी अन्य साना अपराधहरू ठूलो अपराधमा विलय भई ठूलो अपराधमा मात्र अभियोग कायम हुन आउँछ र यस सिद्धान्तले दोहोरो खतराको सिद्धान्तबाट उत्पन्न हुने समस्याहरूलाई रोक्दछ । तसर्थ, प्रतिवादी बलराम खड्काले ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा सजाय भई कैद भुक्तान गरिरहेको भए पनि सोही कसुरको निरन्तरताको रूपमा रहेको कर्तव्य ज्यानको कसुर दण्डनीय हुने भई एकै वारदातमा पहिला ज्यान मार्ने उद्योगको कसुर स्थापित भई पुनः स्थिति परिवर्तन भएको अवस्थामा वारदात भएको मिति २०७१/०२/१० देखि नै प्रतिवादीले कर्तव्य ज्यानको कसुरमा मुद्दा चल्न र सजाय गर्न मिल्दैन भनी लिएको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

९. मैले आरोपित कसुर नगरेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने पुनरावेदक / प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा, यी प्रतिवादी बलराम खड्काले कुटपिट गरेका कारण वारदातपश्चात् निरन्तर उपचार भएको भए पनि होसमा

नै नआई पीडित नारायणबहादुर बस्नेतको मिति २०७१/११/२५ मा मृत्यु भएको भन्ने मृतकका दाजु मोहनबहादुर बस्नेतले मौकाको जाहेरीलाई पुष्टि हुने गरी सुरु अदालतमा बकपत्र गरेको, प्रतिवादी बलराम खड्काले आफूले पीडितलाई कुटपिट गरेकोमा मौकाको तथा अदालतमा उपस्थित भई गरेको बयानमा समेत स्वीकार गरेको, मृतकको मृत्युको कारणमा Old blunt force injury to head भन्नेसमेत उल्लेख भएको, मौकामा जाहेरी दिने तथा कागज गर्ने सुनिता बस्नेतले प्रतिवादीको कुटपिटको कारण पीडितको मृत्यु भएको हो भन्ने उल्लेख गरी बकपत्र गरेको, प्रतिवादीकै साक्षी गोपीप्रसाद पाण्डेले अदालतमा बकपत्र गर्दा प्रतिवादीले पीडितलाई कुटपिट गरी भन्याडबाट खसालिदिएको स्वीकार गरी बकपत्र गरेको, मृतकको मिति २०७१/११/२६ मा शव परीक्षण गर्ने चिकित्सक श्याम ढोडारीले शरीरको धेरै ठाउँमा र टाउकोमा समेत चोट लागेको थियो । दिमागको Side मा Temporal Parietal तहमा धेरै घाउ भई सुन्निएको र रक्तस्राव भएको, देब्रे हातको हड्डी र दाहिनेतर्फको नवौं करङ्ग भाँचिएको तथा टाउकोमा लागेको चोटको कारण नै पीडितको मृत्यु भएको भन्नेसमेत उल्लेख गरी बकपत्र गरेकोसमेत आधारबाट प्रतिवादीले कुटपिट गरेपश्चात अन्य कुनै आधार र कारण वा पीडित मर्नेसम्मको अन्य कुनै कारण नदेखिएको स्थिति र अवस्थामा प्रतिवादीले चोट प्रहार गरेकै कारण पीडितको मृत्यु भएको भन्ने पुष्टि भइरहेको देखिँदा प्रतिवादी बलराम खड्कालाई अभियोग मागदाबीबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्‍याई सुरु धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०७१/१२/१८ मा भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७३/०३/०७ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा

अभियोग मागदाबीबमोजिमको कसुरबाट सफाइ पाउँ भन्ने पुनरावेदक / प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

१०. अब, प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने हुँदा सुरु धादिङ जिल्ला अदालतबाट अ.बं.१८८ नं. अनुसार निज प्रतिवादीलाई १० (दश) वर्ष मात्र कैद सजाय हुने गरी राय पेस भएकोमा उक्त राय पुनरावेदन अदालत पाटनबाट सदर भएको राय मिलेको छ वा छैन भन्नेतर्फ हेर्दा, नरेन्द्रसिंह धामी विरूद्ध सुदर्शनसिंह धामीको जाहेरीले नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा (ने.का.प. २०७१, भाग-५६, अंक-५, नि.नं. ९१७०) मा, "उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार अभियुक्तलाई कानूनले तोकेकोभन्दा कम सजाय गर्नलाई घटित वारदातमा इन्साफ गर्ने हाकिमको चित्तमा भवितव्यको आशङ्का वा अपराध गरेको अवस्था यी दुई तत्त्वमध्ये कुनै एकको विद्यमानता अनिवार्य देखिएको हुनुपर्ने" भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ।

११. उपर्युक्त प्रतिपादित सिद्धान्तअनुसार, प्रतिवादीले अदालतको बयानमा समेत पीडितलाई कुटपिट गरेको स्वीकार गरेकोमा आफू सन्सारी पूजाको प्रसादको साथै लोकल रक्सी खाएर हल्का मातेको अवस्थामा रातको ८:३० बजेको समयमा घरको भन्ड्याङ चढ्ने क्रममा मृतक भन्ड्याङबाट तल झरिरहेकोमा रातको समयमा महिला मात्र रहेको घरमा चोर हो कि भन्ने शङ्कामा नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गर्दा निज लडी तलको सिमेन्टको भागमा परी घाइते भएको भन्ने उल्लेख गरेको तथा प्रतिवादी र मृतकका बीचमा ज्यानै मार्नेसम्मको पूर्वसिद्धि समेत नदेखिएको, ज्यानै मार्नेसम्मको पूर्वयोजना, मनसाय वा पूर्वतयारीसमेत भएको नदेखिएको अवस्थामा प्रतिवादी

बलराम खड्काले तत्काल उठेको रिसका कारण मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरेको कारण सोही चोटपीरबाट सख्त घाइते भई ज्यानसम्बन्धी महलको ८ नं.को हदम्यादभित्र मृत्यु भएकोमा उल्लिखित वारदात भवितव्यको आशङ्का गर्ने ठाउँ रहेको तथा अपराध गरेको अवस्था र परिस्थितिसमेतलाई मध्यनजर गर्दा प्रतिवादीलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्न सक्ने चित्तमा लागी मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. बमोजिम १०(दश) वर्ष मात्र कैद सजाय हुने भनी सुरु धादिङ जिल्ला अदालतबाट पेस भएको राय सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७३/३/७ मा भएको फैसलासहितको राय मिलेको देखिँदा अन्यथा गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन।

१२. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट यी पुनरावेदक / प्रतिवादी बलराम खड्काले मृतक नारायणबहादुर बस्नेतलाई कुटपिट गरेको कारण सोही चोटपीरबाट सख्त घाइते भई ज्यानसम्बन्धी महलको ८ नं.को हदम्यादभित्र मृत्यु भएकोमा निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहरी यी प्रतिवादीले मृतकलाई मार्नको लागि पूर्वसिद्धि तथा पूर्वयोजना नभई कुटपिट गरी माथिल्लो तलाबाट तल खसालिदिई सोही चोटपीरबाट थला परी पीडित मरेकोमा भवितव्यबाट घटना घटेको हो कि भन्ने आधारसमेतबाट मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं. बमोजिम पुनरावेदक / प्रतिवादी बलराम खड्कालाई सुरु धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०७२/०३/३१ मा १०(दश) वर्ष मात्र कैद सजाय हुने गरी व्यक्त गरेको रायसहितको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७३/०३/०७ मा भएको रायसहितको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने

पुनरावेदक / प्रतिवादी बलराम खड्काको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सकदैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृत:- लोकबहादुर हमाल
इति संवत् २०७४ साल कर्तिक ३० गते रोज ५ शुभम् ।

■ पैतृक सम्पत्तिको स्रोतबाट नै आएको सम्पत्ति कारणवश अंशबन्डा गर्दाको समयमा अंशबन्डाको कागजमा उल्लेख नभए पनि सबै अंशियारको बीचमा समान रूपमा बन्डा गर्नु नै न्यायपूर्ण हुन्छ र अंशबन्डा गर्दा सबै अंशियारबीच समान हुने किसिमबाट गर्नुपर्छ भन्ने अंशबन्डाको सिद्धान्तअनुकूल हुने ।

(प्रकरण नं.६)

निर्णय नं. १००७७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
फैसला मिति : २०७४।०।२०
०७०-CI-००६६

मुद्दा:- अबन्डा नामसारी

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला कपिलवस्तु गा.वि.स.
महाराजगञ्ज वडा नं.३ बस्ने विन्देश्वरी
चौधरीको श्रीमती सावित्रीदेवी कुर्मी
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : जिल्ला कपिलवस्तु गा.वि.स.
महाराजगञ्ज वडा नं.३ बस्ने रूपनारायणको
श्रीमती प्रभावती देवी चौधरीसमेत

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
श्री ज्ञानहरि भट्टराई
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री नारायणप्रसाद श्रेष्ठ
कपिलवस्तु जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री नीता गौतम दीक्षित
पुनरावेदन अदालत बुटवल

फैसला

न्या.टंकबहादुर मोक्तान : तत्कालीन
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम
पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको
तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

तथ्य खण्ड

वादी विपक्षीको लोम्ने विन्देश्वरी र प्रतिवादी
नर्वदेश्वर चौबे भएको खिचोला मुद्दामा कपिलवस्तु
जिल्ला अदालतबाट मिति २०५३/०७/२९ मा
भएको मिलापत्रअनुसारको जग्गा मालपोत कार्यालय

कपिलवस्तुबाट दाखिल खारेज नभएको नाताले बन्डापत्र गर्दा बन्डा हुन नपाई अबन्डा रहेको, कपिलवस्तु जिल्ला, बलरामपुर गा.वि.स.वडा नं.७क साबिक कि.नं.५२६ हाल कि.नं.२०७५ को बिगाहा १-२-० मालपोत कार्यालय कपिलवस्तुको मिति २०६७/०९/०४ को निर्णयले दाखिल खारेज भई विपक्षीको नाउँमा दर्ता भएकोले उक्त कि.नं.२०७५ को १-२-० मध्ये १ तिहाइ भागमा पर्ने सम्पत्ति हाम्रो हक कायम गरी अड्डाबाट छुट्याई हाम्रो नाउँमा नामसारीसमेत गरिपाउँ भन्ने फिराद पत्र ।

मेरो लोग्ने विन्देश्वरी कुर्मी र वादीहरूको बाबु / लोग्ने रूपनारायण कुर्मीसमेतको बीचमा मिति २०१६/०७/१८ मा अंशबन्डा रजिस्ट्रेसन पारित भएको, त्यसपछि मिति २०६७/४/५ मा अंशबन्डा रजिस्ट्रेसन पारित भएको, वादी विन्देश्वरीप्रसादको मुद्दा सकार गर्ने म सावित्रीदेवी कुर्मिनी प्रतिवादी नर्वदेश्वर चौधरी भएको २०४५ सालको दे.नं.१३९६ को जग्गा खिचोला मुद्दामा सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट मिति २०४३/०७/२१ मा मिलापत्र भएको, बालरामपुर गा.वि.स. वडा नं.७क कि.नं.५२६ को ज.वि.२-४-५ मध्ये १-२-० जग्गा लिने दिने भन्ने उल्लेख छ । वादी दाबी जग्गा पजनीको १७ नं., जग्गा मिच्नेको १८ नं. र अंशबन्डाको ३५ नं. खिलाफ भएकोले खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर पत्र ।

उपस्थित पक्षको साक्षी बुझी बन्डापत्रको प्रतिलिपि र नामसारी निर्णय मिसिल तथा जग्गा खिचोलाको प्रमाण मिसिलसाथै राखी पेस गर्नु भन्ने सुरु अदालतबाट मिति २०६८/०९/०५ मा भएको आदेश ।

वादीको साक्षी हनुमान भुजेलले नर्वदेश्वर चौबे र विन्देश्वरी चौधरीबीच जग्गा खिचोला मुद्दा चली आधा आधा जग्गा लिई मिलापत्र गरेका हुन् । आधा जग्गा प्रतिवादी सावित्राले एकलौटी नामसारी गराइन् । उक्त जग्गामा रूपनारायण चौधरी, गुन्जेश्वरी

र विन्देश्वरी गरी ३ जना बराबर हकवाला भएकोमा प्रतिवादीले एकलौटी पाउने होइन । ३ भाग लगाई ३ जनाले पाउने जग्गा हो । वादीले अबन्डा जग्गा पाउनुपर्छ भनी सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीका साक्षी रामनिवास कुर्मिले यी वादी र प्रतिवादीसमेत अन्य अंशियारबीच २०१६ सालमा खजहनी मालबाट र २०६७ सालमा मालपोत कार्यालय कपिलवस्तुबाट अंशबन्डा गरिसकेको र २०४३ सालमा वादी सावित्रीदेवी र प्रतिवादी नर्वदेश्वर चौबेबीच चलेको जग्गा खिचोला मुद्दामा नर्वदेश्वर चौबेले सावित्रीलाई कि.नं.५३६ को ज.वि.२-४-५ मध्ये १-२-० जग्गा दिने गरी मिलापत्र भएको सोअनुसार भोगचलन गरी आएकोले सावित्रीको एकलौटी भएकोले अरुको अंश भाग नलाग्ने हुँदा अबन्डा नामसारी हुनुपर्ने होइन भनी सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मालपोत कार्यालय कपिलवस्तुको मिति २०६७/०९/०४ को निर्णयबमोजिम दाबीको जग्गा प्रतिवादीका नाममा आएको देखिन्छ । वादीका पति / पिता रूपनारायण श्रेष्ठ र प्रतिवादीका पति विन्देश्वरीका बीच मिति २०६६/०४/०५ मा बन्डा भएको देखिन्छ । अंशबन्डा भइसकेपछि मात्र प्रतिवादीका नाममा नामसारी हुन आएको जग्गा अबन्डा भनी बन्डापत्रमा समेत खुलाएको पाइँदैन । यस्तो जग्गामा वादीको अंश हक लाग्ने अवस्था नदेखिँदा वादी दाबी पुग्न सक्दैन भन्ने सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको मिति २०६८/०८/१८ को फैसला ।

सुरु अदालतबाट भएको फैसलामा मेरो चित्त बुझेन । वादी विन्देश्वरी कुर्मीको मु.स.गर्ने सावित्री यादव र प्रतिवादी नर्वदेश्वर चौबेबीच चलेको खिचोला मेटाई हक कायम गरिपाउँ भन्ने मुद्दामा कि.नं.५२६ को आधा जग्गा सावित्रीदेवीले पाउने गरी मिति २०५३/०७/२१ मा मिलापत्र भएको उक्त जग्गा किताकाट भई कायमी कि.नं.२०७५ को जग्गा प्रतिवादीका नाममा मिति २०६७/०९/०४ मा आएको पुष्टि भइरहेकोमा मिति

२०६७/०४/०५ मा पारित बन्डापत्र भएको हुँदा मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको ३५ नं. बमोजिम हामी वादीले हाम्रा नाममा दा.खा. गरिपाउँ भन्ने दाबी लिएकोमा दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरेको सुरुको फैसला उल्टी गरी दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने वादीहरूको संयुक्त पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा २०५३ साल कार्तिक २१ गते वादी विन्देश्वरीप्रसाद कुर्मीको मु.स.गर्ने सावित्रीदेवी र प्रतिवादी नर्वदेश्वर चौबेबीच भएको कि.नं.५२६ ज.वि.२-४-५ जग्गामध्येबाट प्रतिवादी सावित्रीदेवीले आधा पाउने गरी मिलापत्र भएको देखियो । सोही कि.नं.५२६ किताकाट भई विवादित कि.नं.२०७५ प्रतिवादीका नाउँमा मिति २०६७/०९/०४ मा आएको देखिएको छ । मिलापत्र भएको समयमा पुनरावेदक र प्रत्यर्थी एकासगोलमा रहेका देखिँदादेखिँदै केवल बन्डापत्र भएपछि नामसारी भएको मात्र कारणले वादी दाबी नपुग्ने ठहर्‍याएको सुरु फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने अवस्था देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई हाजिर भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९/०६/०३ को पुनरावेदन अदालत बुटवलको आदेश ।

सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८/०८/१८ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम विवादित कि.नं.२०७५ को १-२-० जग्गामध्ये वादीका पिता / लोग्ने रूपनारायण, काका विन्देश्वरी र गुन्जेश्वरीको ३ भाग गरी ३ भागको १ भाग आफ्नो पति / पिता रूपनारायण कुर्मीको जग्गा वादी प्रभावतीदेवी चौधरीसमेतले छुट्याई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने बेहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६९/०८/२७ को फैसला ।

राम शोहरत कुर्मी, रूपनारायण कुर्मी, विन्देश्वरी कुर्मी, गुञ्जेश्वरी कुर्मी, श्याम सुन्दर चौधरी, कुमारीदेवी

कुर्मीनी, धर्मदेवी कुर्मीनी, निरमुदेवी कुर्मीनीसमेतका बीचमा २०१६/०७/१८ गते अंशबन्डाको रजिस्ट्रेसन पारित भएको थियो । २०६० सालको दे.पु.नं. ९४०० को कब्जा खिचोला मेटाई चलन चलाई पाउँ भन्ने मुद्दाबाट पाएको जग्गा नै बाबु विन्देश्वरी कुर्मी र रूप नारायण कुर्मीसमेतका बीचमा २०६७/०४/०५ मा अंशबन्डा रजिस्ट्रेसन पारित भएको हो । वादी म सावित्रीदेवी कुर्मी र प्रतिवादी नर्वदेश्वर चौधरी भएको जग्गा खिचोला मुद्दामा मिति २०५३/०७/२१ को मिलापत्रबाट कि.नं. ५२६ को ज.वि.२-४-५ मध्ये १-२-० जग्गा दिने लिने भन्ने उल्लेख भएको छ । सोअनुसार उक्त जग्गा मेरो भोगचलनको जग्गा हो । सबै अंशियारबीचमा बन्डा लाग्ने भए उसै बखत बन्डापत्र हुँदा बन्डा लाग्ने वा अबन्डा जनाउनु पर्नेमा केही भएको छैन । मिति २०४५/०३/१६ को सिफारिसपत्रमा धर्मा देवीको नजिकको हक खाने विन्देश्वरीलाई जग्गाधनी पुर्जा दिन कृषि विकास बैंकलाई सिफारिस गरेबाट अंशियाराहरू भिन्न भएको भन्ने देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा मेरो भोगचलनको जग्गालाई विना आधार प्रमाण अबन्डा भनी बन्डा गर्ने गरी भएको फैसला अंशबन्डा महलको ३५ नं. को मूल मर्म र भावनाविपरीत भएको हुँदा पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सुरु फैसलाअनुसार फैसला गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदक सावित्रीदेवी कुर्मीको पुनरावेदन पत्र ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ज्ञानहरि भट्टराईले विवादित जग्गामा विपक्षी वादीहरूको हक भोग नभएको, पुनरावेदक / प्रतिवादी र विपक्षी वादीहरूका बीचमा २०१६ सालमा छुट्टिई भिन्न भई मिति २०६७/०४/०५ मा मालपोत कार्यालय

कपिलवस्तुबाट अंश रजिस्ट्रेशन पारित भइसकेपछि मिति २०६७/०९/०४ मा मात्र पुनरावेदकको नाममा दर्ता हुन आएको जग्गामा विपक्षी वादीहरूको हक लाग्ने वा अंशबन्डा हुनुपर्ने होइन भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

अब यसमा पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? तथा पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्छ, सक्दैन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विवादित कि.नं.५२६ बाट किताकाट भई २०७५ कायम भई पुनरावेदक / प्रतिवादीको नाममा आएको १-२-० जग्गा अबन्डाको जग्गा होइन । मिति २०५३/०७/२१ को मिलापत्रबाट प्राप्त भई भोगचलन गरिआएको जग्गा हुँदा उक्त जग्गा विपक्षी वादीहरूलाई बन्डा हुनुपर्ने होइन भन्ने पुनरावेदन जिकिर रहेको देखियो ।

३. साबिक कि.नं.५२६ हाल कि.नं.२०७५ को बिघा १-२-० जग्गा मालपोत कार्यालय कपिलवस्तुबाट दाखिल खारेज नभएको नाताले बन्डापत्र हुँदा बन्डा हुन नपाई अबन्डामा रहेकोले उक्त सम्पत्तिको ३ भागमध्येको १ भागमा पर्ने सम्पत्तिमा हाम्रो हक कायम गरी छुट्याई नामसारीसमेत पाउँ भनी फिराद दाबी गरेको देखियो । अंशबन्डाको लिखतमा विवादित कि.नं.५२६ हाल कायम कि.नं.२०७५ को जग्गा अबन्डा भनी उल्लेख भएको छैन । उक्त कि.नं.को जग्गा आफ्नो पति गुञ्जेश्वरीले नर्वदेश्वर चौधरीसँगको जग्गा खिचोला मुद्दामा भएको मिलापत्रबाट पाएको आफ्नो निजी आर्जनको जग्गा हो, अबन्डाको जग्गा होइन भनी जिकिर लिएको देखियो ।

४. यी वादी प्रतिवादीका पिता पुर्खा मूल पुरुष राम शोहारत कुर्मीका ३ जना छोरोमा जेठा रूपनारायण, माहिला विन्देश्वरी र कान्छा गुन्जेश्वरी कुर्मी भएको देखिन्छ । जेठा रूपनारायणको श्रीमती

वादी प्रभावती र २ जना छोरा वादीहरू अनिरुद्र र गंगोत्रीप्रसाद चौधरी तथा विन्देश्वरीको श्रीमती प्रतिवादी सावित्रीदेवी कुर्मीन र कान्छा गुन्जेश्वरीका ३ छोराहरू श्यामसुन्दर, पशुराम र शत्रुघ्नप्रसाद भएको देखियो । यी पुस्तावलीमध्येका मूल पुरुष राम शोहरत, रूपनारायण, विन्देश्वरी र गुन्जेश्वरीको परलोक भएको र तत्पश्चात् मिति २०६७/०४/०५ मा रूपनारायण, विन्देश्वरी र गुन्जेश्वरीको हकवालाहरूको बीचमा अंशबन्डा भएको देखियो ।

५. विवादित साबिक कि.नं.५२६ हाल कायम कि.नं.२०७५ को जग्गा प्राप्तिको स्रोत के हो भनी हेर्दा उक्त जग्गा वादी प्रतिवादीका मूल पुर्खा राम शोहरत कुर्मीले १९८२ देखि भोगचलन गरी तिरो तिरी आएकोमा पछि २०२७/२८ सालमा नर्वदेश्वर चोबले नापजाँच गराई भोगचलन गरी आएकोमा रामशोहरतका छोरा विन्देश्वरीप्रसाद कुर्मीले जग्गा खिचोला मुद्दा दायर गरी कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट मिति २०५३/०७/२१ मा मिलापत्र भई कि.नं.५२६ को २-४-५ मध्ये १-२-० जग्गा प्रतिवादी विन्देश्वरीप्रसाद कुर्मीकी श्रीमती सावित्रीदेवी कुर्मीको नाममा आएको देखियो । यसरी उपर्युक्त विवादित कि.नं.को १-२-० जग्गा वादी प्रतिवादीका मूल पुर्खा रामशोहरत कुर्मीकै पालाको पुर्ख्यौली जग्गा हो भन्ने देखिन्छ । सोही जग्गा मिति २०५३/०७/२१ को मिलापत्रबमोजिम मिति २०६७/०५/०४ मा प्रतिवादी सावित्रीदेवी कुर्मीको नाममा दाखिल खारेज भई सावित्रीदेवीको नाममा कायम भएको देखियो । उक्त विवादित कि.नं.२०७५ को जग्गा वादी प्रतिवादीहरूका बीच अंशबन्डा हुँदा यी प्रतिवादीको नाममा नामसारी दर्ता भई नसकेको कारणबाट उक्त जग्गा अंशबन्डा हुँदाका बखत उल्लेख नगरेको देखियो ।

६. प्रतिवादी सावित्रीदेवी कुर्मीका पतिले मिति २०५३/०७/२१ मा मिलापत्रबाट उपर्युक्त जग्गा

प्राप्त गरिसकेपछि आफ्ना नाममा नामसारी नगरी वादीहरूसँग मिति २०६७/०४/०५ मा अंशबन्डा भइसकेपछि मिति २०६७/०९/०४ मा मात्र आफ्नो नाममा नामसारी दाखेल खारेज गराएको कारणले मात्र पैतृक सम्पत्तिको स्रोतबाट नै हस्तान्तरण भई आएको जग्गा बन्डा नलाग्ने भनी अर्थ गर्ने हो भने समान हकदारका रूपमा रहेका अंशियारहरू समान अंश हकबाट वञ्चित हुने अवस्था सिर्जना हुन्छ । पैतृक सम्पत्तिको स्रोतबाट नै आएको सम्पत्ति कारणवश अंशबन्डा गर्दाको समयमा अंशबन्डाको कागजमा उल्लेख नभए पनि सबै अंशियारको बीचमा समान रूपमा बन्डा गर्नु नै न्यायपूर्ण हुन्छ र अंशबन्डा गर्दा सबै अंशियारबीच समान हुने किसिमबाट गर्नुपर्छ भन्ने अंशबन्डाको सिद्धान्तानुकूल हुन्छ । तसर्थ एकासगोलमा रहेको सम्पत्तिको स्रोतको आधारमा मिलापत्रको माध्यमबाट प्राप्त उक्त कि.नं. २०७५ को जग्गा वादीहरू र प्रतिवादीका बीचमा बन्डा हुनुपर्ने नै देखिन आयो ।

७. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८/०८/१८ मा वादी दाबी नपुग्ने गरी भएको फैसला पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०६९/०८/२७ मा उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम विवादित कि.नं.२०७५ को १-२-० जग्गालाई ३ भाग गरी १ भाग जग्गा वादीहरूले छुट्याई लिन पाउने ठहरी भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नुहोला । तपसिल

प्रस्तुत फैसला विद्युतिय प्रणालीमा अपलोड गरी मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ..... १ नक्कल माग्ने सरोकारवालाहरूलाई नियमानुसार नक्कल दिनु २

प्रस्तुत फैसलाको जानकारी वादी प्रतिवादीहरूलाई दिनु ३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. हरिकृष्ण कार्की

इजलास अधिकृत:- विष्णुप्रसाद आचार्य
इति संवत् २०७४ साल कार्तिक २० गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १००७८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७४।०।१
०७१-CI-१४९६

मुद्दा: अंश चलन

निवेदक : सुनिल थापाकी छोरी जिल्ला सुनसरी धरान
नगरपालिका वडा नं. ९ हाल पनौतीमा बस्ने
रियाना थापा

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला सुनसरी धरान नगरपालिका वडा नं.
९ बस्ने सुनिल थापासमेत

- अंशको हक जन्मबाट नै व्यक्तिले प्राप्त गर्ने हक हो । यो हक कुनै पनि तवरले कुण्ठित हुनु हुँदैन । हाम्रो कानून प्रणालीले अंशबन्डालाई पैतृक सम्पत्ति प्राप्त गर्ने महत्त्वपूर्ण स्रोतको रूपमा मान्यता दिएको र पैतृक सम्पत्तिबाट कोही पनि विमुख वा कसैलाई पनि निरअंशी बनाउन नहुने मान्यता आत्मसात् गरेको देखिने ।

(प्रकरण नं.४)

- बाबुको स्वतः अंशहक निहित रहने सम्पत्तिमा नातिनी पुस्ताका वादीको अंशहक नरहने भनी व्याख्या गर्नु अंशबन्डाको महलको कानूनी मनसायविपरीत र यस अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तको भावनाविपरीत हुन जाने ।
- प्रत्यक्ष रूपमा बाबुको अंशहक रहने सम्पत्तिमा निजका छोरा छोरीको लागि पनि स्वतः अंशहक निश्चित रहन जाने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल

विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६४, अंक २, नि.नं.७८१४
- ने.का.प.२०६९, अंक ३, नि.नं.८७८८, पृ.४३६
- ने.का.प.२०७३, अंक ९, नि.नं.९६६६
- ने.का.प.२०७४, अंक ९, नि.नं.९८७४

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री ब्रजेश प्याकुरेल
सुनसरी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश श्री राजकुमार वन
पुनरावेदन अदालत, विराटनगर

फैसला

न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य ठहर यसप्रकार छ:

विपक्षी मायादेवी हजुरआमा, सुनिल थापा म फिरादीका बुबा हुनुहुन्छ । आमा टिकालक्ष्मी लिम्बुको कोखबाट मिति २०५३/७/१७ गते मेरो जन्म भएको हो । हजुरआमा मायादेवीले भन्नु भएअनुसार हजुरबुबाको नाम टिकाराम थापा हो । मैले देखे चिनेको छैन । हजुरआमाले देखाउनु, चिनाउनु भएको छैन । मूल अंशियार विपक्षीहरू २ जना हुनुहुन्छ । बुबा सुनिल थापा, आमा टिकालक्ष्मी र म फिरादी हडकडमा रहँदा बस्दा बुबाले आमालाई कुटपिट, गाली गलौज गर्ने, थुक्ने, दुर्व्यवहार गर्ने र मलाई पनि हेलाँहोचो गर्ने, खान लाउन नदिने, बिरामी पर्दा नहेर्ने, मादक पदार्थ खाने, तास खेल्ने गर्नु हुन्थ्यो । व्यवहार सहन नसकी मिति २०६६/४/६ गते (नेपाल) आई मिति २०६६/४/१७ गते घर धरान आउँदा विपक्षी मायादेवीले आमा र मलाई तेरो लोम्नेले तँलाई र तेरो छोरीलाई घरमा बस्न नदिनु भनी फोन गरेको छ भनी घरमा पस्न दिनु भएन । बुबाले पनि तिमीहरू घरमा नबस्, जहाँ जे गर्नुपर्छ गर् भनी फोन गर्नुभएको हुँदा मावलीमा बसी आएका छौं । विपक्षी बुबा र हजुरआमाले घरमा बस्न पस्न नदिई खान, लाउन, शिक्षादिको र उपचार खर्चसमेत नदिएकोले विपक्षी हजुरआमा मायादेवीको नाम दर्ताको

जिल्ला सुनसरी धरान नगरपालिका वडा नं. ९ कि.नं. २३० को ०-१-१-३ जग्गा र सोमा बनेको २ तले २ थान पक्की घरबाट मैले अंश पाउने हुँदा मूल अंशियार २ जनाको २ भाग लगाई २ भागमध्ये बुबाको भागलाई ३ भाग लगाई सोको १ भाग म फिरादीले अंश पाउने हुँदा दिलाई अन्य सम्पत्तिको विपक्षीहरूबाट तायदाती फाँटवारी लिई अंश भाग दिलाई चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रियाना थापाको फिराद पत्र ।

वादी रियाना म सुनिल थापाकी छोरी र मायादेवीकी नातिनी नहुँदा निजलाई हामीले अंश दिनुपर्ने होइन । टिकालक्ष्मी म सुनिल थापाकी पत्नी र मायादेवीकी बुहारी होइनन् । वादीकी संरक्षक टिकालक्ष्मी लिम्बु जिल्ला सुनसरी धरान-१० बस्ने उदयकुमार लिम्बुकी पत्नी हुन् । निजहरूको विवाह मिति २०५२/१/१ मा भएको हो । सो कुरा २०४५ साल जेठमा द.नं.१२१ मा स्थानीय पञ्जिकाधिकारीको कार्यालय, धरानमा गराएको विवाह दर्ताबाट प्रस्ट हुन्छ । वादी रियाना थापा सिमरन लिम्बु हुन् । जुन कुरा टिकालक्ष्मी लिम्बुले आफैँ सूचक भई स्थानीय पञ्जिकाधिकारीको कार्यालय धरानमा मिति २०५४/२/७ गते द.नं. २५६ मा बाबु उदयकुमार लिम्बु देखाई मिति २०५३/७/१७ गते हामीबाट सिमरन लिम्बुको जन्म भएको हो भनी जन्म दर्ता गराएको छ । यसरी अर्काकी छोरी वादीलाई हामीले छोरी नातिनी भनेर अंश दिनुपर्ने होइन । दाबीको कि.नं. २३० को ०-१-१-३ जग्गा घर मायादेवीले दाजु नरबहादुर गुरुडबाट बकसपत्रबाट पाएको दाइजोको सम्पत्ति हुँदा नाता नै नलाग्ने उनाउ व्यक्तिलाई अंश दिनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिउत्तर पत्र ।

सुनिल थापा बुबा, मायादेवी थापा हजुरआमा नाताका व्यक्ति हुन् । बुबा आमाबीच मिति २०५२/८/१ गते विवाह भई निजहरूको कोखबाट म वादीको जन्म भएको हो । मेरो जन्म वि.पि.को.स्वा.विज्ञान प्रतिष्ठानमा भएको हो । बुबा आमा र म फिरादीको डि.एन.ए परीक्षण

गराई हक सुरक्षित गराई पाउँ । नाता प्रमाणित र जन्मदर्ताको प्रमाण पत्र सम्बन्धमा मलाई थाहा छैन, सक्कलै देख्न पाए नामाकरण गर्ने छु भन्ने बेहोराको वादी वारेस रामनारायण साहले अ.बं. ८० नं. बमोजिम नातामा गरेको बयान ।

वादी सुनिल थापाकी छोरी र मायादेवी थापाकी नातिनी होइनन् । हामी टिकालक्ष्मीको पति र सासु होइनौं । टिकालक्ष्मी लिम्बुको विवाह धरान-१० बस्ने उदयकुमार लिम्बुसँग मिति २०५२/१/१ मा भएको हो । वादीको नाम रियाना थापा नभई सिमरन लिम्बु हो । Higher Secondary School ले दिएको प्रमाण पत्रमा सुनिल थापाकी छोरी रियाना थापा भनी लेखिएको झुट्टा हो । नाता सम्बन्ध नपर्ने हुँदा डि.एन.ए. परीक्षण गर्नुपर्ने होइन भन्ने बेहोराको प्रतिवादी वारेस लोमसबहादुर पौडेलले गरेको प्रतिउत्तरसरहको बयान ।

वादीबाट पेस भएका फोटोहरू हेरेँ, चिनेँ । हामीहरू हडकडमा सबैजना एउटै घरमा मायादेवी थापा, सुनिल थापा, सुनिल थापाकी श्रीमती अन्जु लिम्बु (यी वादीकी बहिनी), यी वादी टिकालक्ष्मी लिम्बु, निजका पति उदयकुमार लिम्बु र रियानासमेत डेरा गरी बसेको बेला खिचाएका फोटा हुन् । यी वादी, टिकालक्ष्मी लिम्बु, म सुनिल थापाकी पत्नी, म मायादेवी थापाकी बुहारी र रियाना छोरी तथा नातिनी नाताको नभई उदयकुमार लिम्बुको श्रीमती र छोरी भएकाले दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने बेहोराको प्रतिवादी वारेस लोमसबहादुर पौडेलले फोटो हेरी गरेको सनाखत बयान ।

फिराद पत्रसाथ पेस भएका फोटाहरू आफ्ना नाता सम्बन्धका बाबु आमा र हजुरआमाका सँगसाथमा हुँदाका बखत विभिन्न अवस्थामा खिचाएका फोटाहरू हुन् । फिराद दाबीअनुसार म वादीले हजुरआमा र बुबाबाट अंश पाउने हुँदा अंश छुट्याई चलन चलाई पाउँ भन्ने बेहोराको वादी वारेस बद्रिनाथ पौडेलले

फोटो हेरी चिनी गरेको सनाखत बयान ।

वादीका साक्षी सूर्य लिम्बु र प्रतिवादीका साक्षी जानुका घिमिरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

आदेशानुसार वादीले पेस गरेको द.नं. १२९३ को आफ्नो जिम्माको बन्डा गर्नुपर्ने सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी र प्रतिवादीले पेस गरेको द.नं. १४७५ को तायदाती फाँटवारी मिसिल सामेल रहेको ।

वादी अंशियार देखिएको र निजले अंश लिएको नदेखिँदा मूल अंशियार ५ हुँदा प्रतिवादीले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पत्तिमध्ये कि.नं. २३० को जग्गाबाहेकको सम्पत्तिलाई ५ भाग लगाई प्रतिवादी सुनिल थापाको भागमा पर्ने १ भागलाई २ भाग लगाई सोको १ भाग वादीले अंश पाउने ठहर्छ भन्ने बेहोराको सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६९/९/२५ को फैसला ।

मूल अंशियार विपक्षी प्रतिवादीहरू २ जना मात्र भएको अवस्थामा विवाह गरी गएका फुपूहरू र निधन भइसकेका हजुरबुबालाई समेत अंशियार कायम गरेको अवस्था छ । हजुरआमाको नामको कि.नं. २३० जग्गा र सोमा बनेको घरलाई निजी आर्जनको भनी बन्डा नलाग्ने ठहर भएको छ । सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा प्रतिपादन भएको सिद्धान्तअनुसार बुबाआमाले जुनसुकै स्रोतबाट प्राप्त गरेको भए पनि त्यस्तो सम्पत्ति छोराछोरीका लागि पैतृक सम्पत्ति हुन्छ । यस्तो अवस्थामा मूल २ अंशियार कायम गरी कि.नं. २३० को जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत बन्डा गर्नुपर्नेमा ५ अंशियार कायम गरी कि.नं. २३० बाहेकको सम्पत्तिबाट मात्र बन्डा लाग्ने ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सो हदसम्म नमिलेको हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी पुनरावेदन जिकिरबमोजिम गरी न्याय पाउँ भन्ने बेहोराको वादीका तर्फबाट पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

हाल अंशियार संख्या घटेको र विवादको कि.नं. २३० स्त्री अंश धन भनी बन्डा नलाग्ने ठहर

गरेकोमा बाबु आमाको जुनसुकै बेहोराको आर्जनमा छोराछोरीको अंश हक लाग्न सक्ने हुँदा सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६९/९/२५ को फैसलामा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने बेहोराको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०७०/११/१३ को आदेश ।

पुनरावेदिका वादीकी हजुरआमा मायादेवीले बकस पत्रबाट पाएको सम्पत्ति सन्तानको हकमा पैतृक सम्पत्ति मान्नु पर्नेमा निजले दाजुबाट बकस पाएको भनी कि.नं. २३० को जग्गा र सो जग्गामा बनेको घर बन्डा नलाग्ने ठहर्न्याएको हदसम्म सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको मिति २०६९/९/२५ को फैसला सो हदसम्म नमिलेको हुँदा केही उल्टी भई उक्त कि.नं. २३० को घर जग्गासमेतका अबन्डा सम्पत्तिबाट ५ भागको १ भाग प्रतिवादीमध्येका सुनिल थापाको भागबाट २ भागको १ भाग वादी रियाना थापाले अंशबापत पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०७१/१०/६ गतेको फैसला ।

म पुनरावेदक मायादेवीको नाममा रहेको जिल्ला सुनसरी, धरान नगरपालिका वडा नं. ९ को कि.नं. २३० को ज.वि. ०-१-१-३ जग्गा र सो जग्गामा भएको पक्की घर म पुनरावेदक मायादेवी थापाको सहोदर दाजु नरबहादुर गुरूडको नाममा रहेको जग्गा मिति २०४४/२/२८ गतेको हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको जग्गा हो । हजुरबुबाको नामबाट मायादेवीको नाममा आएको होइन । पैतृक सम्पत्ति मात्र अंशियारलाई बन्डा लाग्ने हो । माइती मावलीबाट बकसपत्र पाएको उक्त जग्गा मेरो निजी आर्जनको सम्पत्ति हुँदा मुलुकी ऐन स्त्री अंशधनको नं. १ बमोजिम कोही कसैको हक नलाग्ने आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति हो । मुलुकी ऐन अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम बन्डा

लगाउन कर नलाग्ने सम्पत्ति हो । कसैको हक नलाग्ने म आफूले आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति बन्डा लगाइदिने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला मुलुकी ऐन स्त्री अंशधनको १, ४, ५ र अंशबन्डाको १८ नं. समेत विपरीत भएकोले बदर गरी सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको मायादेवी थापा र सुनिल थापाको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

मायादेवीले मिति २०४४/२/२८ मा आफ्नो माइतीतर्फका नरबहादुरबाट प्राप्त गरेको कि.नं. २३० को जग्गा र सो जग्गामा रहेको घरसमेत बन्डा गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०७१/९/६ को फैसला स्त्री अंशधनको ५ नं. र यसै अदालतबाट (ने.का.प. २०४९, अंक १२, कि.नं. ८९३२) मा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तविपरीत भई फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२/१२/१६ को आदेश ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहालले कि.नं. २३० को जग्गा सुनिलको नामको सम्पत्ति होइन । उनको आमाको सम्पत्ति हो । हजुरआमाले बकसबाट पाएको सम्पत्ति नातिनीको लागि पैतृक सम्पत्ति हुँदैन । मायादेवीले दाइजोबाट प्राप्त गरेको हुँदा आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति हो । यस्तो सम्पत्ति बन्डा लाग्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको नहुँदा उल्टी गरिपाउँ भन्नेसमेतको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी बुबा र हजुरआमाले घरमा बस्न नदिई खान, लाउन, शिक्षादिक्षा उपचार खर्चसमेत नदिएकोले मूल अंशियार २ जनाको २ भाग लगाई २ भागमध्ये बुबाको भाग लिई ३ भाग लगाई सोको १ भाग अंश दिलाई पाउँ भन्ने फिराद दाबी र अर्काकी

छोरी वादीलाई हामीले छोरी नातिनी भनेर अंश दिनुपर्ने होइन दाबीको कि.नं. २३० को घर जग्गा म मायादेवीले दाजुबाट बकसपत्र पाएको दाइजोको सम्पत्ति हुँदा बन्डा लाग्ने होइन भन्नेसमेतको प्रतिउत्तर जिकिर भएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी अंशियार देखिएको र मूल अंशियार ५ जना रहेकोले तायदातीमा फाँटवारीमा उल्लिखित कि.नं. २३० को घर जग्गाबाहेकको सम्पत्तिलाई ५ भाग लगाई प्रतिवादी सुनिल थापाको भागमा पर्ने १ भागबाट २ भाग लगाई सोको १ भाग वादीले अंश पाउने ठहरी सुनसरी जिल्ला अदालतबाट फैसला भएकोमा कि.नं. २३० को जग्गा र सोमा बनेको घरलाई निजी आर्जनको ठहर गरेको मिलेन, बुबा आमाले जुनसुकै स्रोतबाट प्राप्त गरेको भए पनि यस्तो सम्पत्ति छोरा छोरीको लागि पैतृक सम्पत्ति हुने हुँदा कि.नं. २३० बाट समेत बन्डा गरिपाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट २३० को घर जग्गासमेतबाट वादीले अंश पाउने ठहर्न्याएउपर प्रतिवादी मायादेवी र सुनिल थापाको तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको रहेछ । मिसिल संलग्न कागजात र विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताको बहस जिकिरसमेतको आधारमा वादीले कि.नं. २३० बाट समेत अंश पाउने ठहर्न्याई भएको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादीहरूको जिकिर पुग्न सक्ने हो वा होइन सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने हुन आएको छ ।

२. अब, निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी मायादेवीको नामको कि.नं. २३० को घर जग्गा निजले आफ्नो दाजुबाट बकस पाएकोले सो जग्गा निजको निजी आर्जनको भएकोले नातिनीलाई बन्डा लाग्ने होइन भन्ने नै पुनरावेदकको मुख्य जिकिर रहेको देखिन्छ । यी वादी मायादेवीको समान पुस्ताको अंशियार नभई दोस्रो पुस्ता अर्थात् मायादेवीको छोरातर्फको नातिनी नाताको देखिन्छ । मायादेवीको छोरा सुनिल थापाले समेतले पाउने १ भागबाट २ भागको १ भाग अंश पाउने ठहरी फैसला भएकोमा वादीले अंश नै पाउने

होइन भनी प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन जिकिर लिन सकेकोसमेत देखिँदैन।

३. वादी तेस्रो पुस्ताकी नातिनी नाताको अंशियार देखिन आएकोले पहिलो पुस्ताका हजुरआमाले बकसबाट पाएको जग्गा नातिनीलाई बन्डा लाग्ने हो वा होइन भन्ने नै प्रस्तुत मुद्दाको निरूपणको विषय रहेको देखिन्छ। के कस्तो अवस्थामा बकसबाट पाएको सम्पत्ति सन्तानहरूमा बन्डा लाग्ने गरी यस अदालतबाट पूर्वनिर्णयहरू भएका रहेछन्। सो सम्बन्धमा समेत हेर्नु पर्ने देखियो।

"आफ्नो निजी आर्जन स्वरूप पाएको बकसपत्रको सम्पत्ति अरूलाई भाग नलाग्ने तर आफू नै मूली भई अरू अंशियारलाई आफूले अंश दिनुपर्ने हुन आएको अवस्थामा मैले सो सम्पत्ति बकस पाएको हो। म कसैलाई दिन्न भन्न नपाउने। बाबु, आमा, पतिको आर्जन छोरा, स्वास्नीको लागि पैतृक सम्पत्ति हुने" (सावित्री थापासमेत विरुद्ध पार्वती थापा मुद्दा: अंश चलन (ने.का.प.२०६४, अंक २, नि.नं. ७८१४)

"आमा बाबुको नाममा जुनसुकै स्रोतबाट आएको सम्पत्ति निजहरूका सन्तान अर्थात् दोस्रो तहका अंशियार छोरा छोरीका लागि पैतृक सम्पत्ति नै मान्नु पर्ने र त्यसमा छोरा छोरीलाई बन्डा हुने" (ने.का.प. २०६९, अंक ३, नि.नं. ८७८८ पृष्ठ ४३६)

"अंशबन्डाको महलको १ र २ नं. को व्यवस्था भनेको अंश पाउने व्यक्तिको नैसर्गिक हकको प्रत्याभूत गराउने कानूनी व्यवस्था हो। उक्त व्यवस्थाले कुनै अंशियारलाई आफ्नो भागको अंश पूर्ण वा आंशिक रूपमा परित्याग गर्न रोक नलगाएको भए पनि नियोजित र दुरासययुक्त रूपमा आफू पछिका अंशियारलाई निरअंशी बनाउने उद्देश्यले

अंशहक परित्याग गर्नबाट छुट दिएको भन्ने देखिन नआउने" (विष्णुमाया मगर्नी विरुद्ध डुकुमाया क्यापछाकी ने.का.प. २०७३, अंक ९, नि.नं. ९६६६)

"कुनै अंशियारको निजी आर्जनको सम्पत्ति बन्डा गर्न कर लाग्दैन भनी व्यवस्था गर्दा सोही मुलुकी ऐन अंशबन्डाको महलको १० नं. ले सृजना गरेको लाग्ने, बाबु वा आमाको दायित्वसमेतलाई विचार गर्नुपर्ने हुन्छ। अंशबन्डाको १० नं. को कानूनी व्यवस्थाबाट लाग्ने वा आमाले जुनसुकै बेहोराबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति छोरा छोरी र श्रीमतीको लागि पैतृक सम्पत्ति मान्नु पर्ने हुन्छ। बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति निजको छोराहरूको लागि पैतृक सम्पत्ति भई अंशहक लाग्ने" (मेनसु कुमारी चौधरी विरुद्ध सुवलाल चौधरी मुद्दा: अंश चलन, ने.का.प. २०७४, अंक ९, नि.नं. ९८७४)

४. उपर्युक्त दृष्टान्तहरूबाट अंशको हक जन्मबाट नै व्यक्तिले प्राप्त गर्ने हक हो। यो हक कुनै पनि तवरले कुण्ठित हुनु हुँदैन। हाम्रो कानून प्रणालीले अंशबन्डालाई पैतृक सम्पत्ति प्राप्त गर्ने महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा मान्यता दिएको र पैतृक सम्पत्तिबाट कोही पनि विमुख वा कसैलाई पनि निरअंशी बनाउन नहुने मान्यता आत्मसात् गरेको देखिन्छ।

५. प्रस्तुत मुद्दाका वादी रियाना थापा प्रतिवादी सुनिल थापाकी छोरी र प्रतिवादी मायादेवी थापाकी नातिनी नाताको देखिएको छ। वादी रियाना थापाले हजुरआमा र बाबुलाई प्रतिवादी बनाई हजुरआमाको सम्पत्तिबाट बाबुले पाउने भागबाट २ भाग लगाई १ भाग सम्पत्तिमध्येबाट १ भाग पाउँ भनी दाबी लिएको देखिन्छ। प्रतिवादीहरूले वादीले अंश पाउने होइनन् भन्न सकेको अवस्था छैन। विपक्षी वादीका बाबुले

अंश पाएको भन्ने पनि देखिएको छैन । पुनरावेदक प्रतिवादी मायादेवीका नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. २३० को घर जग्गा निजले मिति २०४४/२/२८ मा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको भन्ने देखिएको छ । मायादेवीको छोरा विपक्षी वादीको पिता सुनिल थापाको सो कि.नं. २३० को घरजग्गामा स्वतः अंशहक हुने जाने देखिन्छ । बाबु, आमा, बाजे, बज्यैको नाउँमा दर्ता रहेको सम्पत्ति निजहरूको सन्तान दरसन्तान दोस्रो, तेस्रो पुस्ताका व्यक्तिहरूको लागि सो सम्पत्ति पैतृक रूपमा रहने हुन्छ । माथिल्लो पुस्ताले जुनसुकै स्रोतबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति पैतृक नै मानी त्यस्तो पैतृक सम्पत्तिमा तल्लो पुस्ता नाताका व्यक्तिको अंशहक सृजना हुने न्यायिक सिद्धान्तहरू प्रतिपादन भएको पाइन्छ । छोराछोरीको लागि मात्र बाबु आमाको सम्पत्ति पैतृक हुने होइन । छोराका सन्तानहरूका लागि बाजे बज्यैको सम्पत्ति स्वतः पैतृक हुन्छ । बज्यैको समान पुस्ता नाताका लागि हा.ब. लिखतबाट प्राप्त सम्पत्ति निजी हुने हो । बज्यैको नाउँको जुनसुकै स्रोतबाट प्राप्त सम्पत्ति बाबुको लागि पैतृक भई अंशहक रहने भन्ने न्यायिक सिद्धान्तहरू प्रतिपादन भएका छन् । बाबुको स्वतः अंशहक निहित रहने त्यस्तो सम्पत्तिमा नातिनी पुस्ताका वादीको अंशहक नरहने भनी व्याख्या गर्नु अंशबन्डाको महलको कानूनी मनसायविपरीत र यस अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तको भावनाविपरीत हुन जान्छ । प्रत्यक्ष रूपमा बाबुको अंशहक रहने सम्पत्तिमा निजका छोरा छोरीको लागि पनि स्वतः अंशहक निश्चित रहन जाने हुन्छ । अतः बज्यैले हालैदेखिको बकसपत्रको स्रोतबाट प्राप्त गरेको कि.नं. २३० को घर जग्गा नातिनी नाताका वादीको लागि स्वतः पैतृक भई अंशहक रहने देखियो । आफ्नी आमाले जुनसुकै स्रोतबाट प्राप्त गरेको सम्पत्तिमा वादीका पिता सुनिलको अंशहक स्थापित हुने देखिएको र सो पिताले पाउने सम्पत्तिबाट विपक्षी वादी रियाना थापाले अंश पाउने नै देखिँदा विपक्षी झिकाउँदा

यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको आधार र कारणहरूमा सहमत हुन सकिएन ।

६. तसर्थ, मायादेवीको नाउँमा रहेको कि.नं. २३० को जग्गा यी वादीको लागि पैतृक सम्पत्ति नै देखिन आयो र यस्तो पैतृक सम्पत्तिबाट वादीले अंश पाउने नै देखियो ।

७. तसर्थ, माथि उल्लिखित आधार कारणबाट हजुरआमा मायादेवीले बकसपत्रबाट पाएको सम्पत्ति सन्तानको हकमा पैतृक सम्पत्ति नै मान्नु पर्ने हुँदा हजुरआमाले बकसबाट पाएको कि.नं. २३० को घर जग्गाबाट समेत वादीले अंश पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०७१/९/६ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुन सवदैन । यस फैसलाको जानकारी मुद्दाका पक्षहरूलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: केदारनाथ पौडेल

इति संवत् २०७४ साल कार्तिक १ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १००७९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री डम्बरबहादुर शाही
आदेश मिति : २०७५।५।२०
०७२-WO-०७९१

विषय: उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : बालचन माझीको नाति हिनु माझी थारूको
छोरा जिल्ला मोरङ कटहरी गा.वि.स. वडा
नं.२ जमटोकी टोल बस्ने वर्ष ४३ को लक्ष्मण
माझी थारू

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रशासन कार्यालय मोरङ,
विराटनगरसमेत

- व्यक्तिको जग्गा अधिग्रहण गर्ने निकायबाट समान अवस्था र हैसियतको जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने मापदण्ड नै फरक हुनु, समान अवस्थाको कुनै जग्गावालालाई अत्यन्तै धेरै मुआब्जा प्रदान गर्ने र कसैलाई ज्यादै न्यून मुआब्जा प्रदान गर्ने कार्य न त कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रिया (Due process of law) को पालना गरिएको भन्ने हुन्छ, न त समानताको सिद्धान्तअनुकूल नै हुन्छ । समानहरूका बीच राज्यले गर्ने व्यवहार समान नै हुनुपर्छ । असमानहरूका बीच मात्र राज्यले असमान व्यवहार गर्ने अवस्था रहन्छ । नितान्त आत्मगत तर्कको आधारमा कुनै व्यक्तिप्रति एउटा व्यवहार

र अरूलाई अर्कै व्यवहार गरी असमान र भेदभावपूर्ण हुने गरी गरिएको निर्णयलाई स्वेच्छाचारी निर्णय मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं. १५)

- राज्यबाट नागरिकले प्राप्त गर्ने मुआब्जा रकम एकै स्थानमा फरकफरक निर्धारण हुनु समन्याय, सदविवेक र समानताको सिद्धान्तले मिल्दैन । मूलतः यस अदालतको पूर्व आदेशबमोजिम निर्धारण भएको मापदण्डलाई आधार मानी विपक्षी निकायबाट निवेदकलाई मुआब्जा प्रदान गर्नुपर्ने नै देखिन्छ । अन्यथा एक व्यक्तिले समान अवस्थामा राज्यबाट प्राप्त गर्ने मुआब्जा धेरै बढी र कसैले न्यून रकम प्राप्त गर्नुपर्ने असमान व्यवहार हुन जाने ।

(प्रकरण नं. १७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री
सनद देवकोटा एवं श्री रमेश कोइराला र विद्वान्
अधिवक्ता श्री सुमनकुमार पौडेल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री
खेमराज ज्ञवाली

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा धारा १३३(२) र (३) बमोजिम यसै अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

तथ्य खण्ड

मेरो नाउँमा दर्ता कायम रही भोगचलनमा रहेको जिल्ला मोरङ कटहरी गा.वि.स. वडा नं.२

सिट नं.१७८०७०५० कि.नं.१३८ को क्षेत्रफल ७१५.०० ब.मि. र कि.नं.१४४ को ज.वि. १,०७५.०० व.मि. जग्गा जोगवनी विराटनगर रेल्वे सेवा निर्माण आयोजनाको सिमाङ्कनभित्र परेको हो। जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को प्रयोजनका लागि सिमाङ्कन रेखाङ्कन गरी मिति २०६८।०३।०७ मा जग्गा अधिग्रहण गर्न ३० दिने सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएको हो। मिति २०६८।१०।०५ को निर्णयअनुसार मिति २०६८।११।०६ मा राष्ट्रिय राजधानी दैनिक पत्रिकामा जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारणसम्बन्धी सूचना प्रकाशित भएकोमा मेरो उल्लिखित कि.नं.१३८ र १४४ को जग्गासमेत अधिग्रहणमा परेको छ। मेरो उक्त जग्गा विराटनगर रंगेली पिच सडकको मापदण्ड (Right of way) सिमानाबाट ५०० मिटरभित्र पर्दछ। सूचनाअनुसार निर्धारित विराटनगर रंगेली पिच सडकको दुवैतर्फ पहिलो ५० मिटर, त्यसपछिको २५० मिटरसमेत जम्मा ३०० मिटर र त्यसपछि पनि २५० मिटरको मापदण्ड कायम भई ५५० मिटर (५०+२५०+२५०) हुनुपर्ने उक्त जग्गाहरू मुआब्जा निर्धारणसम्बन्धी सूचनाको सि.नं.४१ अन्तर्गत पर्नुपर्ने हो। उक्त मुआब्जा निर्धारित सूचनाविपरीत मेरो उपर्युक्त जग्गाको मुआब्जा निर्धारणसम्बन्धी सूचनाको सि.नं.४२ अन्तर्गत रहेको भन्दै पूर्वाग्रही रूपमा जग्गा अधिग्रहण गर्नेसम्बन्धी सूचनाबाट मेरो जग्गाको मुआब्जा निर्धारण गरेउपर चित्त नबुझेको हो। ऐनबमोजिम म निवेदकले गृह मन्त्रालयमा पुनः मूल्याङ्कन गरिपाउन निवेदन गरेकोमा मिति २०६९।०२।३० मा गृह मन्त्रालयबाट निवेदनको मागबमोजिम पुनः मूल्याङ्कन गरिदिनु भनी निर्देशनसहितको तोक आदेश भएको हो।

राजेन्द्रप्रसाद गौतमसमेतले यिनै प्रत्यर्थीउपर सम्मानित पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा निषेधाज्ञायुक्त परमादेशको रिट निवेदन दायर गर्नुभएकोमा पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट

परमादेशको आदेश जारी भएको छ। सो फैसलाउपर प्रत्यर्थीहरूले सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गरेकोमा सर्वोच्च अदालतबाट ०७०-८१-०८१५ को मुद्दामा पुनरावेदन अदालत विराटनगरको आदेश सदर गरी फैसलासमेत भएको छ। सो फैसलाबमोजिम राजेन्द्रप्रसाद गौतमसमेतले मुआब्जा बुझी लिइसकेका छन्। सो परिप्रेक्ष्यमा समानता, सुविधा र सन्तुलनको आधारमामनिवेदकसमेतको कि.नं.१३८ र कि.नं.१४४ को पुनः मूल्याङ्कन गरी मुआब्जा दिन विपक्षीसमक्ष मिति २०७२।०४।१७ मा निवेदन गरेको हो। रेल्वे मार्ग मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०७२।०८।१३ मा बसेको बैठकले सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१।०९।२० मा भएको फैसलाले निवेदकहरूको हकमा केही नबोलेको देखिँदा आफैँले गरेको निर्णयउपर पुनःमूल्याङ्कन गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था मुआब्जा निर्धारण समितिलाई नभएकोले निवेदकहरूको निवेदन मागबमोजिम पुनःमूल्याङ्कन गर्न सकिने देखिएन भनी निर्णय भएको छ।

विपक्षीको उक्त निर्णय कानून तथा समानताको सिद्धान्तसमेतको विपरीत रही त्रुटिपूर्ण रहेकोले मिति २०७२।०८।१३ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर शून्य घोषित गरिपाउँ। म निवेदकको नाउँमा दर्ता कायम रहेको कि.नं.१३८ र कि.नं.१४४ को सम्पूर्ण जग्गा रेल्वे मार्गको रेखाङ्कन नक्साभित्र परी उल्लिखित जग्गा विराटनगर-रंगेली राजमार्ग (पिच सडक) को मापदण्ड सिमानाबाट उत्तर सूचनाद्वारा निर्धारित रंगेली राजमार्गको दुवैतर्फ पहिलो ५० मिटर त्यसपछिको २५० मिटर र त्यसपछिको २५० मिटर (५०+२५०+२५०) मिटरभित्र रहेकोले उक्त सूचनाको सि.नं.४१ अन्तर्गत पर्ने हुँदा सो सि.नं.४१ अन्तर्गत कायम गरिएको मुआब्जा म निवेदकलाई वितरण गरी भुक्तानी दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ।

मिति २०७२।०८।१३ मा रेल्वे मार्ग मुआब्जा

निर्धारण समितिले गरेको निर्णयपछि म निवेदकको जग्गाहरू, जग्गा मुआब्जा निर्धारणसम्बन्धी सूचनाको सि.नं.४१ बमोजिम अनिवार्यतः मुआब्जा निर्धारण गरी मुआब्जा वितरण गर्न आलटाल गरी इन्कार गर्दै मेरो जग्गाको माटो काट्ने, पुर्ने जस्ता कार्यहरू विपक्षीहरूले गर्न थालेका छन्। मेरो सम्पत्तिसम्बन्धी हक अधिकार कुण्ठित हुने, हनन् हुने प्रबल आशंकाको स्थिति विद्यमानता भएकोले कि.नं.१३८ र कि.नं.१४४ को जग्गामा प्रवेश गरी माटो काट्ने, पुर्ने र कुनै पनि अस्थायी तथा स्थायी प्रकृतिको निर्माण कार्य नगर्नु नगराउनु, जग्गामा प्रवेश नगर्नु र यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र।

यसमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, सोको आधार र कारण भए सोसमेत खुलाई यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ पेस गरेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु। साथै निवेदकले अन्तरिम आदेशसमेत माग गरेको सन्दर्भमा विचार गर्दा, विपक्षीहरूसमेतलाई झिकाई छलफल गरी आदेश हुन उपयुक्त हुँदा मिति २०७२।१२।३० को अन्तरिम आदेश छलफलमा उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।१२।१५ को आदेश।

यसमा निवेदक तथा निवेदकले जिकिर लिएको पदमप्रसाद गौतमसमेतको मुआब्जासम्बन्धी मिसिल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, रामशाहपथमार्फत यस इजलासमा देखाई फिर्ता लैजाने गरी झिकाई अन्तरिम आदेशको छलफलको निमित्त मिति २०७३।०१।०७ को पेसी तोकी सोको सूचना विपक्षीलाई दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति

२०७२।१२।३० को आदेश।

यसमा निवेदकले लिएको जिकिरको निकास यस रिटको पूर्ण सुनुवाइबाट हुने स्थिति रहेकोले अन्तरिम आदेश जारी गरिरहन परेन। सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च) (५) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।०१।०७ को आदेश।

जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम गठित मुआब्जा निर्धारण समितिबाट रेल्वेमार्ग निर्माणसम्बन्धी कार्य अघि बढाउन मूल्य निर्धारण गरी मिति २०६८।०३।०७ मा सूचना प्रकाशित गरिएको थियो। मिति २०६८।१०।०५ मा मुआब्जा तथा क्षतिपूर्तिको दररेट निर्धारण भई २०६८।११।०६ मा राजधानी राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशित भएको हो। सोबमोजिम नेपाल सरकारले आवश्यक बजेट व्यवस्था गरी आयोजनाले मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति वितरण गर्ने कार्य प्रारम्भ भई हाल ८५ प्रतिशतसम्म मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति कानूनी दायराभित्रै रही वितरण गरिसकेको अवस्था छ। ०७०-CI-०८१५ एवं ०७०-CI-०८८९ को निषेधाज्ञायुक्त परमादेश मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१।०९।२० मा निषेधाज्ञा र परमादेशको आदेश जारी भएको छ। मिति २०६८।०३।०७ मा जग्गा अधिग्रहण गर्न सूचना प्रकाशित भएपछि जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १८ (२) को उपदफा १ बमोजिम चित्त नबुझेन व्यक्ति ले त्यस्तो सूचना जारी भएको मितिले १५ दिनभित्र नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नुपर्नेमा विपक्षीले त्यसो गर्न सक्नु भएको छैन। सामान्य नागरिकले विकासको अधिकार (Right to development) उपभोग गर्ने गराउने कार्यबाट वञ्चित हुनुपर्ने स्थिति सृजना हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन विलम्बको सिद्धान्तअनुसार प्रथम दृष्टि (Prima Facie) मा नै खारेज गरिपाउँ भन्ने रेल्वे विभाग तथा आयोजना विराटनगरको तर्फबाट

यस अदालतमा मिति २०७३।०।१।२१ मा पेस भएको लिखित जवाफ ।

पुनः मूल्याङ्कन गरी मुआब्जा पाउँ भन्ने निवेदन लक्ष्मण माझीसमेतको यस कार्यालयमा परेको हो । सो सम्बन्धमा रेल्वे मार्ग निर्माण आयोजना जोगवनी-विराटनगर खण्डको जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०७२।०।१।१३ मा बैठक बसेको हो । सो बैठकमा निज निवेदकले ऐनका म्यादभित्र सम्बन्धित निकायमा पुनरावेदन नगरेको र सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१।०।१।२० मा भएको फैसलामा समेत निज निवेदकको हकमा केही नबोलेको साथै यस समितिलाई आफैँले गरेको निर्णयउपर पुनः मूल्याङ्कन गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था नभएकोले पुनः मूल्याङ्कन गर्न सकिएन भन्ने निर्णय भएको छ । जग्गा अधिग्रहण गर्ने सूचना प्रकाशित भएपछि चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले समयमा नै न्यायको ढोका ढक्ढकाउनु पर्नेमा निवेदकले त्यसरी उजुर गरेकोसमेत छैन । विलम्बको सिद्धान्तबमोजिम निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय मोरङसमेतका तर्फबाट यस अदालतमा मिति २०७३।०।१।१४ मा पेस भएको लिखित जवाफ ।

यसमा जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०७२।०।१।१३ को निर्णयउपर पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा परेको निवेदनमा पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट भएको निर्णयमा चित्त नबुझ्नाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी विचाराधीन रहेको देखिन्छ । यस रिट निवेदनमा पनि सोही मिति २०७२।०।१।१३ को निर्णय बदरतर्फ दाबी परेको देखिएकोले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङको तर्फबाट दायर भएको उक्त ०७३-CI-१३५३ को मिसिल यसैसाथ राखी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।०।१।०७ को आदेश ।

आदेश खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री सनद देवकोटा एवं श्री रमेश कोइराला र विद्वान् अधिवक्ता श्री सुमनकुमार पौडेलले निवेदकको कि.नं.१३८ र १४४ को जग्गा जोगवनी-विराटनगर रेल्वे मार्गको रेखाङ्कनभित्र परेको हो । मुआब्जा निर्धारणसम्बन्धी सूचनाको सि.नं.४१ अन्तर्गत पर्नुपर्ने हो । तर सो जग्गा सि.नं.४२ मा पर्ने भनी निर्धारित मापदण्ड र प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तविपरीत हाम्रो पक्षको सम्पत्तिमा असमानपूर्वक न्यून मूल्य निर्धारण गरेको हो । सोउपर चित्त नबुझी गृह मन्त्रालयसमक्ष पुनः मूल्याङ्कनको लागि निवेदन गरेकोमा गृह मन्त्रालयबाट मागबमोजिमको पुनः मूल्याङ्कन गरी दिनु भनी तोक आदेशसमेत भएको हो । सो आदेश विपक्षीहरूबाट पालना भएको छैन । यस्तै प्रकृतिको राजेन्द्रप्रसाद गौतमसमेतले दिएको रिट निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट विपक्षीको नाउँमा रिट जारी हुने ठहर भएको आदेशबमोजिम नै विपक्षीहरूबाट पुनः मूल्याङ्कन भई निजहरूले मुआब्जासमेत बुझिसकेका छन् । विपक्षीहरूबाट विभेदपूर्ण असमान मापदण्ड निर्धारण गरेबाट रिट निवेदकउपर समानताको हकविपरीत व्यवहार गरेकाले मागबमोजिमको आदेश जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

यसैगरी विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवालीले मुआब्जा निर्धारण समितिबाट मिति २०६८।०।३।०७ मा जग्गा अधिग्रहण गर्न सूचना प्रकाशित भएपछि जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १८(२) बमोजिम १५ दिनभित्र नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । निवेदकहरूले कानूनी हदम्यादभित्र सम्बन्धित निकायमा निवेदन गर्न जानुपर्नेमा समयमा सो गरेको छैन । मिति २०७२।०।१।१३ मा रेल्वे मार्ग

निर्माण आयोजना जोगवनी-विराटनगर खण्डको जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी मुआब्जा निर्धारण समितिको बैठक बसेको हो। आफैँले गरेको निर्णयउपर पुनः मूल्याङ्कन गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था मुआब्जा निर्धारण समितिमा रहेको छैन। अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

उक्त बहस सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिम उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, रिट निवेदकका नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं.१३८ र १४४ को जग्गा नेपाल भारत सीमा जोगवनीदेखि विराटनगरसम्म रेल्वे सेवा निर्माण गर्न भनी जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को प्रयोजनको लागि सिमाङ्कन गरी जग्गा अधिग्रहण गर्ने भनी मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिबाट निर्णय भई सूचनासमेत प्रकाशन भयो। उक्त सूचनाअनुसार विराटनगर रंगेली पिच सडकको उत्तरतर्फको निवेदकको जग्गालाई सि.नं.४१ अन्तर्गतको मुआब्जा निर्धारण गर्नुपर्नेमा सि.नं.४२ अन्तर्गत रहेको भनी समान अवस्थाको अन्य व्यक्तिलाई प्रदान गरिएको मुआब्जाभन्दा घटी मुआब्जा प्रदान गर्ने भनी मुआब्जा निर्धारण समितिबाट निर्णय गरियो। सो निर्णयउपर रिट निवेदकले गृह मन्त्रालयमा उजुर गरेकोमा गृह मन्त्रालयबाट निवेदकको मागबमोजिम पुनः मूल्याङ्कन गरीदिनु भनी आदेश गर्दासमेत मुआब्जा समितिले सि.नं.४१ बमोजिमको मुआब्जा प्रदान नगर्ने भनी मिति २०७२।०८।१३ मा निर्णय गरी निवेदकको जग्गाको माटो काट्ने, पुर्ने जस्ता कार्य गरेकाले निवेदकलाई मर्का पर्ने गरी विपक्षी समितिबाट गरिएको मिति २०७२।०८।१३ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकको कि.नं.१३८ र १४४ को सम्पूर्ण जग्गा रेल्वे मार्गको नक्साङ्कनभित्र परी विराटनगर रंगेली राजमार्गको मापदण्ड सिमानाबाट

उत्तर सूचनाद्वारा निर्धारित सि.नं.४१ मा पर्ने हुँदा सि.नं.४१ अन्तर्गतको जग्गा कायम गरी मुआब्जा वितरण गर्नु भनी परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य मागदाबी रहेको पाइन्छ।

३. विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा सर्वोच्च अदालतको फैसलामा पदमप्रसाद गौतमसमेतको हकमा जग्गाको मुआब्जा पुनः मूल्याङ्कन गर्ने निर्णय भएकोमा यी निवेदकको हकमा केही नबोलिएको, यी रिट निवेदकले मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०६८।०३।०७ को सूचनामा चित्त नबुझे म्यादभित्र गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्नुपर्नेमा नगरेको र विलम्ब गरी रिट दायर गरेकोसमेत आधारबाट रिट खारेज हुनुपर्ने भन्नेसमेत जिकिर लिएको पाइन्छ।

४. यस सम्बन्धमा प्रस्तुत रिट निवेदनमा जिकिर लिइएको विषयवस्तुको तथ्यगत अवस्थालाई हेर्दा, रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना जोगवनी-विराटनगर खण्ड साइट कार्यालयले नेपाल भारत सीमा जोगवनीदेखि विराटनगरसम्म रेल्वे सेवा निर्माण गर्नको लागि जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम रेल्वे मार्गको रेखाङ्कनभित्र पर्ने जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न मुआब्जा निर्धारण समिति गठन भई सो समितिबाट मिति २०६८।१०।०५ मा रेल्वे मार्गको रेखाङ्कनभित्र पर्ने जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण गरी मिति २०६८।११।०६ को राजधानी दैनिक पत्रिकामा सरोकारवालाहरूको जानकारीको लागि सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेको देखिन्छ।

५. उक्त मिति २०६८।११।०६ मा प्रकाशित सूचनाको सि.नं.४१ मा कटहरी गा.वि.स. वडा नं.२ विराटनगर रंगेली पिच सडक उत्तर राजमार्गको मापदण्ड सिमानाबाट ३०० मिटरदेखि उत्तरतिरको राजमार्गबाट ४०० मिटरसम्मको जग्गाको मुआब्जा प्रतिकड्डा रु.८ लाख तोकिएको देखिन्छ भने सि.नं.४२ मा उपर्युक्तबमोजिमको जग्गाको राजमार्गको सिमानाबाट ४०० मिटरदेखि उत्तरको कटहरी २ख

र ३ख को खेतीयोग्य सबै जग्गाको मुआब्जा मूल्य प्रतिकड्डा रू.२ लाख तोकिएको देखिन्छ। राजमार्गबाट उत्तरतर्फ रहेको आफ्नो कि.नं.१३८ र १४४ को सम्पूर्ण जग्गा नै सूचनाद्वारा अधिग्रहण भएको र सर्वोच्च अदालतबाट ०७०-८१-०८१५ को मुद्दामा विराटनगर रंगेली राजमार्गको दक्षिणतर्फको दुरीसरह उत्तरतर्फको दुरीलाई पनि ५०+२५०+२५० मिटर कायम गरी दुरीअनुसार कायम भएको मुआब्जा प्रदान गर्नु भनी निर्णय भएकोमा आफ्नो जग्गालाई पनि सि.नं.४१ मा तोकिएबमोजिमको मुआब्जा प्राप्त गर्नुपर्नेमा सि.नं.४२ अन्तर्गत पर्ने भनी आफैँले निर्धारण गरेको मापदण्ड र सर्वोच्च अदालतबाट ०७०-८१-०८१५ को मुद्दाको फैसलाविपरीत सोही ठाउँ, प्रकृति र समान दुरीभित्रको जग्गामा दिइएको मुआब्जाभन्दा असमान र विभेदकारी मूल्याङ्कन गरेकाले मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय बदर भई अन्य जग्गावालासरह समान रूपमा आफूले पनि मुआब्जा पाउनुपर्ने भन्ने निवेदकको कथन रहेको देखिन आयो।

६. वस्तुतः प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले आफ्नो कि.नं.१३८ र १४४ को जग्गा विपक्षी रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजनाले जोगवनीदेखि विराटनगरसम्म निर्माण गर्न लागेको रेल्वेमार्गको रेखाङ्कनभित्र पर्ने भई जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम अधिग्रहण गर्न लागिएको काम कारबाहीउपर आपत्ति जनाएको वा चुनौती दिएको अवस्था होइन। रेल्वेमार्गको लागि आवश्यक पर्ने आफ्नो हक भोग दर्ताको जग्गा उक्त आयोजनालाई प्रदान गर्ने कुरामा रिट निवेदकको कुनै प्रकारको बाधा विरोध रहेको पनि देखिँदैन। आयोजना निर्माणको लागि गठित क्षतिपूर्ति तथा मुआब्जा समितिले सर्वोच्च अदालतको फैसला र आफैँले निर्धारण गरेको मापदण्डविपरीत समान अवस्थाको जग्गावालाभन्दा असमान रूपमा आफूलाई घटी मुआब्जा प्रदान गर्ने निर्णय गरिएकाले मुआब्जाको विवरण समान रूपमा हुनुपर्ने भन्नेसम्म निवेदकको

माग रहेको छ। रिट निवेदकको उक्त मागदाबीका सम्बन्धमा विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा तर्कसम्मत रूपमा खण्डन गर्न सकिएको पाइँदैन। न त लिखित जवाफमा रिट निवेदकको जग्गा मिति २०६८।११।०६ मा प्रकाशित सूचनाको सि.नं.४१ मा उल्लिखित मापदण्डभित्र पर्ने जग्गा नभएको भन्ने जिकिर लिइएको पाइन्छ।

७. मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०६८।१०।०५ को निर्णयउपर म्यादभित्र सम्बन्धित निकायमा पुनरावेदन नगरेको र सर्वोच्च अदालतबाट ०७०-८१-०८१५ को मुद्दामा मिति २०७१।०९।२० मा भएको फैसलामा यी रिट निवेदकको हकमा केही नबोलेको हुँदा आफैँले गरेको निर्णयउपर पुनः मूल्याङ्कन गर्ने कानूनी अधिकार मुआब्जा निर्धारण समितिलाई नभएकाले रिट निवेदकको मागबमोजिम मुआब्जा पुनः मूल्याङ्कन गर्न नसकिएको भन्ने लिखित जवाफ जिकिर लिएको पाइयो।

८. अब, विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा यी रिट निवेदकले मुआब्जा निर्धारण समितिबाट मिति २०६८।११।०५ को निर्णयउपर कानूनको म्यादभित्र पुनरावेदन नगरेको र यो रिट निवेदन विलम्ब गरी दायर गरेकाले यो रिटबाट उपचार प्राप्त हुन नसक्ने भनी लिइएको जिकिर सम्बन्धमा विचार गर्दा, जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १८(२) मा मुआब्जाको सूचनामा चित्त नबुझे व्यक्ति तयस्तो सूचना जारी भएको मितिले १५ दिनभित्र नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयमा उजुर गर्न सक्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। यी रिट निवेदकले निवेदनपत्रमा मुआब्जा समितिको निर्णयउपर चित्त नबुझी आफूले गृह मन्त्रालयमा उजुर गरेको र गृह मन्त्रालयबाट निवेदकको मागबमोजिम पुनः मूल्याङ्कन गरिदिनु भनी मिति २०६९।०२।३० मा निर्णय भएको भनी जिकिर लिएकोमा उक्त जिकिरका सम्बन्धमा विपक्षीको लिखित जवाफमा अन्यथा भन्न सकेको देखिँदैन। गृह

मन्त्रालयको उक्त निर्णय कहिकैतैबाट बदर भएको पनि देखिँदैन। यस अवस्थामा निवेदकले मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णयउपर पुनरावेदन नगरेको भन्ने विपक्षीको जिकिर मनासिब देखिएन।

९. वस्तुतः जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४ को दफा १८(२) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार रिट निवेदकले मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णयउपर गृह मन्त्रालयमा पुनरावेदनसमेत गरी गृह मन्त्रालयबाट निवेदकको मागबमोजिम पुनः मूल्याङ्कन गरिदिने भनी निर्णय भइसकेपछि सोही कानूनी व्यवस्थाअनुसार मुआब्जा समितिले मुआब्जा सम्बन्धमा पुनः मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेमा आफ्नो कानूनबमोजिमको कर्तव्य पूरा नगरी रिट निवेदकको जग्गाको मुआब्जाको पुनः मूल्याङ्कन हुन नसक्ने भनी मुआब्जा समितिले गरेको मिति २०७२।०८।१३ को निर्णय जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४ को दफा १८(२) प्रतिकूल रहेको देखिन आयो।

१०. यसका अतिरिक्त पुनरावेदक जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङसमेत प्रत्यर्थी पदमप्रसाद गौतमसमेत भएको ०७०-सी-०८१५ को निषेधाज्ञायुक्त परमादेश मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०७१।०९।२० मा भएको फैसलामा रंगेली सडकको दक्षिणतर्फ रंगेली सडकबाट पहिलो ५० मिटर, त्यसपछि २५० मिटर र त्यसपछि २५० मिटर कायम गरी मूल्याङ्कन गरेकोमा उत्तरतर्फ भने सडकबाट पहिलो ५० मिटर, त्यसपछि २५० मिटर र त्यसपछि १०० मिटर कायम गरी दुरीको आधारमा फरक पारी दुवैतर्फ एकनासको दुरी कायम नहुने गरी मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको निर्णय न्यायोचित नभएकाले रंगेली सडकबाट दक्षिणतर्फको आधार लिएको दुरीसह उत्तरतर्फ पनि ५०+२५०+२५० मिटर कायम गरी दुरीअनुसारको मुआब्जा कायम गरी पुनः मूल्याङ्कन गर्नु भनी क्षेत्रीय प्रशासकबाट मिति २०६९।०६।२९ मा भएको निर्णय कानूनसम्मत

भएकाले उक्त निर्णयमा उल्लेख भएको रंगेली सडकको दक्षिणतर्फको दुरीसह उत्तरतर्फका दुरीलाई पनि ५०+२५०+२५० मिटर कायम गरी सो दुरीअनुसार मुआब्जा दिई जग्गा प्राप्त गर्ने व्यवस्था गर्नु गराउनु भनी आदेश भएको देखिन्छ।

११. सर्वोच्च अदालतको मिति २०७१।०९।२० को फैसलामा रंगेली सडकको दक्षिणतर्फ पर्ने जग्गाको मापदण्डबमोजिम नै उत्तरतर्फको जग्गाको पनि मापदण्ड कायम गरी मुआब्जा प्रदान गर्नु भनी मुआब्जा निर्धारण समितिलाई परमादेश जारी भई उक्त आदेशबमोजिम सो मुद्दाका निवेदक पदमप्रसाद गौतमका हकमा विराटनगर रंगेली सडकको उत्तरतर्फ पनि ५०+२५०+२५० मिटर कायम गरी मुआब्जा प्रदान गर्ने भनी मुआब्जा निर्धारण समितिले मिति २०७२।०२।२९ मा निर्णय गरेको र सो मुद्दाका निवेदक पदमप्रसाद गौतमको जग्गा र यी रिट निवेदकको जग्गा समान अवस्था र दुरीमा रहेको अवस्थामा यी रिट निवेदकलाई समान रूपमा मुआब्जा प्रदान गर्नुपर्नेमा नगरी घटी क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने भनी मुआब्जा समितिले गरेको निर्णय त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन आयो।

१२. अब, प्रस्तुत रिट निवेदन विलम्ब गरी दायर भएकाले विलम्बको सिद्धान्तअनुसार यो रिटबाट उपचार प्राप्त हुन नसक्ने भनी विपक्षीहरूको लिखित जवाफ र विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताले बहसको क्रममा लिनु भएको जिकिर सम्बन्धमा हेर्दा, रिट निवेदकको जग्गाको मुआब्जा सम्बन्धमा मुआब्जा निर्धारण समितिको मिति २०६८।११।०६ मा पत्रिकामा प्रकाशित सूचनाउपर रिट निवेदकले गृह मन्त्रालयमा उजुर गरेको तथ्यमाथि उल्लेख भइसकेको छ। गृह मन्त्रालयबाट मुआब्जा सम्बन्धमा पुनः मूल्याङ्कन गर्ने भनी आदेश भएपश्चात् पनि विपक्षी मुआब्जा निर्धारण समितिले मुआब्जा पुनः मूल्याङ्कन नगर्ने भनी निर्णय गरेकाले वैकल्पिक

उपचारको अभाव रहेको भनी रिट निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको अवस्था छ । यस तथ्यबाट यी रिट निवेदक आफ्नो कानूनी हकप्रति सजग रही साधारण कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन गरी सो मार्गबाट आफूलाई उपचार प्राप्त नभएको भनी यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको अवस्था देखिन आयो ।

१३. वस्तुतः आफ्नो हक अधिकारप्रति सजग र सचेत नरही चुप लागेर बसी लामो समयको अन्तरालपछि न्यायको उपचारको लागि आउने व्यक्तिलाई अदालतले मद्दत गर्न सक्तैन भन्ने विलम्बको सिद्धान्तको मूल मर्म हो । आफ्नो हक अधिकारप्रति उदासीन रहने व्यक्तिका हकमा आकर्षित हुने विलम्बको सिद्धान्त कानूनले व्यवस्था गरेजस्तो हदम्यादको सिद्धान्त होइन । हदम्यादको सिद्धान्तजस्तो समय तत्त्वको गणना गरी विलम्ब गरी आएको भनी उपचार प्राप्त गर्न नसक्ने भन्ने कुरा विलम्बको सिद्धान्तभित्र पर्ने अवधारणा होइन । आफ्नो हक अधिकारप्रति सजग रहने व्यक्तिका सम्बन्धमा निजले उपचार प्राप्त गर्न गरेको प्रयास, मुद्दाको विषयवस्तु तथा त्यसको प्रकृति जस्ता तथ्यगत अवस्थाको पृष्ठभूमिमा मात्र विलम्बको सिद्धान्त आकर्षित हुन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको सम्बन्धमा यी रिट निवेदक आफ्नो साम्पत्तिक हक हनन भएको कुराप्रति सजग र सचेत रही सामान्य कानूनको उपचारको मार्गबाट आफूलाई न्याय नपरेको पृष्ठभूमिमा यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रमा प्रवेश गरेको तथ्यगत अवस्था र रिट निवेदकले माग गरेको उपचार प्राप्त भएमा अर्को पक्ष वा तेस्रो पक्षलाई कुनै प्रकारको मर्का पर्ने अवस्थासमेत भएको नदेखिएबाट प्रस्तुत विवादमा विलम्बको सिद्धान्त आकर्षित हुने अवस्था देखिएन ।

१४. व्यक्तिको सम्पत्तिको हकलाई संविधान र कानूनले संरक्षण प्रदान गरेको हुन्छ । सम्पत्तिको हकलाई संविधान र कानूनले संरक्षण प्रदान गरेको

भएपनि सार्वजनिक हितको कार्यमा राज्यले व्यक्तिको जग्गा अधिग्रहण गर्न नसक्ने भन्ने हुँदैन । तर त्यसरी अधिग्रहण गर्नु पर्दा कानूनद्वारा निर्धारित सम्पूर्ण प्रक्रिया अनिवार्य रूपमा पूरा भएकै हुनुपर्दछ । हाम्रो सन्दर्भमा जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४ द्वारा निर्धारित कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन नगरी व्यक्तिको जग्गा अधिग्रहण गर्न सकिने हुँदैन । कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाअन्तर्गत अन्य कुराको अतिरिक्त एकै स्थानको एकै हैसियत र प्रकृतिको जग्गाको मुआब्जा प्रदान गर्ने मापदण्ड समान हुनुपर्ने र समान रूपमा मुआब्जा र क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नुपर्ने भन्ने कुरा देखिन आउँछ । असमान अवस्थाको जग्गाको सम्बन्धमा मुआब्जाको मापदण्ड पनि असमान हुनु स्वाभाविक हुन्छ ।

१५. तर व्यक्तिको जग्गा अधिग्रहण गर्ने निकायबाट समान अवस्था र हैसियतको जग्गाको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने मापदण्ड नै फरक हुनु, समान अवस्थाको कुनै जग्गावालालाई अत्यन्तै धेरै मुआब्जा प्रदान गर्ने र कसैलाई ज्यादै न्यून मुआब्जा प्रदान गर्ने कार्य न त कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रिया (Due process of law) को पालना गरिएको भन्ने हुन्छ, न त समानताको सिद्धान्तअनुकूल नै हुन्छ । समानहरूका बीच राज्यले गर्ने व्यवहार समान नै हुनुपर्छ । असमानहरूका बीच मात्र राज्यले असमान व्यवहार गर्ने अवस्था रहन्छ । नितान्त आत्मगत तर्कको आधारमा कुनै व्यक्तिप्रति एउटा व्यवहार र अरूलाई अर्कै व्यवहार गरी असमान र भेदभावपूर्ण हुने गरी गरिएको निर्णयलाई स्वेच्छाचारी निर्णय मान्नु पर्ने हुन्छ ।

१६. प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा हेर्दा, जोगवनी-विराटनगर रेल्वे सेवा निर्माणको क्रममा विराटनगर रंगेली राजमार्ग छेउका यी रिट निवेदकसमेतको जग्गा रहेको क्षेत्रको राजमार्गदेखि दक्षिण र उत्तर दुवैतर्फ समान मापदण्ड कायम गरी मुआब्जा वितरण गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति

२०७५।०९।२० मा नै आदेश भइसकेको छ । यस अदालतको उक्त आदेशले असमान रूपमा प्रदान गर्न लागिएको मुआब्जासम्बन्धी मापदण्ड बदर भइसकेको स्थितिमा राजमार्गको दुरीबाट समान अवस्थाका सबै जग्गाहरूलाई समान रूपमा मुआब्जा प्रदान गरी रेल मार्गको निर्माण प्रक्रिया अघि बढाई जिम्मेवारीपूर्ण रूपमा आफ्नो कार्य सम्पादन गर्नुपर्नेमा विपक्षी निकायबाट आफ्नो कानूनबमोजिमको कर्तव्य पूरा गर्न सकेको देखिएन ।

१७. माथि उल्लेख भएको तथ्यबाट विपक्षी मुआब्जा निर्धारण समितिले समान अवस्थाका व्यक्तिहरूबीच असमान व्यवहार गरी कसैलाई बढी र कसैलाई घटी मुआब्जा प्रदान गर्ने भनी निर्णय गरेको देखिन आयो । समान अवस्थाको जग्गा अधिग्रहण गर्दा प्रदान गरिने मुआब्जा घटी बढी गरिनु न्यायोचित हुँदैन । राज्यबाट नागरिकले प्राप्त गर्ने मुआब्जा रकम एकै स्थानमा फरकफरक निर्धारण हुनु समन्याय, सदविवेक र समानताको सिद्धान्तले मिल्दैन । मूलतः यस अदालतको पूर्वआदेशबमोजिम निर्धारण भएको मापदण्डलाई आधार मानी विपक्षी निकायबाट निवेदकलाई मुआब्जा प्रदान गर्नुपर्ने नै देखिन्छ । अन्यथा एक व्यक्तिले समान अवस्थामा राज्यबाट प्राप्त गर्ने मुआब्जा धेरै बढी र कसैले न्यून रकम प्राप्त गर्नुपर्ने असमान व्यवहार हुन जाने हुन्छ । यस अवस्थामा यी रिट निवेदकलाई अन्य जग्गावालासरह मुआब्जा प्रदान नगर्ने भनी विपक्षी मुआब्जा निर्धारण समितिको निर्णय त्रुटिपूर्ण र बदरभागी रहेको देखिन आयो ।

१८. तसर्थ, माथि प्रकरणहरूमा विवेचित आधार प्रमाणबाट जोगवनी-विराटनगर रेल्वे सेवा निर्माणको लागि जग्गा अधिग्रहण गर्दा विराटनगर रंगेली राजमार्ग खण्डमा पर्ने जग्गा सम्बन्धमा दक्षिण र उत्तरतर्फको जग्गाको मुआब्जासम्बन्धी मापदण्ड असमान भएको भन्ने आधारमा उक्त मापदण्ड बदर भई राजमार्गको दक्षिणतर्फ सरहकै मापदण्डबमोजिम

राजमार्ग उत्तरतर्फका जग्गाको मुआब्जा प्रदान गर्नु भनी यस अदालतबाट परमादेशसमेत जारी भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा सोही मुद्दामा भएको आदेशको आधारमा समान अवस्थामा रहेको यी रिट निवेदकको जग्गा सम्बन्धमा पनि समान रूपमा मुआब्जा प्रदान गर्नुपर्नेमा अदालतको आदेश र गृह मन्त्रालयको आदेशलाई नजरअन्दाज गरी आत्मगत रूपमा रिट निवेदकलाई असमान र भेदभावपूर्ण तरिकाले घटी मुआब्जा प्रदान गर्ने भनी मुआब्जा निर्धारण समितिले गरेको मिति २०७२।०८।१३ को निर्णय र सोसम्बन्धी काम कारबाही त्रुटिपूर्ण देखिएकोले उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ । अब, यी रिट निवेदकको दाबीबमोजिम ०७०-CI-०८१५ को मुद्दाको निवेदकले पाएसरह समान रूपमा विराटनगर रंगेली राजमार्गको उत्तरतर्फको जग्गालाई पनि राजमार्गको दक्षिणतर्फ निर्धारण भएको ५०+२५०+२५० मिटरको मापदण्डसरह मापदण्ड कायम गरी मुआब्जा निर्धारण समितिले प्रकाशन गरेको सूचनाको सि.नं.४१ अन्तर्गतको मुआब्जा रकम प्रदान गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको कार्यान्वयनको लागि आदेशको प्रतिलिपिसहित जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई रिट निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.डम्बरबहादुर शाही

इजलास अधिकृतः कालीबहादुर साम्यू लिम्बू
इति संवत् २०७५ साल भाद्र २० गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १००८०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
आदेश मिति : २०७५।५।२५
०७४-WH-०१११

मुद्दा: बन्दीप्रत्यक्षीकरण

निवेदक : Honold Macintosh को छोरा Canada
देशको Guysborough भन्ने स्थानमा घर
भई ललितपुर जिल्ला, ललितपुर म.न.पा.
वडा नं.२० स्थित Café Brazil Guest
House and Coffee Shop डेरा गरी हाल
कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल, त्रिपुरेश्वर
काठमाडौंअन्तर्गत भद्र बन्दी गृहमा थुनामा
रहेको वर्ष ७६ को Earnest Fenwick
Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh

विरुद्ध

विपक्षी : कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल, त्रिपुरेश्वर
काठमाडौंसमेत

- सामान्यतया: अन्तिम भएर रहेको फैसलाले निश्चित गरेको सजाय कानूनबमोजिम भुक्तान गर्ने पर्ने हुन्छ । तर कानूनले कैद छोट्याउने सुविधा प्रदान गरेको स्थितिमा सोतर्फ विवेकसङ्गत रूपमा विचार नै नगरी स्वेच्छाचारी तवरबाट अधिकतम हदसम्म कैदमा नै राख्ने प्रयास गर्नु उचित हुँदैन । त्यसो गरिँदा दण्डको सुधारात्मक पक्ष कमजोर बन्न पुग्ने अवस्था रहन्छ । कैद असुल गर्ने सन्दर्भमा वृद्ध व्यक्तिउपर राज्यले गर्ने व्यवहारलगायतका सामाजिक

न्यायको पक्षमा पनि दृष्टि दिनु वाञ्छनीय हुने ।

(प्रकरण नं.३)

- जबरजस्ती करणीको कसुर र अप्राकृतिक मैथुनको कसुर दुई फरक फरक प्रकृतिका कसुर देखिन्छन् । मुलुकी ऐनको जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गत परेको भन्ने आधारमा मात्र "जबरजस्ती करणी" भन्नु र "अप्राकृतिक मैथुन" भन्नु उस्तै र एउटै कुरा हो भनी अर्थ लगाउनु युक्तिसङ्गत हुँदैन । नियमावली निर्माताले अप्राकृतिक मैथुनलाई पनि नियम २९(१क) बमोजिमको नकारात्मक सूचीमा राख्ने अभिप्राय राखेको हुन्थ्यो भने "जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गत सजाय हुने कसुर" भनी सामान्य (Generic Expression) समावेश गर्नु स्वाभाविक थियो । तर त्यसो नगरी "जबरजस्ती करणी" भन्ने मात्र उल्लेख गरिएको देखिँदा अप्राकृतिक मैथुनको कसुरलाई नियम २९(१क) मा समावेश गरिएको छ भनी ठान्नु तर्कपूर्ण नदेखिने ।

(प्रकरण नं.४)

- माफी, मिनाहा दिने कुरा र कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ बमोजिम पाउने सुविधालाई समान अर्थमा हेरिनु हुँदैन । यी दुवैको प्रयोग क्षेत्र (Scope) र प्रयोजन फरक छ । नियम २९ बमोजिम छुट सुविधा दिँदा राष्ट्रिय पर्व वा उत्सवका दिनहरूमा दिने गरिएका होलान् । तर त्यसको तात्पर्य नियम २९ बमोजिम सुविधा प्रदान गर्न राष्ट्रिय उत्सव वा पर्वकै दिनको प्रतिक्षा अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्दछ भन्ने नहुने ।

(प्रकरण नं.८)

- कुनै कानूनले कुनै निकाय वा पदाधिकारीलाई कुनै विषयमा स्वविवेकीय अधिकार दिएको छ भने पनि त्यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्दा वस्तुगत आधारमा सविवेकको प्रयोग गरेर उद्देश्यमूलक तवरबाट गरिनुपर्दछ। स्वविवेकीय अधिकार निरङ्कुश वा स्वेच्छाचारी हुनलाई दिएको होइन। विषय वा सन्दर्भअनुसार उच्चतम सकारात्मक परिणाम हासिल गर्नका लागि जिम्मेवारी वा दायित्व निर्वाह गर्न उत्तम विकल्प छनौट गर्ने अवसर प्राप्त होस् भनी कानूनले स्वविवेकीय अधिकार प्रदान गरेको हुन्छ। यसलाई शासकीय विशेषाधिकार वा सुविधाको रूपमा हेर्नु हुँदैन। स्वविवेकीय अधिकारको प्रयोग गर्दा उत्तरदायित्वबोध, तथ्यगत सन्दर्भ, हासिल गर्न खोजिएको उद्देश्य, सम्बन्धित पात्रको अधिकारलगायतका समग्र पक्षमा समुचित दृष्टि पुग्नु वाञ्छनीय देखिने।

(प्रकरण नं. ९)

- सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ पनि निर्देशिकासरहको कार्यविधि हो। उक्त कार्यविधिको बुँदा नं. ३ मा भएको प्रावधान कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) प्रतिकूल देखिएको छ। निर्देशिकाको तुलनामा नियमको प्रावधान मान्य हुन्छ। तसर्थ २०७१ सालको कार्यविधिको प्रावधान अगाडि सारेर कारागार नियमावली, २०२० ले व्यवस्था गरेअनुसारको सुविधा कैदी बन्दीलाई प्रदान गर्न इन्कार गर्नु उचित नहुने।

(प्रकरण नं. ११)

- रिट नं. ०७३-WO-१३२१ को निवेदनका सन्दर्भमा परमादेश जारी भएपश्चात्

पनि कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) बमोजिम सुविधा प्रदान गर्नेतर्फ विपक्षीहरूबाट कुनै निर्णय भएको देखिएन। अदालतले दिएको आदेशअनुसार सरकारका निकायहरूले कार्य नगर्ने हो भने त्यस्तो सरकारी निकायसँग कानून कार्यान्वयन गर्ने, गराउने नैतिक हैसियतसमेत कमजोर एवम् शिथिल बन्दै जान्छ। यस्तो प्रवृत्ति कानूनको शासनअनुकूल मानिन नसक्ने।

(प्रकरण नं. १२)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री मोहनबहादुर बन्जारा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री लोकबहादुर कटुवाल
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- कारागार नियमावली, २०२०
- जेष्ठ नागरिक ऐन, २०६३

आदेश

न्या.ईश्वरप्रसाद खतिवडा : नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा १३३(२) बमोजिम दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

म निवेदक Canadian नागरिक वर्ष ७६ को वृद्ध व्यक्ति हुँ। म Blood and Skin Cancer को रोगले पीडित भई हाल कारागारमा गम्भीर र अशक्त बिरामी भई बाँच्नको खातिर मृत्युसँग लडिरहेको छु। मिति २०७१।४।२८ गते As a Tourist को रूपमा नेपाल घुम्न आएको पर्यटकलाई अछाम जिल्ला, तत्काल जमाल गाउँ गा.वि.स.वडा नं. ८ घर भई सेन्ट जेवियर्स सामाजिक सेवा केन्द्र जावलाखेल ललितपुर बस्ने परिवर्तित नाम जावलाखेल (ग) को जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी म निवेदक भएको

अप्राकृतिक मैथुन (Paedophile) मुद्दामा मिति २०७१।१।१४ गते पक्राउ परी हालसम्म ललितपुर जिल्ला अदालतको आदेश र फैसलाले थुनामा छु। उक्त मुद्दाको मिति २०७१।१।१७ गते ललितपुर जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदा अभियोग दाबीबमोजिम जम्मा ७ वर्ष कैद र रु.१० लाख पीडित भनिएका जावलाखेल (ग) लाई क्षतिपूर्ति (Compensation) भराई दिने गरी भएको फैसलामा चित्त नबुझी सुरु फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन गरेकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७२।१।०२।२४ गते कैद वर्ष ७ यथावत् राखी सुरुले ठहर गरेको क्षतिपूर्ति रकम रु.१० लाखबाट घटाई रु.३ लाख कायम गरी केही उल्टी फैसला भएपछि उक्त फैसलामा चित्त नबुझेपनि वृद्ध उमेर, दीर्घरोगी भएकोले फैसलाबमोजिम पीडितलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने क्षतिपूर्ति रु.३,००,०००।- बुझाई सकेको छु। सो फैसलाउपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नपरी अन्तिम भएर बसेको छ। मेरो सजाय माफी मिनाहाको लागि विपक्षी कारागार कार्यालयसमेतबाट पटकपटक नाम सिफारिस गर्ने तर माथिल्लो निकायमा कागजात पुगेपछि बदनियतपूर्ण तरिकाबाट नाम कटाई दिने गरेकोले ०७३-WO-१३२९ को उत्प्रेषण परमादेशको रिट निवेदन दर्ता गरी यसै सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७४।१।२।१ गते रिट जारी गरी भएको आदेशको नक्कल समावेश गरेको छु। उक्त आदेशबाट यथार्थ बेहोरा अवगत हुने नै छ भने यसै निवेदनसाथ अदालतको अपहेलना मुद्दाको निवेदन पनि आजै दर्ता गरेकोले एकैसाथ राखी हेरिपाउँ भनी निवेदन गर्दछु।

म निवेदकको असल चालचलन छ छैन भन्ने कुराको निकर्षण गर्ने काम विपक्षी कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवलमा कार्यरत जेलरको हो। मलाई बाँकी कैद माफी मिनाहाको लागि कारागार कार्यालयबाट २०७२ सालको दर्शको बेला, २०७२ सालको असोज ३ गते संविधान दिवसको बेला, २०७४ सालको जेष्ठ १५ गते गणतन्त्र दिवसको बेला र २०७४ सालको

दर्शको बेला कैद माफी मिनाहा दिने भनी लगत उठाउने तर नेपाल सरकारको उपल्लो निकायले नाम कटाई दिने गरेको अवस्था छ। सो कार्यवाट आजित भई सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दर्ता गरेको ०७३-WO-१३२९ को रिट निवेदन मिति २०७४।१।२।१ गते फैसला हुँदा निवेदकको उमेर, चालचलन, निजलाई लागेको रोगको प्रकृति र गाम्भीर्य, उपचारको क्रममा सेवन गर्नुपर्ने औषधीको नेपालमा उपलब्धताको अवस्थासमेतलाई विचार गरी निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh को हकमा सजाय छोट्याउनेतर्फ कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) बमोजिम आवश्यक निर्णय गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी भएको छ। सो आदेशसहित मिति २०७५ जेठ १५ गतेको गणतन्त्र दिवसको उपलक्ष्यमा बाँकी कैद माफी मिनाहा दिनको लागि सम्बन्धित कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवलमा कार्यरत जेलरले सिफारिस गरी पठाएको लगतलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय बबरमहल काठमाडौंमा कार्यरत प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मिति २०७५।१।१।३ गते निवेदकको नाम अनुमोदन गरी पठाएकोमा कारागार व्यवस्था विभागमा पुगेपछि निवेदकको नाम कटाउन लगाई श्री सर्वोच्च अदालतको आदेशलाई समेत अवज्ञा गरी माफी मिनाहाबाट रोक्ने कार्य नेपालको संविधान, कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क), ३, ४, ५, ६ मा भएको व्यवस्थासमेत विपरीत भएको र अन्य उपचारको बाटो नभएकाले सम्मानित अदालतको शरणमा आएको छु। कुनै अड्डाका अधिकारीको गल्तीको कारणबाट व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कुण्ठित हुन नहुने भनी प्रतिपादित सिद्धान्त, प्रचलित ऐन कानून र अदालतको आदेशलाई अवज्ञा गर्ने अधिकार निजहरूमा नभएको र दुराशय भावनाबाट प्रेरित भई म निवेदकलाई Right to Life बाट समाप्त पार्ने कार्य भएको छ। म निवेदकले कानूनबमोजिम भुक्तान गर्नुपर्ने कैदभन्दा बढी थुनामा रहेकोले निवेदन मागबमोजिम नेपालको संविधानको

धारा ४६, १३३(२) बमोजिम बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh को रिट निवेदन।

यस अदालतको नि.नं. ०७३-WO-१३२९ को मिति २०७४।१२।१ को आदेशबमोजिम के कस्तो कारबाही प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ सोसमेत खुल्ने गरी निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी गर्नु नपर्ने हो सोको आधार र कारणसमेत खुलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत ७ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद जारी गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि उपर्युक्त उल्लिखित यस अदालतको रेकर्ड मिसिल र यसै लगाउको यिनै पक्ष विपक्ष भएको ०७४-AP-०४४५ नं. को निवेदनसमेत साथै राखी पेसीको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७५।०३।०६ गतेको यस अदालतको आदेश।

विपक्षी रिट निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh ललितपुर जिल्ला अदालत, लगनखेल ललितपुरको च.नं. ४८०९ मिति २०७१।०९।३० को थुनामा राख्न पठाएको पत्र तथा कारागार कार्यालय ललितपुर नख्खुको च.नं. ४३०८ मिति २०७३।०३।१० को बन्दी स्थानान्तरण गरी पठाइएको पत्रले अप्राकृतिक मैथुन मुद्दामा मिति २०७३।०३।१० देखि यस कारागारमा थुनामा रही आएका छन्। यस कार्यालयको च.नं. ७५८० मिति २०७४।०१।०५ को पत्रले गणतन्त्र दिवस २०७५।०२।१५ को उपलक्ष्यमा जेष्ठ नागरिक कैदीहरूको बाँकी कैद मिनाहा गर्ने प्रयोजनका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बबरमहल काठमाडौंका प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट सिफारिस गरिएको हो। अधिकारप्राप्त निकाय तथा अधिकारप्राप्त अधिकारीको आदेशले कानूनबमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा यस कार्यालयको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेजभागी भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको कारागार

कार्यालय, जगन्नाथदेवल काठमाडौंका तर्फबाट जेलर गणेशप्रसाद भट्टराईको लिखित जवाफ।

निवेदकले सजाय माफी मिनाहा पाउँ भन्ने दाबी गरेकोमा निज जबरजस्ती करणी (अप्राकृतिक मैथुन) मा कैद सजाय भोगी रहेको हुँदा कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को (१क) ले "जबरजस्ती करणी मुद्दामा कैद छोट्याउन नसकिने" व्यवस्था गरेको र सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को बुँदा नं.३ ले पनि "जबरजस्ती करणी मुद्दामा सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गरिने छैन" भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको हुँदा कैद माफी मिनाहा दिन मिल्ने अवस्था नरहेको। रिट निवेदकले जेष्ठ नागरिकका नाताले सुविधा माग गरेको भए जेष्ठ नागरिक ऐनको दफा २(क) परिभाषामा "जेष्ठ नागरिक भन्नाले ६५ वर्ष उमेर पूरा भएका नेपाली नागरिकलाई सम्झनुपर्छ" भनी स्पष्ट परिभाषित गरेको देखिँदा ऐनको भावना र मर्मबमोजिम गैरनेपाली नागरिकलाई कैदमा छुट दिन नसकिएको हो भन्नेसमेत बेहोराको कारागार व्यवस्थापन विभागका महानिर्देशक हरिप्रसाद मैनालीको लिखित जवाफ।

कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(१)मा असल चालचलन भएका कैदीलाई तोकिएको कैदको सजायमा बढीमा ६० प्रतिशतसम्म कैदको सजाय छोट्याउन सकिनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको र ऐ. नियमावलीको नियम २९ को उपनियम (१क) मा जिउ मार्स्ने बेच्ने, जबरजस्ती करणीलगायतका विभिन्न प्रकृतिका मुद्दामा कैद सजाय पाएको व्यक्तिको कैद सजाय छोट्याउन सकिने छैन भन्ने स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ। त्यस्तै, सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को बुँदा नं. ३ मा कसुरदार ठहरिएको व्यक्तिको देहायको अपराधको सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गरिने छैन भनी भ्रष्टाचार, जबरजस्ती करणीलगायतका २१ (एक्काइस) प्रकृतिका अपराधहरूको उल्लेख गरिएको छ। कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ मा असल चालचलन भएका कैदीलाई तोकिएको कैदको

सजायमा बढीमा साठी प्रतिशतसम्म सजाय छोट्याउन सक्ने व्यवस्था भएको भए तापनि विपक्षी निवेदकको असल चालचलन निज स्वयम्ले निर्धारण गर्ने नभई नेपाल सरकारले निर्धारण गर्ने विषय हो । साथै नेपाल सरकारले के कस्ता कैदी बन्दीलाई छुट दिने भन्नेबारेमा निर्णय गर्न पाउने नै हुँदा प्रचलित कानून तथा कार्यविधिमा भएको व्यवस्थाबमोजिम विशेष अवसरमा त्यस्तो छुट दिँदै आइरहेको छ । विपक्षी रिट निवेदकको कसुर अप्राकृतिक मैथुन पनि जबरजस्ती करणी प्रकृतिको अपराध भएको हुँदा प्रचलित कानूनबमोजिम विपक्षीको कैदको सजाय छोट्याउन सकिने अवस्था रहँदैन ।

कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) मा उपनियम (१), (१क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि असल चालचलन भएका पैसड्डी वर्ष उमेर पुगेका कैदीहरूको हकमा पचहत्तर प्रतिशतसम्मको कैद छोट्याउन वा दुवै आँखा नदेख्ने वा दुवै खुट्टा नचल्ने वा अङ्गभङ्ग भई ओछ्यान परी निको नहुने अवस्थामा पुगेको भनी सरकारी चिकित्सकले सिफारिस गरेका कैदीको हकमा बाँकी कैदको सजाय छोट्याउन सकिनेछ" भन्नेसमेतको व्यवस्थाले निजको कैद अवधि छोट्याउनु पर्ने बाध्यात्मक अवस्था र नियमावलीले त्यस्तो भन्न खोजेको पनि होइन । तसर्थ, सम्मानित अदालतलाई समेत भ्रम सृजना गर्ने गरी गैरकानूनी रूपमा ठेकिएको कैदभन्दा बढी थुनामा रहेको भनी दायर भएको रिट निवेदनमा कुनै सत्यता नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको गृह मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ.का सचिव प्रेमकुमार राईको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सम्मानित अदालतको आदेश वा फैसला कार्यान्वयन गर्ने कुरामा कटिबद्ध हुनुको साथै नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित निकायहरूले सम्मानित अदालतबाट भएका आदेश तथा फैसला कार्यान्वयन गरिआएको बेहोरासमेत निवेदन गर्दछु ।

निवेदन जिकिरमा नै रिट निवेदकसक्षम अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम कारागारमा बसेको कुरा स्वीकार गरेको देखिन्छ । अदालतको फैसलाबाट थुनामा रहेको निवेदकले गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्ने जिकिर लिन मिल्ने पनि होइन । जहाँसम्म निवेदकको कैद माफीको लागि सम्मानित अदालतको परमादेशसमेत राखी जेलरबाट सिफारिस भई पठाएकोमा विभागबाट कैद माफी तथा मिनाहाको सूचीबाट निवेदकको नाम हटाएको भन्ने विषय छ, सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायको लिखित जवाफबाट प्रस्ट हुने नै हुँदा प्रस्तुत लिखित जवाफमा थप उल्लेख गरिरहनु परेन भन्नेसमेत बेहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट सचिव लाल शंकर घिमिरेको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकारको मुख्य सचिवको छुट्टै कार्यालय नभई प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा मुख्य सचिवले दैनिक रूपमा कार्य सम्पादन गर्न सचिवालय रहने बेहोरा निवेदन गर्दछु । नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सम्मानित अदालतको आदेश वा फैसला कार्यान्वयन गर्ने कुरामा कटिबद्ध हुनुको साथै नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित निकायहरूले सम्मानित अदालतबाट भएका आदेश तथा फैसला कार्यान्वयन गरी आएको बेहोरासमेत निवेदन गर्दछु । निवेदन जिकिरमा नै रिट निवेदक सक्षम अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम कारागारमा बसेको कुरा स्वीकार गरेको देखिन्छ । अदालतको फैसलाबाट थुनामा रहेको निवेदकले गैरकानूनी थुनामा रहेको भन्ने जिकिर लिन मिल्ने पनि होइन । जहाँसम्म निवेदकको कैद माफीको लागि अदालतको परमादेशको आदेशसमेत संलग्न राखी जेलरबाट सिफारिस भई पठाएकोमा विभागबाट कैद माफी तथा मिनाहाको सूचीबाट निवेदकको नाम हटाएको भन्ने विषय छ, सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायको लिखित जवाफबाट प्रस्ट हुने नै हुँदा प्रस्तुत लिखित जवाफमा थप उल्लेख गरिरहनु परेन भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल सरकारको मुख्य सचिवको

कार्यालयको तर्फबाट प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सचिव केदारबहादुर अधिकारीको लिखित जवाफ।

विपक्षी रिट निवेदक यस कारागारमा नरहेको र निवेदनमा उल्लेख भएको प्रतिवादी कार्यालयको अभिलेखबाट यस कारागारमा बसेको नदेखिएकोले कारागार कार्यालयको नाममा बन्दी प्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको कारागार कार्यालय भिमफेदी, मकवानपुरको तर्फबाट ऐ. का निमित्त कार्यालय प्रमुख केदारप्रसाद सापकोटाको लिखित जवाफ।

यस अदालतबाट रिट निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh ले कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९को उपनियम (२क) अनुसार पचहत्तर प्रतिशतसम्मको कैद सजाय छुट सुविधा पाउन सक्ने अवस्था देखिँदा निजको हकमा सजाय छोट्याउनेतर्फ कानूनबमोजिम आवश्यक निर्णय गर्नु गराउनु भनी यस अदालतबाट मिति २०७४।१२।१ मा विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी भएको देखियो। सो आदेशानुसार कारागार कार्यालय, काठमाडौं र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले रिट निवेदकलाई बाँकी कैद मिनाहाका लागि पठाएको सिफारिससम्बन्धी सक्कल फायल कारागार व्यवस्थापन विभागबाट मगाई आएपछि लगाउको अवहेलना मुद्दा साथै राखी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७५।०५।०७ गतेको यस अदालतको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरियो। रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मोहनबहादुर बन्जाराको परिवर्तित नाम जावलाखेल (ग) को जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी निवेदक भएको अप्राकृतिक मैथुन (Paedophale) मुद्दामा ललितपुर जिल्ला अदालतबाट फैसला हुँदा अभियोग दाबीबमोजिम जम्मा ७ वर्ष कैद र रु.१०

लाख पीडित भनिएका जावलाखेल (ग) लाई क्षतिपूर्ति (Compensation) भराई दिने गरी फैसला भएको देखिन्छ। सुरु फैसलाउपर चित्त नबुझी पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७२।१०।२४ गते कैद वर्ष ७ यथावत् राखी सुरुले ठहर गरेको क्षतिपूर्ति रकम रु.१० लाखबाट घटाई रु.३ लाख कायम गरी फैसला गरेको देखियो। उक्त फैसलामा चित्त नबुझेपनि वृद्ध उमेर, दीर्घरोगी भएकोले फैसलाबमोजिम रु.३,००,०००।-जम्मा गरी सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन पत्र दर्ता नगरेकोले उक्त फैसला अन्तिम भई बसेको छ। निवेदकको कैद सजाय माफी मिनाहाको लागि पटकपटक कारागार कार्यालयसमेतबाट सिफारिस गरे पनि माथिल्लो निकायमा कागजात पुगेपछि बदनियतपूर्ण तरिकाबाट नाम कटाई दिने गरेकोले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दर्ता गरेको ०७३-WO-१३२१ नं. को रिट निवेदन मिति २०७४।१२।१ गते आदेश हुँदा निवेदकको उमेर, चालचलन, निजलाई लागेको रोगको प्रकृति र गाम्भीर्य, उपचारको क्रममा सेवन गर्नुपर्ने औषधीको नेपालमा उपलब्धताको अवस्थासमेतलाई विचार गरी निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh को हकमा सजाय छोट्याउनेतर्फ कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) बमोजिम आवश्यक निर्णय गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी भएको छ। कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क), ३,४,५,६ मा भएको व्यवस्थासमेत विपरीत कानूनबमोजिम भुक्तान गर्नुपर्ने कैदभन्दा बढी थुनामा रहेका Canadian नागरिक वर्ष ७६ को वृद्ध, Blood and Skin Cancer को रोगले पीडित भएकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री लोकबहादुर कटुवालले रिट निवेदक अप्राकृतिक मैथुन मुद्दामा कैद सजाय भोगिरहेका व्यक्ति हुन्। कारागार नियमावली,

२०२० को नियम २९ को (१क) ले जबरजस्ती करणी मुद्दामा कैद छोट्याउन नसकिने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को बुँदा नं.३ ले पनि जबरजस्ती करणी मुद्दामा सजाय, माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गरिने छैन भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको देखिन्छ। रिट निवेदकले जेष्ठ नागरिकका नाताले सुविधा माग गर्न मिल्दैन। जेष्ठ नागरिक ऐन, २०६३ को दफा २(क) को परिभाषामा "जेष्ठ नागरिक भन्नाले ६५ उमेर पूरा भएका नेपाली नागरिकलाई सम्झनुपर्छ" भनी स्पष्ट परिभाषित गरेको देखिँदा ऐनको भावना र मर्मबमोजिम गैरनेपाली नागरिकलाई कैदमा छुट दिन नसकिएको हो। विपक्षी रिट निवेदकको कसुर अप्राकृतिक मैथुन पनि जबरजस्ती करणी प्रकृतिको अपराध भएको हुँदा प्रचलित कानूनबमोजिम विपक्षीको कैदको सजाय छोट्याउन सकिने अवस्था रहँदैन। रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो।

यसमा मुख्य रूपमा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण गरी निवेदन मागबमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो:-

(क) अप्राकृतिक मैथुनसम्बन्धी मुद्दामा अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम कैद ठेकी कैदमा रहेको अवस्थामा ७६ वर्षका विदेशी नागरिक निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh को असल चालचलन र उमेरसमेतको आधारमा सजाय छोट्याउन मिल्छ वा मिल्दैन ?

(ख) ०७३-WO-१३२१ को निवेदनका सन्दर्भमा परमादेश जारी भएपश्चात् पनि कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) बमोजिम सुविधा प्रदान गर्नेतर्फ निर्णय नगरेको विपक्षीहरूको कार्य कानूनसम्मत छ वा छैन ?

(ग) निवेदन मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने, नहुने के हो ?

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा माथि उल्लेख गरिएका निर्णय दिनुपर्ने प्रश्नहरूमा प्रवेश गर्नुअघि यी निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh उपरका अभियोग दाबी, निजलाई भएको सजाय तथा सो सजायका आधारमा निजले भुक्तान गरेको कैद अवधिसमेतका विषयमा तथ्यगत स्पष्टता हुन जरूरी देखिन्छ। परिवर्तित नाम जावलाखेल (ग) को जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादीयी निवेदक Earnest Fenwick Macintosh लाई अप्राकृतिक मैथुन (Paedophile) मुद्दामा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. र ९(क) नं. को कसुरमा ऐ. ३(३) नं. बमोजिम ६ वर्ष कैद र ९(क) नं. बमोजिम थप १ वर्ष कैद गरी जम्मा ७ वर्ष कैद हुने र रु. १०,००,०००।- (दश लाख) निजबाट पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराउने गरी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ। सो फैसलाउपर पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट कैदको हकमा सदर गरी क्षतिपूर्तिको हकमा सुरु अदालतको फैसला केही उल्टी गरी रु.३,००,०००।- मात्र कायम गरी मिति २०७४।१०।२४ मा फैसला गरेको देखियो। ललितपुर जिल्ला अदालतले फैसलाबमोजिम निवेदकलाई प्रहरी हिरासतमा लिएको मिति २०७१।१।१४ देखि लागू हुने गरी मिति २०७८।१।३ सम्म ७ वर्ष कैद ठेकी मिति २०७२।३।२७ मा कैदी पुर्जी दिएको देखिन्छ। निवेदकले पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलाउपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नगरी फैसलाबमोजिम पीडितलाई तिर्नुपर्ने क्षतिपूर्ति रु. ३,००,०००।- अदालतमा दाखिल गरेको भन्नेसमेत देखियो। निवेदकको ७६ वर्ष उमेर भएको र छाला तथा रगतको क्यान्सरबाट ग्रस्त भएको भन्ने सिभिल हस्पिटलको रिपोर्टसमेतका मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन्छ। कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) बमोजिम निवेदकलाई ठेकिएको

सजाय छोड्याउनका लागि कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवलसमेतबाट पटकपटक सिफारिस गरेको तथ्यमा विवाद देखिँदैन।

३. उल्लिखित तथ्यबाट यी निवेदकलाई अप्राकृतिक मैथुन (Paedophile) मुद्दामा प्रहरी हिरासतमा लिएको मिति २०७१।१।१४ देखि लागू हुने गरी मिति २०७८।१।१३ सम्म ७ वर्ष कैद ठेकिएको भन्ने कुरामा विवाद रहेन। निवेदकले आफूलाई अदालतको फैसलाबमोजिम थुनामा राखिएको भए तापनि कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) ले तोकेभन्दा बढी अवधि कैदमा बसिसकेको, ७६ वर्ष उमेरका वृद्ध, रोगी भएको तथा असल चालचलनसमेतको आधारमा सजाय माफी मिनाहा नगरी गैरकानूनी तवरबाट कैदमा राखी रहेको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ। प्रस्तुत विवादमा उठाइएको विषय सामान्य थुनाको अवस्थाभन्दा फरक प्रकृतिको छ। निवेदकले पुनरावेदन अदालत पाटनले गरेको फैसलाउपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नगरी सो फैसलाबमोजिम पीडितलाई तिर्नुपर्ने क्षतिपूर्ति रु.३,००,०००।- अदालतमा दाखिल गरिसकेको देखिन्छ। निज उपरको अप्राकृतिक मैथुन मुद्दाको फैसला अन्तिम भएर रहन पुगेको पाइयो। त्यसरी अन्तिम भएर रहेको फैसलाबमोजिम नै निवेदक कैद भुक्तान गर्ने सिलसिलामा कारागारमा रहेको अवस्थालाई निवेदक स्वयम्ले नै स्वीकार गरेका छन्। सामान्यतया: अन्तिम भएर रहेको फैसलाले निश्चित गरेको सजाय कानूनबमोजिम भुक्तान गर्ने पर्ने हुन्छ। तर कानूनले कैद छोड्याउने सुविधा प्रदान गरेको स्थितिमा सोतर्फ विवेकसङ्गत रूपमा विचार नै नगरी स्वेच्छाचारी तवरबाट अधिकतम हदसम्म कैदमा नै राख्ने प्रयास गर्नु उचित हुँदैन। त्यसो गरिँदा दण्डको सुधारात्मक पक्ष कमजोर बन्न पुग्ने अवस्था रहन्छ। कैद असुल गर्ने सन्दर्भमा वृद्ध व्यक्तिउपर राज्यले गर्ने व्यवहारलगायतका सामाजिक न्यायको पक्षमा पनि दृष्टि दिनु वाञ्छनीय छ।

४. कारागार नियमावली, २०२० को नियम

२९ को उपनियम (१) मा "असल चालचलन भएका कैदीहरूलाई तोकिएको कैद सजायमा बढीमा साठी प्रतिशतसम्म कैदको सजाय छोड्याउन सकिनेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तर सोही नियमको उपनियम (१क) मा उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको कैद सजाय छोड्याउन सकिने छैन भनी अपवाद स्वरूपको सूची उल्लेख गरिएको छ। उक्त सूचीमा: (क) जिउ मार्ने बेच्ने, (ख) जबरजस्ती करणी, (ग) कैदबाट भागेको भगाएको, (घ) भन्सार चोरी निकासी पैठारी, (ङ) लागु औषधको कारोबार, (च) भ्रष्टाचारसम्बन्धी, (छ) जासूसीसम्बन्धी अपराध, (ज) संरक्षित वन्यजन्तुसम्बन्धी, र (झ) पुरातात्विक वस्तुसम्बन्धी" भनी सूचीकृत गरिएका देखिन्छन्। निवेदकले सजाय पाएको वारदात अप्राकृतिक मैथुनको कसुर देखिन्छ। सो अपराध मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गतको अपराध भएकोले माथि उल्लिखित नकारात्मक सूचीमा उल्लेख भएको जबरजस्ती करणीको कसुरको रूपमा विवादित वारदातलाई लिनु पर्ने हो कि भन्ने सन्देह: पैदा हुने अवस्था पनि रहेको छ। यथार्थमा हेर्दा जबरजस्ती करणीको कसुर र अप्राकृतिक मैथुनको कसुर दुई फरक फरक प्रकृतिका कसुर देखिन्छन्। मुलुकी ऐनको जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गत परेको भन्ने आधारमा मात्र "जबरजस्ती करणी" भन्नु र "अप्राकृतिक मैथुन" भन्नु उस्तै र एउटै कुरा हो भनी अर्थ लगाउनु युक्तिसङ्गत हुँदैन। नियमावली निर्माताले अप्राकृतिक मैथुनलाई पनि नियम २९(१क) बमोजिमको नकारात्मक सूचीमा राख्ने अभिप्राय राखेको हुन्थ्यो भने "जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गत सजाय हुने कसुर" भनी सामान्य (Generic Expression) समावेश गर्नु स्वाभाविक थियो। तर त्यसो नगरी "जबरजस्ती करणी" भन्ने मात्र उल्लेख गरिएको देखिँदा अप्राकृतिक मैथुनको कसुरलाई नियम २९(१क) मा समावेश गरिएको छ भनी ठान्नु तर्कपूर्ण देखिँदैन।

५. कारागार (चौधौं संशोधन) नियमावली,

२०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) ले "उपनियम (१) र (१क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि असल चालचलन भएका पैसट्टी वर्ष उमेर पुगेका कैदीहरूको हकमा पचहत्तर प्रतिशतसम्म कैद छोड्याउन वा दुवै आँखा नदेख्ने वा दुवै खुट्टा नचल्ने वा अङ्गभङ्ग भई ओछ्यान परी निको नहुने अवस्थामा पुगेको भनी सरकारी चिकित्सकले सिफारिस गरेका कैदीको हकमा बाँकी कैदको सजाय छोड्याउन सकिनेछ" भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। रिट निवेदक Fenwick Macintosh को उमेर ७६ वर्ष भएको तथ्यमा विवाद छैन। निज Cancer रोगबाट पीडित भई जीवन मरणका बीच संघर्ष गरिरहेका व्यक्ति देखिन्छन्। यसलाई "अङ्गभङ्ग भई ओछ्यान परी निको नहुने अवस्थामा पुगेको" भनी नियममा प्रयुक्त वाक्यांशसरहको स्वास्थ्यको कारणबाट अशक्त र संवेदनशील अवस्थामा रहेको व्यक्ति मान्नु पर्दछ। यसरी उमेर हद तथा स्वास्थ्य स्थिति दुवै दृष्टिले विचार गर्दा निवेदकलाई कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) बमोजिमको सुविधा दिनु पर्ने अवस्था देखिन आउँदछ।

६. बाँच्न पाउने हक र वैयक्तिक स्वतन्त्रता व्यक्तिको ज्यादै महत्त्वपूर्ण हक हो। कुनै पनि व्यक्तिको जीवनको हक तथा वैयक्तिक स्वतन्त्रताको सम्मान र संरक्षण गर्नु प्रत्येक सभ्य राज्यको कर्तव्य हुन जान्छ। यही मान्यताबाट अभिप्रेरित भएर मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा ३ ले हरेक व्यक्तिलाई जीवन, स्वतन्त्रता र सुरक्षणको अधिकार हुने छ भनी घोषणा गरेको छ। त्यस्तै नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा ६ मा पनि "प्रत्येक व्यक्तिलाई जीवनको अन्तरनिहित अधिकार छ। कानूनद्वारा यस अधिकारको संरक्षण गरिनेछ। स्वेच्छाचारी रूपले कसैको पनि जीवन हरण गरिने छैन" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। नेपालको संविधानको धारा १६ ले प्रत्येक व्यक्तिको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक हुने कुराको प्रत्याभूति दिएको छ। सम्मानपूर्वक

बाँच्न पाउने हकभित्र स्वास्थ्य जीवन र बिरामी भएको अवस्थामा उपयुक्त उपचार गर्न पाउने हक पनि अन्तरनिहित रहेको हुन्छ। बाँच्न पाउने अधिकार हरेक व्यक्तिमा अन्तरनिहित अधिकार हो। यो अधिकारको उपभोग गर्ने कुरामा नागरिक वा अनागरिक (विदेशी) भन्ने आधारमा विभेद गर्न हुँदैन। सबै मानव (व्यक्ति) को हकमा जीवनको हक समान रूपमा संरक्षण गरिनु पर्दछ।

७. रिट निवेदक Fenwick Macintosh लाई अप्राकृतिक मैथुन मुद्दामा ७ वर्ष कैद हुने ठहरी भएको फैसला बमोजिम कैद भुक्तान गरिरहेको देखिन्छ। कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) बमोजिम निवेदकको सजाय छोड्याउन विपक्षी कारागार कार्यालयसमेतबाट पटकपटक सिफारिस भएकोसमेत देखियो। निजको बाँकी कैद माफी मिनाहाको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा सिफारिस गरी पठाएको भनी कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल काठमाडौंको लिखित जवाफसमेतमा उल्लेख छ। निवेदकको सजाय माफी मिनाहाको लागि सिफारिस गरिएको भन्ने कुरा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफमा पनि उल्लेख भएको पाइयो। विपक्षीहरूले यस अदालतमा पेस गरेको लिखित जवाफबाट निवेदकको चालचलनको सम्बन्धमा कुनै नकारात्मक कुरा उल्लेख भएको पाइएन। कैदीको चालचलन, आचरणको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने अख्तियारी र जिम्मेवारी पाएको कारागार कार्यालयले कैद छोड्याउन सिफारिस गर्नु र त्यसलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयले अनुमोदन गरी सम्बन्धित विभागमा सिफारिस गर्नुबाट निवेदक कैदी Fenwick Macintosh को चालचलन, आचरण कैद छोड्याउन नमिल्ने किसिमको नकारात्मक प्रकृतिको छ भनी मान्न सकिने अवस्थाको देखिएन। आचरणका दृष्टिले हेर्दासमेत कैद छोड्याउन हुने नै अवस्था देखियो।

८. राष्ट्रिय पर्वका दिनहरूमा कैद माफी मिनाहा पाउने कुरा कैदी बन्दीको अधिकारको

कुरा होइन । यो नेपाल सरकारले आफ्नो विवेकपूर्ण तजबिजमा निर्धारण गर्ने कुरा हो । तसर्थ अमुक राष्ट्रिय महत्त्व वा उत्सवका दिनमा यति कैद माफी मिनाहा पाउनु पर्दछ भन्ने आशयको अधिकारको रूपमा जिकिर गर्नु उचित र मनासिब हुँदैन । तर यसरी माफी, मिनाहा दिने कुरा र कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ बमोजिम पाउने सुविधालाई समान अर्थमा हेरिनु हुँदैन । यी दुवैको प्रयोग क्षेत्र (Scope) र प्रयोजन फरक छ । नियम २९ बमोजिम छुट सुविधा दिँदा राष्ट्रिय पर्व वा उत्सवका दिनहरूमा दिने गरिएका होलान् । तर त्यसको तात्पर्य नियम २९ बमोजिम सुविधा प्रदान गर्न राष्ट्रिय उत्सव वा पर्वकै दिनको प्रतिक्षा अनिवार्य रूपमा गर्नु पर्दछ भन्ने होइन । कारागार नियमावलीमा सुधारात्मक र समाज कल्याणको अभिप्रायले प्रावधानहरू समावेश भएका देखिन्छन् । खास चाड, पर्व, उत्सव आदिका सन्दर्भमा कैदी बन्दीलाई सजाय घटाई वा बाँकी कैद माफी मिनाहा दिई कैदमुक्त गर्ने कुरालाई केवल कारागार नियमावली, २०२० को दायरा वा परिधिभित्र सीमित राखेर हेर्न मिल्दैन । यसको दायरा केही विस्तृत छ र यसलाई संविधानले आत्मसात् गरेका सामाजिक न्यायसम्बन्धी मान्यता र सिद्धान्तको सापेक्षतामा पनि हेरिनु पर्दछ । राष्ट्रिय पर्व, उत्सव वा विशेष महत्त्वका दिनको प्रतिक्षामा कारागार नियमावलीअनुसार प्रदान गरिनु पर्ने सुविधा प्रदान गर्न ढिलाई गर्नु वा इन्कार गर्नु कानूनअनुकूल हुँदैन ।

९. कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (१) र (२क) बमोजिमको व्यवस्था कैद सजाय छोट्याउन सकिनेसम्मको कानूनी व्यवस्था हो, कैद सजाय छोट्याउनै पर्ने गरी बाध्यकारी व्यवस्था गरेको होइन, कैद कट्टी वा छुट सुविधा दिने कुरालाई दिए पनि हुने, नदिए पनि हुने सरकारको स्वविवेकको विषय हो भन्ने किसिमको जिकिरसमेत विपक्षीहरूबाट प्रस्तुत हुन आएको देखियो । यसप्रकारको जिकिरले केवल स्वेच्छाचारितालाई नै बढावा दिन्छ । कारागार ऐन, नियम तथा दण्डका सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल यसप्रकारका जिकिर प्रस्तुत हुन आउनु कुनै पनि

उत्तरदायी र लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाका लागि शोभनीय हुँदैन । कानूनको शासनमा स्वेच्छाचारिता कायम रहनु हुँदैन । कुनै कानूनले कुनै निकाय वा पदाधिकारीलाई कुनै विषयमा स्वविवेकीय अधिकार दिएको छ भने पनि त्यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्दा वस्तुगत आधारमा सव्विवेकको प्रयोग गरेर उद्देश्यमूलक तवरबाट गरिनु पर्दछ । स्वविवेकीय अधिकार निरङ्कुश वा स्वेच्छाचारी हुनलाई दिएको होइन । विषय वा सन्दर्भअनुसार उच्चतम सकारात्मक परिणाम हासिल गर्नका लागि जिम्मेवारी वा दायित्व निर्वाह गर्न उत्तम विकल्प छनौट गर्ने अवसर प्राप्त होस् भनी कानूनले स्वविवेकीय अधिकार प्रदान गरेको हुन्छ । यसलाई शासकीय विशेषाधिकार वा सुविधाको रूपमा हेर्नु हुँदैन । स्वविवेकीय अधिकारको प्रयोग गर्दा उत्तरदायित्वबोध, तथ्यगत सन्दर्भ, हासिल गर्न खोजिएको उद्देश्य, सम्बन्धित पात्र (प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा कैदी) को अधिकारलगायतका समग्र पक्षमा समुचित दृष्टि पुग्नु वाञ्छनीय देखिन्छ ।

१०. कारागार (चौधौं संशोधन) नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) ले अन्य अवस्थाका अतिरिक्त पैसड्वी वर्ष पुगेका कैदीको हकमा उपनियम (१क) को प्रावधान आकर्षित नहुने प्रस्ट व्यवस्था गरेको देखिन्छ । नियम २९ को उपनियम (२क) मा **“उपनियम (१) र (१क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि असल चालचलन भएका पैसड्वी वर्ष उमेर पुगेका कैदीहरूको हकमा पचहत्तर प्रतिशतसम्मको कैद सजाय छोट्याउन...सकिनेछ”** भन्ने व्यवस्था रहेको छ । नियमावलीको नियम २९(२क) मा उल्लिखित **“असल चालचलन भएका”** र **“पैसड्वी वर्ष उमेर पुगेका”** कैदीहरूको हकमा उक्त नियम २९(१क) मा उल्लेख भएबमोजिम नकारात्मक सूचीमा परेका मुद्दामा नै कैद परेको भएपनि नियम २९(२क) बमोजिमको कैद छुट पाउन सक्ने नै हुन्छ । यो अपवाद स्वरूपको विशेष प्रावधान हो । रिट निवेदक ७६ वर्षको वृद्ध व्यक्ति हुन् भन्ने कुरामा विवाद छैन । वृद्ध, रोगी र असल चालचलनको कुरामा नकारात्मक मूल्याङ्कन

नगरिएका व्यक्तिलाई कानूनले प्रदान गरेको सुविधा प्रदान गर्नु नै पर्ने हुन्छ। कानूनको संकुचित व्याख्या गरी सुविधा दिनबाट वञ्चित गर्नु मनासिब हुँदैन। प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) ले गरेको व्यवस्थाअनुसारको सुविधा निवेदकलाई प्रदान गर्न इन्कार गर्नुपर्ने कुनै कानूनी आधार तथा मनासिब कारण देखिन आएन।

११. सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को बुँदा नं. ३ ले जबरजस्ती करणीलगायतका २१ (एक्काइस) प्रकृतिका अपराधहरूको उल्लेख गरी उक्त अपराधमा कसुरदार ठहरिएका व्यक्तिको सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्न सकिने छैन भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको देखिएकोले निवेदकको हकमा कैद छोट्याउन नसकिएको हो भन्ने जिकिरसमेत विपक्षीमध्येका कारागार व्यवस्थापन विभागसमेतबाट प्रस्तुत हुन आएको देखियो। कानूनको सोपानसम्बन्धी सिद्धान्तअनुसार संविधान, ऐन, नियम, विनियम, निर्देशिका र परिपत्रको क्रमिक तहगत हैसियत रहने सन्दर्भमा उल्लिखित कार्यविधि नियमावली, २०७१ लाई हेरिनु पर्दछ। उक्त कार्यविधि नियमावली र कारागार नियमावली, २०२० का प्रावधान आपसमा बाझिएमा कारागार नियमावलीकै प्रावधान मान्य हुन्छ। सजाय माफी, मुलतबी, परिवर्तन वा कम गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ पनि निर्देशिकासरहको कार्यविधि हो। उक्त कार्यविधिको बुँदा नं. ३ मा भएको प्रावधान कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को उपनियम (२क) प्रतिकूल देखिएको छ। निर्देशिकाको तुलनामा नियमको प्रावधान मान्य हुन्छ। तसर्थ २०७१ सालको कार्यविधिको प्रावधान अगाडि सारेर कारागार नियमावली, २०२० ले व्यवस्था गरेअनुसारको सुविधा कैदी बन्दीलाई प्रदान गर्न इन्कार गर्नु उचित हुँदैन।

१२. यिनै निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh निवेदक तथा विपक्षी कारागार व्यवस्थापन विभागसमेत भएको

०७३-WO-१३२१ को उत्प्रेषण, परमादेशको रिट निवेदनका सन्दर्भमा यस अदालतबाट निवेदक कैद सजाय छुट पाउने अवस्थाको देखिएकोले निजको उमेर, चालचलन, निजलाई लागेको रोगको प्रकृति र गाम्भीर्यता, उपचारको क्रममा सेवन गर्नुपर्ने औषधीको नेपालमा उपलब्धताको अवस्थासमेतलाई विचार गरी निवेदक Fenwick Macintosh को हकमा सजाय छोट्याउनेतर्फ कानूनबमोजिम आवश्यक निर्णय गर्नु भनी मिति २०७४।१२।०१ मा विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी भएकोसमेत देखियो। यसरी ०७३-WO-१३२१ को निवेदनका सन्दर्भमा परमादेश जारी भएपश्चात् पनि कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) बमोजिम सुविधा प्रदान गर्नेतर्फ विपक्षीहरूबाट कुनै निर्णय भएको देखिएन। कानूनमा रहेको प्रावधानको कार्यान्वयन गर्नु सम्बद्ध निकायको कर्तव्य र जिम्मेवारी हो। कर्तव्य निर्वाह गर्नेतर्फ तदारूखता अपनाई विवेकको प्रयोग नगर्नु आफैँमा शोभनीय कुरा थिएन। त्यसमा थप, साधिकार अदालतबाट रिट आदेश जारी हुँदासमेत त्यसको अनुशरण वा पालना नगरी अदालतबाट समाधान भइसकेको कानूनी प्रश्न सम्बन्धमा आफ्नै पूर्वाग्रही र स्वेच्छाचारी रटान लगाएर बस्ने विपक्षीहरूको प्रवृत्ति अनुचित र आपत्तिजनक देखिन्छ। यसप्रकारको प्रवृत्तिलाई जवाफदेहीपूर्ण मान्न सकिएन। अदालतले दिएको आदेशअनुसार सरकारका निकायहरूले कार्य नगर्ने हो भने त्यस्तो सरकारी निकायसँग कानून कार्यान्वयन गर्ने, गराउने नैतिक हैसियतसमेत कमजोर एवम् शिथिल बन्दै जान्छ। यस्तो प्रवृत्ति कानूनको शासनअनुकूल मानिन सक्तैन। तसर्थ रिट नं. १३२१ को निवेदनका सन्दर्भमा यस अदालतबाट मिति २०७४।१२।१ मा जारी भएको परमादेशबमोजिम काम कारबाही नगरेको मात्र नभएर सो आदेशबाट समाधान भइसकेको कानूनी प्रश्नहरू सम्बन्धमा पुनः पुरानै अतार्किक, असङ्गत, पूर्वाग्रही र स्वेच्छाचारी रटानयुक्त जिकिर प्रस्तुत गर्नु आपत्तिजनक देखिन्छ।

१३. निवेदकलाई अप्राकृतिक मैथुन

(Paedophale) मुद्दामा ठहर भएको ७ (सात) वर्ष कैदमध्ये अहिलेसम्म ३ वर्ष ८ महिना २१ दिन कैद भुक्तान गरिसकेको हुँदा अब ३ वर्ष ३ महिना ७ दिन मात्र (अर्थात् पचास प्रतिशतभन्दा घटी) कैद भुक्तान गर्न बाँकी रहेको देखियो । निजले फैसलाबमोजिम बेहोर्नु पर्ने क्षतिपूर्ति रु.३,००,०००/- समेत अदालतमा दाखिल गरेको देखिएको छ । निज कैदीलाई कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९ को (२क) बमोजिम सुविधा प्रदान गर्न इन्कार गर्नुपर्ने कुनै कारण देखिँदैन । कैद छोड्याउनु पर्ने सबै पूर्वसर्तहरू विद्यमान रहेका देखिन्छन् । क्यान्सर रोगबाट पीडित निवेदकलाई अब पनि कैदमा राखी रहने हो भने उचित स्वास्थ्य उपचार अभावको कारणबाट निजले असामयिक मृत्युवरण गर्नुपर्ने अवस्थासमेत आउने सम्भावना देखिएको छ । यस अवस्थाका ७६ वर्षको उमेरका वृद्ध व्यक्तिलाई कानूनले प्रदान गरेको सुविधा तत्काल प्रदान नगरिएमा निज निवेदक कैदीको बाँच्न पाउने हकमा आघात पर्ने देखियो । तसर्थ निज बन्दी Fenwick Macintosh को बाँच्न पाउने हकको संरक्षणका लागि कारागार नियमावली, २०२० को नियम २९(२क) बमोजिमको सुविधा तत्काल दिनु मनासिब देखिन आयो ।

१४. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट रिट निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh लाई अन्य कारणबाट थुना वा कैदमा राख्नुपर्ने भएमा बाहेक ललितपुर जिल्ला अदालतको च.नं. १०४८५ मिति २०७२।०३।२७ को कैदी पुर्जिबमोजिम अप्राकृतिक मैथुन मुद्दामा राखिएकोमा अब पनि निरन्तर कैदमा राखी राख्नु कानूनअनुकूल नदेखिएको हुँदा निजलाई कैदबाट तत्काल मुक्त गरी दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ । यस अदालतको मिति २०७५।५।२५ को संक्षिप्त आदेशअनुसार निवेदक Earnest Fenwick Macintosh भन्ने Fenwick Macintosh लाई थुनामुक्त गरी सकेको देखिँदा अब थप केही गरिरहनु

परैन । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत सबै विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लागत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. प्रकाशमान सिंह राउत

इजलास अधिकृत:- उल्लुराम चौधरी
इति संवत् २०७५ साल भाद्र २५ गते रोज २ शुभम् ।

४०४० ७३७

निर्णय नं. १००८१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७५।३।१४
०७२-WO-०८४४

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, नेपाल
बैंक लिमिटेड केन्द्रीय समितिको तर्फबाट
अख्तियार प्राप्त भई आफ्नो हकमा समेत
ऐ.संगठनका अध्यक्ष भुवनेश्वर घिमिरे

विरुद्ध

विपक्षी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग,
टंगाल काठमाडौंसमेत

- कानूनमा भएको प्रावधानको प्रयोग गर्दा कानून जे जस्तो अवस्थामा कायम छ, त्यही रूपमा प्रयोग गरिनु पर्दछ । अन्य कारण वा औचित्यको आधार देखाई प्रचलित ऐनमा

रहेको प्रावधानलाई अन्यथा प्रयोग गर्ने छुट कसैलाई नहुने ।

- कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा असर पुग्ने गरी आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कुनै निर्देशन दिन मिल्दैन । बोनस कसरी र के कस्तो अवस्थामा वितरण गर्ने हो भन्ने कुराको निर्णय गर्ने अख्तियारी विपक्षी बैंक तथा नेपाल सरकारमा रहेको देखिन्छ । यसरी सम्बन्धित निकायबाट निर्णय नहुँदै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट आदेशात्मक रूपमा निर्देशन दिनु उचित नहुने ।

(प्रकरण नं. २)

- संस्थान वा प्रतिष्ठान नोक्सानीमा हुने तर कर्मचारीलाई बोनस दिने कुरालाई उचित मान्न सकिँदैन । बोनस वितरण गर्नुपूर्व सम्बन्धित प्रतिष्ठान वा संस्थानले वास्तवमा खुद मुनाफा आर्जन गरेको छ वा छैन भनी हेर्नु आवश्यक हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री शंकर सुवेदी
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री
यदुनाथ शर्मा, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री
ललितबहादुर बस्नेत श्री सुमन आचार्य र श्री
रामशरण पोखरेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- बोनस ऐन, २०३०

आदेश

न्या. ईश्वरप्रसाद खतिवडा : नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा धारा १३३ (२) बमोजिम दर्ता हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

म निवेदक विपक्षीमध्येका नेपाल बैंक लिमिटेडमा गठित नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठनको अध्यक्षको रूपमा रहेको छु । बैंकमा कार्यरत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको हक हितको संरक्षण र बैंकको संस्थागत सुधार र उन्नतिका लागि भूमिका खेल्नु यो संगठनको कर्तव्य रहेको छ । बोनस नियमावली, २०३९ को नियम ६ (१) ले कारखानाबाहेक नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको अन्य प्रतिष्ठानले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा गरेको खुद मुनाफाबाट बोनसबाट ८ प्रतिशत बराबरको रकम छुट्याउनु पर्ने कानूनी व्यवस्थाको कारण विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडको कूल सञ्चित नोक्सान कायम रहेकै अवस्थामा हामी कर्मचारीहरूले आ.व.२०६८/०६९ सम्मको बोनस पाइसकेको अवस्था विद्यमान रहेकोमा आ.व.२०६९/०७० र आ.व.२०७०/०७१ मा बोनस व्यवस्था नै गरिएन भने आ.व.२०७१/०७२ मा व्यवस्था गरिए पनि वितरण गरिएन । यसै सन्दर्भमा रिट निवेदकले विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडसमक्ष किन बोनस रकम वितरण नगरेको हो भनी २०७२/११/२७ मा पत्राचार गर्दा विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडको नायब महाप्रबन्धकले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशनबमोजिम नेपाल राष्ट्र बैंकको मिति २०७०/०९/१८ को पत्र र अर्थ मन्त्रालय संस्थान समन्वय महाशाखाको मिति २०७०/०८/२७ को पत्रमा आ.व.२०६९/०७० देखि बोनस वितरण नगर्नु भन्ने निर्देशन प्राप्त भएको कारण बोनस वितरण नगरिएको हो भन्ने जवाफ प्राप्त भयो ।

बोनस ऐन, २०३० नेपालमा स्थापित व्यावसायिक प्रतिष्ठानहरूमा कार्यरत श्रमिक तथा कर्मचारीहरूको हक हित संरक्षणको लागि बनेको ऐन हो । ऐनले कुनै व्यावसायिक प्रतिष्ठानले आर्जन गरेको मुनाफामा त्यसमा कार्यरत श्रमिक तथा कर्मचारीहरूको समेत हिस्सेदारी रहने कुराको कानूनी प्रत्याभूति गरेको छ । विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडको अधिकांश सेयरमा सरकारी स्वामित्व भए तापनि बजार प्रतिष्पर्धा अनुसार बैंकिङ व्यवसाय गर्ने वित्तीय संस्था भएकोले बैंकलाई नेपाल सरकारबाट कुनै पनि किसिमको

एकाधिकारसमेत प्रदान नगरिएको हुँदा बोनस ऐन, २०३० को दफा ५(३) को अधीनमा रही बोनस नियमावली, २०३९ को नियम ६(१) बमोजिम प्रत्येक आ.व.को खुद मुनाफाबाट बोनसबापत रकम छुट्याउन बाध्य छ र बिगतदेखि छुट्याई राखिएको पनि थियो। हामीले बिगतदेखि खाइपाई आएको कानूनी सुविधामा रोक लगाउनुअघि हामीलाई कुनै जानकारी पनि दिएको छैन, सहमति, मन्जुरी लिएको पनि छैन। यस्तो कार्य प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत पनि हुन्छ। यसरी बोनस ऐन तथा नियमावलीबमोजिम छुट्याई राखिएको बोनस रकम हामी कर्मचारीहरूलाई वितरण गर्नुपर्नेमा वितरणमा रोक लगाउने गरी गरिएको विपक्षीहरूको निर्णय पत्राचार तथा कार्यहरू प्रथम दृष्टिमा नै त्रुटिपूर्ण हुँदा नेपाल राष्ट्र बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभागको च.नं. १७ मिति २०७०।१।१८ को विपक्षी बैंकलाई लेखेको पत्र, विपक्षी अर्थ मन्त्रालय संस्थान समन्वय महाशाखाले विपक्षी बैंकलाई च.नं. २२५ मिति २०७०।८।२७ मा लेखेको पत्र, विपक्षी बैंकको केन्द्रीय लेखा विभागको तर्फबाट विपक्षी नायब महाप्रबन्धकले निवेदकलाई लेखेको पत्र, विपक्षी बैंक सञ्चालक समितिबाट मिति २०७२।१२।२२ गते भएको निर्णय र सोही आधारमा विपक्षी बैंकले निवेदकलाई लेखेको नं. स.स ७८।३२२ को मिति २०७२।१२।२६ को पत्रलगायत यस विषयसँग सम्बन्धित विपक्षीहरूको काम कारबाही तथा निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी हालसम्म वितरण गर्न बाँकी रहेको बिगत ३ वर्षको बोनस रकम वितरण गर्नु र प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ८ महिनाभित्र कर्मचारीलाई बोनस वितरणको प्रबन्ध मिलाउनु भनी परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ। साथै, मुनाफा भएको प्रत्येक आ.व. मा बोनसबापत रकम व्यवस्थासमेत गर्नु भनी विपक्षी बैंकको नाममा परमादेशलगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।०१।१७ गतेको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ?

सोको आधार र कारण भए सोसमेत खुलाई आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी आदेश र रिट निवेदनको नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु। निवेदकले अन्तरिम आदेशसमेत माग गरेको सन्दर्भमा दुवै पक्ष राखी छलफलका लागि मिति २०७३।२।२२ को पेसी तोकी सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।०१।२१ गतेको यस अदालतको आदेश।

बोनस ऐन, २०३० को दफा ५ र ६ समेतमा बोनस दिने विषयमा विभिन्न व्यवस्था भइरहेकोमा सो कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा असर पुग्ने गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलगायत कुनै पनि निकायले निर्देशन दिई रोक्न रोकाउन सक्ने अवस्था नदेखिएकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको च.नं. १३४८ मिति २०६७।१२।२४ तथा च.नं. १७ मिति २०७०।८।१४ को पत्रसमेतको आधारमा नेपाल राष्ट्र बैंकले बोनसबापतको कुनै पनि रकम व्यवस्था नगर्नु भनी लेखेको पत्रको कुनै आधार र कारण प्रस्तुत हुन आएको देखिएन। बोनस ऐन, २०३० को दफा ५(३) को प्रयोजनको लागि अन्यथा निर्णय भएको भनी जिकिर लिएकोसमेत नदेखिएको अवस्थामा बोनस रकम प्रोभिजन नगर्ने भनी गरेको निर्णय र सोसम्बन्धी निर्देशनको कार्यान्वयन यो निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ। सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।२।२२ गतेको यस अदालतको आदेश।

नेपाल बैंक लिमिटेडले Cumulative Loss Recover नभइकन आ.व. २०६६।०६७, २०६७।०६८ र ०६८।०६९ मा बोनस रकम बाँडेको भन्ने उजुरीका सम्बन्धमा अनुसन्धान कार्य सम्पन्न

गरी मिति २०७०।१।१४ मा “सरकारी स्वामित्वमा रहेका संस्थान प्रतिष्ठान कूल सञ्चित मुनाफाको अवस्थामा नपुगेसम्म बोनस वितरण गर्न नपाउने गरी व्यवस्था गर्न, गराउन भनी आयोगबाट मिति २०६७।०४।१३ गते निर्णय भई मिति २०६७।४।१६ गते अर्थ मन्त्रालयका सचिवलाई लेखी पठाएकोमा उक्त मन्त्रालयबाट नेपाल राष्ट्र बैंकलगायत सम्बद्ध निकायमा सोबमोजिम गर्न गराउन लेखी नपठाएको कारणबाट नेपाल बैंक लिमिटेडले आयोगबाट भएको उपर्युक्त निर्णयबारे जानकारी नपाई नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त पत्रकै आधारमा आ.व.०६६/०६७, ०६७/०६८ र ०६८/०६९ मा बोनस रकम वितरण गरेको भन्ने देखिँदा आयोगबाट भएको निर्णयबमोजिम गर्न गराउन नेपाल राष्ट्र बैंकसमेतलाई लेखी पठाउनु पर्नेमा लेखी नपठाएको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८ बमोजिम अर्थ मन्त्रालयलाई ध्यानाकर्षण गराउने, नेपाल बैंक लिमिटेडको आ.व. २०६९।०७० देखिको कारोबारमा Cumulative Loss Recover नभएसम्म बोनस वितरण गर्न नपाउने गरी व्यवस्था गर्ने गराउने गरी निर्देशन दिन अर्थ मन्त्रालय र नेपाल राष्ट्र बैंकसमेतलाई लेखी पठाउने” भनी आयोगबाट निर्णय भएको हुँदा निर्णय कार्यान्वयन गर्नको लागि च.नं.३२९ मिति २०७०।१।१९ को पत्र अर्थ मन्त्रालयलाई र च.नं.३२८ मिति २०७०।१।१९ को पत्र नेपाल राष्ट्र बैंकलाई लेखी पठाइएको हो । आयोगले मिति २०७०।१।१४ मा कानूनबमोजिम निर्णय गरी निर्णय कार्यान्वयन गर्नको लागि कानूनबमोजिम पत्र पठाइएको हुँदा आयोगको निर्णय तथा पत्रबाट विपक्षी रिट निवेदकको कुनै हक अधिकार हनन नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।२।१४ गतेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग टंगालको लिखित जवाफ ।

यो बैंक निरन्तर रूपमा घाटामा गई बैंकको सञ्चिती नोक्सानी अत्यधिक रूपमा बढ्न गएकोमा नेपाल सरकारबाट विश्व बैंकको सहयोगमा यस बैंकमा

वित्तीय सुधार कार्यक्रम लागू गरेको र तत्पश्चात् बैंकको वित्तीय स्थितिमा क्रमिक सुधार भई नाफा आर्जन गर्न सफल भएको भए तापनि बैंकको सञ्चित नोक्सानीको रकम बाँकी नै रहेकोले त्यस्तो सञ्चिती नोक्सानीको रकम कूल सञ्चिती मुनाफाको अवस्थामा नपुगेसम्म सरकारी स्वामित्वमा रहेका संघ सस्था प्रतिष्ठानहरूमा बोनस वितरण गर्न नपाउने गरी लेखी पठाउने भन्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प.स.नं.३ वृवि ७९/२०७०/०७१ च.नं. १७ मिति २०७०।०८।१४ को पत्रअनुसार सो पत्र कार्यान्वयन गर्न अर्थ मन्त्रालय, वित्तीय क्षेत्र व्यवस्थापन महाशाखाले ऐ. मन्त्रालयको संस्थान समन्वय महाशाखालाई बोधार्थ दिई पत्र लेखेको आधारमा अर्थ मन्त्रालय संस्थान समन्वय महाशाखाले च.नं.२२५ मिति २०७०/०८/२७ को पत्रबाट आवश्यक कारबाहीको लागि भनी उल्लिखित निर्णय कारबाही गर्न लेखी आएको हो । र यस बैंकको नियमनकारी निकाय नेपाल राष्ट्र बैंकको प.स.नं.बैविनिवि / विआर १।ने.बै.ली।१७।०७०/०७१ मिति २०७०/९/१८ को पत्रबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशनबमोजिम आ.व. २०६९/०७० देखि बोनस वितरण गर्न नमिल्ने बेहोराको पत्र प्राप्त भएको / बोनस ऐन, २०३० को दफा ५ को उपदफा (३) बमोजिम नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको प्रतिष्ठानमा बोनस वितरण गर्दा नेपाल सरकारको निर्णयबमोजिम हुने भनी व्यवस्था रहेकोले अर्थ मन्त्रालयबाट भई आएको निर्देशन यस बैंकले पालना गर्नुपर्ने कानूनी कर्तव्य रहेको हुँदा नियमनकारी निकायको आदेश निर्देशन पालना गर्ने सिलसिलामा बोनस रकम वितरण गर्न नसकिने भएकोले सोही बेहोरा विपक्षीलाई जानकारी गराई सकिएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज भागी छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।०२।२९ गतेको नेपाल बैंक लिमिटेड सञ्चालक समितिको हकमा, ऐ. बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत देवेन्द्र प्रताप शाह र ऐ. बैंकका महाप्रबन्धक अरविन्द्र श्रेष्ठसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ द्वारा स्थापित राष्ट्र बैंक अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वायत्त संस्था हो । यस बैंकले जारी गरेका निर्देशन, आदेश, सूचना तथा परिपत्र कानूनसरह लागू हुने कुरामा द्विविधा छैन र सो कुरा सम्मानित सर्वोच्च अदालतले गरेका विभिन्न फैसलाहरूले पनि पुष्टि गरेका छन् । यसैगरी विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संस्थागत सुशासन तथा वित्तीय पारदर्शिता कायम गर्नका लागि उनीहरूले प्रकाशित गर्ने वित्तीय विवरणलगायतका व्यवस्था प्रकाशित गर्नुपूर्व यस बैंकको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसबाहेक कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूबाट पनि समय समयमा यस बैंकलाई अनुरोध भई आएअनुरूपका निर्देशन पनि सम्बन्धित संस्थाको लागि जारी गर्ने गरिन्छ । सोहीअनुरूप अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले सरकारी स्वामित्वमा रहेका संस्थान प्रतिष्ठान कूल सञ्चित मुनाफाको अवस्थामा नपुगेसम्म बोनस वितरण गर्न नपाउने गरी व्यवस्था गर्न गराउन भनी मिति २०७०/९/११ को पत्रमार्फत दिएको निर्देशनसमेतलाई मध्यनजर गरी मिति २०७०/९/१८ मा नेपाल बैंक लिमिटेडलाई कूल सञ्चित मुनाफाको अवस्थामा नपुगेसम्म बोनस वितरण नगर्नका लागि निर्देशन दिएको हो । सो निर्देशन पूर्णरूपले कानूनसम्मत तथा यस बैंकको अधिकारक्षेत्रभित्र रही दिइएको हुँदा यस बैंकले जारी गरेको पत्राचार बदर गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूको रिट निवेदन खारेजभागी रहेको छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।२।१४ गतेको नेपाल राष्ट्र बैंकमा गभर्नर डा. चिरन्जीवी नेपालको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले बोनस वितरणको सम्बन्धमा निश्चित सर्त तोकेको छ । जसअनुसार बोनस वितरण गर्न Accrual basis मा खर्च लेखिएको रकम अर्को आर्थिक वर्षभित्रमा तिरिसकेको हुनुपर्ने, हरेक आर्थिक वर्षको सम्भावित दायित्व (Contingent Liabilities) यकिन गरेर कोष खडा गरी रकम जम्मा गरेको हुनुपर्ने, नेपाल सरकारसँग लिएको ऋण वा नेपाल सरकार जमानत बसी लिएको

ऋण रकम ऋण लिँदा गरेको तमसुकको भुक्तानी तालिकाबमोजिम चुक्ता गरिसकेको हुनुपर्ने जस्ता सर्त पालना भएको अवस्थामा मात्र सरकारी स्वामित्व भएको प्रतिष्ठानले बोनस वितरण गर्न पाउने भन्ने रहेको छ । यसरी नेपाल सरकारको निर्णय र निर्देशनको परिपालना गर्नु गराउनु यस मन्त्रालयको कर्तव्य र दायित्व हुन आउँछ । सोही निर्णयसमेतको आधारमा बैंकहरूलाई यस मन्त्रालयको संस्थान समन्वय महाशाखा र वित्तीय क्षेत्र व्यवस्थापन महाशाखाबाट परिपत्र गरिएको हुनाले निवेदन दाबी तर्कसङ्गत र औचित्यपूर्ण नदेखिएकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७३।०२।२१ गतेको अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट सचिव लोकदर्शन रेग्मीको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनउपर सुनुवाइका सन्दर्भमा मुद्दामा निवेदकतर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री शंकर सुवेदीले बोनस ऐन, २०३० को दफा ५ तथा बोनस नियमावली, २०३९ को नियम ६(१) बमोजिम प्रत्येक आर्थिक वर्षको खुद मुनाफामध्येबाट बोनसबापत रकम छुट्याउनु पर्ने कानूनी व्यवस्थाको विपरीत आ.व.२०६९/०७० देखि आ.व.२०७१/०७२ सम्म जम्मा ३ आर्थिक वर्षको बोनस रकम विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडले वितरण नगरेको कारण मेरो पक्षको बोनस प्राप्त गर्ने कानूनी अधिकारको हनन भएकोले मुनाफा भएको प्रत्येक आ.व. मा बोनसबापतको रकम व्यवस्थासमेत गर्नु भनी विपक्षी बैंकको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षीमध्येका अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री यदुनाथ शर्माले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क बमोजिम आयोगले आवश्यक कारबाहीको लागि लेखी पठाउन वा उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारबाही गर्नको लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउन सक्ने भएकोले सोही अधिकार प्रयोग गरी आयोगले सरकारी

स्वामित्वमा रहेका संस्थान, प्रतिष्ठानले कूल सञ्चित मुनाफाको अवस्थामा नपुगेसम्म बोनस वितरण गर्न नपाउने गरी व्यवस्था गर्न गराउन अर्थ मन्त्रालयलाई लेखी पठाएको हुँदा उक्त पत्रबाट विपक्षी रिट निवेदकको कुनै हक अधिकार हनन भएको छैन भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षीमध्येका नेपाल बैंक लिमिटेडको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री ललितबहादुर बस्नेतले नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको प्रतिष्ठानमा बोनस वितरण गर्दा नेपाल सरकारको निर्णयबमोजिम हुने भनी बोनस ऐनमा उल्लेख भएको छ । नेपाल बैंक लिमिटेडको नियमनकारी निकाय अर्थ मन्त्रालयको निर्देशनबमोजिम यो बैंकको पुँजीकोष धनात्मक नभएसम्म आ.व. २०६९/०७० देखि २०७१/०७२ सम्म तत्तत् आर्थिक वर्षको बोनस रकम नछुट्याएको हो र कर्मचारीलाई वितरण नगरिएको हो भनी बहस गर्नुभयो । नेपाल राष्ट्र बैंकको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् अधिवक्ता श्री सुमन आचार्य र श्री रामशरण पोखरेलले बोनस ऐन, २०३० को दफा ५ ले सरकारी स्वामित्वमा रहेको संस्थानको कर्मचारीले प्राप्त गर्ने बोनसको प्रतिशत र अन्य व्यवस्था नेपाल सरकारले तोकेबमोजिम हुने भन्ने व्यवस्था गरेको र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले सञ्चित मुनाफामा नजाँदासम्म बोनस वितरण गर्न नहुने व्यवस्था गर्न नेपाल राष्ट्र बैंक र नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिएको र नेपाल सरकारले उक्त निर्देशन कार्यान्वयन गर्न भनी नेपाल राष्ट्र बैंकलाई पत्राचार गरेको अवस्थामा कूल सञ्चित मुनाफाको अवस्थामा नपुग्दासम्म बोनससम्बन्धी व्यवस्था नगर्नु भनी नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपाल बैंक लिमिटेडलाई पत्र लेखेको हो । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको संस्थागत सुशासन तथा वित्तीय पारदर्शिता कायम राख्न समय समयमा निर्देशन दिनु नेपाल राष्ट्र बैंकको जिम्मेवारीसमेत भएको आधारमा नेपाल बैंक लिमिटेडलाई निर्देशन दिनु कानूनसम्मत रहेकोले विपक्षीको रिट निवेदन खारेजभागी छ भनी गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनियो ।

अब यसमा बोनस ऐन, २०३० र बोनस

नियमावली, २०३९ बमोजिम सञ्चित मुनाफाको स्थितिमा नपुगेसम्म नेपाल बैंक लिमिटेडले बोनस वितरण गर्न रोक लगाउनेसम्बन्धी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णयसमेतको विपक्षीहरूका काम कारबाही उत्प्रेषणका आदेशले बदर गरी बोनस वितरणका लागि परमादेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपाल बैंक लिमिटेडले बोनस ऐन, २०३० बमोजिम बैंकमा कार्यरत कर्मचारीलाई वितरण गर्न लागेको आ.व. २०६९/०७० देखि आ.व. २०७१/०७२ सम्म जम्मा ३ आर्थिक वर्षको बोनस रकम समुच्चा रूपमा बैंक नोक्सानीमा भएको अवस्थामा बोनस वितरण गर्ने कार्य नगर्नु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले रोक्ने गरी गरेको परिपत्र कानूनअनुकूल छ छैन भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा बोनस ऐन, २०३० को दफा ५ को उपदफा (१) मा मुनाफा गर्ने प्रत्येक प्रतिष्ठानले एक आर्थिक वर्षमा गरेको खुद मुनाफाको दश प्रतिशत बराबरको रकम कर्मचारीलाई बोनसबापत छुट्याउनु पर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखियो । सोही दफाको उपदफा (३) मा “उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी स्वामित्व भएको प्रतिष्ठानले वितरण गर्ने बोनस प्रतिशत र बोनससम्बन्धी अन्य कुरा नेपाल सरकारले निर्णय गरेबमोजिम हुनेछ” भन्ने उल्लेख भएको देखियो । दफा ९ को उपदफा (१) मा यस ऐनबमोजिम वितरण गरिने बोनस नगदको रूपमा दिनुपर्छ र उपदफा (२) मा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको आठ महिनाभित्र बोनस वितरण गर्नुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । यसरी बोनस ऐन, २०३० ले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रिया अवलम्बन गरी बैंकको बोनस वितरणको सम्बन्धमा अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई ऐनको दफा ५ र ९ ले प्रदान गरेको देखिन्छ । कानूनमा भएको प्रावधानको प्रयोग गर्दा कानून जे जस्तो अवस्थामा कायम छ, त्यही रूपमा प्रयोग गरिनु पर्दछ । अन्य कारण वा औचित्यको आधार देखाई प्रचलित ऐनमा रहेको प्रावधानलाई अन्यथा

प्रयोग गर्ने छुट कसैलाई हुँदैन । कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा असर पुग्ने गरी आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कुनै निर्देशन दिन मिल्दैन । बोनस कसरी र के कस्तो अवस्थामा वितरण गर्ने हो भन्ने कुराको निर्णय गर्ने अख्तियारी विपक्षी बैंक तथा नेपाल सरकारमा रहेको देखिन्छ । यसरी सम्बन्धित निकायबाट निर्णय नहुँदै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट आदेशात्मक रूपमा निर्देशन दिनु उचित होइन । बोनस नियमावली, २०३९ को नियम ६ (१) मा प्रत्येक आर्थिक वर्षको खुद मुनाफामध्येबाट बोनसबापत रकम छुट्याउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । बैंकको पूर्वघाटाको मूल्याङ्कन गरी बोनस वितरण सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निर्णय र पत्राचार गर्नुलाई उचित मान्न सकिँदैन । यसप्रकारको निर्णय एवम् काम कारबाहीलाई उचित र कानूनअनुकूल मान्न मिल्दैन । कानूनबमोजिम निर्णय गर्न अधिकारप्राप्त निकाय वा अधिकारीले नै निर्णय गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ ।

३. यसै प्रकृतिको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघसमेत वि. राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक सञ्चालक समितिसमेत भएको उत्प्रेषण, परमादेशसम्बन्धी ०७१-WO-०१३४ को निवेदनका सन्दर्भमा यस अदालतले सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्यबाट उत्पन्न दुष्परिणाम प्रचलित कानूनबमोजिम सच्याउनका लागि आयोगले सम्बन्धित अधिकारी वा निकायलाई लेखी पठाउन सक्ने तर सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले गरेको निर्णयउपर प्रचलित कानूनबमोजिम पुनरावेदन लाग्ने रहेछ भने आयोगले त्यस्तो निर्णय प्रभावित हुने गरी लेखी पठाउने छैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले अनुचित कार्यको सम्बन्धमा सोको दुष्परिणाम सच्याउने अख्तियारी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई भएकोमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले बोनस ऐन, २०३० र बोनस नियमावली, २०३९ बमोजिम आफ्ना कर्मचारीलाई बोनस वितरण गर्न लागेको कार्यलाई रोक्ने गरी

आयोगले गरेको पत्राचार कानूनको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने नदेखिएको हुँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने र उपर्युक्त बैंकले वितरण गर्न बाँकी बोनस रकम वितरण गर्नु र प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ८ महिनाभित्र कर्मचारीलाई बोनस वितरणको प्रबन्ध मिलाउनु भन्नेसमेत २०७२/९/१२ मा आदेश भएको देखियो । यसरी प्रतिपादित सिद्धान्तका दृष्टिले हेर्दासमेत विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय एवम् पत्राचार कानूनअनुकूल देखिएन ।

४. के कुन अवस्था र के कुन आधारमा कर्मचारीलाई बोनस वितरण गर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा बोनस ऐन र बोनस नियमावलीले नै व्यवस्था गरेको देखिन्छ । सोही ऐन तथा नियमावलीको परिधिभित्र रही बोनस वितरणसम्बन्धी निर्णय गरिनु पर्ने हुन्छ । बोनस सम्बन्धमा निर्णय गर्ने अख्तियारीसमेत कानूनमा नै तोकिएको देखिन्छ । यस अवस्थामा प्रचलित कानूनको प्रतिकूल हुने गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले नेपाल सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकलाई निर्देशन दिने र ती निकायहरूले निर्देशनको कार्यान्वयन गर्ने गराउने कार्य कानूनसम्मत रहेको भनी मान्न मिल्ने देखिएन । कानूनबमोजिम निर्णय गर्न अधिकार पाएको निकायले नै सम्बद्ध तथ्य र तत्सम्बन्धी कानूनी प्रावधानको दायराभित्र रहेर विवेकसम्मत निर्णय गर्नु पर्दछ । त्यसप्रकारबाट निर्णय गरिएको कुरा प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा देखिन आएन ।

५. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट नेपाल बैंक लिमिटेडको बोनस वितरण सम्बन्धमा गरिएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।०९।०४ को निर्णय तथा २०७०।०९।११ को पत्र, सोही निर्णय तथा पत्रका आधारमा नेपाल राष्ट्र बैंकले बोनस वितरण नगर्नु भनी नेपाल बैंक लिमिटेडलाई मिति २०७०/०९/१८ मा लेखेको पत्र, अर्थ मन्त्रालयको च.नं.२२५ मिति २०७०/०८/२७ तथा च.नं.३५७ मितिको २०७०/०८/२४ को पत्रसहित सोबमोजिम भए गरिएका काम कारबाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिएको छ ।

६. व्यापारिक प्रकृतिका कारोबार गर्ने प्रतिष्ठान वा संस्थानहरूले मुनाफा आर्जन गरेमा सो मुनाफाको केही प्रतिशत रकम सम्बन्धित कामदार वा कर्मचारीहरूलाई प्रोत्साहन स्वरूप बोनसको रूपमा प्रदान गरिन्छ। संस्थान वा प्रतिष्ठान नोक्सानीमा हुने तर कर्मचारीलाई बोनस दिने कुरालाई उचित मान्न सकिँदैन। बोनस वितरण गर्नुपूर्व सम्बन्धित प्रतिष्ठान वा संस्थानले वास्तवमा खुद मुनाफा आर्जन गरेको छ वा छैन भनी हेर्नु आवश्यक हुन्छ। त्यसैले प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा पनि विपक्षी बैंकको कूल सञ्चित मुनाफा छ वा छैन ? कूल सञ्चित मुनाफा नभएको अवस्थामा बोनस वितरण गर्न मिल्ने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारको सम्बद्ध निकाय तथा बैंकको व्यवस्थापन तहबाट आफ्नो सद्बिवेक प्रयोग गरी वस्तुगत आधारमा निर्णय हुनु वाञ्छनीय देखिएको छ। तसर्थ अब यसमा बोनससम्बन्धी अवधारणा, मान्यता, यस सम्बन्धमा भएका राम्रा अभ्यासहरू समेतउपर समुचित दृष्टि पुऱ्याई विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडको वास्तविक आय (नाफा) नोक्सानीको आधारमा बोनस ऐन, २०३० को दफा ५, दफा ९ तथा बोनस नियमावली, २०३९ को नियम ६ समेतका अन्य प्रचलित कानूनी प्रावधानहरू अनुकूल हुने गरी अधिकारप्राप्त निकाय वा अधिकारीबाट बोनस वितरण गर्नुपर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत : सोमराज काफ्ले
इति संवत् २०७५ साल असार ४ गते रोज २ शुभम्।

४४४ ३३३ ३३३

निर्णय नं. १००८२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनिलकुमार सिन्हा
माननीय न्यायाधीश श्री डम्बरबहादुर शाही
आदेश मिति : २०७५।५।१२
०६८-WO-०२५६

मुद्दा: उत्प्रेषण / परमादेश

रिट निवेदक : सिरहा जिल्ला, पोखरभिन्डा गाउँ
विकास समिति, वडा नं. ३ घर भई जिल्ला
प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुडअन्तर्गत प्रहरी
जवान पदमा कार्यरत रहँदा ऐ.पदको सेवाबाट
गैरकानूनीरूपमा हटाइएको रन्जित कामैत
विरूद्ध

विपक्षी : पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर,
मोरङसमेत

- कानूनले निर्धारण गरेको म्यादभित्र पुनरावेदनउपर कुनै पनि निर्णय नगरी यथास्थितिमा राख्ने र निर्णय भएको भए पुनरावेदकलाई जानकारी नदिने कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न मिल्ने देखिँदैन। आफूसँग प्राप्त भएको पुनरावेदन पत्रलाई समयमा नै किनारा लगाउनु पर्ने दायित्व सम्बन्धित निकायमा कार्यरत पदाधिकारीमा रहेकै हुन्छ। पुनरावेदक कर्मचारीले जे जस्तोसुकै गल्ती गरेको भए पनि त्यसरी पुनरावेदन सुन्ने तहमा रहने जिम्मेवार पदाधिकारीले आफ्नो कर्तव्य सम्झेर आफूलाई प्राप्त अधिकार एवम् कर्तव्यको प्रयोग गरी आफ्नो दायित्व पूरा गर्नुपर्ने।
- पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार ऐन,

कानूनद्वारा व्यवस्थित हुन्छ । जस्तोसुकै कसुर र अपराधमा पनि सामान्यतः अधिकारप्राप्त अधिकारीले गरेको निर्णय वा फैसलामा कानूनले निर्धारण गरेको कार्यविधि पूरा गरी निर्णय गरेको छ, छैन ? कार्यविधि पूरा भएको र पर्याप्त सफाइको मौका पाएको अवस्थामा कसुर स्थापित हुनसक्ने यथेष्ट र वस्तुनिष्ठ प्रमाणहरू मिसिल संलग्न छ, छैन ? एवं निर्णय वा फैसला कानूनसम्मत छ, छैन भन्ने विभिन्न विषयहरू त्यसरी निर्णय वा फैसला गर्ने अधिकारी वा निकायभन्दा माथिल्लो अधिकारी वा निकायद्वारा खुला तवरबाट (Open Mind) विचार गरी आरोपित व्यक्तिउपर कुनै पूर्वाग्रह नराखी वा मोलाहिजा नगरी तल्लो तहबाट भएको निर्णय वा फैसला जाँच्ने गरिन्छ । कानूनद्वारा प्रदत्त पुनरावेदकीय अधिकारको प्रभावकारी प्रयोग पूर्ण न्यायको लागि अपरिहार्य हुन्छ । यस अवस्थामा कसैलाई पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार कानूनले दिएको छ भने जस्तोसुकै प्रकृतिको अपराध भए पनि आरोपित व्यक्तिलाई कानूनप्रदत्त पुनरावेदकीय अधिकारबाट वञ्चित गर्न नहुने ।

(प्रकरण नं. ५)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री सतिशचन्द्र झा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री दशरथ पगेनी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रहरी नियमावली, २०४९

आदेश

न्या. अनिलकुमार सिन्हा : नेपालको अन्तरिम संविधानको २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार छ:

म प्रहरी चौकी तापेथोक दरबन्दीमा कार्यरत रहँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा मिति २०६०।८।२९ गतेबाट लागू हुने गरी नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयको रीतपूर्वक जानकारी पाउन विपक्षीसमक्ष पटकपटक सम्पर्क गर्दा उपलब्ध हुन सकेन । मैले सेवाबाट गैरकानूनी बर्खास्तीको निर्णय विरुद्ध कानूनबमोजिम उपचारको मार्ग अवलम्बन गर्नको लागि उक्त निर्णय र सेवाबाट हटाइएको पत्रको जानकारी मलाई प्राप्त हुनु अनिवार्य भएकाले जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङको कर्मचारी प्रशासन शाखाबाट मलाई सेवाबाट हटाइएको निर्णयपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि उपलब्ध भएको आधारमा रीतपूर्वकको जानकारी प्राप्त भएको मानी तोकिएबमोजिम कानूनको म्यादभित्रै चित्त नबुझेकोले सो निर्णय बदरको लागि नायब प्रहरी महानिरीक्षक, पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर, मोरङमार्फत पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर, मोरङसमक्ष मिति २०६२।८।३० मा पुनरावेदन पत्र दायर गरेकोमा हालसम्म सोको टुङ्गो नलगाई टुङ्गो नलाग्ने आधारसमेतको कुनै तथ्ययुक्त कारणसमेतको जानकारी म निवेदकलाई नदिई पेसा रोजगारको हकमा आघात पार्ने कार्य भएकोले मेरो दायर पुनरावेदन पत्रसम्बन्धमा भएको यथार्थ कारबाही टुङ्गोसहितको रीतपूर्वकको जानकारी उपलब्ध गराई पाउन अञ्चल प्रहरी कार्यालय, मेची, भद्रपुर, चन्द्रगढीसमक्ष पुनः निवेदन चढाएको र सोको बोधार्थ ऐ. राष्ट्रिय सूचना आयोग एवं पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर, मोरङ र प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल, काठमाडौंसमक्ष समेत जाहेर गरेको थिएँ । तर सोको कुनै जानकारी प्राप्त हुन नसकेपछि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(१)(२) र १९ बमोजिम सो सूचना उपलब्ध गराई पाउन मिति

२०६८।२।३० मा राष्ट्रिय सूचना आयोगसमक्ष निवेदन दर्ता गराएको थिएँ । मेरो दर्ता भइसकेको पुनरावेदन पत्र पुनरावेदन सुन्ने अधिकारवालाले पुनरावेदन सुन्न इन्कार गरेको तथा पुनरावेदनको सुनुवाइको लागि तोकिएको नियमावलीको नियम ९५(४) बमोजिमको म्याद २ वर्षभन्दा धेरै बढी समय व्यतित भइसकेकोले विपक्षीहरूको उक्त काम कारबाही निर्णय बढेर गराउन पूर्ण न्याय प्राप्तिको लागि मेरो पुनरावेदन पत्रउपर कुनै निर्णय नभएपछि बाध्य भई सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत आएको छु ।

अतः प्रत्यर्थीहरूको उक्त निर्णय एवं काम कारबाहीबाट संविधानको धारा १२(३)(च), १३, १८, १९, २७ द्वारा प्रदत्त म निवेदकको मौलिक एवं उल्लिखित ऐन र नियमावलीद्वारा प्राप्त कानूनी हक हनन् भएकोले ती हक प्रचलन गराउने अन्य वैकल्पिक एवं प्रभावकारी उपचारको बाटो नभएकोले सम्मानित अदालतबाट धारा ३२, १०७(२) बमोजिम असाधारण अधिकार क्षेत्र ग्रहण गरी मलाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको निर्णय एवं सोसँग सम्बन्धित पत्रलगायत मलाई प्रतिकूल असर पार्ने सम्पूर्ण निर्णय एवं काम कारबाही उत्प्रेषणको आदेशले बढेर गरी मलाई सेवाबाट हटाएको मितिदेखि सेवामा पुनर्बहाली भएको मितिको बीचको अवधिले तलब भत्तालगायत अन्य सुविधा दिई सेवामा पुनर्बहाली गरी कामकाजमा लगाउनु भन्ने वा मैले दायर गरेको पुनरावेदनउपर कानूनबमोजिम तत्काल निर्णय गर्नु भनी परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा, आदेश जारी गरी पूर्ण न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६८।६।४ को रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश जारी गर्नु नपर्ने कुनै कारण भए सोको आधार खुलाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा रिट निवेदन र यो आदेशको

एकप्रति नक्कल साथै राखी सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु र लिखित जवाफ पेसपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।६।५ को आदेश ।

विपक्षी रिट निवेदक तत्काल प्रहरी चौकी तापेथोक, ताप्लेजुङ दरबन्दी भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मिति २०६०।६।६ गतेदेखि कोही कसैलाई कुनै जानकारी नदिई आफूखुसी ब्यारेक छोडी लामो समयसम्म कार्यालयमा गैरहाजिर रहेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने भनी तत्कालीन क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय भद्रपुर मेचीबाट मिति २०६०।८।२९ मा निर्णय भएको अभिलेखबाट देखिन आएको छ । रिट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयउपर सोही बखत प्रचलित कानूनबमोजिम सम्बन्धित निकायबाट निर्णय हुने नै अवस्था रहेको र प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट निजको हकमा कुनै काम कारबाही सम्पादन गर्नुपर्ने भूमिका कानूनतः नरहेको भन्ने कुरा निजले रिट निवेदनमा यो यस कानूनको यो दफाबमोजिम प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट सम्पादन गरिनु पर्ने यो यस काम कारबाही भएन भनी जिकिर पनि नलिएको अवस्था भएकोले नोकरीबाट हटाउने गरी निर्णय भएको मितिले लामो समयपश्चात् एकैचौटी यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दायर भएको रिट निवेदन आफैँमा बढेर भागी भएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी प्रहरी प्रधान कार्यालयको मिति २०६८।७।६ को लिखित जवाफ ।

निवेदक विपक्षी प्रहरी जवान रंजित कामैत यस कार्यालय मातहत प्रहरी चौकी तापेथोक दरबन्दीमा रहेको बखत मिति २०६०।६।६ गतेबाट कोही कसैलाई नसोधी मनासिब माफिकको कारण

विना आफूखुसी गैरहाजिर रहेकोले हाजिर हुन आउनेबारे अ.बं. ११० नम्बरबमोजिम म्याद सूचना जारी गर्दा म्यादमा समेत हाजिर हुन नआएको हुँदा ५६ दिन गैरहाजिर रहेको अभियोगमा निज प्रहरी जवान रंजित कामैतउपर नोकरीबाट हटाउनेतर्फ आवश्यक कारबाही गरिपाउन यस कार्यालयको च.नं. ७६३ मिति २०६०।८।२ गतेको पत्रद्वारा तत्कालीन क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय मेची हाल अञ्चल प्रहरी कार्यालय मेचीमा लेखापढीको क्रममा कागजात पठाइएकोमा अञ्चल प्रहरी कार्यालय मेचीको च.नं. २०६०।८।२९ गतेको पत्रद्वारा निज प्रहरी जवानलाई नोकरीबाट हटाइएको पत्र यस कार्यालयमा प्राप्त भएको देखिन्छ। निवेदक यस कार्यालय मातहतमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मनासिब कारण नभई गैरहाजिर भएको अभियोगमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(झ) बमोजिम नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी तत्कालीन क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय मेचीले गरेको कार्य प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३(२)(ख) बमोजिमको अधिकारप्राप्त निकाय वा पदाधिकारीबाट भएको देखिँदा यस कार्यालय तथा कार्यालय प्रमुखको कुनै कार्यबाट निवेदकको संविधान एवम् कानूनद्वारा प्रदत्त संवैधानिक एवम् कानूनी हकमा आघात परेको नहुँदा यस कार्यालय तथा कार्यालय प्रमुखसमेतलाई विपक्षी बनाई दिइएको निवेदकको रिट निवेदन खारेजयोग्य हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङ र ऐ. कार्यालयका कार्यालय प्रमुखको मिति २०६८।७।२२ को लिखित जवाफ।

रिट निवेदक तत्कालीन अवस्थामा प्रहरी चौकी तापेथोक ताप्लेजुङ दरबन्दी भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङमा कार्यरत रहँदाको अवस्थामा तत्कालीन माओवादीले विद्रोह गरिरहेको बखत राज्यका लागि चुनौतीपूर्ण परिस्थिति रहेभएको अवस्थामा रिट निवेदक निज पूर्वप्रहरी जवानले कार्यरत देखाई मिति २०६०।६।६ गतेदेखि आफूखुसी लाइन ब्यारेक छाडी भागी हिँडेको हुँदा निजलाई प्रहरी

नियमावली, २०४९ (संशोधनसहितको) परिच्छेद-९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा ऐ. नियमावली नियम ८४ (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६०।८।२९ गतेबाट नोकरीबाट हटाउने गरी अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट भएको उक्त निर्णय कानूनसम्मत छ। विद्रोहीसँग राज्य लडिरहेको संवेदनशील अवस्थामा निज भागी हिँडेको र हाजिर हुन आउने बारे अ.व.११० नं. बमोजिमको सूचना टाँस गर्दासमेत निज हाजिर हुन नआएको हुँदा निजलाई सेवाबाट हटाउने गरी गरिएको विभागीय कारबाही न्यायोचित र कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदनको कुनै औचित्य नरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी अञ्चल प्रहरी कार्यालय मेचीको मिति २०६८।८।१४ को लिखित जवाफ।

विपक्षी रिट निवेदक तत्काल प्रहरी चौकी तापेथोक ताप्लेजुङ दरबन्दी भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मिति २०६०।६।६ गतेदेखि कोही कसैलाई कुनै जानकारी नदिई आफूखुसी लाइन ब्यारेक छाडी लामो समयसम्म कार्यालयमा गैरहाजिर रहेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ संशोधनसहित को विषय ८८ को (झ) को कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने भनी तत्कालीन क्षेत्रीय प्रहरी इकाई कार्यालय भद्रपुर मेचीबाट निवेदकलाई मिति २०६०।८।२९ मा नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयको सूचना प्राप्त भएको मिति ३५(पँतीस) दिनभित्र पुनरावेदन दिनुपर्ने प्रावधान रहेकोमा प्राप्त पुनरावेदन मिसिल सूचना प्राप्त गरेको निस्सा नदेखिँदा उक्त पुनरावेदन ऐनका म्यादभित्र पर्न आएको हो वा होइन भन्ने खुल्न नसकेको कारणले यस कार्यालयबाट सम्बन्धित कार्यालयमा फिर्ता पठाएको अभिलेखबाट देखिन आएको छ। प्रहरी नियमावलीको नियम ५० मा बिदा नलिई लामो समयसम्म गैरहाजिर रहने प्रहरी कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउने व्यवस्था

भएअनुसार सम्बन्धित निकायबाट निजलाई प्रचलित कानूनबमोजिम नोकरीबाट हटाएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय रानी विराटनगर ऐ. कार्यालयका प्रमुख प्रहरी नायब महानिरीक्षकको मिति २०६८।८।१४ को लिखित जवाफ ।

यसमा निवेदकलाई अवकाश दिने गरी निर्णय भएका सुरु तथा पुनरावेदकीय निर्णयसहितको सक्कल फायलहरू महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट झिकाई मिसिलसार्थ राखी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०७१।३।१९ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सतिशचन्द्र झाले रिट निवेदक रंजित कामैतलाई प्रहरी चौकी तापेथोक दरबन्दीमा कार्यरत रहँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ को (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने गरी मिति २०६०।८।२९ मा निर्णय भएको र निवेदकले विपक्षीसमक्ष पटकपटक सम्पर्क गर्दा सोको जानकारी पाउन नसकेकोमा पछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङको कर्मचारी प्रशासन शाखाबाट निर्णयपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि उपलब्ध भएको र कानूनको म्यादभित्रै सो निर्णयमा चित्त नबुझेको हुँदा बदरको लागि नायब प्रहरी महानिरीक्षक, पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर, मोरङमार्फत पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगर, मोरङसमक्ष मिति २०६२।८।३० मा पुनरावेदनपत्र दायर गरेको हो । तर हालसम्म पनि सोको कुनै टुङ्गो लागेको अवस्था छैन । अहिलेसम्म रिट निवेदकलाई सोको तथ्ययुक्त जानकारी नदिई पेसा रोजगारको हकमा आघात पार्ने कार्य भएको छ । रिट निवेदकलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय एवं सोका आधारमा भए गरेका सम्पूर्ण कामकारबाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्दछ । यी निवेदकलाई सेवाबाट हटाएको मितिदेखिको तलब

भत्तालगायत अन्य सुविधा दिई सेवामा पुनर्बहाली गरी कामकाजमा लगाउनु भनी परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा, आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

सरकारी निकायहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री दशरथ पगेनीले रिट निवेदक प्रहरी चौकी तापेथोक ताप्लेजुङ दरबन्दी भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मिति २०६०।६।६ गतेदेखि कोही कसैलाई कुनै जानकारी नदिई आफूखुसी लाइन ब्यारेक छाडी लामो समयसम्म कार्यालयमा गैरहाजिर रहेको हुँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ (संशोधनसहित) को नियम ८८ को (झ) को कसुरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ को (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने गरी निर्णय भएको हो । प्रहरी नियमावलीको नियम ५० मा बिदा नलिई लामो समयसम्म गैरहाजिर रहने प्रहरी कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउने व्यवस्था भएअनुसार सम्बन्धित निकायबाट निजलाई प्रचलित कानूनबमोजिम नोकरीबाट हटाएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भन्ने बहस जिकिरसमेत सुनियो ।

यसमा विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गर्दा, निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन ? भन्नेसम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत निवेदनमा यी रिट निवेदक रंजित कामैतलाई प्रहरी नियमावली, २०४९(संशोधनसहितको) परिच्छेद ९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६०।८।२९ मा नोकरीबाट हटाउने गरी निर्णय भएको पाइन्छ । रिट निवेदकले निर्णयको प्रतिलिपि समयमा नै नपाएकोले जिल्ला प्रहरी कार्यालय ताप्लेजुङको कर्मचारी प्रशासन शाखाबाट निर्णयको प्रमाणित प्रतिलिपि लिएको र सो निर्णयको प्रमाणित प्रतिलिपि ढिला

गरी उपलब्ध भए पनि सोही आधारमा रीतपूर्वकको जानकारी प्राप्त भएको मानी कानूनको म्यादभित्रै मिति २०६२।८।३० मा पुनरावेदन दायर गरेकोमा पुनरावेदन सुन्ने अधिकारवालाले पुनरावेदन सुन्न इन्कार गरेको तथा पुनरावेदनको सुनुवाइको लागि तोकिएको नियमावलीको नियम ९५(४) बमोजिमको म्याद दुई वर्षभन्दा बढी समय व्यतित भइसकेकोले विपक्षीहरूको उक्त काम कारबाही कानूनविपरीत भएकाले आफूलाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको निर्णय एवं सोसँग सम्बन्धित पत्रलगायत मलाई प्रतिकूल असर पार्ने गरी भएका सम्पूर्ण निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मलाई सेवाबाट हटाएको मितिदेखि सेवामा पुनर्बहाली भएको मितिको बीचको अवधिको तलब भन्नालगायत अन्य सुविधा दिई सेवामा पुनर्बहाली गरी कामकाजमा लगाउनु भन्ने वा मैले दायर गरेको पुनरावेदनउपर कानूनबमोजिम तत्काल निर्णय गर्नु भनी परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा, आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदनबाट देखिन्छ ।

३. रिट निवेदक मिति २०६०।६।६ गतेदेखि आफूखुसी लाइन ब्यारेक छाडी भागी हिँडेको हुँदा निजलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ (संशोधनसहितको) परिच्छेद ९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा ऐ. नियमावली नियम ८४ (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६०।८।२९ मा नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयको सूचनाप्राप्त भएको ३५(पैंतीस) दिनभित्र पुनरावेदन दिनुपर्ने प्रावधान रहेकोमा प्राप्त पुनरावेदन मिसिलमा सूचना प्राप्त गरेको निस्सा (भरपाई) नदेखिँदा उक्त पुनरावेदन ऐनका म्यादभित्र पर्न आएको हो वा होइन भन्ने खुल्न नसकेको कारणले सम्बन्धित कार्यालयमा फिर्ता पठाएको भन्ने पूर्वक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय रानी विराटनगरको अभिलेखबाट देखिन आएको पाइन्छ ।

४. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९५ मा पुनरावेदनमाथि विचारसम्बन्धमा व्यवस्था भएको तथा सोही नियमको उपनियम (१) मा "ऐन तथा

यस नियमावलीअनुसार पुनरावेदन लाग्न सक्ने भएमा पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीले पुनरावेदन लिन अस्वीकार गर्नसक्ने छैन ।

(२) यो नियमावलीअनुसार प्राप्त भएको सबै पुनरावेदनहरूमा पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीले देहायका कुराहरूको विचार गरी सजाय कायमै राख्न वा बदर गर्न वा थपघट गर्न सक्नेछः

(क) सजायको आदेशमा आधारित भएका कुराहरूको यथार्थता प्रमाणित भइसकेको छ, छैन ?

(ख) प्रमाणित भइसकेको कुरा कारबाही गर्नको निमित्त पर्याप्त छन्, छैनन् ?

(ग) सजाय गरेको ठीक, पर्याप्त, अपर्याप्त वा बढ्ता के छ ?

तर कार्यविधिसम्बन्धी कुनै त्रुटिले गर्दा वा अरु कुनै उचित कारणले गर्दा पुनरावेदन गर्न व्यक्तिलाई मर्का परेको छ भन्ने लागेमा पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीले अरु जाँचबुझ गर्नको निमित्त आदेश दिन सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम विचार गर्दा तोकिएको सजाय पर्याप्त छ छैन भन्ने लागेमा पुनरावेदन गर्ने व्यक्तिलाई बढी सजाय दिनु नपर्ने कारण भए सो कारण खोली स्पष्टीकरण पेस गर्न लगाई सो स्पष्टीकरणमाथि विचार गरी पुनरावेदन सुन्ने अधिकारीले आफूलाई उचित लागेमा आदेश दिन सक्नेछ ।

(४) पुनरावेदनको निर्णय सो परेको मितिले दुई वर्षभित्रमा हुनुपर्नेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा विपक्षीहरूले यी रिट निवेदकले दायर गरेको पुनरावेदन पत्रउपर दुई वर्षभन्दा बढिअवधिसम्म पनि निर्णय नगरी लम्ब्याइरहेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन आउँछ । रिट निवेदक

रंजित कामैतलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ (संशोधनसहितको) परिच्छेद ९ को नियम ८८(झ) को कसुरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६०।८।२९ मा नोकरीबाट हटाउने गरी तत्कालीन क्षेत्रीय इकाई कार्यालय भद्रपुर, झापाले निर्णय गरेकोमा सो निर्णयको प्रतिलिपि निवेदकले माग गर्दा विपक्षीबाट समयमा नै प्राप्त गर्न नसकी निर्णयको अभावमा पुनरावेदन दर्ता गर्न पनि ढिलाई भएको र पछि निवेदकले पुनरावेदन पत्र दायर गरेउपर भएको जानकारी पाउन नसकेपछि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(१)(२) र १९ बमोजिम सो सूचना उपलब्ध गराई पाउन राष्ट्रिय सूचना आयोगसमक्ष निवेदन दिएको भन्ने कुरा मिसिलबाट देखिन्छ ।

५. कानूनले निर्धारण गरेको म्यादभित्र पुनरावेदनउपर कुनै पनि निर्णय नगरी यथास्थितिमा राख्ने र निर्णय भएको भए पुनरावेदकलाई जानकारी नदिने कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न मिल्ने देखिँदैन । आफूसँग प्राप्त भएको पुनरावेदन पत्रलाई समयमा नै किनारा लगाउनु पर्ने दायित्व सम्बन्धित निकायमा कार्यरत पदाधिकारीमा रहेकै हुन्छ । पुनरावेदक कर्मचारीले जे जस्तोसुकै गल्ती गरेको भए पनि त्यसरी पुनरावेदन सुन्ने तहमा रहने जिम्मेवार पदाधिकारीले आफ्नो कर्तव्य सम्झेर आफूलाई प्राप्त अधिकार एवम् कर्तव्यको प्रयोग गरी आफ्नो दायित्व पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ । लिखित जवाफ हेर्दा, यी निवेदकले पुनरावेदन दिएको भन्ने जिकिरलाई एकातिर खण्डन गरेको देखिएन भने अर्कोतर्फ त्यस्तो पुनरावेदनमा कुनै निर्णय भइसकेको भन्ने जिकिर पनि इजलाससमक्ष प्रस्तुत भएन । यसरी पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार ऐन, कानूनद्वारा व्यवस्थित हुन्छ । जस्तोसुकै कसुर र अपराधमा पनि सामान्यतः अधिकारप्राप्त अधिकारीले

गरेको निर्णय वा फैसलामा कानूनले निर्धारण गरेको कार्यविधि पूरा गरी निर्णय गरेको छ, छैन ? कार्यविधि पूरा भएको र पर्याप्त सफाइको मौका पाएको अवस्थामा कसुर स्थापित हुनसक्ने यथेष्ट र वस्तुनिष्ठ प्रमाणहरू मिसिल संलग्न छ, छैन ? एवं निर्णय वा फैसला कानूनसम्मत छ, छैन भन्ने विभिन्न विषयहरू त्यसरी निर्णय वा फैसला गर्ने अधिकारी वा निकायभन्दा माथिल्लो अधिकारी वा निकायद्वारा खुला तवरबाट (Open Mind) विचार गरी आरोपित व्यक्तिउपर कुनै पूर्वाग्रह नराखी वा मोलाहिजा नगरी तल्लो तहबाट भएको निर्णय वा फैसला जाँच्ने गरिन्छ । कानूनद्वारा प्रदत्त पुनरावेदकीय अधिकारको प्रभावकारी प्रयोग पूर्ण न्यायको लागि अपरिहार्य हुन्छ । यस अवस्थामा कसैलाई पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार कानूनले दिएको छ भने जस्तोसुकै प्रकृतिको अपराध भए पनि आरोपित व्यक्तिलाई कानूनप्रदत्त पुनरावेदकीय अधिकारबाट वञ्चित गर्नु हुँदैन । यो न्यायको मान्य सिद्धान्त हो । यसरी पुनरावेदन परेको अवस्थामा कानूनले तोकेको कार्यविधि अपनाई पुनरावेदनमा उठाइएका विषयमा गम्भीरतापूर्वक निर्णय गर्नु त्यस्तो पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी वा निकायको कर्तव्य पनि हो । प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लिखित विपक्षीहरूले आफूलाई प्राप्त अधिकार एवम् दायित्ववहन गर्नेतर्फ जिम्मेवारीपूर्वक निर्वाह गरेको पाइएन ।

६. अतः उल्लिखित आधार, कारण एवम् कानूनी व्यवस्थाका आधारमा यी रिट निवेदक रंजित कामैतले आफूलाई भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६०।८।२९ मा सेवाबाट हटाउने गरी भएको निर्णयउपर मिति २०६२।८।३० मा पुनरावेदन दायर गरेकोमा पुनरावेदन सुन्ने अधिकारवालाले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९५(४) बमोजिमको म्याद दुई वर्षभित्र निर्णय गरेको नदेखिएको र लामो समय व्यतित भइसकेको अवस्थासमेत देखिँदा यी रिट निवेदकको पुनरावेदनमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पुऱ्याई अविलम्ब निर्णय गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी

हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.डम्बरबहादुर शाही

इजलास अधिकृत: मिनबहादुर कुँवर
इति संवत् २०७५ साल भदौ १२ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १००८३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७४।८।१०
०७०-CR-११३४

मुद्दा:- अप्राकृतिक मैथुन गरी जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / वादी : मञ्जित भट्टराईको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : भारत सीतामढी घर भई हाल ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं.१७ बस्ने परिवर्तित नाम सीतामणी

- आपराधिक कार्यको मनसाय कुनै छुट्टै रूपमा जाँच गरी पत्ता लगाउनुपर्ने विषय होइन । आपराधिक मनसाय थियो कि

थिएन ? भन्ने तथ्य अपराध हुँदाको परिस्थिति, अपराध गर्न प्रयोग भएको साधन र सो साधनको प्रयोग गर्ने तरिका, अभियुक्तले वारदात गर्नुअघि वा वारदात हुँदाका अवस्थामा वा वारदातपछि अपनाएको व्यवहार र गरेका क्रियाकलाप आदि जस्ता कुराबाट पत्ता लगाउनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
श्री सोमकान्त भण्डारी
प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराजा कार्की
ललितपुर जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा. मुख्य न्यायाधीश श्री केशरीराज पण्डित
माननीय न्यायाधीश श्री यज्ञप्रसाद बस्याल
पुनरावेदन अदालत पाटन

फैसला

न्या.तेजबहादुर के.सी.: तत्कालीन न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका -१७, ग्वार्कोस्थित मेरो कोठानजिक रहेको पान व्यवसाय गर्ने सीतामणी -१ ले मिति २०६७/१२/२९ का दिन १६:०० बजेको समयमा मेरी छोरी नाम परिवर्तित सुशीला भट्टराईलाई जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा निज सीतामणी -१ लाई कानूनबमोजिम सजाय होस् भन्नेसमेत बेहोराको मञ्जित भट्टराईको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६७/१२/३० गते भारत सीतामढी घर भई हाल जिल्ला ललितपुर, ललितपुर उपमहानगरपालिका-१७, ग्वाको बस्ने वर्ष १४/१५ को सीतामणी -१ ले जाहेरवालाको छोरी वर्ष ५ की परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने सम्बन्धमा जाहेरवाला तथा स्थानीय मानिसहरूको सहयोगमा खोजतलास गर्दा निज अभियुक्तलाई फेला पारी दाखिल गरेका छौं भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन।

मिति २०६७/१२/२९ गते साँझ १६:०० बजेको समयमा मेरी छोरी परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईले चकलेट खान्छु भनेकी हुँदा निजलाई रु. १ दिएर नजिकैको पान पसलमा पठाएको थिएँ, निज छोरी चकलेट किन्न गएको केही समयमा रुँदै पान पसले मदिसे दाइले मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा उसको औंला छिरायो, मैले दुख्यो भनेपछि छाडेको हो भनेर छोरीले बताएपछि सो ठाउँमा हेर्दा रगतसमेत आइरहेको देखेपछि मैले प्रहरीलाई खबर गरेको हुँ, यसरी नाबालक बालिकालाई जबरजस्ती करणी गर्ने निजलाई कानूनबमोजिम हदैसम्मको कारबाही गरिपाउँ भन्ने पीडितकी आमा अम्बिका भट्टराईले गरेको कागज।

मिति २०६७/१२/२९ गते साँझ १६:०० बजेको समयमा मलाई चकलेट खान मन लागेको हुँदा आमासँग पैसा मागेर चकलेट खान भनी नजिकै रहेको पान पसलमा चकलेट किन्न जाँदा पानपसले दाइले मलाई निजको पसलभित्र बोलाई काखमा च्यापी मैले लगाएको सुरुवाल फुकाल्नुभयो र मेरो पिसाब फेर्ने अङ्गमा निजको औंला छिराई मलाई दुखाई दिएपछि म कराएपश्चात् निज मदिसे दाइले मलाई छोडिदिए, म रुँदै घरमा आई आमालाई सबै कुरा बताएको हुँ र आमाले प्रहरीलाई खबर गर्नुभएको हो, यसरी म जस्तो नाबालकलाई जबरजस्ती करणी गर्ने निजलाई कानूनबमोजिम हदैसम्मको सजाय होस् भनी पीडित बालिका परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईले गरिदिएको कागज।

मिति २०६७/१२/२९ गते म मेरो पान पसलमा बसिरहेको अवस्थामा पछि नाम थर खुल्ल आएकी जाहेरवालाको छोरी वर्ष ५ की परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराई चकलेट किन्न आएकी थिइन्, मैले उनलाई रु. १ को चकलेट खान दिई म पसलबाट बाहिर निस्की निज सुशीलालाई मेरो काखमा च्यापी पानपसलबाहिर रहेको एकान्त स्थानमा कुनामा लगी निजको मन्जुरीबेगर निजको सुरुवाल खोली निजको योनिमा बायाँ हातको कान्छी औंला छिराई मेरो लिङ्ग छिँछ छिँदैन भनी विचार गरेको हुँ, औंला छिराइरहेको अवस्थामा निज रुन कराउन थालेपछि छाडेको हुँ, निजलाई त्यहीँ छाडी भागेको थिएँ, सोही घटना सम्बन्धमा मिति २०६७/१२/३० गते बिहानको समयमा प्रहरीले पक्राउ गरी ल्याएको हो भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सीतामणी -१ को अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान।

ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उपमहानगरपालिका-१७, ग्वाकोस्थित हेमशंकरको पान पसलको पछाडिपट्टि कुनामा पूर्वमा मोटर ग्यारेज, पश्चिममा रिडरोडतर्फ जाने बाटो, उत्तरमा ग्लोबल अस्पताल जाने बाटो, दक्षिणमा इमाडोलतर्फ जाने बाटो रहेको, सोही स्थानमा निज सीतामणी -१ ले निज नाम परिवर्तित सुशीला भट्टराईलाई जबरजस्ती करणी गरेको भनिएको चार किल्लासहितको घटनास्थल मुचुल्का।

प्रतिवादी सीतामणी -१ ले नाम परिवर्तित सुशीला भट्टराईलाई ललाई फकाई काखमा च्यापी निजले लगाएको सुरुवाल खोली जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम हदैसम्मको सजाय होस् भन्ने बेहोराको नारायण भट्टराईसमेत जना-३ ले गरिदिएको घटना विवरण कागज।

प्रतिवादी सीतामणी -१ को उमेर १४ देखि १६ वर्षसम्मको हुनसक्ने भन्ने बेहोराको फरेन्सिक मेडिसिन विभाग, शिक्षण अस्पतालको मिति २०६८/०१/७ परीक्षण प्रतिवेदन।

प्रतिवादी सीतामणी -१ ले वर्ष ५ कि सुशीला भट्टराईलाई ललाई फकाई निजको योनिमा औंला छिराई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ र ९क नं. बमोजिम अप्राकृतिक मैथुन गरी जबरजस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीलाई ऐ. महलको ३(१) नं. बमोजिम हुने सजायमा ऐ. महलको ९क नं. बमोजिम हुने सजाय थप गरी हुन आउने हदैसम्म सजायमा प्रतिवादीको उमेर १४ देखि १६ वर्षबीच रहेको भन्ने मिसिल संलग्न परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिँदा निजलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम सजाय गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको ९क नं. बमोजिम पीडितलाई प्रतिवादीबाट मनासिब क्षतिपूर्ति भराई पाउँ भन्नेसमेतको मागदाबी भएको अभियोग पत्र।

मैले जबरजस्ती करणी गरेको छैन, मैले हातको कान्छी औंलाले योनिमा छोई नडले गर्दा रगत आएकोसम्म हो, लिङ्गले छोएको होइन, औंलासम्म छिराएको हो, अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सीतामणी -१ ले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

पछि बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाललाई मुद्दा किनारा नलागेसम्मको लागि निज प्रतिवादी सीतामणी -१ लाई बाल सुधार गृहमा राख्न बाल सुधार गृह, भक्तपुरमा पठाइदिनु भन्नेसमेत बेहोराको सुरु अदालतको मिति २०६८/०१/२१ को आदेशानुसार निज प्रतिवादीलाई बाल सुधार गृह, भक्तपुरमा राखिएको।

मेरी छोरी नाम परिवर्तित सुशीला भट्टराई दिनहुँजसो चकलेट किन्न प्रतिवादीको पसलमा जाने गर्दथिन्, त्यसैक्रममा निज प्रतिवादीले गलत मनसाय राखी पान पसलकै छेउमा नदेख्ने ठाउँमा लगी जबरजस्ती करणी गरेको हो, छोरी रूँदै कराउँदै घर कोठामा आएपछि छोरीले नै उक्त कुरा बताएपछि थाहा जानकारी भएको हो, प्रतिवादीलाई हदैसम्मको सजाय हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको जाहेरवाला मन्जित

भट्टराईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादीको चरित्र गाउँघरदेखि नै राम्रो भएकोले निजले उक्त कसुर गरेको जस्तो लाग्दैन, निजलाई अभियोग मागदाबीअनुसार सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीका साक्षी मनोजप्रसाद साहले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

वारदातको दिन मेरी छोरीले १ रूपैयाँ झिकी चकलेट किन्न निस्केकी, १० मिनेटपछि रूँदै आउँदा के भयो भनी सोध्दा पान पसलले औंलाले कोट्याइदिएकोले रगत आयो भनी देखाएपछि मैले हेर्दा निजको योनिबाट रगत आइरहेको थियो, रगत आएको कारणले घटना घटेकोमा विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत बेहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएको व्यक्ति तथा पीडितकी आमा .....ले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

यसमा प्रतिवादी नाबालक देखिन आएको हुँदा निजको नाउँसमेत गोप्य राखी सीतामणी -१ परिवर्तित नाम दिई बाँकी काम पूरा गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६८/०३/०९ को सुरु अदालतको आदेश।

म पापा किन्न पसलमा गएको बखत निज सीतामणी -१ ले जबरजस्ती गर्न खोजी मलाई लडाई मेरो पिसाब गर्ने ठाउँबाट रगत आएको हुँदा रोइकराई गर्दा आमा बाबुले थाहा पाई अस्पताल पुऱ्याएको र अस्पतालको रिपोर्टअनुसार निज प्रतिवादीलाई कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पीडितले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

बालकमाथि लगाइएको आरोप एवं मुद्दाको सन्दर्भमा थुनामा (बाल सुधार गृहमा) रहँदासमेत उसलाई ऊ भन्दा साना भाइबहिनी रहेको र उनीहरूको अवस्थाका बारेमा चिन्ता रहेको, म सुधार गृहबाट निस्कन पाए केही काम गरेर उनीहरूको पालनपोषण गर्थे भन्ने उसको चिन्ता रहेको पाइयो, अहिलेको समाजमा आधुनिकताको नाममा बढ्दै गएको उच्चदृखलता, तडक-भडक, अश्लिल दृश्यहरूले गर्दा उसमा परिवर्तन भएको देखियो, ऊ सुधार गृहबाट निस्केपछि राम्रो काम गर्नुका साथै आफ्नै भाइबहिनीको हेरचाह

गर्ने जिम्मेवारी बहन गरी जीवन निर्वाह गर्ने देखियो, उल्लिखित विवरणको आधारमा प्रतिवादी बालकको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी एक पटकको लागि निजलाई थुनामुक्त गरी स्थानीय अभिभावकको जिम्मा लगाउनु उपयुक्त हुने राय समाजसेवी श्री सुजाता रेग्मीबाट पेस भई सुरु मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको, अप्राकृतिक मैथुन गरेको हो भन्न सकिने अवस्था नदेखिँदा प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबी पुग्न सक्दैन । प्रतिवादी सीतामणी - १ ले अभियोगदाबीको कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६८/०८/२५ को फैसला ।

महिला र पुरुषबीच यौनाङ्गद्वारा गरिने यौन क्रियाबाहेक अन्य प्रकारको यौन कार्य अप्राकृतिक मैथुन हो, मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ९क नं.ले नाबालकसँग गरिने अप्राकृतिक मैथुनसमेतलाई जबरजस्ती करणीसरह मानी सजाय हुने व्यवस्था गरेको देखिन्छ, आफ्नो पिसाब फेर्ने अङ्गमा प्रतिवादीले औंला छिराएको भन्ने पीडितको भनाई रहेकोमा पीडितको योनिमा औंला छिराएको कुरामा प्रतिवादी साबित रहेको र पीडितको योनि सुन्निएको र रगत आएको भन्ने मिसिल संलग्न शारीरिक जाँच रिपोर्टले पीडितको भनाई र प्रतिवादीको बयान पुष्टि भइरहेको देखिँदा प्रतिवादीउपर आरोपित कसुर ठहर गर्नुपर्नेमा प्रतिवादीले यौनजन्य क्रिया अर्थात् करणी गर्ने कुनै उद्योग गरेकोसम्म नदेखिएको भन्ने आधारमा सफाइ दिई भएको उक्त फैसलामा गम्भीर कानूनी त्रुटि विद्यमान छ । जहाँसम्म प्रतिवादीको उमेर १४ वर्ष रहेको भन्ने निर्णयाधारको प्रश्न छ, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) ले १४ वर्षमाथि र १६ वर्षमुनिका नाबालकले कुनै कसुर गरेकोमा सजाय गर्दा उमेर पुगेको व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा सजाय हुने हुँदा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादी कसुरदार रहेको पुष्टि भइरहेको अवस्थामा निजउपर आरोपित कसुर ठहर गरी सजाय गर्नुपर्नेमा सफाइ

दिनेगरी भएको सुरु फैसला बदर गरी प्रतिवादीलाई सुरु अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदन-पत्र ।

सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६८/०८/२५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने भन्ने बेहोराको मिति २०७०/०३/११ मा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला ।

प्रतिवादीले परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईलाई ललाई फकाई निजको योनिभित्र औंला छिराएको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट पुष्टि भई फैसलामा समेत सो कुरा स्वीकार गरिएको छ । यस्तो अवस्थामा अप्राकृतिक मैथुनको स्पष्ट परिभाषा नगरेको भन्ने आधारमा प्रतिवादीलाई कसुरबाट सफाइ दिनु न्यायसङ्गत छैन । महिला पुरुषबीच यौनाङ्गद्वारा प्राकृतिक रूपमा गरेको यौन क्रियाबाहेक अन्य प्रकारको यौन कार्य अप्राकृतिक मैथुन हो । मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलको ९क नं. मा अप्राकृतिक मैथुनको स्पष्ट परिभाषा नगरेको अवस्थामा कुन कुन अवस्थामा अप्राकृतिक मैथुन गरेको मानिने भन्ने सम्बन्धमा व्याख्या नै नगरी प्रतिवादीलाई स्थापित कसुरबाट सफाइ दिएको मिलेको नभएकोले सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतमा वादी नेपाल सरकारले मुद्दा दोहऱ्याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन ।

यसमा पुरुष र महिलाबीच स्वाभाविक रूपमा मैथुनबाहेक अन्य तरिकाबाट हुने यौनजन्य क्रिया नै अप्राकृतिक मैथुन हो भनी स्वाभाविक अर्थ हुने अवस्था भएको र यस्तो अवस्थामा जबरजस्ती करणीको ९क बमोजिम सजाय हुने कसुर तोकिएकोमा के कस्तो कार्य वा यौनजन्य व्यवहार अप्राकृतिक मैथुन हुने भनी व्याख्यासम्बन्धी प्रश्न निहित रहेको भनी पीडित र प्रतिवादी नाबालक रहेको कारणबाट मात्र अभियोग

दाबीबाट सफाइ दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलामा जबरजस्ती करणीको ९क नं. को व्याख्यात्मक त्रुटि विद्यमान रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ (१)(क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७०/१०/२९ को आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा यस अदालतमा पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक / वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सोमकान्त भण्डारीले यी प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गर्ने मनसाय राखी पीडितको योनिमा औंला घुसाएको र पीडितलाई दुखेकोले निजले करणी नगरेको भन्ने स्वयं निज प्रतिवादीको बयान बेहोराबाट समेत स्पष्ट भएको छ । यसरी योनि जस्तो संवेदनशील अङ्गमा औंला घुसाउने कार्य अप्राकृतिक मैथुनभिन्न नै पर्नु पर्दछ । त्यसैले निज प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीअनुसार सजाय हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तानुसारको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मिलेको छ, छैन ? तथा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा प्रतिवादी “सीतामणी-१” ले ५ वर्षकी सुशीला भट्टराईलाई ललाई फकाई निजको योनिमा औंला छिराई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ र ९क नं. बमोजिम अप्राकृतिक मैथुन गरी जबरजस्ती करणी गरेकोले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३(१) नं. बमोजिम हुने सजायमा ऐ. महलको ९क नं. बमोजिम हुने सजाय थप गरी हुन आउने हदैसम्मको सजायमा प्रतिवादीको उमेर १४ देखि १६ वर्षबीचको रहेको भन्ने मिसिल संलग्न परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिँदा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३)

बमोजिम सजाय गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ९क नं. बमोजिम पीडितलाई प्रतिवादीबाट मनासिब क्षतिपूर्ति भराई पाउन मागदाबी लिई अभियोग-पत्र दायर भएको देखिन्छ । सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीले सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएकोमा सोउपर वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट उक्त फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएको पाइयो । सो फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा मुद्दा दोहर्‍याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन परी सोमा दोहर्‍याई हेर्ने गरी यस अदालतबाट निस्सा प्राप्त भई प्रस्तुत मुद्दा आज यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यसमा पीडितको योनिमा औंला छिराएको कुरामा प्रतिवादी साबित रहेको र पीडितको योनि सुन्निएको, सोबाट रगत आएको भन्ने पीडितको शारीरिक जाँच प्रतिवेदनबाट देखिइरहेको अवस्थामा पनि प्रतिवादीले पीडितलाई यौनजन्य क्रिया अर्थात् करणी गर्ने कुनै उद्योग गरेको नदेखिएको र प्रतिवादीको उमेर १४ वर्ष रहेको भन्ने आधारमा प्रतिवादीलाई आरोपित कसुरबाट सफाइ दिएको सुरुको फैसला नमिलेको भन्ने नै वादी पक्षको मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेको देखिन्छ ।

३. उपर्युक्त मुख्य पुनरावेदन जिकिरमा केन्द्रित रही निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीले आफ्नी छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरेको भनी जाहेरवालाले जाहेरीमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । जाहेरीमा जबरजस्ती करणी गरेको भनी उल्लेख गरेपनि पीडित भनिएकी परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईले अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्दा प्रतिवादीले आफ्नो योनिमा औंला छिराएको, सो कारणले मलाई दुख्यो, म रोएर कराउन लागेपछि प्रतिवादीले मलाई छोडेको भन्ने बेहोरा लेखाएको देखिन्छ । सोही बेहोरासँग नै मिल्ने गरी निजको आमा अम्बिका भट्टराईले अनुसन्धानको क्रममा उल्लेख गरी कागज गरेको पाइयो । निज परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट पनि पीडितको योनि सुन्निएको, योनिमा

रगत देखिएको भन्ने देखिन्छ । अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा प्रतिवादीले आफूले पीडितको योनिमा आफ्नो बायाँ हातको कान्छी औंला छिराएको र सोही कारणले पीडितको योनिमा रगत आई निज कराउन थालेपछि आफूले छोडिदिएको, आफूले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन भनी बयान गरेका छन् भने निजले सुरु अदालतमा बयान गर्दासमेत आफूले हातको कान्छी औंलाले पीडितको योनिमा छोएकोले नडले गर्दा रगतसम्म आएको हो, मेरो लिङ्गले छोएको होइन, करणी गरेको छैन भनी बयान गरेको देखिन्छ । पीडितका बाबु जाहेरवालाले अदालतसमक्ष बकपत्र गर्दा वारदातका दिन रूँदै कराउँदै आएको पीडित छोरीको योनिबाट रगत आएको देखिएकोले प्रतिवादीले पीडितलाई करणी गरेको हुन सक्ने भनी बकपत्र गरेका छन् भने पीडितकी आमा .....ले बकपत्र गर्दासमेत प्रतिवादीले पीडित छोरीको योनिमा औंलाले कोट्याइदिएकोले रगत आयो भनी छोरीले देखाउँदा निजको योनिमा रगत आइरहेको देखेको हो भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ । नाबालिका पीडितले सुरु अदालतमा बकपत्र गर्दा प्रतिवादीले आफूलाई के के गऱ्यो भनी स्पष्ट रूपमा बताउन नसकी प्रतिवादीले जबरजस्ती गर्न खोजी मलाई लडाईं मेरो पिसाब गर्ने ठाउँबाट रगत आएको हुँदा रोई कराईं गर्दा आमाबाबुले थाहा पाई अस्पताल पुऱ्याएको भनी बेहोरा उल्लेख गरिदिएको पाइन्छ ।

४. उल्लिखित परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईको भनाइ र प्रतिवादी परिवर्तित नाम सितामणी-१ को बयान बेहोरा, स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनलगायतका मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू हेर्दा यी प्रत्यर्थी / प्रतिवादीले पीडित भनिएको परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईको योनिमा आफ्नो हातको औंला घुसाएको वा घुसाउन खोजेको स्थापित हुन आएको छ । सोही कारणबाट निजको योनिबाट रगत आएको र निजको योनि सुन्निएको भन्ने बुझिन आउँछ । यस तथ्यका सम्बन्धमा स्वयं पीडित भनिएको सुशीला भट्टराईको भनाइ, प्रतिवादीको भनाइ र अन्य बुझिएका

व्यक्तिको भनाइबीच एक आपसमा सामञ्जस्यता रहेको देखिन आउँछ ।

५. उल्लिखित तथ्य स्थापित भएपश्चात् अब योनिमा औंला घुसाएको वा औंला घुसाउन खोजेको कार्य अभियोग दाबीअनुसार अप्राकृतिक मैथुनको आपराधिक कार्यको परिधिभित्र पर्छ पर्दैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन आयो । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलमा के कस्ता कार्य गरे अप्राकृतिक मैथुन मानिने भनी कतै व्यवस्था गरेको पाइँदैन । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को स्पष्टीकरणको (घ) मा **गुद्द्वार वा मुखमा लिङ्ग पसाएमा वा लिङ्गबाहेक अन्य कुनै वस्तु योनिमा प्रवेश गराएमा पनि जबरजस्ती करणी गरेको मानिने छ** भनी अन्य वस्तु योनिमा प्रवेश गराएको कार्यलाई पनि जबरजस्ती करणीको अपराध मानेको पाइए तापनि फौजदारी न्यायको सिद्धान्तअनुसार त्यस्तो अप्राकृतिक कार्यलाई अपराध मान्न जबरजस्ती करणी गर्ने मनसाय रहेको भने अनिवार्य देखिनुपर्ने हुन्छ । करणीजन्य अपराधहरू यौन सन्तुष्टिका लागि नै गरिने हुन्छन् । त्यसैले यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्ने इच्छा तथा आशय राख्नु नै करणीसम्बन्धी अपराधको आपराधिक मनसाय तत्त्वका रूपमा रहेको हुन्छ । यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्ने इच्छा राखी गरिने जबरजस्ती करणी वा अप्राकृतिक मैथुनका क्रियाहरू आपराधिक कार्यका रूपमा रहेको हुन्छ ।

६. अपराध हुन आपराधिक कार्य र आपराधिक मनसाय दुवै तत्त्वको सन्निहितता देखिनुपर्ने भन्ने फौजदारी कानूनको प्रमुख सिद्धान्त हो । यसमध्ये एउटाको अभाव भएमा अपराध भएको मानिँदैन । प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा यी प्रत्यर्थी / प्रतिवादीले अप्राकृतिक मैथुन वा जबरजस्ती करणी गर्ने मनसायले नै पीडितको योनिमा औंला घुसाएको वा घुसाउन खोजेको हो भन्ने कहींकतैबाट देखिन आउँदैन । प्रतिवादी आफू पनि वारदात हुँदाको अवस्थामा १७ वर्ष उमेर पुगेको देखिन्छ यो उमेर यौन जिज्ञासा राख्ने, यौन कार्यमा इच्छा राख्ने र संलग्न हुने

उमेर हो । यस्तो उमेरमा पनि प्रतिवादीले पीडितको उमेरको अप्राकृतिक मैथुन वा जबरजस्तीको क्रियामा आफ्नो लिङ्ग निजको योनि वा गुद्द्वारको मुखमा दल्ने, पसाउन प्रयास गर्ने, मुखमा लैजाने, चुस्न र खेलाउन लगाउने जस्ता कुनै पनि क्रियाहरू गरे गराएको देखिन आउँदैन । प्रतिवादीले यौन सन्तुष्टि पूरा गर्ने अभिप्रायले अप्राकृतिक मैथुन वा जबरजस्ती करणी गर्न खोजेको भए प्रतिकार गर्न असक्षम अवस्थामा रहे भएकी ५ वर्षिया नाबालिका परिवर्तित नाम सुशीला भट्टराईको योनिमा वा शरीरको कुनै भागमा प्रतिवादीले लिङ्ग नै घुसाउने प्रयास गर्ने वा निजले उपर्युक्त यावत् किसिमका कुनै पनि तरिकाले लिङ्गको नै प्रयोग गर्न सक्ने नै अवस्था हुँदाहुँदै पनि त्यस्तो गरेको देखिन आउँदैन । अपर्झट कुनै बाह्य परिस्थितिका कारण पर्न गई पीडितउपरको क्रियामा लिङ्गको प्रयोग गर्न नसकेको भन्ने पनि देखिँदैन । साथै औंलाको प्रयोग गरेर वा लिङ्गको प्रयोग नगरिकनै यौन सन्तुष्टि लिन सकिन्छ वा लिएको थियो भन्ने पनि हुँदैन । आपराधिक कार्यको मनसाय कुनै छुट्टै रूपमा जाँच गरी पत्ता लगाउनुपर्ने विषय होइन । आपराधिक मनसाय थियो कि थिएन ? भन्ने तथ्य अपराध हुँदाको परिस्थिति, अपराध गर्न प्रयोग भएको साधन र सो साधनको प्रयोग गर्ने तरिका, अभियुक्तले वारदात गर्नुअघि वा वारदात हुँदाका अवस्थामा वा वारदातपछि अपनाएको व्यवहार र गरेका क्रियाकलाप आदि जस्ता कुराबाट पत्ता लगाउनुपर्ने हुन्छ । साथै प्रतिवादी स्वयं पनि वारदात हुँदाको अवस्थामा नाबालक नै रहेको देखिन्छ । निजमा के गर्दा त्यसको परिणाम के हुन्छ भन्ने जानकारी हुने अवस्थासमेत रहेको देखिँदैन । त्यसैले प्रस्तुत मुद्दाका

सन्दर्भमा पीडित भनिएकी सुशीला भट्टराईको उमेर वारदात हुँदाको परिस्थिति, प्रयोग गरिएको साधन, वारदात हुँदा वा त्यसको अघि वा पछि प्रतिवादीले गरेका क्रियाकलाप, प्रतिवादीको उमेरसमेततर्फ विचार गरी हेर्दा प्रतिवादीमा जबरजस्ती करणी वा अप्राकृतिक मैथुन गर्ने मनसाय तत्त्वको विद्यमानता रहेको भन्ने प्रमाणित हुन आउँदैन । यसरी मनसाय तत्त्व स्थापित हुन नसकेको अवस्थामा निजले अप्राकृतिक मैथुन गरी जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने आरोपित कसुरजन्य कार्य गरेको भनी भन्न सकिने देखिएन । प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिएको सुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला कानूनसम्मत नै देखियो ।

७. अतः माथि विवेचित आधार, कारण र प्रमाणबाट प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने ठहर्‍याई सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८/०८/२५ मा भएको फैसला सदर हुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७०/०३/११ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत:- यदुराज शर्मा

इति संवत् २०७४ साल मार्ग १० गते रोज १ शुभम् ।